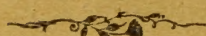
حقیقت اسلام

انغلیقان کلیساسنک سؤاللری مناسبتیله یازلمشدر

مؤلفی
دوقتور
میلاسلی اسماعیل حقی

هلال مطبعه‌سی
استانبول ، جغال اوغلی جامع سوقاغی نومرو ١٠
٣٤٣١ — ١٤٣١

حقيقت اسلام

انغليقان كليساسنك سؤاللرى مناسبتيله يازلمشدر

جديديه رئيسى محترم عبدالحليم افندى
حضرتنه ٢٨/٥/٣٤١ .

مؤلفى

دوقتور

ميلاسلى اسماعيل حقى

هلال مطبعه سى

استانبول : جغال اوغلى حمام سوقاغى نومرو ١٠

١٣٤١ — ١٣٤٣

متارکهٔ معلومه‌یی متعاقب انکلیزلر طرفندن ایراداولنان سؤاللره جواب یازماسی دارالحکمه‌یه حواله ایدلدیکی کبی سائر بعض ذواته‌وبو میانده بکاده تکلیف اولونمش ایدی . احبام‌دن‌ده عینی تکلیفی ایده‌نلر اولدی . لطف الهی و امداد رسالتپناهی‌یه استناداً یازمایه باشلادم. بواثر میدانه‌کلدی. فقط طبعنه آنجق بودفعه موفقیت حاصل اولدی . مندرجاتنده کرك محافظه‌کار و کرك مقابل طرفدارلرك مفرطلرنجه موافق کورولمیه‌جك خصوصلر بولونابیلیر . واقع اوله‌جق علمی مباحثه‌لری شکران ایله قارشیلار، وخیرخواهانه اخطارلره منتدار قالیرم .

توفیق‌الله‌دن

دوقتور میلاسلی
اسماعیل حقی

سئوال . ١ — حضرت پیغمبرڭ دینی نه‌در ؟

جواب . — حضرت پیغمبر محمدالمصطفی علیه‌الصلاة والسلام افندمزڭ تبلیغ و تعلیم بیوردقلری دین مبین، هریرده وهر زمان، هرصنف وهر طبقه‌دن بتون انسانلره شامل ، الڭ معقول وفطرت انسانیه‌یه الڭ موافق اعتقاد وعباداتی، واجبات حیاتی و احکام معاملاتی بیلدیره‌ن بر دین الهی‌در . نفس‌الامره مطابق یعنی محض حق و حقیقت و نوع بشرڭ مادی ، معنوی سلامت و سعادتنی تحقق تأمینه کافی وکافل اولدیغی هم علم ، هم عمل ساحه‌لرنده دائما ثابت اولمش و اولاجق‌در .

دین‌مبین احمدی، ایمان وعمل اوزرینه مبتنی‌اولوب دین وشریعتی محتوی‌در. وبالجمله وظائف انسانیه‌نڭ گیزلی و آشکار بتون آمال واعمالی بیله‌ن ، گوره‌ن خالق تعالی‌نڭ امری اولدیغنی بیلدیره‌رڭ وظیفه‌نڭ یوکسك قدسیتنی کوکللره آیرلماز وصارصلماز صورتده رکز ایتمشدر .

خلاصه‌سی : اللهه ، ملکلرینه ، کتابلرینه ، پیغمبرلره ، آخرته ، قدره وخیروشرڭ الله طرفندن تقدیر وخلق‌اولوندیغنه ایمان وقرآن‌کریم وپیغمبر آخر زمان طرفلرندن بیلدیریله‌ن امرلر موجبنجه عمل ایتمك‌در .

غایه‌سی : انسانی هم‌دنیاده هم آخرت‌ده فوز وفلاحه یعنی نوع‌بشر ایچون ممکن اولان مادی معنوی دنیوی ، اخروی بتون نعمت و سعادتلره ، کمالاته نائل‌ایتمك‌در . هردرلو مشروع مشتهیات‌ولذتلر ، متاع‌ومنفعتلر ، رفاه‌وسعادتلر، قوت وشوکتلر ، تجاذب ومحبتلر ، عبادت وطاعتلر ، قدسیت وکرامتلر ، جنت وجماللر هپ بو نعمتلرده ، کمالات‌ده داخل و بوغایه‌یه وصول ایچون چالشمق هرمسلمان اوزرینه واجب‌در .

تعقیب ایتدیکی طریق ، فطرت انسانیه اوزرینه بنای معامله‌در . بتون معتقدات و اعمالنده فطرتدن ایرلماز چونکه دین فطری‌در . ن . « فاقم وجهك

للدين حنيفاً فطرت الله التى فطر الناس عليها لاتبديل لخلق الله ذلك الدين القيم »
(سورهٔ روم ۳۰ XXX, 29) « يوزيكى طوغريجه دين اسلامه چوير .
الله انسانلرى دين اسلام ايله متدين اولمق فطرتنده ياراتمشدر. اللهك ياراتديغى
ايچون دكيشمك يوقدر . اكريليكى اولميان ابدى دين بودر »

حصول قناعت ايچون هم عقل وفكره ، برهان ومحاكمه‌يه ، هم حس وقلبه
و روح و وجدانه مراجعت ايتديرر . انسانى مادى ، معنوى بتون قواسنى
استخدامه و اونلرله مذاكره ومشاوره‌يه دعوت ايدر .

دين اسلامك معتقدات واعمالنه واحكام معاملاتنه دائر بالجمله مواد ، قرآن كريمدن
ورسول امينك اقوال وافعالندن آلينير . قرآن كريم لايتغير صورتده محفوظ
اولديغى كبى رسول افندمزك سنن واقوالى ده كمال اعتنا ايله جمع وضبط ايدلمشلردر.
و ن. « وما آتيكم الرسول فخذوه ومانهيكم عنه فانتهوا » سورهٔ حشر ۷ LIX, 7)
« پيغمبرك سزه كتيرديكنى آليك ، نهى ايتديكندن صاقنيك » آيت جليله‌سى
موجبنجه اقوال وافعال رسول اللهك حكمى اوامر قرآنيه‌نك حكمنك عينى در .

صكره اجماع امت واردر كه ، برعصرك فقهاسندن كافى مقدار ذواتك برمسئلهٔ
فرعيه حقنده كتاب الله و اقوال و افعال رسوله موافق اولديغنه دائر اتفاق
ايتملرى در . قياس فقهاده بر اصل ثابت شرعى‌يه قياساً فقيهك حكم استنباط
واستدلال ايتمسى در .

احكام اعتقاديه وافعال مكلفينك اساسلرنده عموميتله اتفاق واردر. بوخصوصده
اصلا اختلاف اولاماز . بونلر اجتهاده داخل اولمازلر . مثلا زكاتك فرضيتنده
اجتهاد اختلافى قطعياً وارد دكلدر . لكن فلان ويا فلان مالدن نه صورتله زكات
ويريله‌جكنه ويا آليناجغنه دائر اجتهاد اولونابيلير .

مجتهدلرك اجتهاد اختلافلرى مجرد زمين و زمان و مقتضاى حال ايجابى
دكيشه‌بيله‌ن نقطهٔ نظر اختلافندن هر برينك استناد ايتديكى ادلهٔ شرعيه‌يى اوخصوص
ايچون دها زياده موافق تطبيق كورمسندن ناشيدر. وصرف « اختلاف امتى رحمة»
كلام عاليسنك بيان بيورديغى حكمته مستنددر .

باب اجتهاد هر وقت وهر اهل كمسه ايچون آچيق اولمق اقتضا ايدر . عقايد

واعمالنی کتاب الله و اقوال رسول اللهدن باشقا بریردن المق هیچ بر مسلمان اوزرینه واجب دکلدر . شرط اولان اجتهاده اهلیتك وجودیدر . هر هانکی برمسئلهده اجتهاده مقتدر اولان هرهانکی برمسلم اجتهاد ایدهبیلیر .

انجق بو اجتهادك بر حکم شرعی قوتی حائز اولابیلمسیچون جمهور علما طرفندن قبول اولونماسی لازمدر . شمدی‌یه قدر اکثر مذاهب اسلامیهده باب اجتهادك قاپالی طوتولماسی بر تدبیر احتیاطیدنعبارتدر . دوام ایتمك لازمکلمز . اصل لازم اولان اجتهادلری تدقیق ایله قیمتلرینی تعیین ایدهجك هیئت علمیهنك ومباحث دینیهنك کمال حریتله جریانی تأمین ایدن مطبوعاتك وجود وتأسیسیدر .

بز بو کتابده باشلیجه واك زیاده قرآن کریم و احادیث نبویه ایله استشهاد ایدهجکز . قرآن کریمك ابتداسندن باشلایالم :

بز مسلمانلر قرآن اوقورکن شیطاندن اللهه صیغینیرز . بونك معناسنده اك مهم بر تدبیر مندمجدر . چونکه عاقل ایچون خط حرکت تعیین ایتمزدن اول یا کلش یوللره کوتورهبیلهجك هراحتمالی درپیش ایله دفعی اسبابنه توسل ایتمك مهم بر قاعدهٔ اسلامیهدر ، ایشته استعاذه ایله باشلامق بو معنایی افاده ایدر . استعاذه قرآندن برجزء اولهرق یازیلی دکلسهده ن . « فاذا قرأت القرأن فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم » سورهٔ نحل ٩٨ ,XVI, 100) بیورلمشدر .

استعاذهنك قرآن کریمدن برجزء ایدلمیوبده اولجه اوقونماسنك امر بیورلماسی اصل مقصودك بسملهٔ شریفهنك محتوی اولدیغی حق دائرهسنده حرکت واستعاذهنك برتدبیر متقدم اولماسندندر . یعنی غایه ، استحصال غایه اولوب استعاذه ایسه ، غایهنك استحصالنه مانع احوال واسبابدن توقی‌یی آمردر .

اعوذ بالله من الشیطان الرجیم دیه‌رك شرندن اللهه صیغیندیغمز طاشلانمش شیطانك معناسنده انسانی فنا یوللره کوتورهن هرشی داخلدر . چونکه شیطان هرنه قدر آیری برمخلوق اولسهده عینی زمانده قرآن کریمده شیاطین انس وجن تعبیری موجوددر . ن. « وکذلك جعلنا لکل نبی عدواً شیاطین الانس والجن » سورهٔ انعام ١١٢. IV, 112) بیورلمش و سورهٔ ناسده صدور ناسه وسوسه القا ایدن جن وناسك شرلرندن اللهه صیغینلمشدر. بناءً علیه شیطان لفظی انسانی

فنا یوللره سوق ایدن هر نوع سوائق و تمایلات معناسنه آلینیرسه دها تام و شموللی اولور .

شیطانك رجیم صفتیله توصیفنده حقك باطلی ، علوی فکرلرك سفلی فکرلری طاشلاماسی ، رد ایتمسی معنای رمزیسی ده واردر .

استعاذه دنصکره بسمله کلیر . بسم الله الرحمن الرحیم جملهٔ جلیله سی قرآن کریمك باشی اولدیغی کبی هر مشروع ایشه باشلار ایکن اوقونور . استعاذه ناصل فنا یوللره صاپمامق ایچون تدابیر اتخاذینی متضمن ایسه بسمله ده طریق حق اوزره حرکته قرار ویریله رك ایشه باشلانمش اولدیغنی و عینی زمانده مادی ، معنوی ، دنیوی ، اخروی مقصدلره نائل اولمق ایچون چالیشیلاجغنی افاده ایدر . طریق حق اوزره حرکت معناسی « اسم الله » دن آلینیر . لسان عربده اسم کلمه سی یالکز آد معناسنه کلمز . نشان و علامت معناسنی ده افاده ایدر . او جهتله اللهك اسمیله باشلارم دیمك هر شیده اللهك آثار و قدرتی کوروب وجود الهیسنه کمال اعتقاد ایله ایمان و اوامر و نواهیسی موجبنجه حرکته عزم و جزم ایتمش اولدیغم حالده ایشلریمه ابتدا و دوام ایده رم دیمکدر . مادی ، معنوی ، دنیوی ، اخروی امورك حصولیچون چالیشمایی ده رحمن و رحیم کلمه لری کوستریر . رحمن عام ، رحیم خاص اولدیغندن بسم الله الرحمن الرحیم دینیلنجه جناب حقك رحمن صفتنده متجلی ، هر کسه عام و عاجل و موقت دنیا نعمتلرینی استحصال مقصدی اکلاشیله جغی کبی رحیم صفت الهیه سنك تضمن ایتدیکی دائم و باقی و پك زیاده علوی اولان دنیاده مظهر ایمان و عرفان و آخرتده نائل رضا و جنان اولمق نعمتلرینك مطلوب اولدیغی ده اکلاشیلیر . و مسلمانك هم دنیا ، هم آخرت ایچون چالشماسی لزومی حقنده پك چوق نصوص واردر .

برده الله اسم جلیلندنصکره رحمن و رحیم صفتلرینك ایراد بیورلماسی ، لفظهٔ جلالك اك زیاده متضمن اولدیغی عدل و حقانیت مفهومنه شفقت و مرحمت صفتنك ترافق ایتدیرلمسی لزومنی بیاندر .

خلاصه ؛ استعاذه ایله بسمله نك معنالری کوستریورکه دین اسلام ، هر شیدن اول طریق حقدن انحراف ایتدیره جك سائقلردن توقی و مجانبت و مادی ،

معنوی مقاصده وصول ایچون حق اوزره سعی وغیرت وعدل وشفقت اوزرینه بنای حرکت امر ایدر .

شمدی‌ده ایلك نازل اولان آیات جلیله‌یه کله‌لم : قرآن کریمك دها ایلك آیتلرنده بتون مقاصد اساسیه‌سی وخلاصهٔ محتویاتی اجمالی اوله‌رق بیلدیرلمشدر . بونی مفسرلر ، جناب حق ، قوجه براغاجی کوچوك برتخمك ایچنه مجمل برصورت‌ده ناصل صیغدیرمش ایسه دین جلیل اسلامی‌ده ایلك نازل اولان آیتلرده اویله‌جه الهی بر صورت‌ده اجمال بیورمشدر دیه بیان ایدرلر . و ایجازك بو اعجازی تا بسمله‌دن باشلار . بسملهٔ شریفه‌ده موجود نکته واشارتلری اربابی پك درین صورتده شرح وایضاح ایتمشلردر . بز بوراده ایات کریمه‌دن بعضی اکلادقلریمزی سویلیه‌جکز :

ایلك نازل اولان آیتلر ، ن. « اقرأ بسم ربك الذی خلق . خلق الانسان من علق. اقرأ وربك الاکرم الذی علم بالقلم. علم الانسان مالم یعلم . » (XCVI,,5) « یارادان ربکك اسمیله اوقو . ربك انسانی قان پختی‌سندن یاراتدی . اوقو و اکرم اولان ربك قلم ایله علم اوکره‌تدی . انسانه بیلمدیکنی اوکره‌تدی . » آیت جلیله‌لریله سورهٔ فاتحه‌در .

بعضیلری ایلك دفعه فاتحه ، اوندنصکره مذکور آیتلر نازل اولمشدر . دیمشلرسه‌ده اقرأ آیتلرینك مقدمجه نازل اولدیغنده بیوك بر اکثریت واردر . هرحالده بونلر عینی زمانده دینه‌جك قدر بری برینه یقین نازل اولدقلرندن بو اختلاف حاصل اولمشدر [١]

بونلرك بری برلرینه بودرجه یقین نازل اولماسی تعلیم وتربیه واخلاقك بری برلرینه پك ملاصق اولمالرندندر . چونکه اقرأ سوره‌سی باشلیجه علمك ، تربیه‌نك ، فاتحه‌ده اخلاقك اساسلرینی محتوی‌در .

پیغمبر افندیمزك ایلك اظهار نبوتله صفات جلیلهٔ الهیه‌یی تعداد وکندیلرینه طرف باری‌دن وحی نازل اولدیغی بیان ایده‌رك حقه دعوته مباشرت بیوردقلری

[١] فاتحه برنجیسی ابتدای بعثت‌ده مکه‌ده ، ایکنجیسی هجرتدنصکره مدینه‌ده اولمق اوزره ایکی دفعه نازل اولمش وپك بیوك اولان اهمیتی بوصورتله‌ده کوسترلمشدر .

وقت مشرکین، عرب یا محمد، سنك بو قدر قدرت وکمال صاحبی اولەرق بیلدیردیکك ربك سکا نەلر وحی ایتدی دیمشلر . جناب پیغمبر اولا اقرأ امرینی وحی ایتدی . بن ، اوقومق بیلمم « ماانا بقاء » دیدم؛ ینەاقرأ بیورلدی. تکرار، اوقومق بیلمم دیدم . اوچونجیسندە « اقرأ بسم ربك الذی خلق » صورتندە آیت کریمە اکمال بیورلدی . بیورمشلر . فقط اوزمانك انسانلری اوقویوب یازمانك اهمیتنی لزومی قدر تقدیر ایدەمدکلرندن بو آیت جلیلەلرك بتون دین ومدنیتك ، انسانیتك انجق علم معرفتیلە حاصل وکامل اولاجغنك بیلدیرلمش اولدیغنی چابوق اکلایامامشلر . اونی متعاقب « خلق الانسان من علق » نازل اولمشدرکە انسانك ماهیت مادیەسنی بیلدیرر . بویلە انسانك قان پختیسندن یارادلمش اولدیغی عمومی بر صورتدە بیان ایدیلنجە شرف انسانی نك هیچلکنە حکم ایتمك وارد خاطر اولاجغندن ، متعاقباً « اقرأ وربك الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم » آیتلری نازل اولەرق قان پختی سندن عبارت اولان انسانك علمسز انسان اولوب علم صاحبی اولانلرك مکرم ومحترم اولدقلری بیان بیورلمشدر .

دین اسلامك تملنك علم وعرفان اوزرینە قورولمش اولدیغنی کوسترەن بو آیات جلیلەیە دقت اولونورسە دها برچوق دقیق معنالری محتوی اولدقلری پك اعلا کورولور : برکرە اقرأ ایلە باشلانوب « علم الانسان مالم یعلم » دە منتهی اولماسی هرکسك تحصیل ابتدائیدن بدأ ایلە حالنە کورە علمك ، تربیەنك بشر ایچون ممکن اولان اك منتها مرتبەسنە وارابیلمەیی غایە اتخاذ ایتمسی لزومنی بیلدیرمکدەدر. (اقرأ) (علق) (بسم ربك) کلمەلرندە عقل، بدن وروح تربیەلرینك نوه حالندە مندمج بولندیغی شبهەسزدر . و اسماء الهیەدن رب کلمەسنك ایراد بیورلماسندە علم ایلە برابر تربیەنك دە مقصود اصلی اولدیغی معناسی واردر . بردە بورادە وجود الهیە اك بیوك دلیل اولان خلقت مسئلەسی وار. واولا، اللهك خالق صفتی عمومی اولەرق ذکر ایدیلوب اوندنصکرە تخصیص خلقت انسان موضوع بحث ایدلمشدر. کورولیورکە مسلمان ایچون هرشیدن اول بیلکی و عمومیتلە خلقتی و خصوصاً انسانی یعنی کندی نفسنی بیلمسی شرطدر وبتون تربیەنك اساسی بودر . اوەت دین اسلام، اللهی بیلمەنك یولنی ، عمومی خصوصی اسرار خلقتی ، آفاق وانفسی

تفکرده کوستر. ونفسی بیلمك مرتبه‌سی اللهی کرکی کبی بیلمك مرتبه‌سیچون برکچیددر . نفسنی ایی بیله‌ن بر انسان کندیسنده کوروله‌ن قدرتك هرحالده ربی تعالی‌دن کلدیکنه شبهه ایتمز . بناءً علیه ربنی بیلمش اولور .

علمك نظر اسلامده الك مهم برفریضه اولدیغنی کوستره‌ن آیات و احادیث پك چوقدر . باخصوص « هل ینفع القرآن الا بالعلم » حدیث شریفی علمسز تام مسلمانلق اولامایه‌جغنی پك قطعی صورت‌ده بیان ایدر . بو حدیث شریف ، پیغمبر افندیمز علمك علوقدرینی توصیف بیورورلرکن : قرائت قرآن‌دن‌ده افضلی‌در یارسول‌الله ؟ دییه بر سؤال وارد اولماسی‌اوزرینه شرفصدور ایتمشدر.

ن . « ومایعقلها الاالعالمون » سـورهٔ عنکبوت ٤٣ . (XXIX, 42 « بیانات الهیه‌یی انجق عالملر تعقل ایدرلر » آیت جلیله‌سی‌ده بومعنانی کوستر . هرحالده اول و آخر ، ایمانی ، واسلامی محافظه ایده‌جك علم‌در . نته‌کیم پیغمبر افندیمز « ستکون بعدی فتن یصبح الرجل مؤمناً و یمسی کافراً الامن احیاه الله بالعلم » « بن‌دن‌صکره فتنه‌لی ، فسادلی زمانلر اولاجق‌درکه اووقتلرصباحلین ایمانلی اولانلر اقشامه کافر اولاجق‌لردر . انجق جناب حقك کندیلرینی علم ایله احیا بیوردیغی کمسه‌لر بوتهلکه‌دن سالم قاله‌جقلردر» بیورمشلردر. صکره « اطلبوا العلم من‌المهد الی‌اللحد » « بشیکدن تابوته‌قدر علم تحصیلنه چالیشیك » و « اطلبوا‌العلم ولوبالصین » « چین‌ده‌ده اولسه علمی تحصیل ایدك » کلام عالیلری مسلمانلر آراسنده بیانه حاجت اولمیه‌جق درجه‌ده مشهورلردر . علمك نظر اسلام‌ده پك بیوك طوتولدیغنه الك مهم دلیل‌لردن بریسی‌ده مسلمانلرجه علمایه ، معلملره ایدیله‌ن حرمت وویریله‌ن عالی مقامدر . امام علی افندیمز « من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً » « بکا برحرف اوکره‌ته‌ن بنی کندیسنه کوله ایدر » بیورمشلردر.باخصوص « العلماء ورثة‌الانبیاء » حدیث شریفی، حقیقی علمانك دین‌اسلام نظرنده‌کی موقعنی پك کوزل کوستر .

شمدی‌ده فاتحهٔ شریفه‌یه کچه‌لم :-

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم جملهٔ شریفه‌سی فاتحه‌نك برجزئی اوله‌رق قبول‌ایدلمشدر. بو صورتله مسلمان ، استعاذه‌نك دلالت ایتدیکی وجه‌ایله فنا یوللره سوق‌ایده‌جك

بتون سوائق وبواعث حقنده ایجاب ایدن تقیدلری اتخاذ دنصکره ، بسملهٔ شریفه‌نك کوستردیکی وجه ایله دنیوی ، اخروی ، مادی ، معنوی نعمتلره نائل اولمق قصدیله طریق حق اوزره ایشه باشلایوب سعیه دوام وجناب حقه حمد وثنایه اهتمام ایده‌جکدر .

حمدك اصل معناسی ثنا بالفضیله‌در . یعنی کندیسنده بالاختیار خیر وانعام صفتلری بولنان ذات حقنده مجرد بو صفتلرندناشی ثنا وتعظیمده بولنمقدر. وحامدك بوخیر وانعامدن مستفید اولماسی شرط دکلدر . مستفید اولسه‌ده اولور اولماسه‌ده اولور . مجرد مستفید اولدیغندطولایی ایدیله‌ن ثنایه شکر دینیر. حمد، حق ومنت نعمتی ادا معناسنه‌ده کلیر .

حمد، شکرك باشی‌در. وحمد ایتمیه‌ن کمسه‌نك شکری تام دکلدر . چونکه متنفع اولمادیغی فضیلتی تقدیر ایتمیوب‌ده یالکز کندیسنه نفعی اولانی یاد وتقدیر ایتمك‌ده فضله خودکاملق واردر [١] البته اصل انسانی اولان ، متنفع اولونسون اولونماسین هر هانکی برفضیلتك قدرینی تقدیر ایله عوض مقابلی اولمقسزین دخی ثنا وتعظیمده بولنمقدر . وبوجهتله‌درکه حمد، عینی زمانده وظائف دینیه‌نك اساسی اولان خالص تعظیم واجلال معناسنی‌ده افاده ایدر. (لله) لفظ جلیلی‌ده بوخالص تعظیم واجلالك اللهه مخصوص اولدیغنی کوسترمکله (الحمدلله) ترکیب شریفی هم حامدك اخلاصنی هم‌ده اجلال وتعظیمك محمود بالحق اولان ذات الهی‌یه خاص بولندیغنی بیلدیردیکندن توحید باری مفهومنی شموللی بر صورتده متضمن‌در .

اخلاص . — دین اسلامك اساسی اخلاص‌در . اخلاصك معنای اصلیسی قاتغی‌سز ، قاریشیقسز دیمك اولدیغندن شركدن تنزیه معناسنی‌ده افاده ایدر . اخلاص اولمازسه نه ایمان و اعتقاد ، نه‌ده حسن نیت واعمال صالحه اولاماز . پیغمبر افندیمز « اخلصوا اعمالکم لله فان الله تعالی لایقبل الا ماخلص له » « عمللریکزی الله ایچون خالص ایدیکز . زیرا جناب حق یالکز کندیسیچون خالص اولان اعمالی قبول ایدر . » بیورمشلردر . و اخلاص حقنده متعدد آیات کریمه

[١] مسلمانك شکری حمد ایله برابر اولدیغندن بین الاسلام حمد وشکر کلمه‌لری همان دائما عینی معنایی افاده ایدرلر .

واردر ن. « انا انزلنا الیك الكتاب بالحق فاعبدالله مخلصاً له الدین الاللهالدین الخالص» سورهٔ زمر ۲ ـ ۳ . XXXIX 3 « بز سكا كتابی حق اولهرق انزال ایتدك . اللهه شرك و ریادن خالص دین ایله عبادت ایت . محقق بیل كه خالص دین الله ایچوندر . [۱]

امام حسن رضی الله تعالی عنه افندمزدن مروی » یقول الله تعالی الاخلاص سرمن سری استودعته قلب من احببت من عبادی » « الله تعالی بیورور كه اخلاص بنم سرمدن برسردر . بن اونی قوللرمدن سودیكم كمسهنك قلبنه تودیع ایدرم . حدیث شریفی اخلاصك علو قدرینی پك اعلا بیلدیرر .

حقیقی مسلمانلرك بتون عبادتلری ایشته بو اخلاص اوزرینهدر [۲] و ن . « یوم لاینفع مال ولابنون الا من اتی الله بقلب سلیم » سورهٔ شعرا ۸۸ ـ ۸۹ (XXVI ,89, « اوكون مال واوغللر فائده ویرمز انجق اللهه قلب سلیم ایله كلمك فائده ویرر . » معنای كریمنه مظهریتده بویوزدندر .

---

[۱] بوآیت جلیلهنك مابعدی شویلهدر : ن . « والذین اتخذوا من دونه اولیاء مانعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی . انالله یحكم بینهم فی ماهم فیه یختلفون . انالله لایهدی من هو كاذب كفار » « اللهك غیری ولیلر اتخاذ ایدوب بز اونلره بزی الله عندنده قرب ومقامه نائل ایتلریچون عبادت ایدهرز دیینلر واردر . الله تعالی اونلرك ارالرنده اختلاف ایتدكلری خصوصلرك حكمنی محقق ویرهجكدر . محقق الله تعالی یالانجی وكافر كمسهلری هدایتنه لایق كورمز »

اسلام اعتقادنجه انسانلره پك قریب اولان الله ذوالجلال ایله قول آراسنه متوسط قویمانك ایمان واخلاص ایچون نهدرجه مضر ، و « بز كنهكارز طوغریدن طوغری یه اللهه مراجعت ایدهمیز . آراده برصاحب صلاحه محتاجز » دیینلرك اعتقادلرینك نهقدر سقیم اولدیغنی بوكلام الهی پك كوزل كوسترمكدهدر . زیرا انسان ، نهقدر كنهكار اولورسه اولسون خالص نیتله طوغریدن طوغری یه جناب اللهه مراجعت ایدهبیلیر وایتمسی عندالله مطلوبدر . ن . « انالله یحب التوابین ویحب المتطهرین » سورهٔ بقره ـ ۲۲۲ ـ II,222 « محقق جناب حق توبه ایدنلری وتمیزلهنلری سوهر »

توبهدیمك انسانك یاپدیغی كناهه نادم اولهرق عفوایتمسیچون اللهه مراجعت اتمسی دیمكدر . امور قلبیهدندر واللهه قارشی اولور .

[۲] پیغمبر افندمزك عبادت وطاعتره پك زیاده مداومت ومواظبتلرینی كورهن حضرت عائشه رضی الله عنها ، یارسول الله سزك ایچون اللهك عذابندن یاخود جنت وجمالی محرومیتندن قورقو یوقدر . هرصورتله تبشیرات الهیهیه نائل سكز . اویله اولدیغی حالده بودرجه اللهه

اخلاصك دليلى اعمال حسنه‌در . پيغمبر افنديمز « من قال لااله‌الاالله مخلصاً دخل الجنة » بيوردقلرى وقت يارسول‌الله ، اخلاصك علامتى نه‌در ؟ ديمشلر . حضرت پيغمبرده « اللهك حرام ايتديكى شيلردن نفسى، منع ايتمكدر » بيورمشلردر.

شو حالده مسلمان خيرى خير، تعبير آخرله اللهك امرى اولديغيچون ياپاجق، شردن‌ده شريعتى اللهك امرينه مخالف اولديغيچون صاقينه‌جقدر . مع مافيه بو صورتله حركتدن حاصل اولاجق ايى نتيجه‌لر، دنيوى، اخروى اجرومثوبات‌ده مطلوبدر . فقط اصل بيوك غايه رضاى الهى‌يه موافق حركاته موفقيت در . اوته‌كيلر هپ بوغايه‌نك ضمننده لطف الهى ايله بالطبع حاصل اولان مكافاتلردر. ن . « وعدالله المؤمنين والمؤمنات جنات تجرى من تحتها الانهار خالدين فيها ومساكن طيبة فى جنات عدن ورضوان من الله اكبر . ذلك هوالفوزالعظيم » سورهٔ توبه (IX, 73 ٧٢) « جناب الله مؤمن ومؤمنه‌لره آلتلرندن چايلر آقان جنتلر وعد بيوردى. اونلر اوجنت‌ده دائمى درلر . وعدن ديديلن جنتلرده تميز، كوزل وايى مسكنلر وعد بيوردى. وهپسندن دها بيوك اولان رضاى الهى وعدبيوردى . ايشته فوز عظيم بودر »

اعتقاد واعمالده قطعياً جبر واكراه وترويج اولونمامسى ده كذلك اخلاص مقتضاسى واخلاص وتأمينى ايچوندر. چونكه اخلاص فكر واراده استقلالنك‌ده منشئ اولوب

عبادتك سبب وسائقى نه‌در ؟ ديمش . جواباً فخرعالم افنديمز « افلا اكون عبداً شكوراً » « نعمتك شكرينى ادايه ايچه چاليشان برقول اولمايمى ؟ » بيورمشلردر .

اصل ايمانك حقيقتى نه‌در سؤالنه كبار اوليا « مقابلنده اللهك عذابندن خلاص ويامكافاتنى قازانمق قصدى اولمايه‌رق مجرد جناب حقه تعظيم واجلال عشقيله عبادت ايتمكدر. عكسى تقديرده اجرت مقابلى چاليشان خدمتجى‌لردن انسانك فرقى قالماز » ديمشلردر .

برشاعرده: واعبدالله لاارجو مثوبته لكن تعبد تعظيماً واجلالا . « اللهه عبادت ايدرم. مقابلنده ثوابنى رجا ايتمم . فقط تعظيم واجلال عبادتى اوله‌رق عبادت ايدرم » ديمشدر .

ذاتاً مناهى‌دن عذاب وعقاب قورقوسيله قاچينمق تربيهٔ دينيه‌نك مبتديلره عائد قسمى‌در . اسكى زمانلردن برى مشهور اولان « رأس الحكمة مخافة الله » مفادى‌ده بونى بيلديرر . زيرا بوراده باش باشلانغج معناسنه‌در . منتهى‌لر ايسه عشق و محبتله وغرض وعوض دنعارى ، خالصاً لله اوله‌رق تعظيم واجلال ايله اتقا ايدرلر . و مقصود اولان الله قورقوسى‌ده طبيعى تعظيم و محبت قورقوسى‌در .

تغلب وتحکم فکرلرینه مانع‌در. دین اسلامده مذاهب مختلفه‌یه مساعده اولونماسی بو اساس‌دن تولد ایتدیکی کبی غیرمسلملره واسع مقیاس‌ده حریت مذهبیه‌ویرلماسی‌ده هپ بواخلاصه، فکر واراده استقلالنه حرمت ایچوندر. ن. « لا اکراه فی‌الدین قدتبین‌الرشد من‌الغی» سورهٔ بقره – ۲۵۶ ,II, 256) « دین‌ده اکراه یوقدر. طوغری یول واکری یول ارتق میدانه چیقمشدر » [۱]

برده حمد، عمومیتله معلوم اولدیغی وجه ایله انسانك حالندن خوشنود وراضی اولدیغنه دلالت ایدر. اوت، مسلمان هیچ بر وقت مضر طمع و احتراصلره دوشمیه‌جك، دائما حالندن خوشنود ورضاکار اولارق حق تعالی‌یه حمد وشکر ایده‌جك‌در. وعینی زمانده حالنك دها ایی اولماسیچون چالیشاجق‌در. چونکه حمدوشکرك معنالرنده نعمتك قدر وقیمتنی بیلمك بالطبع داخلدر. قیمتی بیلینه‌ن نعمتك محافظه وتزییدینه چالشمق ایسه کذلك امر طبیعی‌در. و ن. « واذتاذن ربکم لئن شکرتم لازیدنکم و لئن کفرتم ان عذابی لشدید » سورهٔ ابراهیم (XIV,7,۷ « ربکز اکر شکر ایدرسه‌کز نعمتمی آرتیریرم؛ کفران نعمت ایدرسه‌کز بنم عذابم شدیددر بیوردی » . آیت جلیله‌سی شکرك زیادهٔ نعمتی مستلزم اولدیغنی بیلدیرر.

بر نعمتك شکرینی ایفا ایتمك انجق او نعمتك رضای الهی دائره‌سنده استعمال

---

[۱] بعضیلری مرتدك قتلنی بوآیته مخالف بولمشلردر. حالبوکه مرتدك قتلی اکراه ایچون، حریت وجدانه تعرض ایچون دکلدر. بالعکس مرتدك قناعت وجدانیه‌یه مالك اولمادیغی وارتدادی یوزندن کله‌جك مضرتلری منع ایچوندر. چونکه حق ایله باطلی تفریق ایچون لازم اولدیغی قدر اعمال فکر، وقناعت وجدانیه اوزرینه دین انتخاب ایتمش اولسه ایدی تکرار تبدیل دینه قالقشماز ایدی. دیمك‌که کندیسنده شایان حرمت بر قناعت وجدانیه یوق ایمش‌که تکرار تبدیل دین ایدیور. صکره، بوحکمده برچوق فسادلرك اوکنی المق مقصدلری واردر: برنجیسی دینی یالاندن قبول ایده‌رك فکرلرنده‌کی فنالقلری یاپدقدنصکره ینه اسکی دینه دونمك نیت منافقانه‌سیله تبدیل دین ایتمك ایسته‌ینلرك جرأتلرینی قیرار. ثانیاً ارالرندن چیقمق ایستدیکی قومك اسرارینه واقف اولدقدنصکره طرف مقابله خبر ویرمسی وبوصورتله برچوق فسادلر چیقارماسی وبالذات کندیسنك‌ده محارب اولماسی تهلکه‌لری واردرکه اونلره مانع اولمق البته لازمدر. بناءً علیه برتدبیر اداری‌در. نته‌کیم مرتده قادینلرك قتل اولونمامسی مقصدك دفع ضرر ایچون اولدیغنی پك اعلا کوسترر.

وحسن محافظه وتزییدینه چالیشلماسی ایله ممکن اولاجغی کتب اسلامیه‌ده بر تفصیل مذکوردر .

حمدك معناسنده ، هم بلا عوض ثنا بالفضیله ، هم‌ده نعمتك شکر و قیمتنی بیلمك معنالرینك جمع اولونماسی اللهك امرلرینه اخلاص ایله اطاعت ایتمه‌نك ضمننده حاصل اولاجق نفع وتنفعی اهمال ایتمه‌مك لزومنی کوستریر .

شوراسنی‌ده سویلیه‌لم‌که دین اسلامك امر ایتدیکی رضاکارلق انسانی برچوق تهلکه ومصیبتلره قارشی غافل براقان کورنیکیبنلك دکلدر. اعوذ بسمله‌نك استلزام ایتدیکی هر درلو تقیدات ومساعیدنصکره حاصل اولان نتیجه‌یه راضی اولمق یعنی بیهوده حرص وطمعلره ویاقتور ومأیوسیتلره دوشمه‌مك‌در. مقتضای اسلامك علی‌العمیا نیکبینلك اولمادیغنی ن: « فلایأمن مکرالله الاالقوم‌الخاسرون » سورهٔ اعراف ٩٧,٩٩ VII, 97,99 « کندیلرینی اللهك مکرندن آنجق خسرانه دوشه‌ن قوملر امین کورورلر » وامثالی آیات جلیله پك کوزل کوستررلر. دین اسلام بدبینلیکی هیچ قبول ایتمز. ن . « انه‌لاییئس من‌روحه‌الاالقوم‌الکافرون » سورهٔ یوسف ٨٧ XII, 87 « محقق اللهك لطفندن امیدی انجق کافرلر کسرلر »

والحاصل دین اسلام، نه کوری کورینه نیکبین نه‌ده بدبین اولمایوب حق‌دان وحقیقتبین بر دین مبین‌در [١] .

الحمدلله‌دنصکره رب‌العالمین بیورماسنك‌ده بیوك حکمتلری واردر . ازجمله حالندن راضی اوله‌رق حمد ایده‌ن کمسه‌نك خاطرینه، یارب بن قولك اکری یوللره کوتوره‌ن مردود سائقلردن صاقینه‌رق اوامر الهیه‌که اطاعتله حق‌داخلنده سعی وغیرت ایتدم . احسان بویوردیغك لطف و نعمتلره حمد ایده‌رم . حالمدن راضی‌یم. فقط شیطان‌رجیمه اویاره‌ق سنك طوغری یولکه کیتمیه‌نلرك‌ده وسعت

[١] دائما اوقودیغمز بسمله وفاتحه‌لرده اللهی هپ رحمن ورحیم صفتلریله ذکر ایتدیکمز میدانده ایکن برطاقم معارضلریمز دین اسلامك اللهی قورقونج و قهار بیلدیردیکنی سویلرلر. واقعا دینمز اللهك قهر وغضبندن قورقق لزومنی‌ده بیلدیرر. فقط « سبقت رحمتی علی غضبی » حدیث قدسیسی وبتون اسماء حسنی حضرت اللهك لطف ومرحمتنك زیاده‌لکنی بیلدیررلر. بناءً علیه مسلمان قورقودن زیاده اللهك لطف ومرحمتی امیدیله مطمئن‌ومستریح اوله‌رق یاشار .

حال وصحت وجمال کبی نعمتلرله پرورده اولدقلرینی کورویورم ، بونلرك حکمتی نه‌در ؟ یولنده بر ملاحظه وارد اولابیله‌جکندن اوکاقارشی ، بوتون عالملرك وکافهٔ مخلوقات ومکوناتك وایی ، کوتو هرموجودك یتیشدیریجیسی الله‌در . هپسنك آیری آیری حکمت موجودیتلری واردر . بناءً علیه ، مسلمان هرکسه، هرموجوده قارشی حرمتکار وواسع نظر اولاجق ، خودکام وکوته‌بین اولامایاجقدر معناسنی متضمندر .

اوندنصکره انسانه ، آمنا ؛ فقط طریق حقه سالك اولانلرله باطل یوله کیده‌نلرك فرقی نه‌اولاجق کبی بر فکر کله‌بیله‌جکندن اوکاده الرحمن الرحیم بیورلماسی جواب اولیور . رحمانك عام ، رحیمك خاص اولدیغنی عرض ایتمش ایدك . بونك عالم بشریتده مثالی ، مثلا بر حکمدارك برچوق مأمور و مستخدملری اولور . بونلرك کافه‌سی معاش و مخصصات آلیرلر . اونلرك هپسنه عام و شامل نعمت ولطفلری اولمق اعتباریله اوحکمدار رحمن صفتیله متصف اولور . برده بونلردن انجق بعضیلربنه خاص التفات و اعتمادلری ، حرمت و اکرام و لطف واحسانلری اولورکه بو اعتبار ایله عینی حکمدار رحیم صفتیله متصفدر . ایشته بو صورتله ، جناب حقك لطف ونعمتلریده مادی ، معنوی ، ناسوتی ، لاهوتی اولمق اوزره متنوع بولوندیغندن طریق حقه سالك اولانلرله طریق باطله ذاهب اولانلرك مادی نعمتلرجه فرقلری اولماماسنك ، حتی باطل یوله کیده‌نلرك ثروت ورفاه‌لرینك دها زیاده اولماسنك ، طریق حق سالکلرینه ویریلان علوی نعمتلرك یاننده تشویش ذهن و اضطرابی موجب برحال تشکیل ایده‌میه‌جکی ده بیلدیرلمش اولور . لکن انسانلردن بعضلری بونکته‌ده تطمین نفس ایده‌میه‌رك بو دنیاده اکثریا فضیلتلرك ، معنوی یوکسکلکلرك قدری بیلنمیور . مادی ثروتلر ، جاه ومنصبلر دها زیاده حرمت وتقدیرلره لایق کورولیور . حق و حقیقت نه‌وقت و ناصل میدانه چیقاجق ؟ دییه‌بیله‌جکلرندن اونلره‌ده « مالك یوم الدین » ترکیب جلیلی جواب ویرییور . یوم دین ، حساب کونی ، جزا کونی دیمك اولدیغندن برکون کلوبده عادل مطلق حق جل وعلا حضرتلری طرفندن ایی‌لرله کوتولرك فرقلری بیلدیریله‌جکدر . . هرکسه عملنه کوره مکافات ویا مجازات ویریله‌جك ،

دین وایمان وفضیلت وعرفان صاحبلری سعادت ابدیه‌یه نائل وایمان وفضیلتلردن محروم قالمش اولانلر دوچار عقاب اولاجقلردر دینه‌رك تأیید ایمان بیورولیور . بوصورتله محاکمه وتفکر نتیجه‌سی اوله‌رق ایمانی تقویه و تأیید ایدن مسلمان ایچون ارتق هرایش‌ده اللهك امرلریله عامل اولمق وجوبنه قناعت کامله کلمش اولاجغندن « ایاك نعبد » دیمك طبیعی اولیور . ایاك تعبیری عبادتك انجق اللهه منحصر اولماسنی یعنی ایمان‌ده اولدیغی کبی عبادت و اعمالده دخی اخلاص مطلق لزومنی بیان ایدر . جمع صیغه‌سی قوللانلماسی‌ده هرایی ایشده بتون همنوعلرینك اشتراکنی ایسته‌مه‌نك اسلامیت مقتضاسی بولونماسندن‌در .

عبادتك معناسنی اهل تدقیق (شغل کلك‌به) یعنی بتون موجودیتکك اونکله مشغول اولماسیدر، دییه ایضاح ایتمشلردر. طبیعی انسانك بتون قواسنك ، مادی معنوی موجودیتنك الله ایله مشغول اولماسی تمامیله ارادهٔ سبحانیه‌یه تسلیم نفس ایتمسی دیمك‌در .

متعاقباً « ایاك نستعین » بیورلماسی اللهه عبادت وعبودیته یعنی‌هرایش‌ده انجق اللهك امرلری اوزرینه حرکته قرار ویره‌ن مسلمانلرك ، چالیشمقله مکلف ، کندیلرینه برنوع اراده وقدرت‌ویرلمش‌اولمقله برابر اصل قدرت کلیه وحقیقیه‌نك جناب‌حقه‌عائداولدیغنه معتقداولدقلرندن، یارب، بزلر امرلرك‌موجبنجه‌چالیشاجغز؛ ویردیککك اراده‌وقدرتی‌موفق بالخیر اولمق‌ایچون صرف‌ایده‌جکز؛ بوبابده‌کی جهد واهتمام بزه عائددر . فقط قدرت کلیه وتوفیق انجق ذات الوهیتکدن‌در. یاردیمی یالکز سن‌دن ایسترز دییه دائما الله‌دن‌وحق یوزندن یاردم کوره‌جکلرینه امیدوار ومطمئن اوله‌رق چالیشاجقلرینی بیان‌در . [١]

---

[١] ایاك نعبد توسلی وایاك نستعین توکلی افاده‌بیورور. مسلمان هرایشده رضای‌الهی دائره‌سنده اسبابه توسلده ، سعی و غیرت‌ده قصور ایتمیه‌جك . فقط عینی زمانده موفقیتی آنجق اللهك‌عنایتی بیله‌رك قلبی‌توکل ایله‌مالی اولاجق‌در. ودنیاده حقیله‌توکل ایده‌بیلمك قدر مدارراحت‌وسعادت‌ومنتج‌اطمئنان‌وموفقیت‌هیچ‌برشی‌یوقدر. دین‌اسلام‌ده‌توکلك‌موقعی‌بویوك‌در. حقیقت‌هانکی‌ایش‌اولورسه‌اولسون‌اسبابنه‌توسلدنصکره قلبی‌برمربوطیله اللهه‌تفویض ایدیلیرسه‌او ایشك‌نتیجهٔ حسنه‌یه‌مقترن وحائزحسن حصول اولاجغی شبهه‌سزدر . بوبزلرجه بالتجربه دخی تحقق‌ایدن برکیفیت‌در. ایش، حقیله توکل وربط قلب ایده‌بیلمك‌ده‌در . و بوبابده برچوق نصوص‌واردر. بوراده یالکز ن . « ومن یتوکل علی‌الله فهوحسبه » سورهٔ طلاق ٣ — LXV3,) « اللهه توکل ایده‌نه الله یتر » آیت کریمه‌سنی ذکرایده‌رسه‌ك کافی‌در .

اوندنصکره نه‌یه‌چالیشاجغز ونه‌ایچون‌یاردم ایستیه‌جکز بیلمك لازم‌اولدیغندن «اهدناالصراط‌المستقیم صراط‌الذین انعمت علیهم غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین» آیت جلیله‌لری‌کلیورکه بونلرله‌هرشیئك خالق‌ومقدری اولان‌الله‌دن بزی‌طوغری یوله ، نعمتلره نائل اولمش وغضبه اوغرامامش ، یوللرینی شاشیرمامش کمسه‌لرك یولنه کوتوردیه نیازایدییور ونه‌غایه‌لر ایچون چالیشاجغمزی تعیین‌ایتمش‌اولیورز.

کلمه‌لره دقت ایدیلیرسه علم‌اخلاق وروحیات واجتماعیات وبتون مقتضیات مدنیه ودینیه اساساتی نه‌حکیمانه احتوا ایتدیرلدکلری آکلاشیلیر .

عمومیتله اساسات اسلامیه‌نك قرآن‌کریمك تایلك نزولنده تثبیت ایدلمش اولماسنه تکرار کله‌لم :

بسمله‌نك‌حق دائره‌سنده حرکته قرارویریله‌رك مادی‌معنوی دنیوی‌اخروی مقاصده وصول ایچون چالیشمق عزمنی، استعاذه‌نك‌ده بوغایهٔ اصلیه‌نك حصولنه مانع‌اولاجق سوائق‌دن توقی امراهمنك دائماهرایشك باشنده نظراعتباره آلنماسی لزومنی کوستردیکنی واقرأ آیتلرینك دین اسلامك عمومیتله علم اوزرینه مستند اولدیغنی افاده‌ایتدیکنی وفاتحهٔ‌شریفه‌نك بالخاصه‌اخلاق اساسلرینی محتوی بولندیغنی کوردك. وعلما ومفسرینك متفقاً‌بیان ایتدکلری وجه‌ایله فاتحهٔ‌شریفه قرآن‌کریمده مندرج امورك کافه‌سنی اجمالی صورتده محتوی اولدیغندن ام‌القرآن ، ام‌الکتاب، الاساس،الوافیه، الکافیه‌کبی‌متعدداسملرله‌تسمیه‌اولونمشدر. حقیقت،فاتحهٔ‌شریفه‌نك سلوك‌بشر ایچون لازم اولان‌بتون اساسلری اجمالی اوله‌رق جامع بولندیغی جزئی تأمل ایله ظاهر اولور :

اولا : «الحمدلله‌رب العالمین» آیت جلیله‌سی وظائف اخلاقیه‌نك کافه‌سنی جامع‌در [١] . چونکه‌الله‌ه‌بوصورتله حمدایدن‌انسان، هم نفسنه هم‌الله‌ه هم‌ده‌خالقه قارشی وظیفه‌لری نظر اعتباره آلمش دیمك‌در . نفسنی نظراعتباره الیورکه نائل اولدیغی نعمتلرك قیمتلرینی بیله‌رك خوشنود وراضی ومتشکر اولیور .

[١] بزدین ایله اخلاق عینی معنایه الیورز . زیرا دین اسلام باشلیجه اخلاق‌در . پیغمبر افندمز دین ، اخلاقدر بیورمشلردر . «بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» کلام نبویسی‌ده سبب بعثتك مکارم اخلاق اتمام اولدیغنی بیلدیرمکده‌در .

اللهه‌قارشی‌وظیفه‌لری نظر اعتباره آلمش‌درکه حمدك‌افاده ایتدیکی ثنابالفضیله‌یی، غرض‌سز تعظیم واجلالی جناب حقه حصر ایده‌رك توحید باری وظیفه‌سنی ایفا ایدییور . حق ومنت نعمتی ادامعناسنی متضمن اولماسی ینه باشقا .

اونلردنصکره خلق اللهه‌قارشی‌اولان وظیفه‌لرقالیورکه، اونی‌ده « رب‌العالمین» ترکیب‌عالیسی‌افاده بیورور.دین اسلام‌ده وظائف‌انسانیه‌عدل‌واحسان اولمق‌اوزره ایکی‌یه منقسم اولوب «التعظیم لامرالله والشفقه علی‌خلق‌الله » دستور اساسیسی‌ده بومعنایی متضمن‌در. بوامرالهی‌یه حرمت وتعظیم وعینی زمانده خلق‌اللهه شفقت معنالرینك « الحمدلله‌رب‌العالمین » ده تماماً داخل اولدقلری ظاهردر. فقط شفقت واحسان معناسی بالخاصه « الرحمن‌الرحیم» ایله‌تأییدوایضاح بیورلمشدر.رحمن‌ورحیم کلمه‌لرنده وظیفه‌لرك مؤیده‌لری معناسی‌ده وارایسه‌ده اصل‌بو معنایی صراحة افاده ایدن « مالك یوم‌الدین » ترکیب جلیلی‌در .

« ایاك‌نعبدو وایاك‌نستعین » جمله‌ٔ جلیله‌لری نظری اوله‌رق حاصل اولان قناعتدنصکره اعماله باشلانماسنی، دینك‌عملی‌قسمنه کیرلمسنی‌کوستر. اوندنصکره‌ده نه‌لره چالیشیلاجغی بیان بیورلمشدر .

ترتیبه دقت ایدیلنجه، اولا حس وظیفه وعلم ومعرفت مقتضاسی تعظیم واجلال وبعده عمل صالح وبونلره مترافق اوله‌رق نفع وتنفع معنالرینك تماماً کوسترلمش اولدقلری کورولور .

قرآن کریمك دها ایلك نزولنده تثبیت ایدلمش اولان بو اساسلرك تفصیلاتی وقایع ایجاب ایتدکجه نازل اولان آیات جلیله‌ایله شرح و ایضاح بیورلمشدر[١].

[١] دینك ابتدای ظهورنده تثبیت ایدلمش اولان پروغرامك وقایع ایجاباتیله تطبیق و تأیید ایدلمش اولماسی‌ده آیریجه برمعجزه‌در . سطحی نظرلرك آیات قرآنیه‌ده غیرمرتبطلق کورملری کندی‌کبی لجبیندکلری اقتضاسیدر. ترتیب قرآنی حیات بشرك جریان طبیعیسنه کوره‌در. تا ابتدادن تثبیت و تعیین ایدلمش مبدألرك کلیشی کوزل، صره‌لی صردسز تعاقب ایدن وقایع مختلفه‌یه تطبیقی مناسبتیله نازل اولان آیات کریمه، هرنوع احوال بشریه‌ده اتخاذ ایدیله‌جك خط حرکتلری تماماً بیلدیرمش والحق حیات بشر مقتضیاتنه الك موافق بر ترتیب ایله نظام‌بخش اولمشدر . بو بابده دها تام بر فکر ایدینه‌بیلمك ایچون هرآیتك سبب نزولنی بیلمك لازمدر .

سورهٔ بقره (ایکنجی سوره) نك ابتداسنده‌کی آیتلر ایسه بو بابده باشقه‌جه ایضاحات مخصوصه‌یی احتوا ایدرلر. اولا. ن « الم. ذلك الکتاب لاریب فیه » آیت جلیله‌سیله، الله‌تعالی‌نك محمد علیه‌السلام افندمزه احسان بیوردیغی قرآن کریمك صدق بیاناتنه هر درلو شبهه‌دن وارسته اوله‌رق ایمان ایدلمسی لزومی بیلدیریلیور. (ذلك کلمه‌سنك معناسی بعیده اشارت اولدیغی حالده مجرد قرآنی تعظیماً قریب ایچون قوللانلمشدر. چونکه لسانلرك چوغنده اولدیغی کبی عربجه‌ده‌ده حاضره غائب، قریبه بعید صیغه‌سیله خطاب واشارت تعظیمه دلالت ایدر.)

اوندنصکره کله‌ن « هدیً للمتقین الذین یُؤمنون بالغیب و یقیمون الصلاة و مما رزقناهم ینفقون والذین یؤمنون بما انزل الیك و بما انزل من قبلك وبالآخرة هم یوقنون » آیت جلیله‌لری‌ده فاتحه‌نك « اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین » آیه‌لرینی ایضاح ایدر. زیرا بو آیتلرله، جناب حق‌دن صراط مستقیمه ایصال بیورماسیچون دعا ایدیله‌ن هدایتك حصولنه مقتضی شرائطی ایضاحاً « جناب اللهك حضرت محمده انزال بیوردیغی بو کتاب، غیبه (ظاهر گوزیله گوره‌مدیکمز اللهه و ملائکهٔ کرامه یاخود منافقلر خلافنه اوله‌رق قلب ایله هر کس ایچون سر اولان صمیم وجدان ایله) ایمان و نمازلرینی حقیله ادا و نائل اولدقلری نعمتلردن حق یولنده انفاق ایدن متقی‌لر ایچون هدایتدر طوغری یوله گوتورور والخ » بیورولیور.

بوراده هدایته ایصال ایدن شرطلرك باشنه متقین کلمه‌سنك قونماسنده‌کی معنا پك مهمدر. بر کره، استعاذه مناسبتیله سویله‌دیکمز وجه ایله صراط مستقیم اوزره حرکته قرار ویره‌ن انسانك برایشه باشلامازدن اول اوایشدن گله‌بیله‌جك مضرتلری درپیش ایده‌رك لازمگله‌ن تدبیرلری اتخاذ ایتمسنك الك معقول، الك حکیمانه بر طرز حرکت اولدیغی بیلدیرر. دفع، رفع‌دن اولادر. قاعده‌سی بین‌الاسلام مشهوردر. دفع مضرتك جاب منفعت‌دن اولی اولماسی قاعدهٔ کلیه‌در. صکره سلوك انسانی‌ده هم گوتولك یاپمامق هم ایلك یاپق ایکیسی بردن شرط ایسه‌ده گوتولك یاپمامانك مقدم اولدیغی شبهه‌سزدر. و اونك ایچوندرکه اخلاق اسلامیه ایچون، دستور اساسی اولان « التعظیم لامرالله والشفقة علی

خلق الله » کلام شریفنده هر کسك وهر شیئك حقنه حرمت وتعظیم یعنی هر هانکی بر نظام عالمی تغییردن، تعبیر آخرله فنالق یاپمقدن توقی وظیفه‌سی مقدم طوتولوب شفقت وظیفه‌سی اونی متعاقب ذکر ایدلمشدر. بو ترتیب ن . « ان الله یأمر بالعدل والاحسان » سورهٔ نحل. ۹۰ XVI, 92 آیت کریمه‌سنده‌کی ترتیب‌در فی الواقع انسان ایچون اك مشکل شی نفسنی خطادن محافظه ایده‌بیلمك‌در . زیرا انسان‌ده غفلت چوق وتمایلات شهوانیه ونفسانیه قوتلی اولدیغی کبی دنیاده مخل عفت واستقامت بواعث ودواعی پك مبذولدر . بناءً علیه صاقنمق اهم و اقدم اموردر . عاقل وکامل بر انسان ایچون هر ایشك اوکنده اتقا اوزره حرکتی قاعدهٔ سلوك اتخاذ ایتمك بر فریضهٔ اصلیه‌در .

ثانیاً شونی‌ده سویلیه‌لم که تقوانك معناسی یالکز منفی و اجتنابی دکلدر . عینی زمانده مثبت واجرائی‌در . یعنی اللهك امرلری خلافنه حرکت‌دن، منهیاتدن توقی معناسیله برابر اللهك امرلرینه موافق اعمال ایشلمك معناسنی‌ده متضمن‌در . بناءً علیه تقوی ویا اتقا دفع مضرتك ، ضرر واضراردن صاقنمانك مقدم اولدیغی معناسنی متضمن اولمقله برابر هردرلو اوامر الهیه‌یه تماماً توفیق حرکت معناسنی‌ده افاده ایدر . وایمان آنجق بو صورتله کامل اولور . هله ن . « لیس البر ان تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب و لکن البر من آمن بالله والیوم الاخر والملئکة والکتاب والنبیین و آتی المال علی حبه ذوی القربی والیتامی والمساکین وابن السبیل والسائلین وفی الرقاب واقام الصلاة و آتی الزکاة والموفون بعدهم اذا عاهدوا والصابرین فی البأساء والضراء وحین البأس اولئك هم المتقون » (سورهٔ بقره ـ ۱۷۷ ـ ۱۷۸ II,172,) « دیندارلق یوزیکزی مشرق ویا مغرب جهتنه چویرمکز دکلدر . دیندار اولان اللهه ، آخرته ، ملائکه‌یه، کتابه و پیغمبرلره ایمان ایدن و اللهه محبتندن طولایی اقربانك فقراسنه ، یتیملره ، محتاجلره ، یولجی‌لره ، دیلنجی‌لره واسیرلره معاونت مالیه‌ده بولونان ونمازلرینی حقیله ادا وزکاتلرینی اعطا ومعاهده ایتدکلری وقت عهدلرینی ایفا و فقر وضرورت ومحنت و اذیت وجبر و شدت زمانلرنده صبر ایدنلردر . ایشته اونلر طوغریلر وایشته اونلر متقی‌لردر » آیت جلیله‌سنده، متقون لفظی بتون مثبت واجرائی فضیلتلره اطلاق بیورلمشدر .

تقوایی « ان لاتری فی قلبك شیئاً سوی‌الله تعالی » « قلبك ده اللهك غیری بر شی کورمه‌مکدر » دیه‌ده تعریف ایتمشلردرکه بوده مثبت ، منفی باجمله اوامر الهیه مقتضیاتندن آیرلمامق معناسنه‌در. ن. « الاان‌اولیاءالله لاخوف علیهم و لاهم یحزنون . الذین آمنوا و کانوا یتقون . لهم‌البشری فی‌الحیوةالدنیا وفی‌الآخرة لاتبدیل لکلمات‌الله . ذلك هوالفوزالعظیم » (سورهٔ یونس ٦٢- ٦٤ X, 65) «محقق بیلیك‌که اولیاءالله ایچون قورقو یوقدر. واونلر محزون‌ده اولمازلر . اونلر مؤمن و متقی اولانلردر . اونلر دنیا و آخرت سعادتلریله مبشرلردر . اللهك سوزلری ده‌کیشمز . اولیاءالله‌دن اولمق فوز عظیمدر » آیت کریمه‌سنده‌کی اتقانك معناسی‌ده ایماندنصکره بتون اعمال صالحه‌یی محتوی‌در [١].

[١] ایلری‌ده تکرار بیان ایده‌جکمز وجه ایله قرآن کریم مقتضیاتیله بحق عامل اولان انسانلر اولیاءالله‌دن اولورلر. کندیلرنده کشف وکرامات حاصل اولور. بوراده بوآیت جلیله مناسبتیله اولیاءاللهك دنیا وآخرتلری حقنده مبشر وخوف وحزندن امین و سالم اولملرینه دائر بعض بیاناتده بولنه‌لم : انسان ایچون اولیاءالله‌دن اولمق اك بویوك خیره نائل اولمقدر. آیت کریمه‌ده بو خیر اعلاء فوزعظیم ایله تعبیر بیورلمشدر . اولیاء الله مرتبه‌سنه ایره‌نلر دنیانك هیچ بربلاسندن خوف وحزنه دوشمزلر . بونلرك اطوار ومراتبی مختلف ومتفاوت اولمقله برابر دنیا وآخرتلریچون مبشر و خوف وحزندن امین اولمق کافه‌سنده موجوددر . کشف وکرامت اظهار ایتملری شرط دکلدر . ایسته‌لرده اولور ایستمه‌لرده اولور . چوغی اظهار ایتمز . چونکه خلقك باشنه طوپلانماسنی ، مناسبتسز طلبلر وقوعنی موجب اولور . حتی آره صره کرامتلری میدانه چیقانلرك بو محذورلری دفع ایچون بعض مرتبه خفیف مشربلك التزام ایتدکلری بیله واردر . بناءً علیه برچوقلری مختفی بولونورلر .

سلف صالحین‌دن پك بیوك اولیانك مناقبنی اوقومقده‌یز. زمانمزده یتیشمش ذواتدن واصل الی‌الله اولدقلری نمایان برخیلی کمسه‌لر بیلیرز. مثلا طرابلس شاملی شیخ علی‌افندی عمری مرحومك خارق‌العاده احوالنی ، پك مهم کراماتنی کورەنلردن الان برحیات بولونانلر پك چوقدر . مشارالیه ایله بالذات بن‌ده مشرف و احوال فوق‌العاده‌لرینه مطلع اولدم . صکره موزیقهٔ همایون منسوبلرندن حاجی راتب‌بك‌بوآیت جلیله ایچون پك ایی برمثال‌اولور. مشارالیه ١٣١٧ شعبانده اختیار اوله‌رق وفات ایتمش اولوب کندیسنی طانیانلردن الیوم برحیات بیکلرله کمسه‌لر واردر . حاجی راتب بك هروقت شن ، هر وقت راضی و مطمئن بولوندیغی کبی یانه پرحزن وکدرکیده‌نلرك دخی فرح واطمئنان کسب ایتدکلری مشهوردر. برچوق کشف وکرامتلری کورولمشدر. هله حکایه‌ایده‌جکمز شووقعه دنیاسی ایچون اولدیغی قدر آخرتی ایچون‌ده مبشر اولدیغنی کوستریر : مشارالیه وفاتندن بر قاچ کون اول ، تقاعد صندیغی اعضاسندن حاجی زهدی بکه برکسه کونده‌رەرك « حاجی راتب بکك سلامی وار.

مفسرين كرام فضائل انسانيه‌نك ايمان و اعتقادده تماملق ؛ ناسه معاونت و حسن معاشرت ؛ و تهذيب نفس اولمق اوزره اوچ قسمده جمع ايدلديكنى و بالاده‌كى ن. « ليس البر ان تولوا . . . . الخ » آيت كريمه‌سنده « من آمن » دن « والنبيين » ه قدر ايمان و « آتى المال » دن « وفى الرقاب » ه قدر احسان

بن يقينده آخرته كيده‌جكم . حسابلريمى كسمك ايسته‌رم. رجا ايدرم متداخل معاشلرمى ويرديرسينلر . هم بز حاجى زهدى بكله ايلك مكتبه عينى كونده برابر كيردك . موزيقهٔ همايونه كذا برابر يازلدق وطريقته‌ده عينى زمانده برابر انتساب ايتدك نه اولور آخرته‌ده عينى كونده برابر كيده‌لم دييور » ديديرير . بونك اوزرينه حاجى زهدى بك صقالنى ألنه آله‌رق برآز تفكردنصكره پك اعلا ، سلام سويله اورايه‌ده برابر كيده‌رز جوابنى ويرير ومتداخل معاشلرينى آليركونده‌رير . ارادن برقاچ كون كچر عينى كيجه‌نك عينى ساعتنده ايكيسى‌ده كندى خانه‌لرنده وفات ايدرلر . ايرتسى كون حاجى راتب بكك جنازه‌سى يكى قاپو مولويخانه‌سى درويشلرى طرفندن اسكدارده نقاش مزارلغنه ، حاجى زهدى بكك‌كى‌ده عينى ساعت‌ده بهاريه مولويلرى معرفتيله ايوب سلطانه دفن اولنورلر (رحمةالله عليهما رحمة واسعة) .

بن بووقعه‌يى ايلك دفعه غلطه مولويخانه‌سنده اليوم پوست نشين احمد افندى حضرتلرندن ايشيتدم . كنديلرى حاجى راتب بك مرحومك احباسندن اولوب بتون احوالنه كسب وقوف ايتمشلر. واقعه‌يى حكايه ايتدكلرى زمان برخيلى ذوات وار ايدى. مرحومك كذلك پك صميمى احباسندن اولوب برچوق احوال فوق العاده‌سنى بالذات مشاهده ايتمش اولان اسبق سلانيك وحاب ولايتلرى واليلرندن ناظم پاشاده حاضر ايديلر. دها باشقه كرامتلرندن‌ده بحث ايدلدى. حاضر اولانلرك بعضيلرى مرحومك آرقداشلرندن بولوندقلرندن هربرى كندى كورديكلرينى سويليور ايدى. نهايت دها برقاچ كون اول الآن نشار يولنده ساكن اسبق باب سرعسكرى محاسبه مديريتندن متقاعد احمد بكك خانه‌سنه كيتدك . ناظم پاشا ده برابر ايدى . حاجى راتب بكدن بحث ايدلدى . مكر احمد بك اوزمان مرحومك قومشوسى و وفات ايتديكى كيجه اونك خانه‌سنده ايمش . برخيلى قونوشمشلر ، صاپ صاغلام و هيچ بر راحتسزلغى يوق ايمش . احمد بك أوينه دونمش ومرحوم بر شى سويله‌مه‌مش . ارادن براز كچمش ، سنى حاجى راتب بك ايستيور ديه بريسى كلمش. اوده كيتمش‌كه مرحوم وفات ايتمش. احمد بكك آكلاتديغنه كوره وفات ايده‌جكى صيره‌ده « بز پرده‌يى طولاشاجغز احمد بكه خبر كوندرك » ديمش ووفات ايتمش .

بن بو قبيلدن اوله‌رق وفاتى زمانتى بيلوب بيلديرن دها بر قاچ ذات طانيرم . فقط حاجى راتب بكك وقعه‌سى الك غريبلرندندر . چونكه پك سوديكى آرقداشنك اجلنك‌ده عينى ساعت‌ده كله‌جكنى بيلمش سوزله‌شه‌رك برابرجه كيتمشلر .

ومعاشرت و «اقام الصلاة» دن « حين البأس » ه قدر تهذيب نفس تعليم بيورلمش اولديغنى بيان ايدرلر [١] .

غيب ياخود غيب ايله ايمان ايدن متقيلر ديمكله بصر، بصيرتى آچيق ارباب هدايت، معنوياتدن بى‌تصيب، سطحى نظر مادياتپرستلردن تفريق و تميز ايدلدكلرى كبى يقين دينى ايله يقين مادى آراسنده‌كى فرقده بيلديرلمشدر .

بوصورتله وظيفه ومسئوليت طويغوسيله متحسس اوله‌رق وتفكر وتعقل ايله معنوياتى فهم و ادراك ايده‌رك ايمانى توثيق ايتمك كيفيتى ذكر ايدلدكدن صكره كذلك هدايتك شرطلرندن اولان اعمال صالحه‌يه و هپسندن اول اقدم عبادات اولان نمازه ومتعاقباً رزقلردن انفاقه كچيليوركه ايمان ايله نماز اللهه، ونفسه ؛ رزقلردن انفاقده باشليجه باشقالرينه قارشى وظيفه‌لردر .

اوندنصكره هدايتك مقتضاسندن اوله‌رق قرآن كريمه و جناب پيغمبردن اول كوندريلن كتابلره ، اديان الهيه‌يه ايمان كليور . ديمك كه دين حق حضرت محمد عليه الصلاة والسلام افنديمزك بعثتيله باشلامش دكلدر . پك اسكيدر . و بونده فكر و نظرلرى ماضى‌يه‌ده سوق ايله، اسكى زمانلرده دخى جناب حقك نعمتلره نائل ايتديكى ، غضبنه اوغرامامش، ضلالته دوشمه‌مش قوللرى اولديغنى بيله‌رك و اونلرك حاللرينى تدقيق ايده‌رك مستفيد و حقلرنده حرمتكار اولمامز لازمكله‌جكنه تنبيه واردر . اوله‌جه كچمش انبيا و اديانك احوالى قرآن كريم ده بعض اخبار وقصص ايله قسماً بيلديرلمش اولديغى كبى بعض آيتلرله‌ده ارض اوزرنده

[١] بز بوآيت كريمه‌ده‌كى (بر) ك معناسنى دينداراق ديه ترجمه ايتدك . برك مختلف معناره كلديكى قاموسلرده مذكوردر . دينه حسن تمسك معناسنى افاده ايتديكى ده واردر . لكن بز بومعنايى « البر حسن الخلق والاثم ماحاك فى صدرك وكرهت ان يطلع عليه الناس » « ديندارلق اخلاق كوزللكيدر . كناه‌ده ايچكى غيجيقلايان و اوكا كمسه‌نك مطلع اولماسنى ايسته‌مديكك شيدر » حديث شريفندن آلدق . برده پيغمبر افنديمز دين نه‌در؟ سؤالنه جواباً حسن خلقدر بيورمشلردر. بناءً عليه دين اسلامده دين ايله حسن خلق برابر اولديغندن بزده برى ديندارلق ديه ترجمه ايتدك . بو صورتله دينسز اخلاقك تام و كامل اولامايه‌جغنى وديكر طرفدن حقيقى حسن اخلاقك ديندارلغى مستلزم اولاجغنى‌ده كوسترمش اولدق .

سیروسفر ایدرك حال وماضی یه عائد احوال بشریه نك تدقیقی امر بیورلمشدر. بونلرهپ اقوام سالفه نك ویا باشقا ادیان اربابنك احوال ومناقبنی اکلایوب اوکرنمك لزومنی کوسترلر .

ازجمله ن. «قدخلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین» سورهٔ آل عمران ١٣٧، III, 131)«سزدن اول شرایع ووقایع کچدی. ارض اوزرنده کزوب (عبرت و دقتله باقه‌رق) حقی انکار و پیغمبرلری تکذیب ایدنلرك عاقبتلرینك نه اولدیغنی کوروك . » آیت جلیله‌سی امم سالفه نك احوالنی تدقیق لزومنی صریحاً امر ایدن آیتلردندر .

عاقل ومتفکر بر انسان ایچون ماضی یی، حالی نظر اعتباره الق ناصل لازم ایسه آتی یی فکر ومطالعه‌ده اویله‌جه لازم وضروری بولوندیغندن نهایت هدایتك دیکر مقتضاسی اوله‌رق « و بالاخرة هم یوقنون » بیورلمشدر .

آخرت حقنده ایمان یرینه ایقان بیورلمسی امر آخرت ایچون قطعی بر قناعت حصولنك الك کوچ برایش اولماسندندر. حقیقت، اولدکدنصکره دیریلوب محاسبه کورمك کیفیتی انسانلری الك چوق شبهه‌یه دوشوره‌ن برکیفیتدر . بناءً علیه بوبابده قوتلی برایمان یعنی ایقان حصولنه پك زیاده اهتمام لازمدر. (ایقانك معناسی برشیئك حقیقتنی نظر واستدلال ایله اکلایوب قبول ایتمکدر . تعریفات سید) .

اکثر علما آخرت مسئله‌سیچون یالکز عقلك اثبات و انکار ایده‌میوب توقف ایتدیکی بر مسئله‌در دیمشلردر . اونك ایچون هم نقل ایله هم‌ده نظر واستدلال طریقیله ایقان حاصل ایتمك اقتضا ایدر .

صکره پیغمبرلر، معجزه‌لریله ، استقباله دائر هر سویلدکلرینك تحقق ایله صدقلرینی قطعی صورتده اثبات ایتمش اولدقلرندن اونلرك آخرت حقنده سویلدکلرینك دخی محض حقیقت اولدیغنی قبول ایتمك البته عقل ایچون طوغری اولور.

« اولئك علی هدیً من ربهم و اولئك هم المفلحون » آیت کریمه‌سیله‌ده بو شرائطی حائز انسانلر ، ربلری طرفندن طوغری یوله کوتورلمش ، لطف ومرحمته واومدقلرینه نائل وقورقدقلرندن امین ایدلمش کمسه‌لردر . مدح وثناسیله توصیف بیورلمشلردر .

بوراده غایت شایان دقت بر نکته دها وارکه ، اوده هدایتك شرطلرینك باشنده بولونان اتقا مضمونی ایله هدایت مقتضیاتنی حائز ذواتك واصل اولدقلری مرتبه‌یی افاده ایدن افلاح کلمه‌سنك معنالری اراسنده‌کی مناسبتدر . عرض ایلدیکی وجه ایله اتقانك معناسی مضاعفدر : فنا ایشلردن صاقنمق وایی ایشلره تمسك . بونلره مقابل افلاح لغتنك معناسی ده کذلك مضاعفدر : قورقولان مهالکدن امین ومقصود اولان آماله نائل اولمق [۱]

بورایه قدر فاتحهٔ شریفه‌ده‌کی اهدنا امرینی ایضاحاً هدایتك شرائط ومقتضیاتی ونتایجی بویله‌جه بیلدیرلدکدنصکره ن . « ان الذین کفروا سواء علیهم أأنذرتهم ام لم تنذرهم لایؤمنون » آیت جلیله‌سیله هدایتدن محروم اولانلرك حالنه تحیلمشدر .

ایشته بوبرقاچ آیت جلیله‌ده بتون اعتقاداتك وعبادات ومعاملاتك اساسلری مجملاً بیلدیرلمش اولوب بوندنصکره یازاجقلریمزك کافه‌سی بو اجمالك ایضاحات وتفصیلاتیدر .

اولا ایمان ایده‌جکلریمزی بیان ایده‌لم :

مسلمانك ایمان ایده‌جکی شیلر

۱ . — اللهه ایمان . ـ معلومدرکه دین ، کندیلرنده مکلفیت شرائطی موجود اولانلر ایچوندر . مکلفیت دینیه‌نك شرط اصلیسی عقل ، عقلك مقتضاسی ده اك ایی موجبنجه یعنی حق وحقیقت اوزره حرکتدر . فطرتی سالم بر کمسه‌نك حق و حقیقتی تحری ایتمه‌مسی ممکن دکلدر . حقیقتی تحری ایدن هر انسان ، بالعموم کائناته واونلرده جاری احواله عبرت نظریله باقه‌رق صنع الهی‌نك الهام ایتدیکی حرمت ومحبت و تفکر و حیرتلردنصکره ، البته وجود خالقی ادراك

---

[۱] فیروز ابادی مرحومك قاموسنده : الافلاح . همزه‌نك کسریله فلاح یعنی مطلوبه ظفر وقورقولان نسنه‌دن یاخود عقابدن غم ومحنتدن قورتولمق ونعمت وراحتده دائم اولمق معناسنه‌در . ومنه قوله تعالی « قدا فلح المؤمنون » دیه ایضاح ایدلمشدر .

ایده‌جکدر . ایشته قرآن کریم ، هپسندن اول ، انسانلری ، وجود الهی‌یی ادراك ایله مکلف طوتار . بو بابده شکی ممکن کورمز . ن. « افی الله شك فاطر السموات والارض » سورهٔ ابراهیم ١٠ ,XIV,11) [١]

دیمز وجود الهی‌یی ادراك ایچون اك زیاده تفکری امر ایدر . یالکز ذات الهی‌نك کنه وماهیتی حقنده تفکری امر ایتمز . چونکه عقل بشرك تحملی فوقنده اولان برایش ایله اوغراشمق پك مضر اولابیلیر . ایشته مضر ونتیجه‌سز اولدیغندن ناشی اوکا مساغ یوقدر . پیغمبر افندمز « تفکروا فی خلق الله ولا تتفکروا فی الله فانکم لن تقدروا قدره » « اللهك یاراتدقلرینی دوشونك ، کنه الهی‌یی دوشونمه‌یك . چونکه اونی البته تقدیر ایده‌مزسیکز . » بیورمشلردر . ن. « لیس کمثله شیٔ وهو السمیع البصیر » سورهٔ شوری ١١ - ٩ ,XLII) « اللهك ذاتی کبی برشی یوقدر . واو ایشیدیر وکورور » آیت جلیله‌سی‌ده کنه الهی‌نك بیانه میوب صفات الهیه‌نك بیلینه‌جکنی بیلدیرر .

اللهك مخلوقاتی و بتون کائناتده‌کی حکمتلری تفکرله وجود الهی‌یی فهم و تصدیق لزومنی آمر آیات جلیله پك چوقدر . ن. « الذین یذکرون الله قیاماً وقعوداً وعلی جنوبهم ویتفکرون فی خلق السموات والارض . ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانك فقنا عذاب النار » سورهٔ آل عمران ١٩١ ,III, 189) « ایاقده واوطورورکن ویاتارکن اللهی ذکر وکوکلرك ، یرك یاراداماسی حقنده اعمال فکر ایده‌نلر ، اللهمز ، سن بونلری معناسز یاراتمادك . سکا تسبیح ایده‌رز . بزی آتش عذابندن قورو . دییه‌نلر (عقول کامله صاحبلریدر .) » آیت جلیله‌سی بوجمله‌دندر. ن. « ان فی خلق السموات والارض واختلاف اللیل والنهار والفلك التی تجری فی البحر بماینفع الناس وماانزل الله من السماء من ماء فاحیابه الارض بعدموتها

[١] عقل سلیم اربابی ایچون وجود الهی‌یی ادراك وتصدیق خصوصنده شکك ممکن اولمادیغی محققدر . انجق دیکر طرفدن دین اسلام هرشیئك تدقیق وتحقیقدنصکره قبولنی امر ایده‌ر . نته‌کیم بومعنایی ایضاح ایچون عرفا کلمهٔ توحیدلرده، اولا (لا) بعده (الا) کلمه‌سنی کوسترلر . فی الواقع دین اسلام ، انسانده فطری اوله‌رق موجود اولان شك و شبهه خاصه‌سنك استعمالنی منع ایتمز . بو آیت جلیله‌نك معناسی حسن نیت وعقل سلیم موجود اولدقچه ایی برتدقیقك مطلقا تصدیقه منجر اولاجغنی بیلدیرمکدر .

وبث فيها من كل دابة وتصريف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون . ومن الناس من يتخذ من دون الله انداداً يحبونهم كحب الله والذين آمنوا اشد حباً لله » سورهٔ بقره ـ ١٦٥ ـ ١٦٤ ,II, 159 - 160) « كوكلرك ويرك يارادلماسنده كيجه‌نك وكوندوزك باشقالغنده ، اللهك امريله دكزده يورويوب انسانلره فائده كتيره‌ن كميلرده ، اللهك كوكدن ياغديرديغى واونكله ارضى اولدكدنصكره ديرلتديكى ياغمورده و ارضده هرنوع حيواناتى نشر ايتمسنده ، روزكارلرى ايستديكى كبى اسديرمه‌سنده ، ارض ايله سما اراسنده اللهك امرينه منقادومسخر اولان بولوطده عقل وتفكر صاحبلريچون محقق قدرت الهيه‌يه دلالت ايدن علامتلر واردر . حالبويله ايكن انسانلرك برطاقمى اللهه شريك اتخاذايدوب اونلرى اللهى سوه‌ر كبى سوه‌رلر . ايمان ايله مشرف اولانلر ايسه اللهه غايت قوتلى برمحبتله محبت ايدرلر » آيت جليله‌لريده كذلك تفكرى واونك نتيجه‌سنده عقول كامله اصحابنك غافل وجاهللر خلافنه اوله‌رق ، پك قوى بر محبت الهيه ايله تقويهٔ ايمانه موفق اولدقلرينى بيلديررلر .

جناب الله ، بذاته موجود وواجب الوجود ، قديم ، ازلى ، ابدى ، جوهريت وعرضيتدن ، جسديت و جسميتدن تبدل و تغيردن ، زمان ايله مكان ايله تقيددن ، طوغمقدن ، طوغورمقدن منزه حى وقيوم واحد ، احد ، هر شيئك خالقى ، مبدئى ، معيدى ، مديرى ، هرشيئى بيلير ، هرشيئى محيط ، حاكم وعادل رحمن ورحيم ، غفور وشكور ، قادرمطلق ايسته‌ديكنى ياپار ، ياپديغندن مسئول اولماز ، شريك و نظيرى يوق و الحاصل هردرلو كمال صفتلريله متصف و نقصان صفتلرندن برى معبود بالحق بر اللهدر .

اعتقاد اسلامده قول ايله الله اراسنده واسطه يوقدر . [١] و مسلمان اولمق

---

[١] قول ايله الله اراسنده واسطه يوقدر ديمك جناب اللهه ايمان ودعا و عبادت ايچون قولك كوكلى ايله الله اراسنده متوسطه احتياج يوقدر ديمكدر . پيغمبرلرك اوامر الهيه‌يى تبليغه مأمور اولملرى معناسنه وساطت تعبيرى جائزدر . چونكه جناب الله امرلرينى انسانلره تعليم ايچون پيغمبرلرى واسطه و مأمور ايتمشدر . وبومعنايه كوره اوامر الهيه‌يى تعليم ايدن هرانسان واسطه اولور . بو باشقادر ، دعا وعبادتده طوغريدن طوغرى‌يه اللهه مراجعت ايده‌ميوب آراده بر اوچنجى‌يه ، متوسطه احتياج اولديغى ظن و اعتقاد ايتمك ينه

ایچون مراسم ایسته‌مز بر رئیس روحانی‌نك توسطنه احتیاج کورولمز یالکز قلب ایله ایمان ایدن دخی مسلمان اولور. لسان‌ایله اقرارك شرط‌اولماسی ایمان ایدنلرله ایتمیه‌نلرك بیلنمسی ایچوندر. کفرده بویله‌در. ایمـان کیردیکی یردن چیقار. یعنی قلباً تصدیق موجود اولدقجه کفر یوقدر، ایمان واردر. وجناب حق انسانلرله دائما برابردر. واونلرك ایی، کوتو، کیزلی، آشکار نه یاپدقلرینی، نه دوشوندکلرینی هپ بیلیر وکورور. ن. « وهومعکم‌اینما کنتم‌والله‌بما تعملون‌بصیر » سورهٔ حدید ٤ (LV II, 4) « نره‌ده اولسـه‌کز الله سزکله برابردر. او سزك یاپدقلریکزی کوروجی‌در ».

۲. — ملکلره ایمان. ـ ملکلر جناب حقك امرلرینی اجرا ایله مکلف بعض مخلوقات الهیه‌درکه حقیقت و ماهیتلری کافی درجه‌ده معلوممز دکلدر. بوبابده قرأن و احادیثده بعضی مرتبه معلومات واردر. مثلا حیاتك ادامه‌سنه والطاف سبحانیه‌نك تطبیقنه خادم ملکلر اولدیغی کبی نزع حیاته عذاب و عقابه مؤکل اولانلری‌ده واردر. ملکلر اوامر الهیه‌یه تماماً اطاعت ایدرلر. اصلا عصیان ایتمزلر. ملك تعبیرینك معناسنك شموللی اولدیغی محققدر. طبیعی بز اونلری تمامیله بیله‌میز. اللهك کورونور کورونمز نه قدر مخلوقلری، قوتلری واردرکه اونلری انجق کندیسی بیلیر. ن. « و مایعلم جنود ربك‌الاهو » سورهٔ مدثر ۳۱ ـ (LXXIV,34)

۳. — اللهك کتابلرینه ایمـان. — جناب‌اللهك پیغمبرلرینه وحی ایتدیکی آیتلرك مجموعنه کتاب ویا صحف دینیر. بونلرك تحریف و تغییردن محفوظ قالمش اولانلرینك هرزمان طوغری ونازل اولدقلری وقت ومحیط ایچون تماماً کافی بولندقلرینه ایناینرز. انجق بونلر موقت زمانلر ایچون منزل واوامر اصلیه‌سندن برقسمی منسی ومحرف و احکامنك چوغی منسـوخ اولدیغندن قرأن کریمدن

باشقادر. اسلامده قطعیاً جائز اولمیان بودر. مسـلمان، اللهه کندیسیچونده یالواریر، باشقاسیچونده یالواریر وبرمسلمانك باشقا برمسلمان ایچون دعا ایتمسی ایی‌در. اونك‌ایچون مسلمانلر بری برلریچون و عموم مسلمانلر ایچون دعا ایدرلر. باخصوص صـالحلرك دعالری چوق ارانیر. فقط بونلر هیـچ بروقت برکنهکارك طوغریدن طوغری‌یه اللهه یالوارامامasی یاخود دعاسنك مقبول اولمایه‌جغی معناسنی تضمن ایتمز.

ماعداسنك حكملری یالکز اووقتلره منحصر قالمشدر. اونلرك منسوخ اولمالری پیغمبر افندیمزك تشریفندنصکره کی زمانلره توافق وکفایت ایده‌جك مرتبه‌ده اولمالرندندر اساس اعتباریله نسخ برحکم شرعی یرینه دیکر برحکم شرعینك، مقتضای حال وزمانه دها موافقتك قائم اولماسیدر . مثلا حفظ عقل بحثنده تکرار بیان ایدیله‌جکی وجه ایله ایچکی قوللانمق ادیان سالفه‌ده، دین اسلامده اولدیغی قدر، تحریم ایدلمش دکل ایدی . یالکز فضله استعمالی ، سکر حرام ایدی . بونك سببی ارباب فنك تحقیق ابتدکلری وجه ایله عمومیتله اووقتکی بنیه‌لرك ایچکی‌لره شمدیکندن دها متحمل بولونماسی وعقلی اشتغالاتك دین اسلام ایجابی پك زیاده ارتماسی وباخصوص طباعتك ایجادندنصکره بتون دنیاده دماغ یورغونلقلرینك حدسز درجه تعمم ایتمسی وبرده او عصرلرده شمدی موجود اولان قوتلی ایچکی‌لرك احداث ایدلمه‌مش اولماسی کبی احواله عطف اولونابیلیر . عصرلرك مروریله انسانلرك اکتساب ایده‌جکلری احوال جدیده وبوسببله ایچکی‌لردن فضله مضرت حاصل اولاجغی نزد الهیده معلوم بولوندیغندن خاتم الانبیا افندمزك دین اکملنده ایچکی‌لرك آز مقدارینه اولان مساعده نسخ اولنه‌رق یرینه دها شمولی برنهی اقامه ایدلمشدر . [١]

[١] دینمزك ، اکمللکنی کوستره‌ن احکام پك چوقدر. ازجمله ن. «حرمت علیکم المیتة والدم ولحم الخنزیر وما اهل لغیرالله به والمنخنقة والموقوذة والمتردیة والنطیحة وما اکل السبع الا ماذکیتم . وماذبح علی النصب وان تستقسموا بالازلام ذلکم فسق . الیوم یئس الذین کفروا من دینکم فلاتخشوهم واخشون . الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دیناً « سورهٔ مائده — V,4,٣) « أولو حیوانات أتی ، قان ، طوموز أتی ، اللهك غیریسنك اسمیله کسیلمش ، بوغولمش ، دوکولش ، یوکسکدن دوشمش ، دوکوشمش ، ییرتیجی حیوان طرفندن یه‌نمش حیوانات أتلری سزه حرام ایدلدی . انجق تذکیه ایتدکلریکز مستثنا . نصب دینیله‌ن طاشلره تعظیماً کسیله‌نلر واوقلرله بولوشمه‌کزده حرام ایدلدی. بونلر فسقدر. بوکون کافرلر سزك دینکزی ابطالدن امیدلرینی کسدیلر . اونلردن قورقمایك ، بندن قورقوك . بوکون سزه دینکزی اکمل، نعمتمی اتمام وسزك ایچون دین اسلامی اختیار ایتدم .» آیتلرنده‌کی معاینهٔ لحومه عائد امر قرآنی مهم بر اکملی، غایت بیوك معجزه‌لری محتوی درکه انجق شمدی اکلاشیلیور. (تذکیة اللحوم فی الاسلام » رساله‌مزده بوخصوصه دائر تفصیلات واردر .

اونوتولمش ویاتبدل ازمان‌ایله حکملری دکیشمش احکام، پیغمبرلر واسطه‌سیله زمانه موافق بر شکل وماهیتده دها مکمل اوله‌رق ویا عینیله تکرار تبلیغ اولونمشلردر . ن. « ماننسخ من آیة اوننسها نأت بخیر منها اومثلها » سورهٔ بقره — ١٠٦ (11,100) « برآیتی نسخ ایدرسه‌ك ویا اونتدورورسه‌ق دها خیرلیسنی ویا اونك کبیسنی کتیریرز »

پیغمبر افندمز خاتم‌الانبیا اولوب کندیلرینه نازل اولان قرآن کریم ، هم معتقدات وعباداته واخلاقیاته ، هم معاملاته عائد لایتغیر اساسلری محتوی‌در . وبواساسلر داخلنده زمان ومکان ایجاباتنه کوره الی‌یوم‌القیام هرخصوصه کافی ، موافق مصلحت احکامك اجتهاد واستنباطنه مساعددر .

آیات قرآنیه اراسنده‌ده بعض ناسخ ومنسوخلر واردر . بوده،حال وزمانك تبدلیله احکامك تبدلی خصوصنده لایتغیر اساسلره طوقونمامق شرطیله یاپیلماسی لازم تعدیلات ایچون درس حکمت اولمق حکمتنه مبتنی‌در. اولکی آیتك حکمنی ابطال دکلدر . مثلا ابتدای اسلامده جهاد فرض ایدلمش دکل ایدی . جناب پیغمبر افندمز ومؤمنلر تعرضلره قارشی انجق صبر ایله ، عفو وصفح ایله ، جاهللردن اعراض‌ایله مکلف ایدیلر . صکره حال وزمان مساعد اولدی مقابله بالمثله ، جهاده اذن ویرلدی .

کذلك ایچکیلرك منعی وهلهٔ اولامشدر . والحاصل احکام اسلامیه‌نك اکمالی تدریج ایله ، زمان ایله اولمشدر . نته‌کیم « الیوم اکملت لکم دینکم » آیت جلیله‌سی الکصوك نازل اولانلردندر. ایشته قرآن کریمده بولونان ناسخ ومنسوخلر بوکبی حکمت وعلتلره مبتنی‌درلر . [١]

[١] ذاتاً نسخ،ظروف وشروطك تبدلیله تبدل ایتمسی لازمکلهن احکامك یرینه کوره بیانندن عبارت اولدیغندن اصول دینه تعلق ایتمز . اصول دین ، توحید وایمان ایدلمسی شرط اولان دیکر معتقدات واللهه عبادتك اصلی وحفظلری ضروری اولان واجبات عقولدر. امام اعظم حضرتلرینك « اعلم ان الانبیاء کانوا علی ادیان متفقة وعلی شرایع مختلفة فالدین لایبدل ولایتغیر والشریعة قدبدلت وغیرت » ، « بیلکه انبیا ، دینلر خصوصنده متفق وشریعتلرده مختلفدرلر . دین تبدل وتغیر ایتمز، شریعت تبدل وتغیر ایتمشدر . » بیورمالری بومعنانی مفیددر . ن. « شرع لکم من الدین ماوصی به نوحاً والذی اوحینا الیك وماوصینا

٤. — پیغمبرلره ایمان . — اعتقاد اسلامجه اساساً انسانلر دین حق ایله متدین اولمق فطرتنده یارادلمشلردر . وعقل وفکر مطلقا دیانتی مستلزمدر . فقط تعلیم وتنویره محتاجدر . مکلفیتك تام اولماسیچون اوامر دینیه‌نك تبلیغ ایدلمش اولماسی لازمدر . ایشته بونك ایچوندرکه جناب حق پیغمبرلر ارسال بیورمشدر .

پیغمبرلك وظیفه‌سی من طرف الله تبلیغه مأمور اولدقلری خصوصاتی تبلیغدر. ن. «ماعلی الرسول الا البلاغ» سورهٔ مائده —٩٩ ,V,99) وکندیلرینه وحی اولونان آیات جلیله‌یی تلاوتله وهرنوع خط حرکتده مربی وحسن مثال اوله‌رق ایمان ایدنلری تزکیه یعنی دائمی صورتده تکامل و اعتلا ایتدیرمك ، اونلره حکمت وحقایق اوکره‌تمك‌در . ن. « کما ارسلنا فیکم رسولاً منکم یتلوا علیکم ایاتنا ویذکیکم و یعلمکم الکتاب والحکمة ویعلمکم مالم تکونوا تعلمون » سورهٔ بقره — ١٥١ ,II,146) .

نه‌قدر پیغمبر کلدیکنی الله بیلیر . قرآن کریمده بعضیلری ذکر ایدلمشدر . پیغمبرلر دائما اك ممتاز ذواتدن اولورلر . بونلره جناب حقك امرلری وحی واسطه‌سیله تبلیغ بیورلمشدر . وحیك مختلف معنالری واردر . پیغمبرلره واقع

به‌ابراهیم وموسی وعیسی و ان اقیمواالدین ولاتتفرقوافیه « سورهٔ شوری ١٣ XLII, 11 « الله سزه ایچون نوحه امر ایتدیکی دینی ویردی . یامحمد سکا وحی ایتدیکمز دین بودر وابراهیم وموسایه وعیسایه‌ده اونی امر ایتدك . وبو دینی حقیله ایفا ایدك . اونده آیریلق ایتمه‌یك بیوردی » آیت جلیله‌سنده‌کی دین‌دن مقصد بالجمله انبیانك متفق اولدقلری اصول دین‌در . مقتضای حال وزمانه کوره تخلف ایده‌بیله‌ن شریعت‌ده هرپیغمبرك برخصوصیتی اولدیغی‌ده ن. « لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجاً » سورهٔ مائده — ٤٨ V, 52 « سز پیغمبرلرك هربریکز ایچون برشریعت، برطریق واضح وضع ایتدك » آیت جلیله‌سی بیلدیرر .

ن. « وما ارسلنا من قبلك من رسول الانوحی الیه انه لااله الاانا فاعبدون » سورهٔ انبیا ٢٥ ـ XXI ,25 « سن‌دن اول کوندردیکمز رسوللرك کافه‌سنه بن‌دن باشقه الله یوقدر . انجق بکا عبادت ایدیکز دیه وحی ایدردك . » آیت جلیله‌سی‌ده توحیدك واللهه عبادتك عموم دینلرده امر ایدلمش اولدیغنی کوستریر . چونکه توحید کبی عبادتك اصلی‌ده هردین‌ده بردر . یالکز اشکال عبادت‌ده تحول وقوعبولابیلیر . زیرا اصل اولان شکل دکلدر .

اولان وحيك بالخاصه روح امين واسطه‌سيله واقع اولديغى قرآن كريمده مذكوردر. ن. «وانه لتنزيل رب العالمين . نزل به روح الامين على قلبك لتكون من المنذرين» سورهٔ شعرا ١٩٢-١٩٤ 192-194 (XXVI) « قرآن، محقق رب العالمين اولان الله تعالى‌نك وحيىدر . منذريندن (پيغمبر) اولمقلغك ايچون روح امين اونكله سنك قلبكه نازل اولمشدر ».

وحى واسطه‌سيله پيغمبرلره سائر كمسه‌لرك بيلمديكى معلومات بيلديريلير . يعنى وحى ، پيغمبرلره مخصوص برواسطهٔ علمدر . بونك نه‌صورتله واقع اولديغنى بيله‌ميز . انجق صوك درجه جاهل وارالرنده تحصيل علم اسبابى مفقود قوملر ايچنده اك يوكسك علمى مسائلى پك طوغرى اوله‌رق بيله‌ن ، حال ايدن برذاتك يتيشمسى طبيعى‌دركه اوذاتك هركس‌ده بولونميان برواسطهٔ علمه مالك ومظهر اولديغنى كوسترر .

سائر پيغمبرلر محدود قوملره ، محدود زمانلر ايچون مبعوث اولوب بزم پيغمبريمز هم عمومه هم هرزمان ايچون مبعوثدر . ن. « وما ارسلناك الا كافةً للناس بشيراً ونذيراً » سورهٔ سبأ ٢٨ ,27 ,V (XXXIV) .

اساس اعتباريله حق اولمقده بتون دينلرك برابر اولديغنى بيليورز . اوته‌كى دينلرله بزم دينمز اراسنده‌كى فرق مرتبه وكمال فرقى‌در . وبوفرق سببيله‌دركه اوته‌كى دينلر ، تحريفه اوغرادلمامش اولسه ايديلر دخى قيامته قدر وهرزمان وهرمكان ايچون كفايت ايتمزلر ايدى . دين اسلام، اديان الهيه‌يى تصديق وارباب قبول ايتديكى كبى احكام الهيه‌دن منسى اولانلرينى يكيدن بيان وتحريف اولونمش قسملرينى تصحيح وهرصورتله اكملنى تأمين ايتمش اولديغندن دين اسلام ايله عامل اولمق هركس وهرزمان ايچون كافى ووافى‌در . بناءً عليه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم افنديمز خاتم الانبيا اولديغى كبى دين محمدى‌ده خاتم اديان‌در. [١]

[١] دينلرك كافه‌سى ايجابات حال وزمانه اوفق اوله‌رق احسان بيورلمشدر . مثلا حضرت موسى زماننده انسانلر، مادى اشتغالاتى اهمال ايدرك برطاقم ارواح خبيثه اعتقادى طاشيرلر وسحر كبى ايشلرله اوغراشيرلردى . جناب موسايه ماديانه زياده اهميت ويره‌ن اوامر مجموعه‌سى ويرلدى. حضرت عيسى، ماديانه فضله اهميت ويردن واخلاق ومعنوياتى اهمال ايدن برزمانده نشئت ايتمش اولديغيچون كنديلرينه‌ده معنويات وحلم وتواضع اوزرينه مبتنى

پیغمبران عظام اجرام سماویه‌یه تشبیه ایدیلیرلرسه اوته‌کی پیغمبرلر علی مراتبهم یلدیزلر، بزم پیغمبریمز بونلر اراسنده شمس تاباندر. جمله‌سی نورلرینی سماوات وارضك نوری اولان الله تعالیدن آلیرلر. ارالرنده انجق فضل فرقی واردر. ن. «تلك الرسل فضلنا بعضهم علی بعض» سورهٔ بقره ـ ٢٥٣، II,254)

بوراده دقت ایدیله‌جك مهم جهت، اونلری نوار كوروب‌ده ذات نوراولدقلرینه ذاهب اولمق خطاسنه‌دوشمه‌مك‌در؛ اونلردن مستنیر اولمالی، فقط اصل نورك، شریك ونظیردن، جسم ولحم دن منزه اولان ذات الوهیته خاص اولدیغنی اصلا اونوتمامالی وهرصورتله ضعیف اولان بشری الوهیته تشریك ایله خسرانه دوشمه‌ملی‌در. عكس تقدیرده موحدلك قالماز وظاهراً نه‌قدر قوی كورونسه ایمان پك چوروك اساس اوزرینه قورولمش اولاجغندن قدسیته ایصال ایتمز. بوسببله‌درکه نمازده، دعاده وبالجمله عبادات اسلامیه‌ده مؤمنك قلبی طوغریدن طوغری‌یه اللهه متوجه اولور. نورینی اورادن آلیر. حضرت پیغمبرك اسم شریفلری و جناب حقك

اوامر الهیه احسان اولوندی. دین اسلام ایسه مادیات ومعنویاتی بحق جامع وهروجه ایله موازن وهرزمان ومكان ایچون كافی غایت متین واكمل حكم واحكامی حاوی اوله‌رق احسان بیورلمش اولدیغندن قیامته قدر اقتدایه لایق برمعجزهٔ الهیه‌در.

پیغمبر افندمزك ختم الانبیا ودین مبین احمدینك قیامته قدر بوتون عالم انسانیتی اداره‌یه كافی اولماسنه زمانمزك مختلف ترقیات مدنیه‌سی‌ده پك خادمدر. اولكی پیغمبرلره ویریلن امرلرك بتون عالمه طویورلماسی و مستمراً مشاوره ومذاكره‌لرله، هرزمان ومكانه موافق اجتهادلرله نظام واحتیاجات عالمك حسن تأمینی ممكن دكل ایدی. چونكه وسائط نقلیه ونشریه وعمومیتله اختلاطلر پك محدود ایدی. اوجهتله زمان زمان ویر یر پیغمبرلر كوندرلمسنه لزوم وار ایدی. نته‌كیم اویله اولمشدر. فقط رحمةً للعالمین افندمزك نور نبوتلرینك انتشارندنصكره كرك علوم ومعارف وكرك وسائط نقلیه ومخالطه اوقدر وسعت وسهولت كسب ایتدی‌كه بوكون هرهانكی حكم دینی‌یی بتون دنیایه طویورمق ایچون مختلف یرلره آیری آیری پیغمبرلر كوندرمك لازم دكلدر. هرهانكی نشریاتك آز وقت ایچنده هریرده طویولماسی امكان وسهولتی موجوددر. صوكره معارف ومدنیت عموم دنیایه انتشار ایتمش اولدیغندن برعلم ویادین، قطعه‌لردن بریسنده متروك ومنسی اولسه بیله اوته‌كی قطعه‌لرده محفوظ ومرعی قاله‌جغی جهتله تمامیله اونودولماسی احتمالی قالمامشدر وقرآن كریم شمدی‌یه قدر تحریفدن مصون قالدیغی كبی بوندنصكره‌ده تحریف ایدیله‌مز. بناءً علیه پیغمبر افندمزدن صكره باشقه بر پیغمبره، باشقه بردینه بالطبع لزوم یوقدر.

کندیسنه احسان ایتدیکی عالی مقام نمازك جاسه‌لرنده و صوکلرینه طوغری ذکر ایدیلیر وکندیلریچون‌ده دعا وبوصورتله اللهایله قولك آراسنه برحائل ، بر کولکه کیرمه‌مسنه اعتنا اولونور . بوبیوك تهلکه برطرف اولدقدنصکره ارتق حضرت فخر کائناتك نزد الهی‌ده‌کی یوکسك‌مقاملرینی بلامحذور تماشاوثنا پك زیاده‌موجب اعتلا اولور . حقیقت ، پیغمبر افندمز حقنده صلاة وسلام‌ودعا وثنالرده‌بولوندقجه مسلمانك عندالله قدرینك بیویوب علو منزلتنك آرتدیغی اوسایه‌ده کسب‌ایدیلن روحانی مظهریتلر دلالتیله اربابنك معلوم ومجربی‌در [١]

پیغمبرلرك کافه‌سی ، اخلاق حسنه ایله متصف، امین ، فطین ، صادق‌وتبلیغ دین وشریعته مقتدر ذوات‌در . وزمانلرنده الڭزیاده مظهر رغبت وحرمت‌اولان

[١] بوراده صلاتك معناسی مقام توقیرده طوتمق‌دیمك اولوب حضرت فخرکائناته‌وسائر پیغمبرلره صلات وسلام کتیردرك عندالله علو منزلت کسب ایتمك غایت موافق اداب برطرز عبادت‌در . بونك خارج‌ده ایضاحی شویله اولابیلیر : بیوك برحکمدار، سزه‌امرلرینی تبلیغ وتعلیم وظیفه‌سیله مکلف‌عالی‌برذات کوندرمش اولسون . و بوذات ، اوحکمدارك سوکیلیسی ومؤتمنی بولونسون . سزده حضوره‌چیقمش اولوك. حال‌وقولکزله اوذات‌دن بحق‌خوشنود بولوندیغکزی ومقامنك یوکسك بولونماسی تمنیاتنی اظهار ایدرسه‌کز هرحالده اوحکمدارك مقام‌ورضاسنه‌موافق‌موجب‌شکران بیانات‌ده‌بولونمش‌اولورسیکز. ایشته ن. « ان‌الله‌وملائکته یصلون علی‌النبی یاایهاالذین آمنوا صلوا علیه‌وسلموا تسلیماً » سورهٔ احزاب ٥٦ ,III,56 XXX) « الله‌تعالی وملکلری نبی علیه‌السلامه صلوات کتیرزلر . یا ایمان ایدنلرسزده اوکا صلاة و سلام کتیریکز » آیت کریمه‌سی بونی آمردر . هم بوصلوات شریفه‌ایله توحیددن انحرافه‌ده قطعیاً مانع اولنور. چونکه پیغمبر افندمزك انسانلر اراسنده معنوی مقامی اوقدر بیوك‌درکه معاذالله‌تعالی الوهیتنه قائل اولانلرك ، کندیسنه عبادته قالقیشانلرك بولونابیلمسی مستبعددکلدر. نته‌کیم‌پیغمبرلرینه الوهیت‌عطف ایتمش‌ارباب‌دین موجوددر.مسلمانلر اراسنده‌ده حسب‌الجهاله ضلالته دوشه‌نلرك ظهوری پك محتمل ایدی. بونك‌ایچوندرکه کلمهٔ‌شهادت ایله صلاة وسلاملرله دائما پیغمبر افندمزك اللهك قولی ورسولی‌وجناب حقك لطف وکرمنه‌محتاج اولدیغی ذکر ایدیله‌رك بوتهلکه‌یه میدان ویرلمه‌مکده‌در . وآل واصحابی‌ده بوصورتله دعایه داخل اولورلر . ومسلمان هروسیله ایله صلوات‌شریفه کتیردرك پیغمبرافندیمزك کوستردیکی طریق حق دائما کوزی اوکنده طوتار . بووجه ایله‌ده ذات رسالتپناهی‌یه اولان محبتی آرتار . وصلاةوسلامك بوتوحید باری‌یه تمامیٔ اعتقادی علی‌الدوام تأمینی وهرحال و کارده پیغمبر افندمزك نمونهٔ امتثال اتخاذ ایدلمسنی تسهیلی سایه‌سنده عندالله یوکسك مقام وکرامت وقدسیتلر کسب ایدیلیر .

مزایای فوق‌العاده بر مرتبه‌ده احراز وپیغمبرلکلرینی اثبات ایده‌جك معجزه‌لر ابراز ایتمشلردر . فقط بومعجزه‌لر انجق جناب اللهك عنایت وقدرتیله حاصل اولمشلردر . پیغمبرلرك کندی قوت وقدرتلری اثری دکللردر . بزم پیغمبریمزه ویریلن معجزه‌لرك اك مهمی قرآن کریمدر . قرآنك اك بویوك برمعجزه اولدیغنه هم فصاحت وبلاغتی ، هم معنا و محتویاتی همده روحانینی دلیلدر . باخصوص حکمنك قیامته قدر باقی اولماسی و علوم ترقی ایتدکجه اولکی زمانلرده مجهول بولونان بر چوق حقایق محتوی بولوندیغنك تأیدی معجزه‌لکنه اك آشکار دلیللردندر .

اوت، اوته‌کی پیغمبرلرله بزم پیغمبریمزك معجزه‌لری اراسنده‌کی بیوك فرقلردن بری‌ده معجزات قرآنیه‌نك قیامته قدر لایتغیر و متزاید صورتده باقی اولماسی نقطه‌سندندر . مثلا حضرت موسی زماننده سحر نوعندن بعض هنرلر معتبر ایدی . کندیسنه اوهنرلرك اربابنی مغلوب ایده‌جك ، حضرت عیسی زماننده طبابت زیاده اعتبارده اولدیغندن اوکاده اوجهتدن معجزه‌لر ویرلمش وبونلر زمانلرنده مشاهده ایدنلر ایچون انکاری ممکن اولمیان اعجازکار واقعاتدن اولمشلردر . فقط بوکون انکار ایده‌نلره قارشی او معجزه‌لرك وقوعنی اثبات ایله خصملری اقناع ممکن اولماز . حالبوکه قیامته قدر تحریفسز قالاجق اولان قرآن کریم ، بویوك معجزهٔ محمدیه ، هرزمان ، الزام خصم واقناع عقل ایچون کفایت ایده‌جكدر . سائر پیغمبرلره بو صورتله دواملی معجزه ویرلمه‌مسی عدم لزومنه مبنی‌در . چونکه حکملرینك ختامنده یکی بر پیغمبر کوندریله‌جکی طرف الهی‌دن مقدر ایدی .

پیغمبر افندمزه ویریلن معجزه‌لره دائر سیر وتواریخ کتابلرنده متعدد ومتنوع وقایع مذکوردر . وذات محمدی‌دن باجمله پیغمبرلرك کوستردکاری معجزه‌لرك هر درلوسندن دها متنوع ودها بیوك معجزه‌لر ظهور ایتمش اولدیغی محققدر . وشبهه یوقدرکه اك عنود صنادید عربه غلبه ایده‌رك اثنای حیاتلرنده قوجه براولکانی اهل ایمان ایده‌بیلملری آز معجزه ایله اولاماز ایدی . معمافیه دیدیکمز کبی شیمدی منکرلر ، اومعجزه‌لرك بعضیلرینی انکار ایده‌بیله‌جکاری جهتله بز آنجق

قرأن کریم‌ده مذکور وانکارلری غیرقابل معجزه‌لردن برقسمنی ذکر ایله اکتفا ایده‌جکز . اونلر قرأن کریم ایله برابر مبدألرینه قدر مبرهن‌درلر. مثلامعراج واقعه‌سی که‌، ن. «سبحان الذی اسری بعبده لیلاً من المسجدالحرام الی المسجدالاقصی» سورهٔ اسرا —XVII,1) آیت جلیله‌سنده بیان بیورلمشدر. هجرتدن برسنه مقدم واقع اولمشدر . پیغمبر افندمز بر کیجه مکهٔ مکرمه‌ده یاتاقلرینه یاتدقلری حالده غایت مهم تجلیات الهیه ظهور ایله هم طبقات مختلفهٔ سماواتی ، مقامات عالیهٔ معنویاتی هم‌ده قدس شریفی، مسجد اقصایی سیروتماشا بیورمشلردر. ایرتسی صباح بوواقعهٔ خارق‌العاده‌یی سویلدکلری وقت کافرلروایمانلری ضعیف اولانلر بویله‌شی اولاماز دییه‌رك انکارایتمشلر ویار وفادارنبی، حضرت صدیقك یانه کیده‌رك صاحبك محمد (صلی الله علیه‌وسلم) اولمایه‌جق، اینانلمایه‌جق ادعالرده بولنیور دیمشلر. مشارالیه جواباً محمد، نه دییورسه طوغری‌در. واقع‌در . بلا تردد اینانیرم . چونکه محمد قطعیاً طوغریدن باشقا سویله‌مز. بیورمشلر وبوصورتله صدیق نام‌مبجلنه مظهر اولمشلردر. نهایت؛ واقعه‌نك طوغری اولوب اولمادیغنی آکلامق ایچون مسجد اقصانك الوان واشکالنی باخصوص اوکونلرده اورالرده بولونان کاربانك احوالنی صورمشلر. پیغمبرافندمزهیچ کیدوب کورمدیکی یرلری وکاربانك احوالنی اولدقلری کبی خبر ویرمشلر . قدس شریفی ومسجد اقصایی پك‌ایی بیلن کمسه‌لر، حضرت پیغمبرك بیاناتنی تماماً تصدیق ایتدکلری کبی کاربانك عودتنده صدق پیغمبری برقات دها تأیید ایتدیکندن معجزه‌موقع شهوده چیقمش وبو سببله اسلامی قبول ایدنلرك عددی آرتمشدر .

کذلك قرأن کریم‌ده مذکوربونوع معجزه‌لردن برباشقه‌سی ده‌ن. « الم. غلبت الروم فی ادنی الارض وهم من بعدغلبهم سیغلبون فی بضع سنین لله الامرمن قبل ومن بعد. ویومئذیفرح المؤمنون» سورهٔ روم ۱ —XXX,1-3,۳) «روملرادنی الارض‌ده مغلوب اولدیلر. بومغلوبیتدنصکره بضع سنین ظرفنده اونلرغالب کله‌جکلردر. اول وآخرامر اللهك‌در. واوکون مؤمنلر فرحلانیرلر» کلام الهیسی‌در . بو آیت کریمه‌نك نزولی زمانلرنده پت‌پرست عربلر باقك بزمکیلر قازاندی . سزك کبی اهل کتاب اولان روملر مغلوب اولدیلر دییه‌رك مسلمانلرك جانلرینی صیقمش ومسئله‌یی اعظام ایله

اوزاتمش، مهم برشکله صوقش اولدقلرندن بو آیت کریمه نازل اولمش، بضع سنین ظرفنده روملرك غالب اولاجقلری بیلدیرلمشدر. فقط پت پرستلر انکار واستهزالرنده دوام ایتدکلرندن حضرت محمدك صدق رسالتنده قطعیاً شبهه سی اولمیان جناب صدیق، اخبار الهی نك مطلقا دوغری چیقاجغنی وهرکیم ایسترسه بحث طوتمایه حاضر بولوندیغنی بیان ایتمش و (ابی بن خلف) نام مشرك ایله اوچ سنه واون دوه اوزرینه بحث طوتوشمشدر. پیغمبر افندمز بونی ایشیتدکلرنده بضع کلمه سنك حکمی اوچدن اونه قدر اولدیغی جهتله اوچ سنه نك آز اولدیغنی بیان ایتدکلرندن ایکی طرف بحثی طقوز سنه ویوز دوه اوزرینه تازه له مشلر و آیت جلیله نك نزولندن یدی سنه صکره حقیقةً روملر غالب کلهرك اخبار قرآنی نك طوغرولغی ظاهر اولمش و ابی بن خلف دها اول ئولمش بولوندیغندن یوز دوه ترکه سندن آلنمشدر. روملر ایله ایرانلیلر آراسنده جریان ایدن بووقعه لر تاریخ ایله ثابتدر.

برده ن. « لقد صدق الله رسوله الرؤیا بالحق لتدخلن المسجد الحرام ان شاء الله آمنین محلقین رؤسکم ومقصرین لاتخافون فعلم مالم تعلموا فجعل من دون ذلك فتحاً قریباً » سورهٔ فتح (XLVIII, 27,٢٧) « الله تعالی، رسولنك رؤیاسنك حق اولدیغنی تصدیق ایتدی. الله تعالی نك اراده سیله بعضیکز صاچلریکزی تراش ایتمش و بعضیکز قیصالتمش اولدیغکز حالده آمناً وبلاخوف البته مسجد حرامه کیره جکسیکز جناب حق سزك بیلمدکلریکزی بیلیر. وبومسجد حرامه کیرمزدن مقدم باشقاجه بر فتح قریب احسان بیوردی» آیت کریمه سنده بیان بیورلدیغی وجه ایله پیغمبر افندمز بعضیلرینك صاچلری تراش و بعضیلری قیصه کسلمش اولدیغی حالده اصحاب کرام ایله برابر آمناً وهیچ قورقسزکعبهٔ شریفه یه داخل اولاجقلرینی رؤیالرنده کوروب اصحابنه تبشیر بیورمشلر. اصحاب، رؤیانك اوسنه تحقق ایده جکنی ظن ایتمشلر. حالبوکه سنه کچدیکی حالده فتح میسر اولمادیغندن منافقلر هانی یا صاچلریمزی تراش ایتدیکمز، ویاقیصه کسمش اولدیغمز حالده مکه یه کیرمدك دییه تعریضه باشلامشلر. ایشته بونك اوزرینه بو آیت کریمه نازل اوله رق هم، رؤیای پیغمبرینك حق اولدیغی، هم ده اوندن اول باشقا بر فتح دها احسان بیورولاجغی بیلدیرلمش وحقیقةً ایرتسی سنه فتح میسر اوله رق کمال امنیتله بلاخوف وصاچلر تراش ویا کسیلمش اولدیغی

حالده مكه‌یه داخل اولوندیغی كبی دها، اولجه خیبر قلعه‌سی فتح ایدیله‌رك آیت جلیله‌ده آیریجه تبشیر بیورولان فتح قریب‌ده تحقق وبو صورتله معجزه‌لر بری برینی تعقیب ایتمشدر.

قرآن كریمك هم فصاحت وبلاغتی هم معنا و محتویاتی هم‌ده روحانیتی الك بیوك برمعجزه اولدیغنه دلیل‌در دیمش ایدك. فصاحت و بلاغت جهتیله معجزه اولدیغنده فصحا و بلغا متفق‌لردر. بو كونه قدر هیچ بر كیمسه تنظیرینه قادر اولامامشدر. و ن. « قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بمثل هذا القرآن لایأتون بمثله ولوكان بعضهم لبعض ظهیراً » سورهٔ اسراء ٨٨ XVII, 90 « بو قرآنك مثلنی یاپمق ایچون انس وجن طوپلانسه‌لر، بری برلرینه یاردم دخی ایتسه‌لر اونك كبیسنی یاپامازلردی » موجب جلیلنجه الی الابد تنظیرندن عاجز قالینه‌جقدر.

قرآن، معنا ومحتویات اعتباریله مختلف خصوصلردن معجزه‌در. بر كره دین كتابی اولمق جهتندن هم اعتقاد، هم احكام ومعاملات حقنده‌كی معطیاتی معجزه‌در اعتقاد اعتباریله معجزه اولمای هپسندن اول توحید مسئله‌سنی، تبدیل وتحریفه امكان براقامق صورتیله، تثبیت ایتمش اولماسیله ثابتدر. چونكه ادیان سائره دخی هپ توحید اوزرینه كلدكلری حالده بر مدت صكره توحیده منافی اعتقادلرك حصولنه مانع اولامامشلردر. حالبوكه قرآن كریم دیانتك اساسی اولان توحید باری مسئله‌سنی، هیچ بروقت یاكلش یوله صاپمق احتمالنی براقامق اوزره تأیید ایتمشدر. اساسك تغییر وتحریفنه میدان براقمیان بو متانتی دینمزك كمالنی كوسترن برمعجزه‌در. وبو سایه‌ده نه قدر جاهل اقوام النه كچسه تغییری ممكن اولمایور. ایراد ایتدیكی ادله وبرهانلری هر عصرده واك مترقی دماغلر ایچون دخی مظهر تقدیر وقبول اولاجق قوت واعجازی حائزدر. احكام ومعاملاته متعلق اولان اساسلری‌ده كذلك قیامته قدر هر عصرك وهر قومك احتیاجاتنه كفایت ایده‌جك شایان حیرت بر ماهیت وقوتده‌در. حقیقت، دینمز، معاملات بشریه‌نك اجتماعی، حقوقی، اقتصادی اداری، اخلاقی، تربیوی صحی .... الخ هر هانكی شعبه‌سنه عائد اولیله متین اساسلری محتویدركه تدقیق ایدن كمال واختصاص اربابی ایچون حیرتلره دوشمه‌مك، معجزه اولدقلرینه اینانمامق ممكن دكلدر.

قرأنك ، بو دين و احكامه متعلق معجزه‌لرندن باشقا علوم وفنونه ، تاريخه اسرار تكوينه وحقايق خلقته عائد معجزه‌لری‌ده واردر. مثلا ن . « ومن آياته خلق السموات والارض ومابث فيهما من دابة وهو على جمعهم اذا يشاء قدير » سورهٔ شوری ٢٩ 29 ,XLII «كوكلرك ، يرك يارادلماسی واونلرك هرايكيسنده خلق ونشر ايتديكی حيوانات، اللهك قدرتنه دلالت ايدن علامتلردندر. و الله ايستديكی وقت اونلرك جمعنه قادردر . » آيت جليله‌سی ارضدن باشقا ديكر اجرام سماويه‌ده دخی حيوانات بولونديغنی ؛ ن. « له‌معقبات من بين يديه ومن خلفه يحفظونه من امر الله » سورهٔ رعد ١١ XIII,12 « انسانك اوكندن و آرقه‌سندن تعقيب ايديجيلری واردركه اونی اللهك امرندن محافظه ايدرلر » آيت كريمه‌سی‌ده كريوات دمويه‌نك وسائره‌نك ميقروبلره، خسته‌لقلره قارشی محافظلق خدمتنی بيلديرر.[١]

[١] قرأن كريم‌ده حقايق فنيه‌يی بيلديره‌ن دها بر چوق معجزه‌لر واردر . بونلرك قرأنده بولونماسنك برحكمتی‌ده بوكبی حقايق فنيه‌يی آرامق، اوكرنمك لزومنی بيلديرمكدر. معمافيه طوغريدن طوغری‌يه علوم ماديه‌نك تحصيل وتعلمنی امر آيتلرده واردر . ن . « وكأين من آيةٍ فی السموات والارض يمرون عليها وهم عنها معرضون » سورهٔ يوسف ١٠٥ ,105 XII «كوكلرده و يرده الله تعالی‌نك قدرتنه دلالت ايدن نه‌قدر علامتلر واردركه برطاقلری كوردكلری حالده اونلردن يوز چويررلر . (تدقيق ايتمزلر) . ن . « قل انظروا ماذا فی السموات والارض » سورهٔ يونس ١٠١ X,101 « كوكلرده و يرده نه‌لر وار باقك تدقيق ايدك، دی » ايات كريمه‌سی و امثالی بو معنايی امر ايدرلر .

قرأن كريم ايچون غايهٔ اصليه، ايمان وضرورات دينيه‌يی تأمين وتفهيمدر . و آيات قرأنيه‌ده محكمات ومتشابهات واردر . عموميتله اساسات دينيه محكمات ايله بيلديرلمشدر . بونلرك معنالری تأويل وتوجيهلره مساعد دكلدر. بونلرك خارجنده‌كی مسائل، متشابهاته داخل اولورلركه بونلرده‌ده اصل اولان ينه ايمانی تأميندر. فقط عينی زمانده سائر حقايق بيلديررلر بونلرك پك واسع تأويل وتفسيره مساعد رمزی ومجازی معنالری محتوی اولانلری واردر. وبر چوقلری اهل كتابك وسائرلرينك بر طاقم مباحث حقنده‌كی توحيده منافی اولميان ظن واعتقادلرينه خلل كتيرمز صورتده طرزبيانی حاوی‌لردر. لكن عينی زمانده عصرلردنصكره كشف ايديله‌جك حقايقی‌ده برصورتده اعجازكارانه‌ده محتوی بولونمالری واردركه پك شايان دقتدر. حقيقت، بر چوق آيات كريمه‌نك زمان نزوللرنده قطعياً بيانمه‌ين و بيلنمه‌لری ممكن اولميان حقايق علميه‌يی احتوا ايتدكلری صوك عصرلرك كشفياتندنصكره آكلاشلمش وكيتدكجه آكلاشلمقده‌در .

قرأن كريمك هر عصرك ايجاباتنه وهر طبقهٔ بشريه‌نك ادراكنه موافق معنالر استخراجنه

تاریخ عالمه وتکوین وخلقته عائد معجزه‌لری محتوی بر چوق آیات کریمه موجوددر. بز بوراده یالکز حضرت آدم وعیسی علیهما السلام حقلرنده‌کی بیانات عالیه‌دن بعضیلرینی ذکر ایده‌جکز :

معلومدرکه حضرت ادم بالجمله کتب ادیانده طوپراقدن یارادلمش ، جنته قونمش واوراده برامرالهی‌یه اطاعتده قصور ایتدیکندن اخراج اولونمشدردیه محرردر . بوندن انسانلرك انسان اولونجه‌یه قدر هیچ تکامل کچیرمه‌مش اولدقلری ظن واعتقادی حاصل اولمشدر . حالبوکه قرآن کریمده انسانك مسئول ومکلف اولان حال تکمانه واصل اولونجه‌یه قدر مهم تکامللر کچیرمش اولدیغی‌ده بیلدیرلمکده‌در . ن . « الذی احسن کل شیء خلقه وبدأ خلق الانسان من طین ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهین ثم سویه ونفخ فیه من روحه . » سورهٔ سجده ـ ٦ـ XXX,6) « الله هر یاراتدیغی کوزل یاراتدی . وانسانك یارادلماسنه چاموردن باشلادی . صکره نسلنی سلاله‌دن ماءمهین (منی) دن یاپدی . اوندنصکره اونی سویهٔ لازمه‌یه ایصال ایتدی . واوکا روحندن نفخ بویوردی » آیت کریمه‌سندن آکلاشیلیورکه انسانك یارادلماسنه اولا ارضدن باشلانمش ، بعده نسلی سلاله‌دن ، ماء مهیندن حاصل اوله‌رق دوام ایتمش . طبیعیدرکه بویله سلاله ایله [١] ازدواج ایله نسللری دوام ایتمش اولان انسانلر روحسز دکل ایدیلر. حالبوکه آیت جلیله‌ده بویله برمدت نسلی سلاله‌دن، منی (ماءمهین)دن حصولبوله‌رق‌دوام ایتدکدنصکره تماملق کسب ایتدیرلمش‌واوتماملق حاصل اولدقدنصکره کندیسنه اللهك روحندن نفخ بیورلمشدر . بیورولیور .

پك اعلا ! بویله تکمل و تماملق حاصل اولدقدنصکره نفخ بیورلمش

مساعدآیری برصورت اعجازکارانه‌ده نظم بیورلمش‌اولماسی جداً معجزه‌در. آیات‌قرآنیه‌مبتدیلر وسطحی‌معلومات اصحابیچون نه‌درجه موجب‌اعتقاد ایسه‌لر، منتهی‌لر ایچون‌دهازیاده‌اطمئنان‌بخش اولورلر . امام بوصیری رحمه‌الله حضرتلرینك « وقد احکمت ایاته وتشابهت : فللمبتدی ورد وللمنتهی ورد » قرآن کریمك آیتلرنده محکمات ومتشابهات واردر. اونلر هم مبتدیلر ایچون وارد هم منتهی‌لر ایچون وارد حقیقتلردر » بیورماسی بو معنایه‌در. (حمل مریم ویا حضرت عیسانك باباسی) نام رساله‌مزده بو خصوصی دها زیاده ایضاح ایتدك)

---

[١] سلاله‌نك معناسی برشیدن صیریلوب چیقان ، آیریلان شی دیمکدر .

اولان روح‌الله نه‌در ؟ شبهه‌سز معرفةالله یعنی فکر دینی، حضرت اللهه عبودیت وظیفه‌سنی ادراك نعمتی در . تعبیر آخرله انسانلرده‌کی معنوی حیات‌در . ایشته انسانلره مادی حیاتدن باشقا اوله‌رق ویریله‌ن معنوی حیات ، روح الله‌ایله تعبیر بیورلمشدر . حضرت عیسی علیه‌السلام‌ده‌کی روح‌الله‌ده بو روح‌در ، بوروحك یوکسك مرتبه‌سی اولان مرتبهٔ نبوت‌در . حضرت مریمه بشر سوی شکلیله نفخ بیورلمشدر . بناءً علیه بوروح ، حضرت عیسایه مخصوص دکلدر وکندیسنه حاشاالوهیت دکل ، معرفةاللهك مقتضای ضروریسی اولان کمال عبودیت ، کمال انسانیت بخش ایتمشدر . الوهیت تعدد و تجزی قبول ایتمز . درجات و مراتبی‌ده یوقدر . فقط انسانلرك هدایت و معرفةاللهه قابلیتلری متفاوت‌در . و ن . « فادعواالله‌مخلصین له‌الدین‌ولوکره الکافرون. رفیع‌الدرجات‌ذوالعرش یلقی‌الروح من امره علی من یشاءمن عباده لینذر یوم التلاق » سورهٔ مؤمن ١٤ ، ١٥ ، (XL,15 « کافرلره‌ناخوش کلسه دخی جناب حقه دین خالص ایله دعا ایدیکز . جناب الله قوللرینك درجه‌لرینی یوکسلتیجی و عرش صاحبی‌در . قیامت کونیله اخافه ایچون قوللرندن ایسته‌دیکنه امریله‌روح‌القا ایدر (علم ونبوت ویریر) ». « نص عالیسنده‌کی روح‌ده بوروح‌در . ملائکه‌نك بشره سجده‌سی‌ده باشلیجه بوروح‌سببیله‌در . ن. « واذقال‌ربك‌للملائکةانی خالق‌بشراً‌من‌صلصال‌من‌حمأمسنون . فاذاسویته ونفخت‌فیه‌من روحی فقعواله‌ساجدین فسجدالملئکة کلهم اجمعون . الاابلیس ابی ان یکون مع‌الساجدین » سورهٔ‌حجر ٢٨ ـ ٣١ ,XV,28-31) « تفکرایت اونی‌که‌ربك تعالی‌ملائکه‌یه بن‌طوپراقدن‌وطوپراغك شکل‌وصورته‌کله‌ن اوزلی‌قسمندن بشریاراداجغم. اونی‌سویهٔ مطلوبه‌یه‌ایصال ایدوب کندیسنه‌روحمدن نفخ‌ایتدیکم‌وقت اوکا سجده ایدیکز دیدی. ملائکه‌نك کافه‌سی سجده ایتدیلر. انجق ابلیس سجده ایدنلرله برابر اولمادی » آیت جلیله‌لری بومعنایی بیلدیررلر.

شمدی‌ده حضرت عیسی علیه‌السلامه متعلق آیات کریمه‌یی ذکر ایده‌لم؟

ن . « واذکرفی الکتاب مریم. اذانتبذت من اهلها مکاناًشرقیاً . فاتخذت من دونهم حجاباً فارسلنا الیها روحنا فتمثل لهابشراً سویا قالت انی اعوذ بالرحمن منك ان‌کنت تقیاً قال انما انارسول ربك لاهب لك‌غلاماً زکیا . قالت انی‌یکون

لی غلام ولم یمسسنی بشر ولم اك بغیا . قال كذلك . قال ربك هو علی هین و لنجعله آیة للناس ورحمةً منا . وكان امراً مقضیاً . فحملته فنتبذت به مكاناً قصیاً » سورهٔ مریم ١٦-٢٢ XIX,16-22) « كتابده مریمی ذكر ایت . اوعائله سندن شرق جهتنده اولان برمكانه اوزاقلاشدی . واونلره كورونمه‌مك اوزره كیزلندی . اوكابز روحمزی كوندردك . روحمز اوكا مكمل بر انسان حالنده ظاهر اولدی . مریم اوكا اكر متقی ایسه‌ك بن سن‌دن اللهه صیغینیرم دیدی . اوده بن ربكك رسولی‌یم . سكا كامل براوغلان باغشلامق ایچون كوندرلدم جوابنی ویردی . مریم بنم اوغلم ناصل اولور ؟ بكا بشر طوقونمادی . وبن فنا قادین دكلم دیدی اوده‌اوه‌ت طوغری . فقط ربك اوبكا قولایدر . بزاونی انسانلره برهان‌وطرفمزدن رحمت قیلاجغزدیدی . دیدی . و چوجوق هبه ایتمك ایشی امر متحقق اولدی . مریم حامله قالدی و اوحالیله اوزاق برمكانه چكلدی » .

بونلردنصكره حضرت عیسانك‌پك كوچوك‌ایكن كندیسنك اللهك قولی وپیغمبری اولدیغنی سویلدیكی‌ده مذكوردر . ن . « قال انی عبدالله آتانی الكتاب وجعلنی نبیا » سورهٔ مریم ٣٠ XIX,30) .

ن . « ومریم ابنت عمران التی احصنت فرجها فنفخنا فیه من روحنا وصدقت بكلمات ربها وكتبه وكانت من القانتین » سورهٔ تحریم ١٢ LXVI,11) « عمرانك قزی مریم كه عرضنی محافظه ایتمشدر . بز اوكاروحمزدن نفخ ایتدك اوربنك امرینی وكتابلرینی تصدیق ایتمش و اللهه اطاعت ایدنلردن اولمشدر . » آیت جلیله‌سی‌ده حضرت مریمك ناموس وعصمتنی بیان ایدر . ن . « یااهل الكتاب لاتغلوا فی دینكم ولاتقولوا علی الله الاالحق انماالمسیح عیسی ابن مریم رسول الله وكلمته القیها الی مریم وروح منه فآمنوابالله ورسله ولاتقولوا ثلثة انتهوا خیراً لكم . انماالله اله واحد . سبحانه ان یكون له ولد له مافی السموات ومافی الارض وكفی بالله وكیلا . لن یستنكف المسیح ان یكون عبداًلله ولاالملئكة المقربون ومن یستنكف عن عبادته ویستكبر فسیحشرهم الیه جمیعاً » سورهٔ نساء ١٧١-١٧٢ , IV,169) « یااهل كتاب دینكزده طاشقنلق ایتمه‌یك وجناب الله ایچون حق‌دن غیری سوز سویله‌میك ، مریم اوغلی عیسی انجق اللهك رسولی ومریمه اللهك امری ایله القا ایدلمش كلمة الله والله طرفندن

بر روح‌در. اللهه و پیغمبرلرینه ایمان ایدیکز. واوچ‌در دیمه‌ییکز . بوندن وازکچیك سزك ایچون خیرلی اولانی قبول ایدك. الله انجق برالله‌در . الله جل‌شانه چوجوغی اولمقدن منزهدر . کوکلرده ویرده نه وارسه اونك‌در . وکیل اوله‌رق الله کافی‌در مسیح ، اللهه قول اولمقدن البته استنکاف ایتمدی. مقرب ملائکه‌ده استنکاف ایتمزلر. اللهه قوللق‌دن استنکاف و کبر ایدنلرك هپسنی الله یقین‌ده حضورنده حشر ایدر» برده ن . « ماالمسیح ابن مریم الا رسول قدخلت من قبله الرسل وامه صدیقه کانا یأکلان الطعام انظر کیف نبین لهم الایات ثم انظر انا یؤفکون » سورهٔ مائده ـ ۷۵ ,VII,79) « مریم اوغلی مسیح انجق پیغمبردر. کندیسندن اول پیغمبرلر کلمشدر . والده‌سی‌ده اللهی بیله‌ن طوغری برقادین‌در . هرایکیسی‌ده یمك یرلر ایدی . بز اونلره (حضرت عیسایه الوهیت اسناد ایده‌نلره) دلائل حقی باق ناصل بیان ایده‌رز؛ صکره باق اونلر حق‌دن ناصل انحراف ایدرلر » آیت جلیله‌سی واردر .

حقیقت ، یمك ایچمك وسائره کبی احتیاجاتدن کندیسنی قورتاره‌میان برمخلوقه الوهیت عطف ایتمك مسلمانك اصلا قبول ایده‌میه‌جکی بر دعوادر . الله دەنیجه مسلمان ، تصور وتفکرلری عقللره حیرت ویره‌ن لایعد ولایحصی عوالم ارضیه وسماویه‌نك خالقی واونلرك اجزای فردیه‌لرینه وارنجه‌یه قدر بالجمله اقسامنده جاری احوال واحکامی علم وقدرتیله دیله‌دیکی کبی اداره وتصرف ایدن ازلی و ابدی حی وقیوم ، معبود بالحق بر موجود اعلا اکلار. بویله بر الوهیت قدرت وقوتنك عاجز بشرده بولونامیه‌جغی ظاهر برشی‌در. مسلمانك انسانلرده قبول ایده‌بیله‌جکی انجق ربانیت‌در . ربوبیت دکلدر . ونه حضرت عیسی ، نه‌ده دیکر بر پیغمبر اوادعاده بولونمامشدر . ن . « ما کان لبشر ان یؤتیه الله الکتاب والحکم والنبوة ثم یقول للناس کونوا عبادا لی من دون الله ولکن کونوا ربانیین بما کنتم تعلمون الکتاب وبما کنتم تدرسون » سورهٔ آل عمران ۷۹ ,III,73) جناب الله بر بشره کتاب وعلم وفهم ونبوت ویردکدنصکره او انسان ناسه ، الله‌دن باشقا بنم‌ده قوللرم اولوك دیمز . انجق تعلیم وتعلم ایتدیکلز کتاب ودین موجبنجه ربکز تعالی‌نك امرلرینه تبعیت وانقیاد ایله ربانی‌لر اولوکز دیر . » آیت جلیله‌سی بومعنایی بیان ایدر .

ربانی اولمق معرفت‌الله نعمت جلیله‌سیله متنعم اولمقدر . و بتون ایمان وعرفانلر ولایت ونبوتلر بو نعمت جلیله‌یه مظهریتك مختلف مرتبه‌لریدر . [١]

انسانه نفخ بیورولان روح الهی‌یی ایضاح مناسبتیله سویلدکلریمزه اللهك اولاد اتخاذ ایتمدیکنی و ملکنده شریکی و قوللرینی ذل و حقارتدن ، عذاب ومعاصیدن قورتارمق ایچون ولی ویا وصیسی اولمادیغنی بیلدیره‌ن « وقل الحمد لله الذی لم یتخذ ولداً ولم یکن له ولی من الذل وکبره تکبیراً » سورهٔ اسراء XVII,111) آیت کریمه‌سنی‌ده علاوه ایده‌لم .

بو آیت جلیله جناب حقه ولد ویا شریك ویا ولی اتخاذی اسنادینك کبریای الهی‌یه نه‌درجه منافی بولندیغنی ، حق کبریاده معاذالله تعالی کوچوکلك اسنادی دیمك اولدیغنی پك واضح صورتده بیان ایدر . ن . « ان مثل عیسی عندالله کمثل ادم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون » سورهٔ ال عمران ٥٩ III,52) « اللهك عندنده عیسانك مثلی ادمك مثلی کبی‌در . اونی طوپراقدن یاراتمشدر . اول‌دیمش اولمشدر » آیت کریمه‌سی‌ده حضرت عیسانك‌ده حضرت آدم کبی اصلنك ترابدن

[١] انسانی وظیفهٔ عبودیتله مکلف ایدن بو الهی روحه امانت‌ده تعبیر اولنور . انسانك اشرف مخلوقات اولماسی بوسایه‌ده‌در . فقط لایتناهی بر قیمتی حائز اولان بو شرفی محافظه قولای دکلدر . طاغلرك ، یرلرك وکوکلرك قالدیرامادیغی آغیر بروظیفه‌در . ن . « انا عرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه کان ظلوماً جهولا » سورهٔ احزاب ٧٢ XXXIII,72) « بز امانتی کوکاره ویره وطاغلره عرض ایتدك . یوکلنمکدن چکیندیلر ، قورقدیلر . فقط انسان اونی یوکلندی . انسان چوق ظالم وچوق جاهلدر » بیورلمشدر . بو آیت جلیله انسانلرك ظلوم وجهول اولدیغنی عمومی برصورتده ذکر ایتمشدر . حقیقت ، انسانلرك چوغی نه‌قدر علوی بروظیفه صاحبی اولدقلرینی بیلمزلر . معرفت نفسه لایق اولدیغی مرتبه اعتنا ایتمزلر . اك اول کندیلرینه ظلم ایدرلر . «خوشجه‌باق ذاتکه کیم زبدهٔ عالمسیك‌سن : مردم دیدهٔ اکوان اولان آدمسیك سن» دیه‌ن شاعر نه کوزل سویله‌مشدر . اوەت انسانلرك چوغی سرخلقتی ، حکمت موجودیتی بیلمدکلرندن ظلوم وجهول قالیرلر . فقط معرفت نفس وبالنتیجه معرفت‌الله مرتبهٔ عالیه‌سنه صعود ایدنلر بوندن مستثنادرلر . اونلر یوکسلدکجه یوکسلیرلر . نته‌کیم ن « والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین امنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتوصوا بالصبر » سورهٔ عصر CIII,) «عصره قسم ایده‌رمکه انسانلر خسرانده‌درلر انجق ایمان ایدنلر وایی ایشلر ایشلیه‌نلر وحق توصیه ایدیشه‌نلر وصبر توصیه ایدیشه‌نلر مستثنادرلر» سورهٔ جلیله‌سی صلحایی خسراندن استثنا بیورور .

يعنی بتون انسانلر كبی اونكده خاكی اولوب كنديسنه الوهيت عطفنك يری اولماديغنی وعينی زمانده حضرت آدمه ويرلديكی وجه ايله كنديسنه‌ده علم ومعرفت الهيه ويرلمش وهر ايكيسی حقنده‌كی بياناتك سری ورمزی اولديغنی بيلديرر.[١]

حضرت عيسی عليه‌السلام ، كنديسی ووالده‌سی ايچون الوهيت ادعا ايتمش اولديغنه دائر موجود اولان اعتقاددن طولايی سوء ظن التنده قالمشدر . روح شريفلری بوندن پك مضطربدر . جناب حق يوم قيامتده كيفيتی استيضاح ايله هم بو سوء ظنلری رفع همده حضرت مشاراليهی مستريح بيوراجقلردر . ن .

« واذقال الله ياعيسی ابن مريم أأنت قلت للناس اتخذونی وامی الهين من دون الله . قال سبحانك مايكون لی ان اقول ماليس لی بحق . ان كنت قلته فقط علمته تعلم مافی نفسی ولا اعلم مافی نفسك انك انت علام الغيوب . ماقلت لهم الا ماامرتنی به ان اعبدوا الله ربی وربكم وكنت عليهم شهيداً مادمت فيهم فلما توفيتنی كنت انت الرقيب عليهم وانت علی كل شيئی شهيد » سورهٔ مائده ١١٥ - ١١٧ (V,116-117)

« بيلكه جناب الله يوم قيامتده يامريم اوغلی عيسی ، سن ناسه، بنی ووالده‌می اللهك غيری ايكی اله اتخاذ ايدك ديدكمی؟ بيوره‌جق. عيساده جواباً ياربی عظمت الهيه‌كی تقديس ايدرم . بن حقم اولميان سوزی ناصل سويلرم . سويله‌مش اولسه‌م

[١] قرآن كريمده ، رمزی بيانات ومجازی تعبيرات موجوددر . مثلا سورهٔ انعامده، ن . « اومن كان ميتاً فاحييناه وجعلنا له نوراً يمشی به فی الناس كمن مثله فی الظلمات ليس بخارج منها »

« ايمانه نائل اولمامش بولونديغی جهتله أولو ايكن هدايت الهيه ايله ايمان ايده‌رك حقيقی حيات كسب ايدن وبو صورتله نوره مالك اوله‌رق ناس اراسنده راه سعادت اوزره يورويه‌ن برذات، كفری سببيله قارا كلقلر ايچنده قالان واوحال ظلماتدن چيقاميان كمسه كبی اولورمی ؟ » آيت جليله‌سنده ميت وحيات كلمه‌لری مجازی معنالريله استعمال بيورلمشلردر . بو آيت كريمه حضرت حمزه رضی الله عنهك اسلامی اوزرينه نازل اولمشدر . بركون ابوجهل عليه مايستحق پيغمبر افندمزك عليهنده اطالهٔ لسان ايتديكی صره‌ده حضرت حمزه ، پيغمبر افندمزك حقلی ، ابوجهلك وهمدينلرينك حقسز وسفيه اولدقلرينی اثبات وابوجهل اوزرينه هجوم وعينی زمانده اظهار ايمان ايله ناس اراسنده شان و شرفله مهابتنما اولماسی اوزرينه نازل اولمش واسلامه كلمزدن اولكی حاليچون ميت وبعده شرف اسلام ايله مشرف اولديغيچون احيا بيوردق ديه بيان اولونمشدر. بونوعدن سری، مجازی ورمزی بياناتك قرآن كريمك برچوق آيتلرنده موجود اولديغنی اولجه‌ده عرض ايتمش ايدك .

محقق سن اونی بیلیرسیك. سن بنم قلبمده اولانی بیلیرسیك. بن سنك علم الهیكده اولانی بیلمم . سن غیبلری پك زیاده بیلیجیسیك . بن انجق سویلهمهمی امر ایتدیككك شیلری سویلهدم. بنم وسزك ربكز اولان اللهه عبادت ایدكدیدم وارالرنده اولدیغم مدتجه حاللرینه شاهد اولدم . بنی وفات ایتدیردكدنصكره اونلری مراقبه ایدن سن سیك . وسن هرشیئی مراقبه ایدرسیك . » آیت جلیلهلری بو معنایی وحضرت عیسانك ، امتنك اراسندن چیقماسیله وفات ایتمش اولدیغنی بیلدیررلر.

بر ده تحریف وتحریفلرك تصحیحی مسئلهسی واردر . قرآن کریم کندیسندن اول نازل اولمش کتابلری تصدیق فقط اونلرك بعض اقسامنك صكرهدن تحریفه اوغرامش اولدقلرینی بیان وبو تحریفلردن تصحیحی لازم قسملری تصحیح ایدر . ن. « وانزلنا الیك الکتاب بالحق مصدقاً لما بین یدیه من الکتاب ومهیمناً علیه» سورهٔ مائده — ٤٨، V,52 « وسکا قرآنی حق، واولجه کوندردیکمز کتابلری تصدیق واونلری تغییردن محافظه ایدیجی اولهرق انزال ایتدك » بیورلمشدر . مثلا پیغمبر افندمزك تشریف ایدهجکاری توارتده وانجیلده مذکور ایکن بو کون موجود نسخهلرده آشکار برصورتده بولونماسی تحریفلردن برینی تشکیل ایدر . ن. « واذقال عیسی ابن مریم یابنی اسرائیل انی رسول الله الیکم مصدقاً لما بین یدی من التوراة ومبشراً برسول یأتی من بعدی اسمه احمد » سورهٔ صف ٦ ـ LXI, 6 « وحضرت عیسی علیه السلام یابنی اسرائیل بن تورات شریفی تصدیق وبندنصکره کلهجك احمد اسملی پیغمبرك کلهجکنی تبشیر ایدیجی رسول اللهم . سزه کوندرلدم دیدی » آیت جلیلهسی حضرت عیسانك تشریف محمدی یی واضحاً تبشیرینی بیلدیرر .

کذلك بو کون اللرده موجود کتاب مقدسلرده انبیای کرامك بعضیلری حقنده تحریفلر واردر. مثلا حضرت ابراهیمك حاشا یالان سویلدیکی، حضرت داوودك حاشا تمام حاشا عفت وعصمته منافی احواله ، کناه کبائره جرأت ایتدیکی حقنده بعضی فقرهلر بولونقدهدرکه قرآن کریم بونلری قبول ایتمز وتصحیح ایدر . ن. « واذکر فی الکتاب ابراهیم . انه کان صدیقاً نبیا » سورهٔ مریم ٤١ ، XIX, 42) آیت کریمهسی حضرت ابراهیمدن یالان صدور ایتمدیکنی بیلدیرر.

حقیقت ، بر پیغمبردن یالان صادر اولماسی لازمکلیر. نته‌کیم هیچ بر وقت یالانه تنزل ایتمه‌ین کیمسه‌لریمز بوکون دخی چوقشکر موجوددر. حضرت مشارالیه‌دن زله صادر اولمش اولابیلیر . فقط کناه کبائر صدوری اعتقاد اسلامجه جائز اولاماز . هله علی‌العاده یالان نبوته دکل ولایته دخی قطعیاً مانع بر رذیله‌در .

حضرت داودك قادین مسئله‌سنی‌ده قرأن کریم تصحیحاً شو صورتله بیان ایدر : ن. « وهل اتیك نبؤالخصم اذتسوروا المحراب اذ دخلوا علی داود ففزع منهم قالوا لاتخف خصمان بغی بعضنا علی بعض فاحکم بیننا بالحق ولا تشطط واهدنا الی سواء الصراط . ان هذا اخی‌له تسع وتسعون نعجة ولی‌نعجة واحدة فقال اکفلنیها وعزنی فی‌الخطاب . قال لقد ظلمك بسئوال نعجتك الی نعاجه وان کثیراً من‌الخلطاء لیبغی بعضهم علی بعض الاالذین آمنوا وعملوا الصالحات وقلیل ماهم وظن داود انما فتناه فاستغفر ربه وخرارا کعاً و اناب . فغفرناله ذلك وان‌له عندنا لزلفی وحسن مأب » سورهٔ ص ۲۱ ـ ۲۵ ، 24 - 20 XXXVIII, « داوودك محرابنه‌چیقان خصمك‌خبرینی سکابیلدیره‌لم: یانه کیردکلرنده داوود اونلردن قورقدی. اونلر قورقمه، ایکی خصمدن بریمز دیکریمزه حقسزلق ایتدی. سن آرامزده‌کی دعوایی فصل ایت . طوغری حکمنی ویر وطرافدارلق ایتمه . بزه یولك طوغریسنی کوستر . بونم دین قارده‌شمدر . طقسان طوقوز دیشی قویونی واردر . بنم ایسه یالکز بردیشی قویونم وار. اوبکا اوبر قویونی‌ده بکا براق دیدی . سوزینه قارشی کله‌مدنم دیدیلر . داوود جواباً سنك برقویونکی کندی قویونلرینه قارشدیرمق ایسته‌مکله اوسکا قارشی حقسزلق ایتمشدر. چونکه مالاریی بری برینه قارشدیرانلرك چوغی حقسزلق ایدرلر . مکرکه ایمان وعمل صالح صاحبلری اولالرکه اونلرده آزدر دیدی . ومتعاقباً کندیسنی امتحان وایقاظ ایتدیکمزی آکلایه‌رق همان سجده وتوبه ایتدی. بزده اونك بوخطاسنی مغفرت ایتدك . داوودك نزدمزده قربی وکوزل مقامی واردر »

بو آیت کریمه‌لردن آکلاشیلیورکه حضرت داوود برکیمسه‌دن حرمنك کندی عائله‌سنه ، عائله‌سی آراسنه براقلماسنی ایسته‌مش ، اوده داوودك سوزینی قیرامامش فقط بوتکلیف‌دن خوشنود قالمامش‌که حضرت داووده اخطار واقع

اولمش و داوود غفلتنی ادراك وبويله سوء ظنی جالب اولابيلەجك برتكليفدە بولونديغنه قارشی محجوب ونادم اولەرق توبه واستغفار ايتمش . وقعه بوندنعبارت كورونيور . حالبوكه الده موجود كتاب مقدسلردە بوكيفيت حضرت داوود عليه‌السلامك حاشا مرتكب كبائر اولديغی صورتنده ذكر ايدلمكدەدركه اوتقديردە حضرت سليمان عليه‌السلامك‌دە زانی وقاتل برپدر وزانيه بروالدەدن دنيايه كلمش اولماسی لازمكلير. دين اسلام بونلری قطعياً قبول ايتمز . و اوائل اسلامدە كتب اسرائيليەدن اوكرەنەرك اوصورتله بيان وحكايه ايدن كمسەلر تجزيه ايدلمشلردر .

تدقيق ومقايسه ايديليرسه دها پك چوق تحريفاتك تصحيح ايدلمش اولديغی آكلاشيلير .

قرأن كريمك روحانيت جهتيله معجزه اولديغی‌دە محققدر. احكام جليلەسنه اهتمام وتلاوت شريفەسنه دوام ايدنلردە پك مهم تجليات معنويه ظهور ايدر . بونلر هم يقظه هم نيام حاللرنده تجلی ايدرلر . قرأن كريمی كنديلرينه رهبر ومرشد اتخاذ ايله فكر وارادەلرينی تقويه ، قلب وروحلرينی تصفيه وتزكيه ايدەبيلمش ذوات ، مظهر علم‌لدن وواردات اولورلر . هركس ايچون مغيبات‌دن اولان اسراره كسب وقوف واطلاع ايدرلر . اولجەدە بيان ايتديكمز وجه ايله كرامت وخوارق عادتلری كورولور . [١]

[١] طريقتلر بواساس اوزرينه مؤسس‌درلر . مقصد واجبات دينيه‌يه رعايتله برابر قرأن كريمك محتوی اولديغی آيات واسماء شريفه‌نك تلاوت وذكرلرينه دوام ايله روحانيت كسب ايتمك‌در . طرق عليه پيران ومشايخنك همتلری ، مريدلرينه صلاح وتقوالری وارشاد ونصيحتلريله ، طريق معنوياتدە رهبرلك ايتمك، حاللرينه مناسب اذكار واوراد ويرەرك ايلريله‌تمك‌در . طريقتلرك كافه‌سی بالتسلسل حضرت پيغمبره واصل اولور . نەقدر عرفا واوليا كلمش ايسه هپ منبع فيض وعرفان اولان فخرعالم افندمزك تعليم‌نبويلری دائرەسندە كلام اللهدن نورانيت وروحانيت اكتساب ايتمشلردر . هردرلو آمال واعمالدە كنديلريچون نمونهٔ امتثال ذات پيغمبری‌در. منتسبلرينی ارشادلری واونلرايچون نمونه‌ومقتدا اولابيلملری‌دە انجق او طريق ايله اولور . وسنت سنيه‌يه مخالفليكی اولان هرهانكی برطريق ، اسلامی اولاماز .

كرامت وخوارق عادت، مختلف مرتبەلری وغايت غريب تجلی‌لری اولان برلطف الهی‌در. ن. « فوجدا عبداً من عبادنا آتيناه رحمةً من عندنا و علمناه من لدنا علماً » سورهٔ كهف ٦٤ ، XVIII, 64 « حضرت موسی ايله شاكردی كنديسنه طرفمزدن رحمت

قرآنك بو روحانيت بخش معجزه‌سنك اك يوكسك دليلی، حين نزولنده اقوام جاهله‌دن پك زياده شقاوت وجنايتلرله آلوده كيمسه‌لری آز وقت ايچنده رشد وهدايته ، مراتب عاليهٔ معنويايته ، مقامات قدسيهٔ ولايته ايصال ايتمسی‌در . فی‌الحقيقه عصر سعادتده بيكلرجه اصحاب كزين مظهر كشف وكرامات اولمشلردر مضبوط ومشهور اولان مناقب شريفه‌لری بوبابده قناعتبخش مثاللر تشكيل ايدرلر . ازجمله حضرت عمرالفاروق رضی‌الله عنهك اسلامدن اولكی احواليله صورت اسلامی وبعدالاسلام كوروله‌ن ظاهری وباطنی استقامت وعدالت وكشف وكرامت كبی خارق‌العاده مظهريت قدسيه‌لری نظر اعتباره آلينيرسه دين مبينك جداً هدايت آور واعجاز نما اولديغی كورولور. حضرت عمر، قبل‌الاسلام، قساوت قلب وخشونت طبع وتعصب وجاهليتله معروف ايدی. حتی كندی قزچوجوغنی ديری ديری كومك فضيحه‌سنی امثالی وجه ايله ارتكاب ايتمش بولونديغی منقولدر. رؤسای قريشك اونی قتل پيغمبری مأمور ايتملری ده بو حميت جاهليه‌سيله شجاعت وقوتنه اعتمادلرندن ناشی ايدی . عمر بوتشبثی قبول ايتدی. سلاحلرينی طاقه‌رق جناب پيغمبری بولمق اوزره كيده‌ركن يولده تصادف ايتديكی بر ذات (نعيم بن عبدالله) كنديسنه بويله نره‌يه كيدييورسك ديه صوردی . عمر ، اجداديمزك دينی ابطاله چاليشان محمدی قتله كيدييورم جوابنی ويردی . اوذاتده ايی ياپه‌يورسك ديديكندن ديمك كه‌سن ده‌صاپمش سيك. اولاسنی اولديره‌يم ديه‌تهور كوستردی. فقط اوته‌كی ذات بنی اولدورمزدن اول كيت همشيره‌كله انشته‌كی كور. اونلرده مسلمان اولمشلردر. ديديكندن عمر ايناماقله برابر پرتهيج همشيره‌سنك خانه‌سنه كيتدی . قاپونك يانته وارديغی وقت ايچريدن برشيلر اوقونديغنی ايشيتدی . همشيره‌سيله انشته‌سی خباب بن ارث رضی‌الله‌عنه‌دن طه‌سوره‌سنی تعلم ايدييورلردی عمر ديكله‌دی . نه‌اولديغنی اكلايامدی . فقط قلبنده عجيب برنارونور تأثيراتی

احسان وقدرتزله علم مخصوص تعليم ايتديكمز قوللريمزدن برقول بولديلر .» آيت جليله‌سنده بيان بيورولان ذاته حضرت موسانك بيلمديكی شيلر بيلديرلمش . فقط برچوق شيلركده اوكا بيلديرلمديكی حالده حضرت موسايه بيلديرلمش اولماسی پك ملحوظدر . هرشيئی بيلمك انجق ذات الهيه خاصدر . ن. « وفوق كل ذی علم عليم » سورهٔ يوسف ٧٦ ‎XII, 76،‏ « هرعلم صاحبی انسانك فوقنده علم صاحبی واردر »

حاصل اولدی . قاپویی چالدی . عمرك كلدیكنی كورەن همشیرەسیلە انشتەسی تلاش ایتدیلر . همان اوقودقلری جزئی صاقلایەرق قاپویی آچدیلر . حضرت خبابی دە صاقلادیلر . عمر كیردی . هر وقتكندن باشقە ایدی .

اوقودقلرینی صوردی . سویلەملك ایستەمدیلر ، بونك اوزرینە انشتەسنە هجوم ایلە سزدە بزم دیندن چیقمش ، محمدە اویمش سیكز . دییە دوكمەكە باشلادی . آرایە كیرەن همشیرەسی یارالاندی . یوزندن قان آقدی . عمر متصل اوقودیغكز كتابی كورەیم دییوردی . نهایت همشیرەسی ، اوت بز حضرت محمدە ایمان ایتدك ، مسلمان اولدق . سزك باطل دینكزدن چیقدق . واوقودیغمزی سكا ویرمیز . چونكە اوكا یالكز مطهر اولانلر تماس ایدەبیلیرلر دیدی . عمر ، سز اوقویك بن دیكلیەیم دیدی . اولجە اوقومقدە بولندقلری طە سورەسنی آچەرق اوقودیلر . عمر دیكلەدی . برقاچ آیت دنصكرە تحمل ایدەمدی . اوت بو الله كلامیدر . بندە ایمان ایتدم . حضرت محمدك نرەدە بولندیغنی سویلەیك ؛ كیدوب عرض اسلام ایدەجكم دیدی . سویلەدیلر . كیتدی . رسول اللهك بولندیغی اوك قاپوسنە ولردیغی وقت عددلری دها قرقە بالغ اولمیان مسلمانلردن بعضیلری قورقدیلر . رسالتپناه افندمز براقك كاسین دیدیلر ، عمر كلدی . وحضور نبوی دە ، اشهد ان لا الە الا الله واشهد ان محمداً رسول الله ، دییەرك بیان ایمان ایتدی . وبعدە هرنوع تهلكەلرە رغماً هر یردە اظهار ایماندن چكینمدی .

پیغمبر افندمز دها برقاچ كون اول ؛ یارب ؛ دین اسلامی ، یا عمر بن الخطاب یاخود عمرو بن هشام (ابوجهل) ایلە اعزاز بیور ، دییە دعا ایتمشلر ایدی . عمرك اسلامی اوزرینە اصحاب كرام ، هپ بردن تكبیرلر كتیردیلر ویا عمر ، پیغمبر افندمز بوصورتلە دعا ایتمشلر ایدی . حضرت الله بوشرفی سكا احسان ایتدی . نە موطلو سكا ! دییە بیان تبریكات ایتدیلر . بو وجە ایلە ن . « الله نزل احسن الحدیث كتاباً متشابهاً مثانی تقشعر منه جلود الذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم وقلوبهم الی ذكر الله . ذلك هدی الله یهدی به من یشاء ومن یضلل الله فما له من هاد » سورۀ زمر ٢٢-٢٣ ,XXXIX,24) «جناب الله كلاملرك اڭ كوزلی اولان قرآن كریمی قوت وبلاغتدە متشابە ، معانیسی بری برینی مؤید بر كتاب حالندە انزال بیوردی . رب

جایل‌لرندن قورقانلرك جلدلری بو كتابك تأثیریله اورپرر . بعده اونلرك جلدلری وقلبلری یوموشار ، ذكر الهی ایله مشغول اولمق ایچون تنور ایدر . بو اللهك ایستدیكی قولنه احسان ایتدیكی بر هدایتدر . اللهك یولدن چیقاردیغنی یوله كتیره‌جك یوقدر » آیت جلیله‌سنك سر عالیسی پك سرعتله متجلی اولدی .

حقیقة بو ذات ، معجزۀ قرآنیه ایله كفر وضلالدن ، ظلم وشقادن آز وقت ظرفنده ایمان وهدایته استقامت وسعادته نائل وپك چوق كرامات وخارقه‌لری ظاهر اولمش اصحاب كرامك پیشوالرندندر . عدل وحقك محافظه‌سنده كوستردیكی علو همت مثل سائر وملت اسلامیه ایچون جداً باعث عز وفخردر .

آیات قرآنیه‌نك بو اعجازكار تأثیراتی امام بوصیری رحمه‌الله شو بیتلرله تصویر ایتمشدر .

كأنها الحوض تبیض الوجوه به ... من العصاة وقد جاؤه كالحمم

وكالصراط وكالمیزان معدلة ... فالقسط من غیرها فی الناس لم یقم

« آیات قرآنیه حوض كبی درلر . كومورلر كبی قارارمش یوزلرله كلن عاصیلرك یوزلرینی آغاردرلر ، ومعدلت خصوصنده كوپری وترازی كبی درلر . ناس ایچنده عدل ، اونلرك غیریسیله قائم اولماز »

بالخصوص قرآنك بو كرامتبخش تأثیراتی عصر سعادته منحصر اولمایوب متمادیاً دوام ایتدیكی كبی قیامته قدرده دوام ایده‌جكدر . بو سوزلریمزی ایضاح ایچون امام اعظم ، نعمان بن ثابت حضرتلرینك شو كرامتلرینی ذكر ایتمك كافی كله‌جكدر : مشارالیه بر كون خانه‌سنده‌كی مسجدده صباح نمازی قیلدقلری صره‌ده حاضروندن بریسی كوردیكی قیمتدار شمعدانلره كوز دیكر . آشیرمق ایچون تصورلره باشلار . او اثناده قرقلردن [۱] بری وفات ایتمش بولنور . قطب زمان اولان مشارالیهه مراجعتله یرینه كیمك كچه‌جكنی سؤال ایدرلر . حضرت امام ، سرقت نیتیله مختل ومضطرب بولنان مسافرك حالنه قوۀ روحانیه ایله واقف ومترحم اولدیغندن كندیسنه مودت وشفقت ایجابی قلباً توجه وخیر دعا ایدر . درحال او آدمك كناهلری لطف الهی ایله عفو اولندقدن باشقا اولیاء‌الله مرتبه‌سنه ایصال وقرقلر عداد مبجلنه ادخال بیورولور .

[۱] اهل اسلامك معلومی اولدیغی وجه ایله اولیاء‌الله قرقلر ، یدیلر ، اوچلر كبی زمره‌لره آیرلمشلردر . جمله‌سنك رئیسنه قطب ویاغوث دینیر .

کتب سیرده بوئوعدن یعنی روحانیت قرآنیه ومحمدیه سایه‌سنده واهل‌اللهك نظر کیمیا اثرلریله زمرهٔ صالحینه ملحق اولمش پك چوق ذواتك مناقب عالیه‌سی مسطوردر. مع‌مافیه شوراسی‌ده بیلینملیدرکه مراتب معنویه، هروقت بویله سریع اوله‌رق قطع ایدیله‌مز. برمعتاد، روحانیت قرآنیه‌دن مستنیراولابیلمك ایچون ایمان واخلاص ایله برابر اعمال صالحه‌یه، تلاوت قرآنه، اذکار واوراده دوام ایستر. بونلرله‌برابر توفیق وهدایت ینه‌دائما الله‌دندر. یعنی انسان، موفقیتی اصلا کندیسندن ویا هرهانکی بر نبی ویا ولینك اثر ذاتیسی بیلمیه‌جك؛ انجق اللهك عنایتیله موفق اولدیغنه اعتقاد ایده‌جکدر. چونکه هدایت الهیه تعلق ایتمدکجه موفقیت ممکن دکلدر. هیچ برولی ویانبی وحتی فخرکائنات افندمز دخی هدایت‌الهیه اولمادقجه کمسه‌یی قورتاراماز. ن. « انك لاتهدی من احببت ولکن‌الله یهدی من یشاء » سورهٔ قصص ٥٦، (XVIII,56) « یامحمد، سن آرزو ایتدیکك کمسه‌یی هدایته نائل ایده‌مزسیك. ایستدیکنی انجق الله‌تعالی هدایته ایصال بیورور. »

انبیا واولیانك بوبابده حصه‌لرینه دوشن باذن‌الله‌تعالی دلالت وتعلیم وارشاد وتربیه شرفنه مظهریتدر. حکم وقوتلری هپ اللهك حکم و قوتیدر. جناب حق بومظهریتی دیلرسه ادامه ایدر. مؤثر حقیقی انجق شریك ونصیردن، شبیه ونظیردن منزه ومتعالی اولان ذات الهیدر. [١]

---

[١] انبیانك علم ومعجزه‌لرینك‌ده انجق اللهك اذنیله اولدیغی، بعضاً ایسته‌دکلری آن وزمانده معجزه کوستره‌مه‌ملریله ثابتدر. مثلا حضرت یعقوب علیه‌السلام، اوغلی یوسفك قوقوسنی، کوملکك مصردن چیقماسیله طویدیغی حالده اولجه‌دها یقین برقویوبه القا ایدلدیکی وقت یوسفك نره‌ده اولدیغنی بیله‌مه‌مش ایدی. کذلك حضرت عیسی علیه‌السلامك‌ده بعض معجزات یاپمق ایستدیکی حالده یاپامدیغی اولمشدر. معجزه‌نك، وحیك انجق مشیئةالله ایله اولاجغنی کوسترن حاللر پیغمبرافندیمزده‌ده کورولمشدر. مع‌مافیه جناب‌حق، عمومیت اعتباریله لزومی حیننده پیغمبرلرك معجزه کوسترمه‌لرینه عنایت بیورمشدر.

شوراسی‌ده پك مهمدرکه پیغمبر افندمز اثنای حیاتلرنده هر نوع معجزه‌لر کوسترمش اولمقله برابر ینه دینه دعوت خصوصنده خارق‌العاده‌لری اساس اتخاذ بیورمامشلر؛ عقل وتفکر اوزرینه بنای اعتقاد اولوناسنه زیاده اهتمام بیورمشلردر. ن. « اولم یکفهم انا انزلنا علیك الکتاب یتلی علیهم ان فی ذلك لرحمة وذکری لقوم یوقنون » سورهٔ عنکبوت ٥١ (XXIX,50) « اونلره (حسی معجزه ایسته‌مکده افراطه کیده‌نلره) سکا انزال ایتدیکمز

بو كبي كرامت وقدسيت وسائر علم لدن تجلياتی اهل وارباننده قابل انكار اولمايه‌جق درجه‌ده مشهوردر. انجق تعريف وايضاحی متعسر اولان بو احوال حقنده معلومات لازمه‌يه مالك اولابيلمك ايچون واصلين‌دن اولمق لازمكلير . واقعا هر مسلمان‌ده آز چوق مظهريت معنويه واردر . انجق معنوياتك يوكسك مرتبه‌سی ، كشف وكرامت هر كسه ميسر اولماز. دين اسلام سايه‌سنده اكثريتك نائل اولديغی مظهريت ، استقامت و محاسن اخلاقدر. اوامر قرآنيه‌يه بحق توسل اولنان زمان ومكانلرده موفقيات اخلاقيه‌نك اك يوكسك مرتبه‌لره واصل و بويوزدن بتون عالم انسانيته غايت مهم نتايج مسعوده حاصل اولديغی محققدر . اك بيوك كرامت‌ده بودر .
« الاستقامة عين الكرامة »

٥ — آخرته ايمان — انسانلرك ايی ويافنا بتون عمللرينك اك كوچوكلرينه قدر مكافات و مجازاتلرينی كورملری عدالت مقتضاسيدر . بو عدالتك دنياده تام بر

وكنديلرينه تلاوت اولونان قرآن كريم كفايت ايتمديمی؟ محقق او كتاب كريم‌ده دقت وايقان صاحبلريچون بيوك رحمت ونجاح وفلاحی مستلزم حكمت ونصيحتلر واردر » آيت جليله‌سی اك بيوك معجزه‌نك قرآن كريم يعنی هم عقل وفكری ، هم قلب وروحی مطمئن ايدن حكم واحكام اولديغنی بيلديرر . وبو معناده دها برخيلی نصوص واردر .
بعضيلری معجزه‌لری مطلقا خرق طبيعتله اولور ظن ايدرلر. حالبوكه برحادثه‌نك معجزه اولماسيچون خارق طبيعت اولماسی يعنی قوانين طبيعيه‌يی اخلال ايدر اولماسی شرط دكلدر .
مثلا پيغمبر افندمز مدينه‌يه هجرت بيورورکن ابوبكر صديق ايله برابر داخل اولدقلری مغاره‌نك قپوسنه كلن دوشمانلر قاپونك اوروبجكلر طرفندن ايجه أورولمش و اوسـتنده كوكرجينلرك يووايا په‌رق يمورطلامش اولدقلرينی كوره‌رك ياقينلرده اورايه كيمسه‌نك كيرمش اولماديغنه احتمال ويره‌مشلر وبيهوده وقت ضايع ايتمك ايچون مغاره‌يه كيرمكدن واز كچه‌رك باشقه طرفلره كيتمشـلردر . اوروبجكلرك پيغمبر افندمزك كيرملرينی متعاقب قاپويی اودرجه أورملری وكوكرجينلرك كلوب يوا ياپه‌رق يمورطلامه‌لری خارق العاده بر واقعه وبر معجزه‌در. فقط قوانين طبيعتی خرق دكلدر . اكر انسانلر كرك كنديلرينك وكرك باشـقه‌لرينك حياتلرنده تصادف ايديلن احوال وحادثاته ، تطورات عالمه ايجه دقت ايده‌بيلسه‌لر معجزات الهيه‌نك هروقت دوام ايتديكنی كورورلر . هپ بونلر پيغمبران عظام حضراتنه مخصـوص وتبليغ بيوردقلری دينلرك حق اولديغی اثبات صدددنده احسان بيورلمش اولان معجزه‌لرك امكانی اثبات وعقل سليم صاحبلری ايچون ايمانی استلزام ايدن بينه‌لردر .

صورتيله حصوله گلديگي ظاهردر. بناءً عليه مسلمانلر، يوم قيامتده عادل و ارحم اولان الله جناب حقك حضورنده انسانلرك عمللرينك حسابلري گوروله‌جكنه، ثوابكارلرك راحت و رفاهيله گناهكارلرك عذاب و اضطرابه گوره‌جكلرينه اعتقاد ايدرلر. مكافاتك تمثيلي جنت و باغچه، عقوبتك تمثيلي آتش و جهنم اولهرق گوسترلمشدر. مع مافيه بونلر ايچون قطعي برشكل تثبيت ايدلمش اولمايوب هر درلو شكللري واردر. مثلا جهنمده غايت شديد صوغوق ايله ودها باشقه صورتلرله عذاب اولنديغي كبي جنتده، باغچه‌يه متعلق اولميان درلو لذتلر و راحتلر واردر. بوالحاصل هر كمك ذهننده تصور و آرزو وياخوف ونفرتله تلقي ايده‌بيله‌جكي مادي و معنوي، جسماني و روحاني هر نوع نعمتلر، نقمتلر بيان ايدلمش اولديغندن دينمزك تبشير و انذاري هر صنف انسانلره تأثير ايده‌بيله‌جك قوت و ماهيتي حائزدر. ذاتا پيغمبر افنديمز جنت و جهنمك حقيقتي جاهللرك اكلاديغي كبي دگلدر بيورمشلردر. ن. «على ان نبدل امثالكم وننشئكم في مالاتعلمون» سورهٔ واقعه (٦١:٥٦،٤٧١) «سزي امثالكزله تبديله و سزي بيلمديككز برحالده ميدانه گتيرمكه قادرز» آيت جليله‌سي نشئت آخرتك بزم بيلمديكمز شكلده دخي اولاجغني بيان بيورور.

برده «ان لله تعالى جنة ليس فيها نعيم ولاحور ولاقصور الا ان يتجلى الله تعالى فيها ضاحكاً» «الله تعالى‌نك اويله بر جنتي واردر كه اوراده نعيم، حوريلر، كوشكلر اولميان جنتلري واردر. اوراده موجود اولان يالكز الله تعالى‌نك گولمه‌سي يعني رضاي الهيسيله تجلي ايتمسيدر» حديث شريفي مرويدر. بونلر هپ جنتلرك و نعيمك انسانلرك مرتبه‌سنه گوره اولديغني گوستريرلر.

خلاصه: آخرتده حساب گورلمه‌سي و دنياده ايشلنمش عمللره گوره اجر و ثواب ويا عذاب و عقاب گوروله‌جكنه ايمان ايدرز؛ فقط بونلرك ماهيت و تفصيلاتي بيلمه‌يز.

شونراسني ده سويليه‌لم كه دين اسلامك تبشير و انذاري يالكز امور آخرته، يوم قيامته منحصر دگلدر؛ آخرت مكافات و عقوبتلرينك مقدمه‌سي اولمق اوزره بر تكليه براز ايي حركت ايدنلرك دنياده دخي ايي مكافات و كوتولك ايدنلرك عقوبت گوره‌جكلري ده ذكر ايدلمش يعني افعالك دنياده گوروله‌بيلن نتيجه‌لرينك دخي نظر اهميته النمالري لازمكله‌جكي ده بيلديرلمشدر. ن. «قل يا عباد الذين آمنوا اتقوا ربكم للذين

احسنوا في هذه الدنيا حسنة وارض الله واسعة انما يوفى الصابرون اجرهم بغير حساب » .
سورهٔ زمر ۱۰ (XXXIX, 13) ايمان ايدن قوللريمه ديكه ربكزك امرلرى دائره‌سنده
حركت ايدك. بو دنياده ايى ايش ياپانلر ايچون ايى مكافات واردر. والله‌ك ارضى
كنيشدر. صبر ايدنلرك اجرى زياده‌سيله ويريلير » آيت جليله‌سى عمللرى ايى
اولانلرك دنياده ده ايلك كوره‌جكنى، ارضك بر طرفنده قيمتى بيلنمسه ديكر
بر طرفنده بيلنه‌جكنى كوستر‌ديكى كبى هر درلو اعمال صالحه‌سنه رغماً مصائبه اذا
وجفالره دوچار اولمش صالحانك صبرلرينك اخروى مكافاتلرينك پك بيوك اولاجغنى
بيلديرير. طوغرو معنى آرايانلره الك بيوك مصيبت زمانلرنده دخى صبرلرينه خلل
كلمه‌جك قدر ايمان واخلاصلرى قوى ومتين اولان ذاتلر ايچون دنياده ده آخرتده ده
عذاب يوقدر. اونلر بر طرفدن تقديرات الهيه‌يه رضا ديكر طرفدن آخرت
مكافاتنى تأمل ايله منشرح اولورلر. بر حديث نبويده بيان بيورلديغى وجهله دنياده
مصيبتلرينى صبر ايدن صالحلرك آخرتده نائل اولاجقلرى نعمت و سعادتلر او
او درجه عاليدر كه بوكا نائل اولاميانلر « كاشكه دنياده ايكن قرق كوشتلريمز مقراضله
كسيلمش اولايدى ده بزلر ده صبر ايده‌رك بو نعمتلره نائل اولمش بولونسه‌يدك » ديه
جككلردر.

جناب حقك ارباب صلاح واستقامته ضيقلى زمانلرنده بر چارهٔ خلاص
و وسعت احسان ايده‌جكى محقق ومجربدر. « ومن يتق الله يجعل له مخرجاً
ويرزقه من حيث لا يحتسب » سورهٔ طلاق ۲ – ۳ (LXV, 2) « الله‌ك امرلرينه
توفيق حركت ايدن كمسه‌يه الله ضيقلى زماننده بر چارهٔ خلاص واوماديغى يردن
رزق احسان بيورور » آيت جليله‌سى بو معنايى بيان ايدر. بناءً عليه مقتضيات
دينه موافق حركت ايدن انسانلرك هم دنياده هم آخرتده مسعود ومستريح
اولاجقلرى شبهه‌سزدر. نته كيم اوامر الهيه‌يه مخالفت ايدنلر ده هم دنيا وهم
آخرتده جزالرينى بولورلر. « فاذاقهم الله الخزى فى الحيوة الدنيا ولعذاب
الآخرة اكبر لو كانوا يعلمون » سورهٔ زمر ۲۶ (XXXIX, 27) « جناب حق
اونلره (حقى انكار ايدنلره) دنيا حياتنده بلا ورسوالغى طاتديردى. آخرتده
عذابى دها بيوكدر. نه اولايدى بيله‌يلردى » بيورلمشدر. ن. « ربنا آتنا

فی‌الدنیا حسنة وفی‌الآخرة حسنةً وقنا عذاب‌النار » سورۀ بقره — ٢٠١
II, 197) « یارب ، بزه دنیاده ر آخرتده کوزل نصیبلر ویر . وبزی آتش
عذابندن قورو » . «ومن‌الناس من یعبدالله علی حرف وان اصابه خیراً اطمأن
به وان اصابته فتنة انقلب علی وجهه خسرالدنیا والاخرة ذلك خسران المبین »
سورۀ حج ١٢ ، XXII, 11) « انسانلردن بعضیسی اللهه دونه‌ك عبادت ایدر
اکر ایشی ایی کیدرسه مطمئن اولور. فنا کیده‌رسه دینه اولان توجهندن دونر
بونلر دنیاده و آخرتده ضررده‌درلر . بو آشکار برضرردر . » آیت جلیله‌لری
هم دنیایی هم آخرتی نظر اهمیته آلمق لزومنی بیلدیررلر .

دنیاده ذکر جمیله مظهر اولمانك قیمتلی بر مکافات اولدیغنی پیغمبر افندمز
حقنده نازل اولان ن . « ورفعنالك ذکرك » سورۀ انشراح ٤ ، XCIV, 4)
« بز سنك نامکی یوکسلتدك » آیت جلیله‌سی پك کوزل کوسترر . حقیقت ،
هرکسك ثناسنه ، یوکسك بر ذکر جمیله نائل اولمق ، لوم ومذمته مستحق
اولمامق بویوك برشی‌در . فقط بوخاقك لومنه دوچار اولمامق ، حسن شهرته
مظهر اولمق املنك ، حقدن انحرافی موجب اولماسی‌ده غایت لازمدر . نته‌کیم
ن. « یجاهدون فی‌سبیل‌الله ولایخافون لومة لائم. ذلك فضل‌الله یؤتیه من‌یشاء »
سورۀ مائده — ٥٤ V, 59) «الله یولنده مجاهده ایدرلر وقینایانك قیناماسندن
قورقمازلر ؛ بو فضیلت ، اللهك دیله‌دیکنه ویردیکی برفضیلتدر » آیت کریمه‌سی
بو معنایی افاده بیورور. انسانك کندی وجداننك لومی دها مهم‌در. حتی قرآن
کریمده نفس لوامه‌یه یوم قیامتله برابر قسم بیورلمشدر . ن. «لااقسم بیوم‌القیامة
ولااقسم بالنفس اللوامة » سورۀ قیامت ٢ ـ LXXV, 1) کذلك ن. « وان
لیس للانسان الاماسعی وان سعیه سوف یری . ثم یجزیه الجزاء الاوفی وان الی
ربك‌المنتهی» سورۀ نجم ٣٩ ـ٤٢ ، LIII 42) «انسان‌ایچون انجق سعی‌واردر .
وسعینك نتیجه‌سی آتی‌ده کوروله‌جکدر. اوندنصکره دها بیوك مقابلی ویریلیره
واك صوك ربكك حضورینه واریلیر » آیت جلیله‌لری‌ده اعمالك نتایجنك دنیاده
دخی کوروله‌جکنی فقط عدالت الهیه‌نك آخرتده اکمال اولوناجغنی ، جزای
اوفانك اوراده ویریله‌جکنی بیلدیررلر .

برده وفتدنصکره‌یه فقط قیامت‌دن اوله یعنی تاریخه عائد تبشیر واندار واردر . مسلمان اونی‌ده نظر اعتباره آلیر . چونکه ایی برنام براقان کمسه‌لر حقنده خیر ایله دعا ایدیلیر . فنا نامرلی قالانلر بونعمت‌دن محروم اولورلر . مسلمان ایچون وفاتندنصکره خیر دعایه مظهر اولمق مهم برآرزو واحتیاجدر . هم بوقسم تبشیر واندار، حیاتك دوامی زمانه عائد اولمادیغی حالده دینی، آخرتی انکار ایدن انسانلرك دخی بالطبع نظر اهمیتله کوردکلری بر مؤیده‌در . یعنی اونلرده اثنای حیاتلرندن خارج تأثیراتی نظر اعتباره المقدن قورتولامازلر . بناءً علیه انسان اولان ایچون افعالنك كرك حیاتی اثناسنده‌کی ، کرك وفاتندن صکره‌کی نتایجنی نظر اعتباره آلمق ضروری‌در . و ابراهیم علیه‌السلامك ن. « واجعلنی لسان صدق فی‌الآخرین » سورهٔ شعراء ٨٤ ، 84 XXVI) « یارب بنی صکره‌دن کله‌جك امتلر عندنده لسان صدق قیل » یعنی سوزلریمك صدقنه‌ایمان وحقمده ثنا وذکر جمیل‌لریله مشرف ایت. معناسنده‌کی آیت‌جلیله‌ده بیان بیورولان دعاسی بو آرزو واحتیاج مقتضاسیدر .

مسئولیت وشرائطی . — آخرت بحثی مناسبتیله مسئولیت وشرائطندن بحث ایده‌لم : انسان، فطرةً عاقل‌ومختار اولمق حسبیله آمال واعمالندن بالطبع مسئولدر . قرأن کریمك عقل وفکره ، محاکمه‌یه استناد ایدلمسنی آمر اولدیغنی بیلیورز. فقط‌عینی‌زمانده‌انسانلرك‌کندیلرینه‌تبلیغ واقع‌اولمامسنی‌جهل‌وعصیانلریچون وسیلهٔ معذرت کوستره‌بیلملرینه امکان قالمامق ایچون پیغمبرلر کوندرلمشدر . یعنی پیغمبر کوندرلمسنك حکمتلرندن بریسی‌ده بودر . ن. « رسلاً مبشرین ومنذرین لئلایکون للناس علی‌الله حجة بعدالرسل » سورهٔ نساء ١٦٥ IV 163 « پیغمبرلرك کلمسیله ناسك حقه قارشی دیه‌جکلری قالماسین ایچون تبشیر واندار ایدیجی پیغمبرلر کوندردك » ن . « من اهتدی فانما یهتدی لنفسه ومن ضل فانما یضل علیها ولاتزر وازرة وزراخری وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا » سورهٔ اسراء ١٥ ـ 15 XVII) « طوغری یوله کیدن کندی لهنه کیدر . یولدن آزان کندی علیهنه آزار . بر کنهکار باشقاسنك کناهنی یوکلنمز . رسول کوندرمدکجه عذاب ایدنلردن اولمادق » .

بو آیت کریمه یعنی «زمانده هیچ بر کیمسه‌نك باشقه‌سنك کناهندن مسئول اولمایه‌جغنی و هر کسك انجق کندی اعمالنك حسابنی ویرمکله مکلف اولدیغنی‌ده افاده بیورور. شو که: «ام لم ینبأ بما فی صحف موسی و ابراهیم الذی وفّی الا تزر وازرة وزر اخری و ان لیس للانسان الا ما سعی» سورهٔ نجم ۳۶ – ۳۹ LNI, 37-40 «موسی و عهدلرینی ایفا ایدن ابراهیم علیهما السلامه ویریلان صحفده خبر ویرلدیکی که هیچ بر کنهکار باشقه‌سنك کناهنی یوکلنمز. و انسان ایچون کندی سعیندن باشقه بر شی یوقدر» [۱] آیت جلیله‌سی‌ده بو معنایی آمردر.

شمدی یه قدر سویلدکلرمزدن آکلاشیلیور که مسئولیتك تام اولماسی ایچون عقل ایله برابر طرف الهیدن مرسل ذوات واسطه‌سیله تبلیغ و تعلیم بیورولان اساسلره واقف اولمق شرطدر. علمای اسلام بو بابده برچوق مذاکره‌لرده

[۱] بو آیت جلیله و امثالی مجرد آخرت کوننده هر کسك کندی کناهندن مسئول اولاجغنی یعنی مثلا پدرك یاپدیغی بر کناهك اولاددن صورولمایه‌جغنی و اولادك مجرد کندی صنعی اولان بر کناهدن پدرك مسئول اولمیه‌جغنی بیلدیرر. یوقسه بریسنك یاپدیغی کناهك باشقه‌سنه ضرری [illegible] اولادك [illegible] بو آیتك مقصدی بر کیمسه‌نك یاپدیغی کناهدن دیکر تقصیری اولمایان بر کمسه آخرتده مسئول اولماز دیمکدر. کنهکار بر کمسه‌دن یالکز کندیسی دکل باشقه‌لری‌ده متضرر اولاجغی [illegible] طبیعیدر. و بو هر وقتکی بر تجربه‌نك [illegible] هرون الرشیدك [illegible] ایتدیکی مشهور اولان بهلول دانا، دائما هارونك خطالرینی ذکر ایله [illegible] اخطاراتده بولونیور ایمش.

[illegible] کندی باجاغندن آصیلیر. فقط بوزولنجه قوقوسی بوله هر کسی متضرر [illegible] کبی کنهکارلرك یاپدقلری فنالقلردن باشقه‌لری‌ده متضرر اولورلر. سوزلرینی علاوه ایتمش. بونك اوزرینه هرون الرشید حق تسلیم ایله عذر دیلمش.

بولونمشلر ، نهایت عقلك بذاته حسن و قبحی تفریق خاصه‌سنه مالك بولونمسی حسبیله عاقل بر کمسه‌نك افعالندن مسئولیتی اولمسنی اساس اوله‌رق قبول ایتمشلر؛ انجق مسئولیتك تام اولماسیچون عقل ایله برابر فاعل مختار ، یاپدیغنی بیله‌رك ، ایستیه‌رك یاپمش و کندیسنه احکام لازمه تبلیغ و تعلیم اولونمش بولونماسنده لازم کورمشلردر . بناءً علیه مجرد عقل سببیله مسئولیتی مستلزم افعال اولدیغی کبی یالکز عقلك وجودی کفایت ایتمیوب مسئول ایدیله‌بیلمك ایچون تعلیم و تبلیغك انضمامی لازم اولان افعالده واردر. (بو بحثه حفظ عقل بحثنده تکرار کله‌جکز)

صکره مسئولیتی رفع و یا تخفیف ایدن اعذارده واردر . بونلره دائر کتب عائده‌سنده تفصیلات لازمه موجوددر . مختصراً سویله‌مك لازم کلیرسه مسئولیت انسانلرك وسع و اقتدارلرینه کوره‌در . و بو کیفیت « لا یکلف الله نفساً الا وسعها » سوره بقره آیت ۲۸۶ ، (II, 286) « الله‌دن بر انسانه انجق وسعی مرتبه‌سنده امر و تکلیف ایدیلور » و « لا یکلف الله نفساً الا ما آتیها » سوره طلاق ۷ ، (LXV, 7) « الله انسانی انجق ویردیکندن مکلف طوتار » آیت جلیله‌لریله بیان بیورلمشدر . شو حالده کندیلرینه احکام دینیه تبلیغ و ایصال ایدلمه‌مش کمسه‌لرك مسئولیتلرینك کندی عقل و علملری مرتبه‌سنده اولاجغی آکلاشیلیر . [illegible]

مکلفیت و مسئولیتك وسع و قدرته کوره اولماسی بالجمله شرائط مسئولیتی احتوا ایدر . پیغمبران عظام حضراتی ، عقل و کیاست و علم و معرفت خصوصلرنده انسانلرك اکمللری و عینی زمانده غایت مهم اولان دین و شریعت تبلیغ و تأسیس ایتمك وظیفه‌لریله مأمور بولوندقلرندن اونلرك مکلفیت و مسئولیتلرینك ده او نسبتده بیوك اولماسی لازم کلیر . فی الحقیقه دین اسلام حکمنجه پیغمبران عظامده مسئولدرلر . « فلنسئلن الذین ارسل الیهم ولنسئلن المرسلین » سوره اعراف ۶ نجی آیت (VII,5) « کندیلرینه پیغمبر کوندریلنلره البته صوراجغز ، هم کوندردیکمز پیغمبرلره ده البته صوراجغز » [illegible]

یالکز شوراسی اونوتلمامالیدرکه پیغمبرلر اللهك مخلص قوللری اولدقلرندن مکلف بولندقلری وظیفه‌لری حسن ایفا ایدرلر . مسئولیته میدان ویرمزلر .

جناب حقك اونلر حقنده لطف مخصوصی واردر . انسان اولملری حیثیتیله کندیلرندن صادر اولان قصورلر متعاقباً بیلدیریلەرك خطالرینك دوامنه ، خطالی عواقب حصولنه میدان ویرلمز . عرض ایتدیکمز وجه ایله پیغمبرلردن صادر اولابیلەن کناهلر، زله دنیلەن حاللردر. کبائر نوعندن دکللردر. اونلرده، متعاقباً من طرف‌الله تصحیح بیورلدقلرندن، باشقالرینه سوءمثال اولمق کبی وخیم عاقبت تولیدینه میدان قالماز . وبوزلەلر دائما طرف الهی‌دن عفو بیورلدیغندن پیغمبرلر کناهلردن بری ومعصوم قالیرلر .

شمدی‌ده شفاعت بحثنه کچەلم :

شفاعت . — شفاعت دیبه ، کنهکارلرك کناهلریچون ، صالح قوللرك‌الله یاننده عفوومغفرت طلب‌ایده‌بیلملری صلاحیتنه دینیر. یعنی کنهکارلرك‌کناهلرینك عفو اولونماسیچون صلحانك اللهه دعا ایتملری دیمك‌در . الله یاننده دعالری اك مقبول قوللر اولا پیغمبران‌عظام، اونلردنصکره اولیای کرام‌در. شفاعت‌ایده‌جك ذاتك اصلا خطا وکناه ایشله‌مه‌مش اولماسی ضروری دکلدر . لایخطیلك انجق اللهه مخصوص‌در . پیغمبرلردن یالکز زله ، اولیاوصلحادن ایسه هردرلوکناهلرك وهرکس نظرنده غریب وغیرمناسب اقوال وافعالك صادر اولمسی مستبعددکلدر انجق اونلرك حسناتی ، سیئاتی کیدرمش اولدیغندن عندالله مقبول اولمشلردر . ایش میزانده حسناتك غالب کلسنده‌در . ن . « والوزن یومئذالحق فمن ثقلت موازینه فأولئك هم‌المفلحون » سورهٔ اعراف ۸ VII,8) « قیامت کونندەطارتی حق‌در . کیمك حسناتی غالب ایسه اونلر قورقدقلرندن امین واومدقلرینه نائل اولورلر . »

عندالله پیغمبرلرك درجەلری متفاوت اولوب اك عالی درجەیی بزم پیغمبریمز خاتم‌الانبیا افندمزاحراز بیورمشلردر . بناءً علیه قبل الهی‌دن کندیسنه اك‌بیوك حق‌شفاعت ویرلمش اولان‌ذات بزم‌پیغمبریمزدر . کرك‌امتی وکرك سائرلری‌حقنده شفاعت ایتمك نعمتنك‌کندیلرینه احسان‌بیورلدیغی طرف‌الهی‌دن تبشیربیورلمشدر. اسم شریفلرندن بری‌ده شفیع‌المذنبین‌در . « آدم‌ومن‌دونه تحت لوائی یوم‌القیامة » « حضرت آدم و اونك غیری کافهٔ ناس قیامت کونده بنم سانجاغم آلتنده

اولاجقلردر» حدیث شریفی کندیلرینه ویریلن رتبهٔ شفاعتك بیوکلکنی بیلدیریر. مع مافیه کندیلری‌ده آنجق الله تعالینك اذنیله شفاعت بیوره‌بیلیرلر . چونکه مطلق صورتده شفاعت ایده‌بیلمك قدرتی کیمسه‌یه ویرلمه‌مشدر . قدرت، انجق اللهکدر . الله اذن ویرمدکجه کمسه شفاعت ایده‌مز . ن . « من ذاالذی یشفع عنده الا باذنه » (سورهٔ بقره ـ ٢٥٥ ,II,256) [١] . دیمك‌که دین اسلام‌ده اك صلاحیتدار انسانلرك دخی حکم وقوتی باذن‌الله شفاعت ایده‌بیلمك دن عبارت در . کمسه‌ده کندی کندینه خلاصکارلق قدرتی یوقدر . خلاصکار مطلق انجق الله جل شانه‌در . قول ایچون شرائط خلاص ده صلاح‌در . پیغمبرلره عائد اولان باشلیجه خلاصکارلق، کندیلرینك اوامر الهیه‌نك تبلیغنه مأمور اولالری اضافتیله‌در .

بو شفاعت بحثی حقنده خارجی بر تمثیل ایرادی لازمگلیرسه شو صورتله ولابیلیر : پیغمبرلرك ودها سائر معنوی مقامات وکرامات صاحبلرینك عندالله شفاعتلری برحکمدار ایله مقربینی آراسنده‌کی مناسباته تشبیه ایدیله‌بیلیر . اصحاب مصالح ، مقربینك حکمدار نزدنده‌کی دلالتندن ، شفاعتندن استفاده ایدرلر . وبونلره قارشی حرمتکار اولورلر . فقط بومظهریت ، مقربینه انجق حکمدارك توجهندن، مساعده‌سندن ایلری کلدیکندن هیچ بروقت حکمدارلغه اشتراکلری موضوع بحث اولاماز . بو تشبیه برجهتله فرقلی‌درکه ، اوده حکمدارك انسان اولماسی حسبیله‌حاجت صاحبنك احتیاج و مرامنی بیلمك و یاپمق ایچون واسطه‌یه محتاج اولماسیدر . جناب‌حق ایسه هرکسك مرام واحتیاجلرینی‌علم کلی‌ایله احاطه وديلرسه احسان ایدر . صالح قوللرینه باشقه‌لریچون حق‌استغفار وحق شفاعت بخش ایتمسی، اونلرك‌اعمال صالحه‌لرینه مکافات اولان بر لطف الهی‌سیدر . وپك چوق کنهکارلرك‌دعالرینی رأساًقبول ایله کناهلرینی‌عفو ومغفرت بیورر . بناءً علیه

[١] بز مسلمانلر پیغمبرلرك‌کافه‌سنی تصدیق‌ایتدیکمزجهتله بوتون پیغمبرلرك شفاعتلرینه مراجعته صلاحیتدار بولندیغمزکبی پیغمبرلرده‌کندیلرینك سیدی، مفخری‌بولونان برذاتك امتی بولوندیغمزدن طولایی حقمزده حرمت ومحبت پرورده ایدرلر ؛ بزلره شفاعت ایتمك ایچون متشوق اولورلر . هم یالکز پیغمبرلر دکل، نه‌قدر اولیا وصلحا وارسه حتی ملائکهٔ کرام دخی کافةً امت محمدك محب وظهیرلری‌در . کناهلریمز ایچون استغفار ایدرلر .

مسلمان، نه قدر كناهكار دخی اولسه، طوغريدن طوغری‌يه حضرت اللهه مراجعت ايدر. يعنی حضرت پيغمبر افندمزه الك بيوك حق شفاعت ويرلمش اولماسی مسلمانی مستريح و اميدوار ايتمكله برابر قلبنك طوغريدن طوغری‌يه اللهه مربوط قالماسنه اصلا مانع اولماز. بالعكس داها زياده مربوطيتی تشديد ايدر. چونكه حضرت پيغمبر، قرآن كريمك الله كلامی اولديغنی تبليغ بيورمش اولديغی كبی احاديث شريفه‌ي‌ده هپ اللهك امری اوله‌رق بيان بيورمش، كنديسنی هيچ بر وقت اراده حائل اوله‌جق صورتده بيلديرمه‌مشدر.

مسلمانك اوامر و نواهيسنی بو طوغريدن طوغری‌يه اللهدن تلقی ايتمسی عبادات و طاعاتده كوكلنده دائما اللهه باغلی و خشيت و محبتنك طوغريجه ذات الهی‌يه راجع اولماسنی موجبدر. و بو سايه‌ده‌در كه، ن. «والذين آمنوا اشد حباً لله» (سورهٔ بقره - ١٦٥ - II,160) آيت جليله‌سيله بيان بيورولان الله محبتنك يوكسك مرتبه‌سنه مظهر اولمشلردر. اللهك حب و خشيتی مسلمانك قلبندن اصلا چيقماز. «قلب المؤمن بيت الله».

اعتقاد اسلامده الله، قوللرينه قريبدر. دعا و استغفارلرينی طوغريدن طوغری‌يه قبول ايدر. ن. «واذا سألك عبادی عنی فانی قريب، اجيب دعوة الداع اذا دعان. فليستجيبوا لی و ليؤمنوا بی لعلهم يرشدون» (سورهٔ بقره - ١٨٦ II, 182) «قوللرم، سكا شان الهيمدن صورارلرسه بيلديركه، بن محقق قريبم. بكا دعا ايتديكی وقت دعا ايدنك دعاسنی قبول ايدرم. بندن دعالرينك مستجاب اولماسنی ايسته‌سينلر. و بكا ايمان ايتسينلر كه مقصوده نائل اولسونلر» و. ن. «فاستغفروه ثم توبوا اليه ان ربی قريب مجيب» سورهٔ هود ٦١ XI,64 «اللهدن مغفرت ايسته‌يك و اوكا توبه ايدك. محقق ربم قوللرينه قريبدر و دعالری قبول ايديجيدر.» و. ن. «ولقد خلقنا الانسان و نعلم ما توسوس به نفسه و نحن اقرب اليه من حبل الوريد» سورهٔ ق - ١٦, L,15) «انسانی بز خلق ايتدك و اونك قلبنه خطور ايدن وسوسه‌يی بيليرز و بز اوكا شاه طمارندن دها قريبز» [١].

---

[١] بتون قوللرينه قريب اولان جناب حق، امت ناجيهٔ اسلاميه ايچون دها يقيندر. زيرا بركره دائما بلاواسطه قلبمزده‌در. صكره كندی حبيبی اولان محمد المصطفی افندمز

مسلمان برطرفدن كناهلرينك عفو اولونماسيچون بو صورتله اللهه نياز واستغفار ايتمكله برابر ديكر طرفدن اعمال صالحه يه دوامى ارتيره رق سيئاتنى ازاله يه چاليشير. ن. « ان الحسنات يذهبن السيئات » سورهٔ هود ١١٤ – (XI,116) ايى ايشلر فنا ايشلرك كناهلرينى كيده ريرلر ».

جهالتله كناه ايشله يوب ده صكره توبه ايدنلره و بالخصوص توبه لرنده ثابت اولوب اعمال صالحه يه دوام ايدنلره مغفرت بيوراجغنى جناب حق تبشير بيورمشدر.

حرمتنه حقمزده كى رحمت وعنايتى دها زياده در. حبيب كبريا اولان حضرت محمد افندمزك دين اكملنه منسوبيتمز البته عند الهى ده پك زياده مظهر حسن قبول ونائل قدسيت وكرامت اولمامزه سببدر. اك نورانى يولدن كيدن البته اك زياده فلاح بولور.

حضرت پيغمبر افندمز، بزه حيات بشرك قارانلق واكوجالى سفرنده نوار بر رهبر اولمق ايچون طرف الهيدن مرسل بر انسان كاملدر. دائما نور نبوتلرينى، اوامر جليله لرينى، واخلاق سنيه لرينى كوزاوكنده طوتمقله قارانلقلره، كردابلره دوشمكدن، تهلكه لى، خسرانلى يوللره صاپمقدن خلاص وامين اوله رق مطلوب، فلاح وسعادتلره ايريشيرز. بناءً عليه ذات رسالتپناهيلرى هروقت خاطرمزده موجود ومقصود اصلى اولان قرب معبوده وصول ايچون صميم قلبمزده دائما قرار كير بر حبيب هدايتنمودر. كنديسى حرمتنه بو قدر بيوك فوز وفلاحه نائل اولديغمز ذات رسالتلرينك قلب مؤمنده پك بيوك محبت وتعظيم يرى اولماسى پك طبيعيدر. وبو محبت سببيله دركه، اونك يولنه هيچ برشى اسيركه ميز. بتون موجوديتمزى فدا ايده رز. يالكز الله تعالى جل شانه يه تشريك ايتمه يز. اونك رسولى وحبيبى فقط عينى زمانده قولى ومخلوقى اولديغنى بيله رك تعظيم ومحبت ايده رز. اوبزم مقتدامزدر، شفيعمزدر. فقط نه اللهدر، نه ده الله ايله قول اراسنده متوسطدر. اللهه تقربمز ايچون وسيله مزده انجق رضاى الهيه موافق اعمالدر. ن. « يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة » سورهٔ مائده – ٣٥، (V,39) « يا ايمان ايدن كمسه لر اللهك رضاسنه مخالف حركتلردن صاقينك و قرب الهيه نائل اولمق ايچون وسيله آرايك. » آيت جليله سنده كى وسيله دن مقصدك طاعة الله اولديغى محققدر. نته كيم ن. « قل ادعوا الذين زعمتم من دونه فلا يملكون كشف الضر عنكم ولا تحويلا. اولئك الذين يدعون يبتغون الى ربهم الوسيلة ايهم اقرب ويرجون رحمته ويخافون عذابه ان عذاب ربك كان محذوراً » سورهٔ اسراء ٥٦ – ٥٧، (XVII,58-59) « اللهدن باشقا الله اولديغنى زعم ايدنلره سويله: سز اللهدن غيرى الله اولدقلرينى ظن ايتديكلريكزى امدادلريكزه چاغيركز. اونلر سزدن مضرتى دفع ويا تحويله مقتدر اولامازلر. اونلر كنديلرى ده رب تعالى لرينه وسيله آرازلر، قريب اولانلرى ده دها زياده نائل قرب اولمق ايچون سعى واللهك مرحمتنى رجا وعذابندن خوف ايدرلر. شبهه سز ربكك عذابى صاقينيلاجق شيدر. » آيت جليله لرنده كى وسيله ارايانلر باشليجه عيسى وعزير عليهما السلامدر. طبيعى بونلر پيغمبر اولدقلرى جهتله اللهه وسيله آرامق ايچون باشقه انسانه، شيخه، شفيعه محتاج دكلردر؛ اوحالده اكلاشيليوركه بو وسيله نك معناسى

ن . « واذاجاءك الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام عليكم كتب ربكم على نفسه الرحمة انه من عمل منكم سوءً بجهالة ثم تاب من بعده واصلح فانه غفوررحيم » سورهٔ انعام ٥٤ ـ VI,54 » « آيتلريمزه ايمان ايدنلر سكا كلدكلرنده ؛ دى: سزك اوزريكزه سلام اولسون. ربكز مرحمت صاحبى‌در . سزدن بريكز جهالتله كناه ايشلرده صكره توبه ايدر و صلاح اوزره اولورسه محقق الله تعالى مغفرت و مرحمت ايديجى‌در »

اوامر الهيه‌يه تمامیٔ اطاعت‌در. نته‌كيم ابوالحسن شاذلى حضرتلرى (حزب التوسل) لرنده « اللهم انى اتوسل بك اليك » « يارب بن سكا سنكله (امرلريكه اطاعتله) توسل ايده‌رم » ديه باشلار . و(حزب الطمس) ك نهايتنده « اللهم صل على نبيك الجامع الدال عليك محمد المصطفى خيرالبرية» «يارب انسانلرى سنك طريق هدايتكه جمع و دلالت ايدن محمد المصطفى حضرتلرينه اولان تعظيماتمى قبول بيور » دير وبوصورتله واصل الى الله اولمق ايچون ارايه باشقه‌بر مخلوق صوقامق لازمكلديكنى وپيغمبر افندمزك وظيفهٔ دلالتلرينى بيلديرر .

كبار عارفين، و بووسيله واسطه كلمه‌لرينى پك‌ير لرنده قوللانيرلر . مثلا شيخ درقاوى حضرتلرى واصل الى الله اولماسنه دلالت ايتديكى مريداندن شيخ محمد حسن المدنى حضرتلرينه اجازت ويردكارى وقت « كيت بن سنى جناب حق ايله كنديا رام‌ده وسيله و بنم ايله رسول الله افندمز اراسنده واسطه اتخاذ ايتدم » بيورمشلردر .

كوروليوركه مرشد مريده بن سنكله الله آراسنده وسيله‌يم ديميور. مريدى وسيله اتخاذ ايديور . پك طوغرى‌در . چونكه اومريدى يتيشديرمسى صالحات اعمالدن‌در. الله‌ه تقرب ايچون وسيله‌در . مريدك شيخى ايله پيغمبر افندمز اراسنده واسطه اولماسى‌ده ينه بونوعدن‌در . معمافيه اللهك رضاسنه موافق اعمالى اوكرتمسى، ارشاد واصلاحه سبب اولماسى معناسنه آلنمق يعنى الله ايله قول اراسنه متوسط صوقمق معناسى قطعياً مقصود اولمامق شرطيله هرهانكى برشيخ ويا مرشد ويا امر خيره دلالت ايدن بر كمسه ايچون الله‌ه تقربه وسيله‌در دينه‌بيلير . انجق ديديكمزكبى اصلا ياكلش آكلاشلمامق شرطدر .

ن . « ياايها الذين امنوا اتقواالله وكونوا مع الصادقين » سورهٔ توبه ١١٩ ,(IX,120)

« ياايمان ايله مشرف اولانلر الله‌ه اتقايديكز وصادقلرله برابر اولوكز . » آيت جليله‌سنك معناسى يچمش ويا برحيات صالحلرك خط حركتلرينى كوز اوكنده طوته‌رق اونلرله همحال اولوك، اونلر كبى چاليشك ديمك‌در :

« فتشبهوا ان لم تكونوا مثلهم ان التشبه للكرام فلاح »

« ايلره بكزه‌مكه چاليشيكز. اونلركبى اولامازسه‌كز بيله ايلره بكزه‌مك ايچون چاليشمق انسانى فنالقلردن خلاص وخيرلى مرادلره نائل ايدر »

والحاصل انسانك كوكلى ايله الله اراسنه حائل صوقامق قطعياً لازمدر. واخيار وابرار حرمتنه نائل لطف اولمق ايچون دعا ايتمك واردر . فقط اوده بالطبع الله‌دن دعادر .

ایشته جناب حقك، برطرفدن وعیدلرینی یعنی کناهلره مقابل اولان جزالری توبه وصلاح سببیله عفو بیورماسنك مأمول اولماسی و وعدلرینی یعنی ایی عمللره مقابل ویره‌جکی جنت ورضوانلرده اصلا خلاف بیورمامسی، معاصی‌یی ترك واعمال صالحه‌یه دوام ایچون اك مهم سائقلردر . ن . « و عدالله لایخلف الله وعده » سورهٔ روم ٦ ، XXX,5) « اللهك وعدی واردر . الله وعدنده خلف ایتمز . » و ن. « ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات انا لانضیع اجرمن احسن عملا » سورهٔ کهف ٣٠,XVIII,29) « ایمان ایدوب اعمال صالحه ایشلیه‌نلر محقق بیلاسینلرکه بز عمل صالح ایشلیه‌نك اجرینی ضایع ایتمه‌یز »

جناب الله یالکز شرکی عفو ایتمز . اونك غیریسنی دیله‌دیکی کمسه حقنده مغفرت بیورور . ن . « ان الله لایغفر ان یشرك به ویغفر مادون ذلك لمن یشاء » سورهٔ نساء ٤٨ ,IV,51)

عفو مسئله‌سنده نظر اعتباره آلینه‌جق مهم بر جهتده حقوق عباددر . حقوق عباده متعلق کناهلری عفو ایچون عدالت الهیه ، حقوق اصحابنك رضاسنی استحصالی مستلزمدر . اکر قیامت کوننده حق صاحبی کندی حقندن واز کچمزسه اعمال صالحه ویا ایمانك اجر و مثوباتندن محسوب ایدلمك قورقوسی واردر . اوجهتله مسلمان ، هرهانکی دین و ملتدن اولورسه اولسون ، قول حقندن چوق قورقار . بای حال بورجنی اوده‌مکه ، اوزرنده‌کی حقی حلال ایتدیرمکه چالیشیر . [١]

[١] پیغمبر افندمزك ارتحاللرندن اول هرکسله حلاللشمه‌لری مسلمانلرده بو سنت سنیه‌نك اجراسنك تعممنه باعث اولمشدر. معلوم ومشهور اولدیغی وجه ایله پیغمبر افندمز ارتحاللرندن برقاچ کون اول جامع شریفده صوك دفعه نمازی قیلدیردقدنصکره عموم جماعته خطاباً « مسلمانلر! اکر هرهانکی بریکزه فنا بر معامله‌ده بولونمش ایسه‌م ویاخود ده الاجغی اولانکز وارایسه سویله‌سین حقنی آلسین » بیورمشلر. بونك اوزرینه برکمسه قالقارق امریکزله برفقیره اوچ درهم ویردم تأدیه بیورمادیکز دیمش درحال اوچ درهم کندیسنه ویرلمش و پیغمبر افندمزده « دنیاده محجوب اولمق آخرتده محجوب اولمقدن اولادر » بیورمشلر و عموم مسلمانلر حقنده خیردعالر ایتدکدنصکره سوزلرینی ن . « تلك الدار الاخرة نجعلها للذین لایریدون علوا فی الارض ولافسادا والعاقبة للمتقین » سورهٔ قصص ٨٣ ,XXVIII,84) « بز آخرت أوینی یر اوزرنده کبروعظمت ومساواتسزلق وفساد ایستمیه‌نلره تخصیص ایدرز . صوك ایلکی متقیلر ایچوندر » آیت کریمه‌سیله بیترمشلردر .

کورولیورکه دین اسلامده شفاعت مسئله‌سی موجود وبیوك برمداراستناددر. فقط اصل استنادواعتماد، ایمانه ، عمل صالحلره ومرحمت الهیه‌یه‌در . شوراسی‌ده اونودولمامالی‌درکه اللهك عفو ومرحمتنه بواعتماد ، کناهلره جسارت ویره‌جك ، اعمال حسنه‌ده تکاسلی موجب اولاجق برحال تشکیل ایتمه‌ملی‌در . ن . « ولا یغرنکم باللهالغرور » سورة لقمان ۳۳ ـ XXXI, 33 « شیطان سزی ، اللهك مغفرتنه کووه‌ندیره‌رك ، آلداتماسین کناه ایشله‌مك جسارتی‌ویرمه‌سین» آیت کریمه‌سی بو معنایه‌در .

نیت . — مسئولیت‌مناسبتیله نیت بحثی‌ده‌ذکر ایتمك ایجاب ایدر . چونکه دین اسلامده انسانلر، نیتلرندن‌ده مسئولدرلر. نیت‌دینلنجه انسانك خاطرینه‌کلن هرفکر آکلاشلمایه‌جغنی بیانه حاجت یوقدر . مسئولیتی موجب اولان آنجق فعلیاته چیقماسی قبول ایدلمش اولان نیتلردر . نیتلردن مسئول اولوندیغنه دائر برخیلی نصوص واردر . ن . « لله مافی‌السموات ومافی‌الارض وان تبدوا مافی انفسکم اوتخفوه یحاسبکم به‌الله . فیغفرلمن یشاء و یعذب من یشاء والله علی کل شیئ قدیر » سورهٔ بقره ـ II,284,۲۸٤) « کوکلرده ویرده اولانلرك کافه‌سی اللهك‌در . قلبلریکزده اولانی اظهارده ایتسه‌کز ، اخفاده ایتسه‌کز الله اونی سزدن‌صورار . ایسته‌دیکنه مغفرت وایسته‌دیکنه عذاب ایدر. والله‌تعالی هرشیئه قادردر» و ن. « یعلم خائنةالاعین وماتخفی‌الصدوروالله یقضی بالحق » سورهٔمؤمن ۱۹ ,XL, 16) « الله تعالی خائن کوزلری وکوکللرك کیزله‌دکلرینی بیلیر . وحق ایله حاکملك ایدر » ن . « ولاتقف مالیس‌لك به‌علم انالسمع والبصر والفؤادکل اولئك کان عنه مسئولاً » سورهٔ اسراء ۳٦ XVII,38) « بیلمدیککك شیئك ارقه‌سندن کیتمه . محقق‌قولاق ، کوز وقلب هپسنك یاپدیغندن مسئول اولنور».

شوراسی‌وارکه بونیت سببیله اولان‌مسئولیتك جزاسی‌اللهك بیله‌جکی بر ایش اولوب انسانلر، هرکسك کیزلی نیتلرینه واقف اولامایه‌جقلری جهتله آثاری‌ظاهر اولمیان نیت اوزرینه بالطبع احکام ترتب ایده‌مز . بونکله برابر حقیقت‌ده معتبر اولان نیت‌در . پیغمبر افندمز « انماالاعمال بالنیات » بیورمشلردر . بو مسئله مسئولیت دینیه ویا اخلاقیه ایله مسئولیت حقوقیه ویا قانونیه‌نك حکم ونفوذجه اولان فرقلری مسئله‌سنه تعلق ایدر .

نیت مسئله‌سنده انسانلرك لزومی وجه ایله نظر اعتباره آلممه‌جقلری یعنی اونلرك علم ونفوذلرندن قاچه‌بیله‌جك چوق ایشلر واردر. حقیقت، نه‌قدر جزالری خفیف کچمش جرملر واردرکه اخروی مسئولیتلری پك بیوکدر. کذلك دنیاده الك آغیر جزالره محکوم اولدقلری حالده‌عندالله مسئولیتلری خفیف‌اولان‌جرملرده چوقدر. مثلا انسان اولورکه ایلدن متعدد قتل فعللری چیقار. بز اونك جزاسنی قتل ایتدیکی نفوسك عددینه کوره تشدید ایده‌رز. اوته‌ده دیکر بری یالکز بر کشی اولدوروور. حتی اولدوره‌مز، تصدی‌ده قالیر. بزدن خفیف برجزا ایله قورتولور. حالبوکه متعدد انسان اولدوره‌ن کمسه بوفعلی سوه‌رك یاپمامش، اظهار اولونامیان‌هرهانکی‌بر سائق تأثیریله یاپمق قارشیسنده بولونمش‌ایسه، حقیقتده بونك جزاسی‌اوته‌ده‌برکشی‌اولدوره‌ن‌ویااولدورمکه‌تصدی‌ایدن‌فقط بونی‌سوه‌رك، ایسته‌یه‌رك یاپان‌کمسه‌نك جزاسندن عندالله‌دهاخفیف اولابیلیر. زیرا عندالله کناهك‌بیوکلکی عددیله، ظاهری بیوکلکیله ویاشدتیله دکل دها زیاده کنهکارك نیتیله، لئامتیله متناسب‌در. ایشته بو، علم حقوقك‌کافی درجه نظر اعتباره الامیه‌جغی برجهتدر. بونی دیانت (علم اخلاق) نظر اهمیته آلیر. جزای الهی‌نك هرآن خاطرده طوتولماسنی تأمینه سعی ایدر. ن. « من‌اجل ذلك كتبنا على بنى اسرائيل انه من قتل نفساً بغير نفس اوفساد فى‌الارض فكانما قتل‌الناس جميعاً ومن احياها فكانما احياالناس جميعاً » سورهٔ مائده ـ (V,35, ٣٢) « بوقتل مناسبتیله بنی اسرائیله برقتل ویا یریوزنده فساد ایقاع ایتمش اولمسی سببله اولمایه‌رق، برکمسه‌یی قتل ایدن کمسه، بوتون انسانلری‌قتل ایتمش وبرکمسه‌یی احیاایده‌ن بتون انسانلری احیاایتمش کبی‌در دییه امر ایتدك » آیت جابله‌سی بومعنایی افاده ایتدیکی کبی برفردك حقی عموم انسانلرك حقی دیمك اولدیغندن قلت ویا کثرت عددیه‌نك دین واخلاق نقطهٔ نظرندن ماهیت حقی دکیشدیره‌میه‌جکنی بیلدیریر. بناءً علیه اکثریتك منافعی‌نامنه هیچ برفردك، رضاسی‌استحصال‌ایدلمه‌دن وتعویض‌سز اوله‌رق، حقنی چیکنه‌مك جائزاولامایه‌جغنی‌ده کوستریر [١].

---

[١] بونصك بنی‌اسرائیله عائداوله‌رق ذکر ایدلمش اولماسی بزجه معتبر اولمامسنی مستلزم اولماز. الله ویارسولی طرفندن خلافنه بیانات‌ده بولونولمیان برامر بزم ایچونده امردر.

برنیتك ایی اولماسی ایی فعلی وجوده کتیرمك قصد ایدلمش اولماسندندر . شرط اساسی ، ایی نیتك فعلیاته کچمسیچون هرنوع تدابیره توسل وسعی وغیرته اهتمام ایتمکدر. یوقسه ایی برایش یاپمایی خاطردن کچیروب ده اسبابنه توسل وبو بابده بذل جهد وهمت ایتمه مك فضائل دینیه نك اساسی اولان ایی نیته مالك اولمق صایلماز . قرآن کریم ، ایمان ایله صالح اعمالی دائما برابر ذکر ایدر .

«نیة المؤمن خیر من عمله وعمل المنافق خیر من نیته کل یعمل علی نیته واذا عمل المؤمن عملاً ثار فی قلبه نور » « مؤمنك نیتی عملندن خیرلیدر . منافقك عملی نیتندن خیرلیدر . هرکس کندی نیتنه کوره عمل ایدر . مؤمن برعمل ایشلدیکی وقت قلبنده نور طاشار » حدیث شریفنك بیلدیردیکی وجه ایله مؤمن برکره فنانیتده بولونمایه جقدر . وبرایش یاپدیغی وقت قلبنده نورك غلیان ایتمسی کوری کورینه ویا غفلتله ایش کورمیوب نور عرفان و کمال ایقان ایله ایش کورمسندندر . بناءً علیه ؛ هرنوع حزم وتدبیرلری استعمال ایتدیکی حالده هرناصلسه ایشی مطلوب درجه موافق ظهور ایتمز ایسه نیتی وجه ایله مأجور اولور . وفعلی نه قدر عالی اولورسه اولسون نیتنك دها اعلا اولاجغی شبهه سزدر . منافقك ایسه نیتی هیچ ایی اولمیه جغندن هرحالده فعلی معتبر طوتمق ایجاب ایدر .

خلاصه ؛ دین اسلام موجب عالیسنجه انسانلر آثاری ظاهر اولمیان قصد و نیتلرندن ده عندالله مسئوللردر . فقط حکم ، انجق ظاهر اولان آثار و افعال اوزرینه ترتب ایدر .

٦ . ــ قدره ایمان . ــ هرشیئك وهرایشك اللهك تقدیر ازلیسیله اولدیغنه ایناتمقدر . قدره ایناتمق ، علم ازلیٔ الهی یی تصدیق ایتمه مکدر . مادام که جناب حق قدیم وازلیدر . الك اوزاق ماضیلرده اولدیغی کبی حال واستقبالده دخی هرنه اولاجقسه کمال علم ایله بیلیر . اوحالده کوچوك بیوك امورك علم وتقدیر الهی ایله اولدیغنه شبهه یوقدر . انجق ازلده نه تقدیر ایدلدیکی بزجه مجهول بولندیغندن بزم عهده مزه ترتیب ایدن ، ظاهرا مالك اولدیغمز اراده یی اوامر الهیه دائره سنده صرف ایتمك یعنی شردن مجانبت وخیره مواظبت ایچون صرف مقدرتدر . مکلفیتمز بودر. فقط عینی زمانده چوقدفعه ایستدیکمزی ، هم ده یاپابیله جکمزی

ظن ایتدیکمز بر ایسته‌دیکمزی، مأمولمز خلافنه اوله‌رق، یاپامدیغمزی دوشونورسه‌ك کندی اراده‌مزدن دها قوتلی بر اراده‌نك تحت تأثیرنده اولدیغمزی اکلامقده تردد ایتمه‌یز . ایشته مسلمان، هم کندی اراده‌سیله حرکت ایده‌جکنه قانعدر ، هم کندی اراده‌سندن دها قوتلی اولان ارادهٔ الهیه‌نك یاردمنه ، حمایه‌سنه محتاج اولدیغنی اونوتماز .

انسانده هم کندی اختیار واراده‌سی همده اضطرار حالی اولدیغنی حضرت مولانا شو بیتلرله پك کوزل اکلاتمشدر :

زاریٔ ماشد دلیل اضطرار خجلت ماشد دلیل اختیار.

یعنی یاپمق ایسته‌دیکمز بر ایشك عهده‌سندن کله‌مینجه ایکله‌یوب قیورانمامز، اراده‌مزك فوقنده اولان اراده‌نك قارشیسنده‌کی اضطراریمزی ، عدم موفقیت سببیله هر کسه قارشی اوتانمق طوییمزده ، کندیمزده اختیار کوردیکمزی اثبات ایدن دلیللردر که بونلرك ایکیسی‌ده واقعات نفسیه‌دن، وجدانیه‌دندر. علم احوال روحك تصدیق ایتدیکی قضیه‌لردر .

بو مبحثده ابوالحسن شاذلی حضرتلرینك « ظاهرك فرقدن ، باطنك جمعدن ایرلماسین » بیورمش اولملرینی‌ده ذکر ایتمك لازمدر. مشارالیه بوکلامیله، انسان، ظاهرا لازمکله‌ن تدبیرده اصلا قصور ایتمه‌مه‌لی؛ آنجق حقیقی موفقیتك، یدقدرت الهیه‌ده اولدیغنی‌ده قلبندن هیچ چیقارمامالیدر بیورمشلردر .

۷ . ــ خیر وشرك الله‌دن اولدیغنه ایمان . ــ خیر الله‌دندر. لکن شر الله‌دن اولاماز دییه‌ن مذهبلر واردر. فقط بو رأی اکلاشمامقدن نشئت ایدن بر اختلافدر. چونکه مادامکه عالمده نه وارسه هپ علم ازلیٔ الهی ایله معین ایدی. طبیعی خیرك‌ده شرك‌ده وقوعنده علم الهی متقدمدر . صکره حق وخیری ناصل جناب حق خلق وتقدیر بیورمش ایسه شیطان وباطلی‌ده کذلك اللهك خلق ایتمش اولدیغی مسلمدر. افعال انسانیه‌نك خالق حقیقیسی‌ده الله‌در . ن . « والله خلقکم وماتعملون » سورهٔ صافات ۹٤ ,XXXVII,94) « سزی ویاپدقلریکزی الله خلق ایتدی » .

عینی زمانده بیلنملیدر که بو خیر وشر بزه نسبتله‌در. الله‌ه نسبتله هر شی خیر وهر واقع موافق حق وعدالتدر. جناب حقه نسبتله شر یوقدر . ن. « تعزمن -

تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير » سورهٔ آل عمران ٢٦ ,III,25) خيرلى اليكه ایسته‌دیکیکی عزیز وایسته‌دیکیکی ذلیل ایدرسك »

اوه‌ت، بزم حق‌دن اولدیغنه ایناندیغمز خیر وشرلر بزه نسبتله خیروشرلردر. و جناب حق ایشله‌دیکمز خیرلردن راضی، شرلردن غیر راضی‌در [١] .

واقعا الله قادر مطلق‌در. انسانلری شر یاپامایه‌جق صورتده خلق ایده‌بیلیردی کبی بر ملاحظه خاطره که‌بیلیر . فقط بزم قاصر عقلمزه کوره وارد اولان بو ملاحظه، حدك فوقنده برملاحظه اولور . زیرا بز الله‌تعالی‌یه بونی نه ایچون بویله یاپدك دیه صوراماییز . محقق اولان برشی وارسه اوده واقعك بومرکزده اولماسی‌در . الله کندی اولدیغی کبی الله‌در . کندی ایسته‌دیکنی یاپار . هر انسانك کیفنه کوره اولیجی دکلدر . نته‌کیم دنیاده خسته‌لقلر، احتراص‌لر، اختلافلر، منازعه‌لر، قضالر، بلالر والحاصل هر درلو ناخوش حاللر موجود اولماسه دها ایی اولوردی دینه‌بیلیر . فقط نه یاپالم بوبویله . یاپان بویله یاپمش . دکیشدیرمك الیمزدن کلمز . خوش، دکیشدیریله‌جك اولسه دها ایسی یاپیلامازیا . اوده باشقا بر مسئله . « لیس بالامکان ابدع مما کان » « اولان‌دن دها کوزلنی یاپمق امکان داخلنده دکلدر » .

والحاصل بزه لازم اولان عقل وتدبیر و حق وعدل اوزره حرکت ایده‌رك ممکن اولدیغی قدر سلامته ایرمك‌در . اوندن اوته‌سی قدرتمز خارجنده‌در .

صکره بزم شر دیدکلریمزده کیم‌بیلیر ادراك ایده‌مدیکمز نیجه حکم خفیه واردر . نه حاجت، یالکز افعال الهیه‌ده دکل، افعال بشریه‌ده بیله خیر وعدل اولان ایشلرك، مجرد مرتبهٔ عقول ومعلومات فرقندن طولایی، برچوقلرنجه شرظن ایدلدیکی پك واقع دکلمی‌در ؟ مثلا کویلولری صارپ طاغلرده یول یاپدیرمق

---

[١] هرشیئك الله‌دن اولماسی، اللهك قدرت وارادهٔ کلیه‌سی وهرشیئی خلق وتقدیرك، ذات الهی‌یه عائد بولونماسی اعتباریله‌در. ن.«وما اصابك من حسنة فمن الله وما اصابك من سیئة فمن نفسك » سورهٔ نساء ٧٩ ,IV,81) « سکا کله‌ن ایيلك الله‌دن و سکا کله‌ن کوتولك کندکدن‌در » آیت جلیله‌سی، انسان برایيلکه نائل اولدیغی وقت اونی اللهك عنایتی بیله‌رك شکر ایتملی و دوام و تزایدیچون چالیشمالی ؛ فنالق کلدیکنده‌ده کندی قصور و خطاسی نتیجه‌سی اولدیغنه حمل ایده‌رك تصحیح خطیئاته جهد ایتملی‌در معنای عالیسنی متضمن‌در .

ایچون مکلف طوتان بروالی‌یی اهالینك اکثریسی ظالم ظن ایدرلر. یول یتوب‌ده موجب اولدیغی سهولت ومنافع اکلاشیلنجه‌یه قدر ظلم و شر دیدیکنك عدل و خیر اولدیغی اکلایامازلر. نتیجه‌یی کورمکه عمرلری وفا ایتمیه‌نلر اونك خیر اولدیغنه مطلع اولمازدن اول وفات ایدرلر. بو قبیلدن یاکلش ظنلرك افعال بشریه‌ده نه‌قدر چوق اولدیغی هرکس بیلیر. پك اعلا؛ برانسانك یاپدیغی خیری، اوته‌کی انسانلر، عقل وعلم تفاوتی سببیله، شر ظن ایده‌بیلیرلرسه حق جل وعلا حضرتلرینك افعال حکیمانه‌سنه لزومی قدر عقل ایردیره‌میه‌رك، یاکلش ذهابلره دوشه‌بیلمه‌مز اولی بالطریق دکلمیدر؟ بناءً علیه جناب حقك قادر وقیوم اولدیغنه ایمان ایتمك ناصل ضروری‌ایسه هرنوع نقصان صفتلردن منزه اولان ذات الهیه‌سنك ظلم وشردن بری، عادل مطلق و فاعل خیراولدیغنه ایمان‌ده اویله‌جه ضروری‌در. و مرتبهٔ عالیهٔ قدسیته واصل اولمش ابرار و مقربین نظرنده هر واقع خیردر. اصلا شر یوقدر. شر ظن ایدیله‌نلرك، لایعد منافع اجتماعیه‌سی اعتباریله، خیر محض اولدقلری محقق‌در.

بورایه قدر مسلمانك ایمان ایده‌جکی شیلری ذکر ایتدك. شمدی‌ده شرائط اساسیهٔ اسلامیه‌دن اولان عبادات و اعماله کچه‌لم. [١]

[١] کرك عبادات وطاعاته وکرك معاملات واخلاقیاته متعلق اوامر ونواهیٔ الهیه‌نك مراتبی واردر. (فرض، سنت، مستحب، حرام، مکروه، مباح کبی). بش وقت نماز قیلمق فرض‌در. فقط بو فرضلر خارجنده نمازلر واردرکه سنت ویا مستحب‌درلر. فرضلر هرکسك مطلقا اجراسیله مکلف اولدقلری عبادتلردر. بونلرك ترکی موجب عقاب اولور. اونلردنصکره دها زیاده وقتلری، عشقلری اولانلر ایچون مرتبهٔ مکلفیتلری مختلف عبادتلر واردرکه اونلرك ترکی مراتب عبودیتده ترقی‌یه مانع اولابیلیر. مثلا مالنك قرقده برینی زکات اوله‌رق ویرمك فرض‌در. بونك ترکی کناه‌در. موجب عذاب‌در. فقط بوفرض اولان مقداری تماماً ویرمش اولان برکمسه‌نك مقتدر اولدیغی حالده اونك خارجنده صدقه ویره‌مسی مرتبه‌سنك ترقیسنه، کماله مانع اولور.

کذلك منهیات‌ده، مضرت ومحذورلرینه کوره، کبائر ویا صغائردن حرام ویا مکروه اولمق کبی درجه‌لر اوزرینه‌در. مثلا ایچکی ایچمك کبائردن حرام اولوب توتون ایچمك‌ده مکروه کورولمشدر.

شوراسی اونودولمامالیدرکه انسان، برصغیره‌یی مهمسه‌میوب ارتکابنه دوام ایدرسه نهایت اوصغیره کبیره عدادینه داخل اولور. یعنی کرك اوامر وکرك نواهی‌ده‌کی درجات

صلات یاخود نماز

دین اسلامده اعمالك الك مقدمی صلاتدر . صلات لغتده دعا معناسنه‌در . اصطلاح ده ، طرز اجراسی معین عبادت معلومه معناسنی افاده ایدر . یکرمی درت ساعتده بش وقت نماز قیلمق فرضدر . فرض اولمایوب واجب ویا سنت ویا مستحب اولان نمازلر واردر .

نمازك محتوی اولدیغی حرکات ووظائف تدقیق ایدیلیرسه خالق تعالی یه قارشی تعظیم و تکریم ایچنده جسم وروحه قارشی دخی وظیفه‌لری محتوی اولدیغی کورولور .

صلاتده خالق تعالی یی تعظیم وتکریم تا نیت ومباشرتدن اعتباراً موجود اولدیغی کبی اداسندن اول واداسی اثناسنده ایدیله‌ن تکبیر وتسبیحلر ، قیام و قعودلر ، رکوع وسجودلر هپ حضرت اللهه تعظیم وعبودیت افاده ایدرلر . ونمازدن غایهٔ اصلیه اللهی ذکر وتفکردر . ن. « واقم الصلاة لذکری » سورهٔ طه ١٤ ,XX,14) « نمازی بنی ذکر ایچون حقیله ادا ایت » .

حرکات و تفرعات ایسه هر برنده مهم حکمتلر مندمج اشکال مخصوصه‌در .

نمازی اوقات معینه‌سنده ادا ایتمك لازمدر . ن. « ان الصلاة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً » سورهٔ نساء ١٠٣ (IV,104 . فقط زمان و مشغله‌لری مساعد اولمادیغندن طولایی وقتنده قیلمغه بالضرور موفق اولامیانلر اوکون ویا دها صکره مساعد زمانلرنده قضا ایدرلر . ایش نیتده‌در . نیت خالص وعزم قوی اولدقدن صکره هیچ کوچلك یوقدر . خالص اعمالی الله نه وقت اولسه قبول ایدر [١]

ومراتب ، وظائف دینیه‌نك بعضیسنی کوچوك کورمه‌یی مستلزم اولماز . اونلر مقدس وشایان تعظیم اولمقده اساس اعتباریله بردرلر . مراتب فرقی، محل صدوری اولان حقك قدسیتنی اصلا دکیشدیرمز . بناءً علیه کسب کمال ایچون ، الك کوچوك کوروله‌ن خطالردن اجتناب وکوچوك بیلینه‌ن ایی ایشلرده دوام واهتمام اقتضا ایدر ..

[١] بعضی مذهبلرده ، تسهیل ایچون ، اوقات صلاتی اوچه ایندیرمشلردر . جمع صلات دینیله‌ن بو توحید اوقات ، مشغولیتلری اجبار ایدنلر ایچون ، بر قولایلق اولابیلیر . فقط

نمازك جسمه عائد فائدەلری . — دين اسلامده جسم ايله روح ياخود تعبير آخرله نفسك مادی قسميله معنوی‌قسمی بری‌برينه اوقدر مربوط كورولمشدركه بتون عبادتلره هر ايكيسی مجتمعاً داخل اولورلر . ذاتاً مادی معنوی خير تأمين ايدن هرايش دين اسلامجه عبادت ، كرك جسمه وكرك روحه ايديلەن حرمتلر بتون جناب حقك امرلرينه تعظيمدر . ايشته صلاتدنده مقصد اساسی جناب حقی تعظيم واجلال ونفسك مراقبه و تزكيه‌سی امر اهملرينی استحصال اولديغی حالده، جسمك طهارتنه ، صحتنه‌و تجملنه خدمت ايتمسی‌ده بالذات عبادتە ، جناب حقه قارشی تعظيم وعبوديتك ايچنه داخل اولمشدر .

نمازك جسمه يارايان جهتی آبدستدن باشلار . آبدستك، اللهه عبادت ايچون نيت وهرعضو ييقاندقجه اوعضوك خيرده استعمال ايديلوب شرده استعمال ايدلمه‌مسی لزومنی تخطر فضيلتلری اولديغی كبی عينی زمانده مادی تميزلكی ، صحی ، بديعی منفعتلری‌ده واردركه بونلرك كافه‌سی جناب حقه تعظيم و اطاعت حركتلريله مترافق بولونورلر . و اساساً مسلمانلق ده تميزلك تملدر . « بنی‌الاسلام‌علی‌النظافة » . و آبدسته دائراولان، ن . « مايريدالله ليجعل عليكم من حرج و لكن يريد ليطهركم و ليتم نعمته عليكم لعلكم تشكرون » (سورۀ مائده ـ ٦ ـ V,9) « آبدست وغسل امر ايتمكله الله سزه زحمت ويرمك مراد ايتمز . فقط سزه تميزلك تعليم وسزه اولان نعمتنی اتمام امر ايدر. شكر ايتمكز لازمكلير » آيت جليله‌سنده ، ابدستده غسل ده موجود اولان تميزلكك ومنفعتك دخی عين زمانده مقصود اولماسی لزومی بيلديرلمشدر .

نمازك ايچنده‌كی اوضاع وحركاتده ،كذلك جناب‌حقه سجده وتعظيم‌مقصديله ياپيلان وبدنك صحت و قوامی ايچون غايت نافع اولان حركتلردر . نماز ايله جسمه ايديلن خدمت يالكز جسمك صحت وطهارتندنعبارت‌اولمايوب ملبوساتك

روحلرينی ، بركات صلاتايله ، دائمی برراحت واطمئنان‌ايچنده بولوندورمانك ذوقنی آلمش مؤمنلره بش وقت بيله آز كلير . نماز و جامع وقتلرينك چابوق كلسنه تشوقله انتظار ايدن نه قدر ختيارلر واردر ! معمافيه نمازلرك معين وقتلری طار اولمايوب وقتلری مساعد اولميانلر، نمازلری بری برلرينه يك‌يقين وقتلرده قيلارلرسه بش وقت كندی كنديه اوچه اينه‌بيلير .

و نماز قیلنه‌جق یرلرك دخی طاهر اولملری شرطدر . ویالکز طهارتده قالینمایوب اداب معاشرته ، حسن طبیعته موافق که‌یینیلمش ، کوزل قوقولر سورونولمش و شکل وطورجه حرمتکار بر وضعیت آلنمش اولماسی لزومی‌ده بیلدیرلمشدر . حتی مسجده کیرلدیکی وقت سوسله‌نمك امر دینی اقتضاسندندر. ن . « یابنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد » (سورهٔ اعراف ٣١ VII,29) .

صلاتك روحه یعنی نفسك معنوی جهتنه خدمتی.— صلاتك ، نفسك تربیه وتزکیه‌سنه اولان خدمتی پك بیوکدر . نماز قیلان انسان، بتون فکر وقواسنی نمازه حصر ایده‌جکدر . انجق سجده محلنه باقوب باشقه طرفه باقمامق و کمسه ایله قونوشمامق ، دنیا کلامی سویله‌مه‌مك کبی شرائطده هپ فراغ بال ایله تعبده حصر وجود ایچوندر .

انسانك کرك نماز اثناسنده وکرك نمازدنصکره اوامر الهیه‌یی وکندی اعمالنی دوشونه‌رك یاپدقلری ایی ایسه دوام، فنا ایسه تکرار یاپمامق ایچون عزم واهتمام ایتمسی اقتضا ایدر . نمازك هر رکعتنده اوقونان فاتحهٔ شریفه‌نك سلوك انسانی ایچون نه بیوك دستورلری محتوی اولدیغنی کوردك . بو دستورلری کندیسنه رهبر ایدن البته روحاً ده یوکسلیر ، شرف انسانی یه منافی احوالدن صاقینیر. ن.«واقم الصلاة.ان الصلاة تنهی عن الفحشاء والمنکر ولذکر الله اکبر والله یعلم ماتصنعون) سورهٔ عنکبوت ٤٥ XXIX,44) «نمازی حقیله ادا ایت. محقق نماز، انسانی فحشیات ومنکراتدن نهی ایدر . اللهی ذکر وتفکر، عبادتلرك اك بیوکیدر والله ایشله‌دیکاریکزی بیلیر. »

اللهی ذکرك لسان ایله، قلب ایله، روح ایله اولمق کبی مختلف مراتبی واردر. بتون روح ایله‌یاپیلان مرتبه‌سی طبیعی اك بیوك مرتبه‌سیدر.« جذبة من جذبات الرحمن توازی عمل الثقلین » «حضرت اللهه انجذاب تام ایله واقع اولان بر جذبهٔ رحمانیه، کلی بر میل و عشق، دنیا و آخرت عملرینك کافه‌سنه مقابلدر » بیورلمشدر .

نمازده اوقونان سوره‌لر، آیتلر، دعالر او بله‌معنالری تضمن ایدرلر که آز یجق دوشو- نه‌نلر ایچون اونلردن مستفید اولمامق ممکن دکلدر. انسانلرك معروض قالابیله‌جکاری هر نوع حاللرده اتخاذ حرکات وحل مشکلات وتسکین الام واضطرابات ایچون

مدار[١] قوت واستناداولاجق معنالر، دستورلر موجود اولديغندن نمازه باشلامازدن اول مفتور و مضطرب ايكن نمازى قيلدقدنصكره مستريح ومطمئن اولمق برامر دائمى كبى‌در [١] مع مافيه بواطمئنان، يالكزاوقونان آيتلرك معناسندن دكل، عينى زمانده و دها اول جناب حقه ربط قلب و تسليم نفس ايتمه‌نك نتيجه‌سيدر.

نمازك غايت سوكيلى بر عبادت اولديغنى پيغمبرافندمزك «حبب الى من دنياكم النساء والطيب وجعلت قرة عينى فى الصلاة» «دنيا كزدن بكا قادين وكوزل قوقو سوديرلدى. كوزيمك نورى‌ده نمازده احسان بيورلدى» كلامى نه كوزل بيلديرر! فقط نمازده مطلوب اولان فرح ولذتى بولابيلمك ايچون عشق مطلوبه مالك اولمق لازمدر. ن. «واستعينوا بالصبر والصلاة وانها لكبيرة الا على الخاشعين» سورهٔ بقره ـ ٤٥ (II,42)[١] «صبر ايله، نمازايله اموركزده استعانه ايديكز. بوكوجدر فقط قلبلرى كركى كبى اللهه باغلى اولانلره كوج كلمز»

صلاتك تزكيهٔ نفسه خادم اولديغنى سويله‌دك. نفسك تزكيه‌سى دين اسلامده الكمهم برغايه‌در. ن. «قدافلح من زكيها وقدخاب من دسيها» سورهٔ شمس ٩ـ١٠ XCI, 9-10 «نفسنى تربيه و اصلاح ايدن فلاح بولور. افساد واضلال ايدن محروم اولور.»

نفسك معناسى انسانك مادى، معنوى موجوديتى‌در. يعنى نفس، هم جسم هم روح معناسنه‌كلير. عينى زمانده وجدان ديديكمز كيفيت‌ده نفس كلمه‌سيله افاده اولونور. نته‌كيم قرآن كريمده، ن. «ان الله لايغير مابقوم حتى يغيروامابانفسهم» سورهٔ رعد ١١ (XIII,12) «بر قوم وجدانلرنده كى بوزمادقجه الله تعالى اونلرك ديرلكلرينى بوزماز» آيت كريمه‌سنده وامثالنده‌كى نفس كلمه‌لرى وجدان معناسنى افاده ايدرلر. برقومك، برانسانك وجدانى يعنى اخلاقى بوزولمادقجه جناب حق ويرديكى نعمتى سلب ايتمز ديمكدر.

---

[١] قرآن كريم احاطهٔ بشرك چوق فوقنده بر بحر عمان معرفتدر. نوع بشر ايچون مقدور اولان دوشونجه‌لرك كافه‌سنى موجز و معجز صورتده محتويدر. وبتون فلسفه‌لرك، ايجابات اجتماعيه‌نك، احتياجات بشريه‌نك حقيقى موقعلرينى بيلديرمشدر. اوندن هر انسان حالنه‌كوره متلذذومستفيض ومتنعم اولور. وبونعمتلرى باشقه هيچ بريرده بولاماز. حافظ شيرازى مرحومك: هيچ حافظ نكند درخم محراب فلك   ان تنعم كه من ازدولت قرآن كردم. بيورماسى نه قدر طوغرودر.

برده «البر ماسكنت اليه النفس واطمأن اليه القلب والاثم مالم تسكن اليه النفس ولم يطمئن اليه القلب وان افتاك المفتون» «دينك امر ايتديكي ايي عمل وجدانى خوشنود وقلبي مطمئن ايدندر. كناهده وجدانى خوشنود وقلبي مطمئن ايتميه‌ندر . مفتيلر نه فتوا ويررلرسه ويرسينلر »حديث شريفي واردر. بر ايشك دينه موافق اولوب اولماديغنى اكلامق ايچون نفس وقلبه مراجعت لزومنى كوسترر. نفسه مراجعت، وجدانه مراجعت ديمكدر. وجدانك صوصديرلماسيچون اوايشك حقه، عدالته موافق اولديغنه عقل ايله حكم ايتمك كفايت ايدر. فقط حديث شريفده يالكز بونكله اكتفا اولونمايوب عيني زمانده قلبكده مطمئن اولماسى لزومى بيان بيورولیور . ديمك كه بر ايشه حكم ايتمك ايچون، هم عقل ووجدانه هم حس وقلبه مراجعت لازمكليور . حقيقت، عقل ووجدانه مراجعت عدل، قلب وحسه مراجعت ده احسان مرتبه‌سيدر . دينك تام اولماسيچون بوايكى مرتبه‌نك تام اولماسى لازمدر. ن. « ان فى ذلك لذكرى لمن كان له قلب اوالقى السمع وهوشهيد » سورهٔ ق ٣٧ (L,36) «قلبي اولان ياخود قولاق ويره‌ن و كوزى كوره‌ن كمسه ايچون قرأن كريمده مستفيد اولاناجق حكمتلر واردر . [١]

نفس، حالات ودرجاتنه كوره متعدد مراتب اوزرينه توصيف اولونمشدر . بز بوراده باشليجه‌لرينى ذكر ايده‌لم :

نفس اماره، نفس لوامه، نفس ملهمه، نفس مطمئنه .

نفس اماره . — انسانى منهياته سوق ايدن شرورك ، اخلاق ذميمه‌نك منشئى اولان حالت نفسيه‌دركه اك زياده محتاج اصلاح وتربيه اولان حالدر . ن. «وما ابرئ نفسى ان النفس لامارة بالسوء الا مارحم ربى» سورهٔ يوسف ٥٣

---

[١] بو آيت كريمه ، قرأن كريمده ، هم اوزون اوزادى يه محاكمهٔ عقليه‌يه مراجعت ايتمىٔ، وبا مراجعته مقتدر اولميان ، فقط صرف عشق قلبى ايله ايمان ايتمك استعدادى اولانلر ايچون تأثير ايده‌جك ، هم ده عقل ومحاكمه ايله قناعت كتيرمك ، تحقيق وتدقيقلرده بولونمق مزيتنه مالك اولانلرده موافق بيانات اولديغنى كوسترر . حقيقت ، هيچ ميزان عقل ايله طارتمقسزين عاشقانه بر صورتده ايمان ايدنلر اولديغى كبى انجق محاكمهٔ عقليه سنه وورەرق ايمان تأمين ايدن انسانلرده واردر . طبيعى هر ايكيسى برابر اولورسه دها اعلادر .

« بن نفسمی تبرئه ایتمم محقق نفس، فنالغی چوق امرایدر. اونك امرینه اطاعتدن انجق اللهك عنایتیله خلاص اولنور » [١]

نفس لوامه . — یاپدقلری فنالقدن متأثر اولەرق عذاب وجدانی طویان وتکرار یاپمامق ایچون سعی و غیرت ایدن کیمسەلرك حالت نفسیەلریدر . فنالق یاپنجه مکدر اولوب اییلك یاپدیغی وقت مسرور اولمق ایمانك اك مهم دلیللرندر. امام‌الانبیا افندمز، «اذا سرتك حسنتك وساءتك سیئتك فانت مؤمن» « ایی عملك سنی مسرور ایدەر و فنا عملك فنا کە کیدرسه سن مؤمنسیك » بیورمشلردر . اولجه سویلدیکمز وجه ایله نفس لوامه یعنی عذاب وجدانی طویان روحك حالی قیامت عذابندن برنوعدر ، برجزءدر .

اعمال سیئەدن منع ، اعمال حسنەیه سوق ایتمسی حسبیله، نفس لوامه مرتبەسی تزکیهٔ نفس ایچون مهم برمرتبهٔ انسانیەدر .

نفس ملهمه .— نفس لوامەنك لوم وتقبیحلری بالطبع تأثیرسز قالماز . انسان کندی امل وعمللرینی دائما مراقبه آلتنده طوته قلب ، غیر صالح عمللردن مجانبت و ایی اعماله مداومت قرارلرینی اتخاذه ، اللهك عنایتیله، قولای موفق اولمق حالنی حاصل ایدەر. ن. « فالهمها فجورها وتقویها » سورهٔ شمس ٨ XC, 8) « جناب حق، نفسه فجورینی وتقواسنی الهام ایتدی » آیت جلیلەسنده نفسك بومرتبەسی بیان بیورلمشدر .

[١] معلوم‌درکه بوآیت جلیله حضرت یوسفك زلیخانك تکلیفنی قبول ایتمەمسی حقنده‌در. بومناسبتله بر محاوره عرض ایدەیم : استانبولده امریقالی برذات ایله کوروشیور ایدك. سوز کنجلرك ، مکتب طلبەسنك خستەلقلردن محافظەلرینه دائر ایدی. بوذات ، هیچ نامشروع مناسباتده بولونمامق ممکن اولمازمی دیه بر سؤال صوردی. بن، عصرك الجاآتی دوشونەرك جوابده متردد بولوندم. عجبا اویله انسانلر واردر دیدی. أوەت واردر . فقط او آنجق بر حفظ الهی‌در. انسان بوخصوصده چوق ضعیف یارادلمشدر. کندیسنه کووەنمز وبو معنا قرآن کریمده موجوددر دیدم وآیت کریمەیی اوقودم. درحال تصدیق ایله بونك قرآن کریمده مذکور اولماسنه حیرت و دین اسلامی تدقیق آرزوسنی اظهار ایتدی. حقیقت، چوق انسانلرك نامشروع مناسباتدن صاقینمادقدن باشقه بویولده‌کی موفقیتلریله افتخار ایتملرینه مقابل، نامشروع مناسباتی کندیسنه یاقیشدیرامیان وفرصت ظهورنده نفس امارەسنه مغلوب اولمامق ایچون الهه صیغینان ذوات بوکون دخی موجوددر. واسلامیت ادب وارکانی بونی اقتضا ایدر. اسلامیتده اولمیان یالکز رهبانیت یعنی مشروع ازدواجدن دخی منع نفس‌در.

نفس مطمئنه . — غایت یوکسك برمرتبهٔ انسانیه‌یه واصل اولان ذواتك حالت نفسیه‌لریدر. نفسك بومرتبه‌سی بتون ایشلرنده نظام کلیٔ الهی دائره‌سنده حرکت وهرحال واقعك ضمننده حکم خفیه کورەرك باب رضایی اختیار ایدن ، خوف ورجا مرتبه‌لرینی کچیروب ، مرکز مأمون رضاده ثابتقدم اولان کاملینك واصل اولدقلری مرتبهٔ جلیله‌در . ن. « یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك راضیةً مرضیةً فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی » سورهٔ فجر ۲۷ ــ ۳۰ ، (LXXXIX, 27-30) « ای امین و مطمئن اولان نفس، تقدیرات الهیه‌یه راضی وربکك رضاسنه نائل اولدیغك حالده ربکه رجوع ایت ، قوللریمك ایچنه کیر وجنتمه کیر » .

ضیا پاشا مرحومك ،

ثابت قدم اول مرکز مأمون رضاده وارسته اولوب دائرهٔ خوف ورجادن

بیتیله، طاشکوپری زاده مرحومك کوزلرینه عما طاری اولدیغی وقت سویلدیکی:

حرمت من الاحباب لذة نظرة فوا حسرتا ان لم افق قبل میتتی
ولا تجزعی یا نفس من نازل جری بتقدیر خلاق الٰه البریة
فان الرضا والصبر فی کل محنة من اخلاق اصحاب النفوس الرضیة

بیتلرنده بیان ایدیلەن مرتبهٔ رضا بونفس مطمئنه مرتبه‌سیدر . نفس مطمئنه مرتبه‌سنه واصل اولدقدنصکره راضیه و مرضیه مرتبه‌لرینه واصل اولونور .

بیتلرك معناسی : « احبابی کورمك لذتندن محروم اولدم . اولمزدن اول ایلشمزسه‌م نه یازیق ! ای نفس ، عالمك اللهی ، خلاق تعالی‌نك تقدیریله کلەن مصیبتدن طولایی صیزلانمه. زیرا هرمحنته رضا وصبر، مقدرات الهیه‌یه راضی اولان روح صاحبلرینك اخلاقندن در . »

حاصلی نماز ، هم جناب حقه عبادت وعبودیت ، هم جسمك صحت وعافیتنه حسن اندام وقوامنه، نظافت وطراوتنه، هم ده نفسك مراقبه وتزکیه‌سنه، کسب کمال ایتمسنه مدار اولان بررکن دینی‌در .

نفسك تزكیه‌سی مناسبتیله شوراسنی‌ده سویلیه‌لم که ، دین اسلامده نفسه اذا حرامدر. نفسك هر احتیاجی لزومی قدر تطمین ایدلملی‌در. حتی اوقدرکه نفسك هر احتیاجنك کرکی کبی تطمین ایدلمسی خصوصنده‌کی دیمزك بومساعده‌سنی طغیان نفسه بادی اولور ملاحظه‌سیله چوق کوره‌نلر واردر. حالبوکه دیمز، بوجهت اهمی‌ده نظر اعتباره المشدر . « نفسك مطیتك فارفق بها » « نفسك سنك بینه‌کدر . اونی خوش قوللان » حدیث شریفی مسئله‌یی تماماً توضیح ایدر . چونکه انسانك کندی بینه‌کنی ممکن اولدیغی قدر ایی بسله‌مسی ، خوش طوتماسی پك لازم اولوب انجق بوکامقابل لزومی وجه‌ایله چالیشدیرمالی‌درکه آزغینلق ایتمه‌سین .

ایشته انسانده نفسنه پك ایی باقه‌جق. لذت وشهواتدن وهردرلو احتیاجاتدن لازم اولان شیلری ویره‌جك . انجق بوکا مقابل اونی خیرلی ایشلرله مشغول ایده‌جکدر .

بوتشبیه‌ده غایت دقیق برمعنا دها واردر . یعنی انسانك بینه‌کنی مطلوب وجه ایله حرکت ایتدیره‌بیلمسی ، ایش کوردورمه‌سی ایچون ناصل تربیه‌یه ، لجام استعمالنه لزوم وار ایسه ، نفسنی حسن اداره ایچونده عینی وجه ایله لجام نظامه ، تربیهٔ دینیه‌یه لزوم اولدیغنی کوسترر . لسان قرآنده بوتربیه‌یه تزکیه اطلاق بیورلمشدر . تزکیه‌نك معناسی برشیئك ممکن اولان مرتبهٔ کماله ایصال ایدلمسی دیمكدر . حقیقتده کمال ، اللهه مخصوصدر . انسانك کمالی کندیسنه کوره‌در . سعی ایله ، جهد ایله تربیهٔ نفس ایله حاصل اولور . ومسلمان ایچون بومرتبهٔ صلاح وکماله واصل اولمق اك بیوك غایه‌در . بوعالی غایه‌یه وصول ایچون بالجمله وظائف دینیه‌نك خدمتی اولورسه‌ده نماز اك مهمی‌در . وبونك ایچوندرکه نماز دینك دیره‌کیدر بیورلمشدر « الصلاة عمادالدین » .

کورولیورکه دین اسلام ، انسانك تربیه‌سنده، انسان کامل اولمایی غایه اتخاذ ایتمشدر . هدفی انسانك مادی ، معنوی بالجمله قواسنك ممکن اولان اك یوکسك و آهنکلی برنشوونما وکمال بولماسنی تأمین‌در. هیچ بروقت احتیاجات طبیعیه‌سندن محروم ایده‌رك ناقص ویا خارج از انسان برمخلوق یاپمق دکلدر .

مراقبهٔ نفسك نمازدن باشقه واسطه‌لری‌ده واردر . علما بونك مختلف طرز ومراتبنی بیان ایتمشلردر [١]

[١] ن. « یا ایهاالذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلکم تفلحون » سورهٔ آل عمران ٢٠٠ ، III 200) « یا ایمان ایدن انسانلر، صبرایدك . صبره دوام و بری بریکزه معاونت ایدرك مشکلاته غلبه تأمین ایدك و اللهك امرلرینه مخالفتدن صاقینك‌که فلاحه نائل اولاسیکز » آیت جلیله‌سی‌ده بومراقبه‌یی امر ایدر . مفسرلر صبر ، مصابره ومرابطه‌نك هپ فنا تمایلاتدن مجانبت وایلرینه مداومت اعتیادلرینك حصولیچون مجاهده ومراقبه معناسنی متضمن اولدقلرنی بیان ایدرلر .

امام غزالی رحمةالله علیهك احیاءالعلوم‌ده ذکر ایتدکاری وجه ایله مرابطه‌نك التی مرتبه‌سی واردر : مشارطه ، مراقبه ، محاسبه ، معاقبه ، معاتبه‌در . بونلری مختصراً خلاصه ایده‌لم :

١ . — مشارطه .ـ مشارطه، برتاجرك کندی آدامنه اولا وظیفه‌سنی تعیین ایدوب خط حرکتنی کوستردیکی کبی عقلك نفسه وظیفه‌سنی ابتدادن تعیین و ارائه ایتمسی‌در . هرحزم صاحبی انسانه دوشه‌ن وظیفه، نفسی‌دائما تقید آلتنده طوتمق‌در. هرنفس، اعاده‌سی ممکن اولمیان برنعمت‌در . انسان اونی ایی‌یه صرف ایدرسه پك بیوك سعادته نائل ، فنالغه صرف ایدرسه خاسر اولور . بناءً علیه مسلمان ، هر صباح نمازینی قیلدقدنصکره برمدت دوشونه‌لی . واوکونه صاغ و سالم ایردیکندنطولایی حمد ایدوب فرصتی غنیمت بیله‌رك اوکونی خیرلی ایشلرله کچیرمك ، فنالقلردن صاقنمق ایچون عزم ایتملی و نه‌لر یاپوب یاپامق لازمکله‌جکنی طاسارلامالی‌در . ایشته مشارطه بودر .

٢ . — مراقبه .ـ فنالق یاپمقدن توقی ایچون انسانك دائما کندیسنی برکوزه‌دن بولوندیغنی ملاحظه ایتمسی‌در . بوکوزه‌دن کیزلی ، آشکار هرشیئی کوره‌ن ، بیله‌ن جناب الله‌در. ن.« ان‌اللهکان علیکم رقیباً » سورهٔ نسا ١ ـ IV, 1) « الله تعالی محقق سزی کوزه‌تمکده‌در » ن. « رضی‌الله عنهم ورضوا عنه ذلك لمن خشی ربه » سورهٔ بینه ٨ ، XCVIII 8) « الله اونلردن راضی اولدی . اونلرده الله‌دن راضی اولدیلر . بوبیوك مظهریت ربنك عظمتنی تقدیر ایدن کیمسه ایچوندر » آیت جلیله‌سی اللهك دائما کندیلرینی کوزمکده اولدیغنی بیله‌رك نفسلرینی محاسبه ایدن وآخرت ایچون تدارکده بولونان ذوات حقنده نازل اولمشدر .

٣ . — محاسبهٔ نفس .ـ کونك ابتداسنده مشارطه یاپدیغی کبی نهایتنده یعنی کیجه وقتی محاسبه یاپمق‌در . اوکون نه‌یاپدیسه دوشونوب ایی ایشلره موفقیتندنطولایی مسرور وفنا ایشلر یاپمش ایسه محزون اوله‌رق ایرتسی کون ایچون اوکا کوره حاضرلانمق‌در . ن . « یا ایهاالذین امنوا اتقوا الله ولتنظر نفس ماقدمت لغد » سورهٔ حشر ١٨ ، 18 LIX) « یا ایمان ایدن کمسه‌لر اللهك امرلرینه مخالفتدن صاقینکز . انسان اولان یارین ایچون نه حاضرلادیغنی نظر اعتباره آلسین » آیت جلیله‌سی بومعنایی امردر .

نمازی منفرداً ویا جماعتله قیلنیر. هرایکیسی ده مقبولدر. فقط اولی اولان جامع شریفلره کیدوب جماعتله قیلمق در. جماعت نه قدرچوق اولورسه اوقدرخیرلی در.

نمازك جماعتله اداسندن حاصل اولان علوی برمنظره ده حضور الهی ده بتون مؤمنلرك مساوات کامله ایله و نظام و انتظام دائره سنده اخذ موقع ایتملری در.

مسلمانلق اساساً اخوت تامه اوزرینه مؤسس اولدیغندن فقیر، زنکین، آمر، مأمور عینی صنف ده و عینی نظام وعینی وجهه یه متوجه اوله رق، یان یانه عبادت ایدرلر. ونمازك هم منفرداً هم ده جماعتله قیلنماسی و امام، و امامه اقتدا وشرائطی مسئله لرنده وظائف فردیه واجتماعیه یه متعلق مهم حکمت و نکته لر مندمجدر. [۱]

---

٤. — معاقبهٔ نفس. ــ محاسبه نتیجه سنده نفسك فنالق ایشله دیکی تبین ایدرسه اصلا اهمال ایتمیه رك تربیه سنه اهتمام ایله مك در. بوبابده یاپیله جق تدبیرده، انسانك یاپدیغی قباحتی اونوتمامق وتکررینی منع ایچون کفارت اولاجق مادی معنوی فداکارلق و محرومیتلر اختاریله نفسنی تربیه یه اعتنا ایتمسی در.

٥. — مجاهده. ــ یاپیلان معاقبه یه رغماً ینه قصور ایدیلیرسه نفسه اولکندن دها آغیر وظیفه لر، عبادتلر، کفارتلر تحمیل ایده رك جبر مافاته چالیشمق در.

٦. — معاتبه یاخود توبیخ نفس. ــ نفسك فنا برایشه آلیشماسی اوزرینه آخرت عذابنی واللهك بوخصوصلره دائر اولان آیتلرینی یاد وذکر ایله نفسی توبیخ واخافه در.

---

[۱] جماعتله نماز قیلندیغی وقت امامه اقتدا ایدیلیر. فقط امامك جماعت اوزرینه دینی برتحکمی و الله ایله قول آراسنده واسطه اولمق کبی بر صفتی یوقدر. هراهلیتلی مسلمان امام اولابیلمك حقنی حائزدر. جامعلره امام ومؤذن تعیینی تثبیت وظیفه وتقسیم اعمال ایچوندر فقط عینی زمانده اووظیفه یی هرهانکی براهلنك ایفاسنه مانع یوقدر. زیرا مسلمانلقده ریاست روحانیه موجود دکلدر. وجماعتدن هرهانکی برفرد، امامك خطاسنی تصحیح ایده بیلیر.

دقت ایدیلیرسه نمازده کی بواساس، حکومتده کی اساس کبی در. یعنی ناصل جماعتدن هرفرد، صلاتك هرقسمنده هم مستقل وهم امام ایله مشترك واهلیتی حالنده امام اولمق صلاحیتنی حائز وامامك خطاسنی تصحیح ایله مکلف ایسه، امر حکومتده ده هرفرد علاقه دار ومشترك واولوالامرك خطاسنی تصحیح ایله مکلف واهلیت واقتداری وارایسه اك بیوك مقام حکومتی احراز صلاحیتنه مالك در.

هرکونکی وقت نمازلرندن باشقه، برده جمعه و بایرام نمازلری واردرکه اونلرك حکومت و جماعت تشکیلاتیله مناسباتی دها صیقی ودها ضروریدر. هم مطلقا جماعتله قیلنیر هم ده، حکومت طرفندن منصوب خطیب معرفتیله نمازك مقتضای ضروریسی اولان برخطبه اوقونارق

رزقلردن انفاق

ن. « ومما رزقناهم ينفقون » نص كريمه‌سی امر بيورولان رزقلردن انفاق، باشقه‌لرينه قارشی اولان وظيفه‌لری بيان بيورور . ذاتاً الحمدلله جمله‌ٔ جليله‌سيله انسانك نفسنه والله‌ه ودها صكره رب العالمين بيوروله‌رق باشقه‌لرينه قارشی وظيفه‌لری اولديغنه اشارت بيورلديغنی عرض ايتمش ايدك. «هدى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة ومما رزقناهم ينفقون» آيت جليله‌لرنده‌ده بو ترتيبك موجود اولديغی كورولور .

هدايتك تام اولماسيچون انسانك كنديسندن باشقه‌لرينی‌ده دوشونمسی واونلره ، قارشی وظيفه‌لرينی ايفا ايتمسی لزومنی بيلديرن رزقلردن انفاق بحثنده، اولا ، رزق كلمه‌سنك معناسنه دائر بعضی ايضاحات عرض ايده‌لم :

لسان عربده رزق كلمه‌سی، كنديسيله انتفاع اولونان هرشی ديمك اولديغندن رزقلردن انفاق ده‌نيلنجه اللهك احسان ايتديكی هردرلو نعمتلردن انفاق يعنی هردرلو

بتون مسلمانلرك برى برينه ومقام حكومته اولان مربوطيت مشتركه‌لرى تحكيم و تقديس اولنور .

دين اسلامك هر معامله‌سی مكمل براجتماعی حيات ياشامغه معطوفدر. اوجهتله برانسانك اختلاطدن اجتناب وتنهاره چكيله‌رك منزويانه عبادت وطاعتله امرار حيات ايتمسی يعنی برنوع منحصراً كنديسنی قورتارمق ايچون اوغراشماسی مقبول دكلدر . واقعا مسلمان، يالكزده اولسه الله‌ه ونفسنه قارشی وظيفه‌لرينی ايفا ايله مكلفدر . انجق تام اسلامجه مقبول اولان ، صلاتی جماعتله ادا وهمنوعيله الفت ومصاحبت ايدوب نفع عامه يارارشيلرله علاقه‌دار ومشغول اولمق ، بتون معناسيله اجتماعی حيات ياشامقدر . « عليكم بالجماعة » « خيرالناس من ينفع الناس » كلام عاليلرى بومعنالرى بيلديررلر .

منزويانه ياشامانك علايق دنيويه‌دن انقطاعه خدمتی اولابيلير. فقط اصل هنر، كثرت ايچنده وحدت تأمين ايتمكدر . يعنی هم هركسله اختلاط وبوتون دنيا ايشلريله علاقه‌داراولمق، هم وجدان واخلاقی بوزمامقدر. نيجه كسه‌لر واردركه منفرد ومنزويانه ياشارلر، فقط باشقالرينك ديدی قوديلريله، ايی كوتو حاللريله مشغول اولمقدن كنديلرينی قورتارامازلر. بونلر وحدتده كثرته دوشمش زوالليلردر . صكره اويله ذوات واردركه هردرلو امور دنيويه‌ده ايلرى كيتمش اولدقلری حالده باشقالرينك عيبلرينی ارامادقدن باشقا اونلری كورمه‌مكه ، ستره وحقسزلقلره قارشی عفووصفح وصبر ايله معامله ايده‌رك اصلاحه ساعی اولورلر. يالكز كندی عيبلرينی بيوك كوررلر . بونلرده كثرتده وحدته نائل اولمش بختيارلردر . نفسه قارشی عزيمت، آخره قارشی رخصت دينيله‌ن مرتبه‌ده‌بودر .

فدا کارلق معناسی مستبان اولور. جمهور مفسرین بومعنایی قبول ایتمشلردر. بناءً علیه انسانك مالیله اولدیغی قدر بدنیله، عقلیله، علمیله، اخلاقیله، بتون موجودیتی وحکم وقوتی ایله، مادی، معنوی اقتداری داخلنده‌کی هر واسطه‌سیله، محتاج اولانلرك امدادینه یتیشمسی، قابل اولان فدا کارلق ده بولوناسی هپ بو عبارهٔ شریفه‌نك معناسنده داخلدر.

ودینك، ایمانك تام اولماسیچون فدا کارلغك شرط اولدیغنی بیلدیره‌ن متعدد نصوص واردر. ن .«لن تنالوا البر حتی تنفقوا مماتحبون » سورهٔ ال عمران ۹۲ (III،86) «سودکاریکزدن انفاق ایتمدکجه دیندارلغك یوکسك مرتبه‌سنه نائل اولامازسکز» بیورلمشدر.

اوه‌ت انسانك کرك کندی نفسنه وکرك باشقالرینه قارشی حرمتکار اولوب حق وعدالت اوزره اولماسی، کمسه‌یه ضرری اولمایوب فنالق ایتمه‌مسی، دیندارلغك یوکسك مرتبه‌سنه چیقمق ایچون کفایت ایتمز. بونك ایچون لوجه‌الله احسان و شفقت ده‌ده ایلریله‌مك ایستر. نته‌کم «لایکمل ایمان المرء حتی یحب للناس مایحب لنفسه» «کندی نفسیچون ایسته‌دیکنی بتون انسانلر ایچون ایسته‌مدکجه انسانك ایمانی کامل اولماز » حدیث شریفی بومعنایی پك کوزل افاده بیورور . والحاصل کمال ایچون بویوکسك مرتبه شرطدر .

بویالکز فنالق یاپمامق کفایت ایتمیوب وظیفه‌نك تام اولماسیچون عینی زمانده ایيلك ، فدا کارلق یاپمق ده لازم اولدیغنی ذهنلره یرلشدیرمك ایچون ترتیب ایدلمش وواعظلر طرفندن سویلنه‌ن برحکایه واردر :

معلومدرکه فرعون دینیلدیکی وقت ، الوهیت دعواسی ایتمش جبار برحکمدار اکلاشیلیر . برکون شیطان ، فرعونك أوینه کیتمش ، قاپویی چالمش ارالرنده شویله برمحاوره جریان ایتمش :

فرعون — کیم او ؟

شیطان — تحف شی! سن هم الوهیت دعواسی ایدرسیك، هم قاپوکه کله‌نی بیله بیلمزسیك . سن ناصل مخلوقسیك ؟

فرعون — ها ، شیطان ! سنمی سیك ؟ جانم اکر آرامزده قونوشمق لازمکلیرسه عالمده ، سن دن بن دن دها کوتو مخلوق یوقدر .

شیطان — خایر ، یا کلیورسك . سن‌دن بن‌دن کوتوسی‌ده واردر .
فرعون — اوکیم‌در ؟
شیطان — اندن کان ایلیکی یاپمیان انسان‌در .

حاصلی ، مسلمانلق یالکز فنالق یاپمامقله اکتفا ایتمیه‌جك ، الندن کلدیکی قدر مطلقا ایلك‌ده یاپاجق‌در. حتی بو ایلك یاپمق، یالکز دوستلره ، سودکلرینه مخصوص قالمایاجق ، دشمانلره وکندیلرندن فنالق کوردیکی کیمسه‌لرده ده تشمیل ایدیله‌جك‌در . طبیعی‌درکه فضیلتك بومرتبه‌سی هرکسدن بکله‌نمز، کندیلرنده بو مرتبه یوکسك صفت بولنان ذوات، مراتب‌دینیه‌ده جداً ترقی ایتمش اخلاق‌کامله اصحابی‌در. بومرتبه‌یه‌واصل‌اولمق جهد و غیرتنده بولونمق هرمسلمانه‌لازمدر. فقط عمومیت اعتباریله مسلمانلق، طبیعت بشریه‌یه غایت موافق برطریق تعقیب‌ایتدیکی جهتله اولاً ، هرکسه قارشی هرکسدن حرمت بکلر . و تعدی‌یه دوچار اولمش کمسه‌یه تعدی اولوندیغی وجه ایله مقابله ایچون مأذونیت ویرر . انجق ، بوحالت بشریه‌نك فوقنده برعلو جناب اولدیغنی ، تعدی و تجاوزه قارشی صبر ایدیلیرسه دها خیرلی اولاجغنی‌ده بیان ایدر . ن . « و ان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم وهو خیر للصابرین » (سورهٔ نحل ۱۲۶ ,XVI,127) « تجاوزه اوغرادیغکز زمان تجاوز اولوندیغکز مقدار مقابله‌یه مأذونسیکز. فقط مقابله ایتمیوب‌ده صبر ایدرسه‌کز صبر ایدنلر ایچون بودها خیرلی‌در » .

ن . « ولاتستوی الحسنة ولاالسیئة . ادفع بالتی هی احسن. فاذاالذی بینك و بینه عداوة کأنه ولی حمیم . و ما یلقیها الاالذین صبروا وما یلقیها الاذو حظ عظیم » (سورهٔ فصلت ۳٤ ,XLI,34) « ایلك ایله کوتولك براولماز. کوتولکه اك ایی ایله مقابله ایت . اویله یاپارسه‌ك سنکله عداوتی اولان کمسه اك صیقی دوستك کبی اولور . بو مظهریته انجق صبر ایدنلر واصل اولور . بو مظهریته انجق انساناقدن بیوك نصیبی اولانلر نائل‌اولور.» آیت جلیله‌لری‌ده دها یوکسك مرتبه‌یی یعنی کوتولکه قارشی ایلك یاپمق فضیلتنی امر ایدرلر .

رزقلردن انفاق امرینك عمومی برمعنایه آلنماسنی سویله‌مش ایدك . بونده شبهه یوقدر . فقط اك زیاده آلینان معنا ، مالدن انفاق وبالخصوص زکاتدر. زیرا

قرأن كريمك باشقا يرلرنده نمازى متعاقب زكات ذكر اولونمشدر. ن. « واقيموا الصلاة وآتوا الزكاة » (سورۀ بقره ـ ٤٣ II,45) « نمازى حقيله ادا وزكاتى ايتاء ايديكز » .

زكات

وقت و حاللرى مساعد اولان مسلمانلرك شرائط استحقاقلرى معين، محتاج كسه‌لره كذلك معين شرائط ادا ايله واللهك امرى اولارق مالاً معاونت ايتمه‌لرينه زكات دينير . وقت وحاللرى مساعد اولان مسلمانلر ديدك . چونكه زكاتك فرض اولماسيچون انسانك نفسنك واهل و عيالنك ، پدر و والده‌سنك وحتى خدمتجيسنك يعنى انفاقى اوزرينه واجب اولانلرك احتياجلرينك تأمينه كفايت ايتدكدن صكره جنسنه كوره مقدار وشرائطى معين ماله مالك اولمسى لازمدر . بوفريضۀ مقدسه‌نك ايفاسى ناصل انسانك قورقدقلرندن امين واومدقلرينه نائل اولماسنك الك مهم شرطلرندن ايسه تركى ده مستحق عذاب اولماسنك اسبابندندر . ن . « والذين يكنزون الذهب والفضة ولاينفقونها فى سبيل الله فبشرهم بعذاب اليم » « التونى ، كوموشى صاقلايوب‌ده الله يولنده انفاق ايتميه‌نلرى عذاب اليم ايله مژده‌له . »

زكات ويرمك خصوصنده مقتضى اداب و حكمتلرى علما اطرافيله جمع وتوصيف ايتمشلردر :

١ .— زكات ويرمك ايچون اولجه نيت ايتمك و مجرد وظيفه‌سى ، يا امر الهى بورجى اولديغى بيله‌رك بورج ادا ايدركبى ومقابلنده هيچ برشى بكله‌مه‌مك اوزره ويرمك . ن . « والذين فى اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم » (سورۀ معارج ٢٤ ـ ٢٥ ,LXX,24-25) « فضائل اسلاميه ايله متحلى ذواتكماللرنده سائل ومحروم ايچون معلوم و معين حق واردر » [١] قول كريمى موجبنجه

---

[١] مذكور آيت جليله باشليجه زكاته دائر اولوب برده ن . « و فى اموالهم حق للسائل والمحروم » (سورۀ زاريات ١٩ LI.19) « ماللرنده سائل و محروم ايچون حق واردر » آيت كريمه‌سى واردركه ماللرنده محتاجلر ايچون معين اولان مقدارك فوقنده حق كوره‌ن صاحبنه عائد اولوب صدقه‌يه دائردر. چونكه صدقه ايچون مقدار تعيين بيورلمامشدر.

زكات ويره‌ن كمسه‌نك كنديسنده زكات آلمق شرائطی بولونان كمسه‌لره بورجلی اولديغنه اعتقاد ايده‌رك قرضاً آلديغی مالی ادا ايديبورمشجه‌سنه ويرمسی اقتضا ايدر . بوصورتله زكاتی الان كيمسه‌يی منت التنده براقش اولمايه‌جغی كبی ويرديكی زكات مقابلنده برخدمت ويا حرمت‌ده بكله‌مه‌مسی اقتضا ايدر. ن. «انما نطعمكم لوجه الله لا نريد منكم جزاء ولاشكوراً» سورۀ دهر ٩ (LXXVI. 9) « بزسزی انجق الله رضاسيچون اطعام ايده‌رز سزدن مكافات و تشكر ايسته‌میز » آيت جليله‌سی بومعنالری بيلديرر .

٢ .— زكاتی، فقرانك صيقنتيلی والك مصرفلی مثلا رمضان‌وبايرام كونلرينه راست كتيره‌رك ويرمك .

٣ .— اظهارلرنده باشقالريچون سبب امتثال‌اولمق كبی برمنفعت يوق‌ايسه‌اخفا واسرار ايتمك .

٤ .— ويرديكی زكاتی، عجب وكبری موجب كورميوب آز وكچوك كورمك

٥ .— زكات اولارق مالك ايسنی، تميزينی، شانليسنی، سويمليسنی ويرمك. (بوتنبيه زكات ويره‌جكلره عائد اولوب مرتبه‌لرينی اعلا ايچوندر . چونكه ديكر طرفدن پيغمبر افنديمز زكاتی تحصيله مأمور اوله‌رق كوندرديكی كمسه‌لره « خلقكماللرينك الك ايسنی آلمايه قالقيشمايك » ديه امر بيوررلر ايدی . ديمك كه ، هرايكی جهته‌ده علوجناب تعليم بيورمشلردر .)

٦ .— مستحقلر ميانده الك مناسبلرينه و ترجيحاً اتقيادن و اهل علم اولانلره ، احتياجنی كيزله‌ين ، عائله صاحبی فقيرلره ، خسته‌لق ويا ديكر بر سببدنطولايی‌خانه‌سنده ويا باشقه‌بريرده حبس‌اولمش قالمشلره، اقارب وذوی‌الارحامدن بولنانلره ويرمك .

كنديلرينه زكات ويريله‌جك كمسه‌لرده ارانانجق شرطلر :

١ .— فقير اولمق . ٢ .— فقير ديمه‌جك قدر وارداتی اولسه‌ده كثرت عيالدن ويا هرهانكی مشروع سبب‌دنطولايی وارداتی مصارفتنه تقابل‌ايده‌مه‌مك. ٣ .— زكاتك جمعنه خادم كمسه‌لردن اولمق (رئيس حكومت و قاضی مستثنا)

٤ .— مسلمان اولمش اقوامك رؤساسندن و قوملری نزدنده مطاع کمسه‌لردن اولمق‌که بونلره مؤلفهٔ قلوب دینیر . ٥ .— مکاتب یعنی بدلنی ویره‌رك کندیسنی افندیسندن صاتین الق ایچون پاره‌یه محتاج کوله‌لردن اولمق . ٦ . — بورجلی بولونمق . ٧ .— غازیلردن اولمق . ٨ . — یولجیلرك دوشکون و محتاجلرندن اولمق .

زکات آلان کمسه‌لرك وظیفه‌لری

١ — . آلدیغی زکاتی معصیته صرف ایتمه‌مك .

٢ — . زکاتی ویره‌ن کمسه‌یه قارشی متشکر ودعاخوان ونعمتشناس اولمق. (دیکر طرفدن زکات ویره‌ن کمسه‌نك ویردیکی زکات مقابلنده هیچ برشی کوزه‌تمه‌مسی خصوصنده صلحای سالفین پك ایلری کیتمشلردر . زکاتی آلان کمسه‌لر مقابلنه‌هرنه دعا ایدرلرسه کندیلری‌ده عینی وجه‌ایله دعا ایده‌رك‌اوده‌شمك وبو صورتله ویردکلری زکاتك مقابلنده هیچ بر شی آلمش اولمامق جهتنه اعتنا ایدرلر ایدی) .

٣ —. فوق‌العاده ضرورتی اولمادقجه حرامدن قازانلمش‌مالدن زکات آلمامق. جناب حق قرآن‌کریمده ن . « و من یتق‌الله یجعل‌له مخرجاً ویرزقه من حیث لایحتسب » سورهٔ طلاق ٢ (LXV,2, « برکمسه‌اللهك امرلرینه اطاعتسزلکدن صاقینیرسه صیقینتی‌زماننده جناب‌الله اوکا برخلاص یولی احسان‌ایدر . واومادیغی یردن رزق ویرر » بیورمش اولدیغندن ، بوکا ایمان ایله ، اتقانك احتوا ایتدیکی ایکی‌قات معنا موجبنجه‌اکری یوللره کیتمك‌دن‌اجتناب وطوغری‌یولده ایلریله‌مه‌یه سعی وغیرتله الندن کلدیکی مرتبه دنیا و آخرتچون چالیشان کمسه‌یی جناب حقك رزقسز براقمایه‌جغنه مطمئن اولارق ، حرام مال‌جمع ایتمش کمسه‌لرك ویره‌جکلرینه تنزل ایتمه‌مك فقرای صابرینه لایق بروظیفه‌در .

٤ — . انجق مباح اولان واحتیاجی مقدار آلوب زکاتی جمع ماله وعطالته وسیله اتخاذ ایتمه‌مك‌در .

زکاتك صورت توزیع و اعطاسی ، زکات ویره‌ن کمسه‌لرك ید اختیارلرینه براقیلابیله‌جکی کبی ایجابی حالنده حکومتك مداخله‌سیله جمع و توزیع اولنور .

زکات، اساس اعتباریله فداکارلقدر. انسانی علوجنابه، سخاوته ایشدیرمق، بخل وخست نقیصه‌سندن قورتارمق فضیلتی واردر. دین اسلامده بخل وخستدن توقی پك مقبول برخصلتدر. ن. «ومن یوق شح نفسه فاؤلئك هم المفلحون» سورهٔ تغابن ١٦ (LXIV,16) «نفسلرینی بخل و خستدن وقایه ایدنلر فلاح بولورلر. ن. «ولایحسبن الذین یبخلون بما اتیهم الله من فضله هوخیراً لهم بل هوشرلهم.» سورهٔ آل عمران ١٨٠ (III,175) «الله تعالی‌نك فضل وکرمندن ویردیکی شیدن انفاق ایتمیوب بخل ایدنلر بخللرینك کندیلریچون خیرلی اولدیغنی ظن ایتمه‌سینلر. محقق او، کندیلریچون شردر» آیت جلیله‌لری انفاق و کرمك ویره‌جکی فائده‌لری وبخل وخستك موجب اولاجغی شر ومضرتلری خبر ویریرلر. زکات، عینی زمانده، مالك فائده‌سز صورتده محبوس قالماسینده منع ایدر. پیغمبر افندمز، پاره‌لریکزی ایشله‌دیکزکه زکات، رأس مالکزی ییه‌سین بیورمشلردر. بتون مسلمانلرك زکاتلرینی منتظماً ویردکلری زمانلرده محتاج ونا خوشنود کمسه‌لر قالمادیغی کبی پاره‌لری اولانلرده سرمایه‌لرینی محو ایتمه‌مك ایچون تجارت وصنایع ویا زراعتده استعمال ایدرلر ایدی.

هرخصوصده اولدیغی کبی زکاتده‌ده علت و حکمت فرضیت نظر اعتباره آلنمق لازمدر. نته‌کیم حضرت عمر رضی الله عنه آیت جلیله‌نك صراحتنه رغماً مؤلفهٔ قلوبه زکات ویرمکدن امتناع ایتمشدر [١]

[١] دین اسلامده هر امر ونهی مطلقا برعلت وحکمته مستنددر. مسلمان، کندیسنه وقوعبولان هرتکلیفك سببی، حکمتی ممکن اولدیغی قدر اکلایوب بیله‌رك، دوشونه‌رك حرکت ایده‌جکدر. بو مناسبتله ربایی ذکر ایده‌لم. دینمزده، علی الاطلاق ربایعنی فائض حرامدر. علت وحکمتلریده تجاری، صناعی، زراعی والحاصل هردرلو نافع تشبثلرك وسعت بولماسنه مانع اولماسی وبونلردن باشقه خصائل انسانیه‌نك اك علویسی وترقیات مادیه ومعنویه‌نك اك مهم عاملی اولاك تعاون، وتوادد وفکر تشبث کبی مزیاتی اخلال و امحا و طبقات مختلفهٔ بشریه‌ده درین نا خشنودیلر پیدا ایتمسیدر. علی العاده فائضجیلیك، مرابحه‌جیلیك فداکارلنه، تساندە نه قدر مانع تشکیل ایتدیکی عمومیتله معلومدر. ن. «احل الله البیع وحرم الربوا» سورهٔ بقره ـ ٢٧٥ (II,276) «الله بیعی «آلیش ویریشی» حلال وفائضی حرام ایتدی» آیت جلیله‌سی و امثالی بوعلت وحکمتلری افاده بیورورلر.

ایشته اساسك بواولدیغی بیلندکدنصکره فائضه، تجارت و صنایعك انکشاف وترقیسنه هردرلو نافع تشبثات مدنیه‌نك تسهیلنه خدمت ایده‌جك بر شکل ویرلدیکی تقدیرده حقنده‌کی

ایشته زکات ، هم محتاجلره معاونت همده مالی معقول صورتده و مادی ، ومعنوی ترقیاتی تأمین ایده‌جك تشبثلرده قوللانمق ایچون برفریضه‌در . زکاتده تشبثات علمیه و صناعیه‌نك انکشافی مقصدینك دخی موجود اولدیغی ارباب صنایعك صنعتلرنده استعمال ایتدکلری آلات و ادواتك و تحصیل علمه یارایان کتب ورسائللك وسائر وسائطك بیع وشرا ، یعنی هرهانکی امتعهٔ تجاریه کبی تجارت یاپمق ایچون صاقلانمادقلری تقدیرده زکاتدن مستثنا اولمالرندن مستبان اولور .

صدقه . — فرض اولان زکاتدن باشقا دین اسلامك امر ایتدیکی صدقه‌لر واردرکه بونلرده دخی اساس اولان محتاج وسفیل کمسه براقامقدر .

صدقه ایچون برحد تعیین ایدلمش اولمایوب مروته و مقتضای حال و زمانه براقلمشدر . نته‌کیم ابرار واخیاردن برچوق ذوات ، اقتضاسنه کوره ثروتلرینك قسم اعظمنی حتی کافه‌سنی تصدق ایتمشلردر . مع‌مافیه بوبابده رعایت ایدیله‌جك شرطلر موجود اولوب ازجمله بعضیلرینك یاپدقلری کبی مال و ملکارینی کویا تصدق ایده‌جکز دیه اوته‌یه بری‌یه طاغیته‌رق کندیلرینك و عائله‌لرینك آچ و آچیق قالمالرینه مساعده اولونمامشدر . « ابدأ بنفسك فتصدق علیها فان فضل شیء من نفسك فلاهلك فان فضل شیء من اهلك فلذی قرابتك فان فضل من ذی قرابتك شیء فهکذا فهکذا » « شفقت و احسان خصوصنده نفسکدن باشلا . اکر نفسکدن برشی آرتارسه عائله‌ك ایچون ، عائله‌کدن برشی آرتارسه اقرباك ایچون ، اقرباکدن برشی آرتارسه بو منوال اوزره تصدق ایت کیت » حدیث شریفی موجبنجه اولا ، انسان کندی نفسنی دوشونه‌جك ، اوندنصکره وسعتك

حکمك‌ده باشقه برشکل آلماسی لازمکله‌جکی شبهه‌سزدر . واحکام وقوانین اسلامیه‌نك کافه‌سی مناط حکم اولان علت نظر اعتباره آلینه‌رق حال وزمانه اك موافق اولان شکلده تطبیق اولونابیلیرلر . فقط بونك حسن تفسیری ، اصابت تطبیق انجق یوکسك علم صاحبلرینه وحقیق حسن نیتلره متوقفدر . یعنی احکامك زمان ومکانه کوره تبدل ایده‌بیلدیکنی قبول ایله برابر مربوط بولوندیغی اساسات (فلسفی تعبیریله مبادیٔ اخلاقیه) ایله اولان مناسباتنی اخلاله میدان ویرمیه‌جك اقتدار علمی واداری اصحابنه احتیاج واردر . دین اسلامك احکامنك قیامته قدر بتون احتیاجاتی اداره‌یه کافی اولماسی ده محقق کوکلرینك ازلدن ابده قدر لایتغیر قالاجق اولان مبادیٔ عالیه‌یه مربوط ، فروعنك‌ده مناط حکم نظر اعتباره النه‌رق زمین وزمانه کوره نمو وتحول کوستره‌بیلمکه مساعد اولماسندندر .

یتدیکی قدر صره ایله الك اوزاق محتاج ومستحق یاباننجی لره وارنجه‌یه قدر معاونتنی تشمیل ایده‌جکدر .

آنجق بو بابده اتخاذ ایدیله‌جك خط حرکت ، دیدیکمز وجه ایله زمین و زمانه وانسانه کوره ده‌کیشیر . پیغمبر افندمز بو بابده یرینه کوره باشقا باشقا امرلر ویرمشلردرکه مطالعه‌لری پك مهمدر . مثلا اصحاب کرامه تصدق ایتملری ایچون امرلر ویررلرکن ایچلرندن بر ذات ، یا رسول‌الله بر دینارم وار تصدق ایده‌یم‌می ؟ دیمش وشویله برمحاوره جریان ایتمش :

پیغمبر افندمز — اونی کندیکه صرف ایت .

صوران ذات — بردینارم دها وار .

پیغمبر افندمز — اونی زوجه‌ك ایچون صرف ایت .

صوران ذات — بر دینارم دها وار .

پیغمبر افندمز — اونی خدمتجیك ایچون صرف ایت .

صوران ذات — بردینارم دها وار .

پیغمبرافندمز — ارتق اوته‌سنی سن دوشون بول (یعنی بن تعقیب ایده‌جکك اساسی بیلدیردم . اوته‌سنی سن بول) بیورمشلردر .

برده سعد بن ابی وقاص رضی‌الله عنه ایله جریان ایتمش بر وقعه واردر . مشارالیه ، مالنك نصفنی وجوه بره تخصیص و تصدق ایتمك ایسته‌مشلر . پیغمبر افندمز چوقدر بیورمشلر . سعد ثلثه اینمش . جناب پیغمبر ، ینه چوق کورەرك « والثلث کثیر . انتذر و رثتك اغنياء خير من ان تذرهم عالة یتکففون الناس » « ثلثده چوقدر . ورثه‌کی زنکین براقماك ، اونلری ناس‌دن کفاف طلب ایده‌جك درجه‌ده فقیر براقمقدن خیرلیدر » بیورمشلردر . حالبوکه حضرت صدیق مالنك کافه‌سنی ، حضرت عمرده نصفنی تصدق ایتدکلری وقت پیغمبر افندمز استکثار بیورمامشلردر . دیمك‌که دین اسلام ، بوبابده دخی هم جمعیتی هم افرادی کوزەدەرك مصالح عامه‌نك و نظام عالمك یرینه کوره حسن جریانی تأمینی غایه اتخاذ بیورمشدر .

صدقه‌نك ، فی سبیل‌الله انفاقك اقتضاسنه کوره بلا تفریق دین ومذهب عباد

اللهك كافه‌سنه تشميلی يعنی شفقت ومرحمتك بالعموم خلق‌اللهه بذل وتعميمی ديمزك مقتضاسی اولديغندن عالم اسلام‌ده بوبابده پك عالی مثاللر كورولمش اولديغی كبی بوكون دخی بومعاملهٔ انسانيتكارانه‌يه وسعك يتديكی قدر غرض‌سز ، عوض‌سز برصورت‌ده دوام ايدلمكده‌در . حتی بوعاليجنابانه حركتلريمز چوق كره‌لر كندی ضررلريمزه تنقی ايدلمش وايدلمكده اولماسنه رغماً ديمز بويله امر ايدييور ديه‌رك الدن كله‌ن علوجناب دريغ ايدلمه‌مكده‌در .

حقيقت ، بلاتفريق دين ومذهب هرمحتاجه تصدق ، دين‌اسلامك اساسنده داخلدر. وبو امر جليل تا فاتحهٔ شريفه‌ده « رب‌العالمين » تركيبيله بيلديرلمشدر . بومعناء علمای‌اسلامك عموميتله سويله‌دكلری برمعنادر . موعظه‌لرده ، حضرت الله يالكز رب‌المسلمين‌اولمايوب رب‌العالمين اولديغندن عموم مخلوقاته وبالخاصه‌اشرف مخلوقات‌اولان‌انسانلره، بلاتفريق دين‌ومذهب معاونت ايدلمسی لزومنی وبوصورت معامله‌نك رضای باری‌يه اوفق اولاجغنی دائما بيان ايدرلر . ن . « ولقد كرمنا بنی آدم » آيت كريمه‌سی علی‌الاطلاق بنی آدمك مكرم وبناءً عليه عموميتله‌انسانلرك لازم‌الاحترام اولدقلرينی بيان بيورديغی كبی پيغمبر افندمزك « احب للناس ماتحب لنفسك » « نفسك ايچون ايسته‌ديككی ناس ايچون‌ده ايسته » بيورمالری ايپليكك مطلق صورتده انسانلر ايچون ياپيلماسی لزومنی كوسترر . هله« ليس المؤمن بالذی يشبع وجاره جائع الی جنبه » « يانده قومشوسی آچ ايكن كنديسی طوق‌طوران انسان‌مؤمن دكلدر» حديث شريفنده قومشونك بلاقيد ذكری هرهانكی‌ملت‌دن اولورسه اولسون جوارنده آچ قالمش وار ايكن قارنی طيقه باصه طولدوروب‌ده قومشوسنك آجلغنه چاره‌ساز اولميان كمسه‌نك حقيقی مؤمن اولامايه‌جغنی بيان ايچوندر. شراح حديث،بوكلام پيغمبری‌ده تخصيص‌اولماماسنك دين ومذهب‌تفريق ايتميوب هركيم اولورسه اولسون محتاجينك امدادينه يتيشمك لزومنی كوسترديكنی صورت مخصوصه‌ده بسط وبيان ايتمشلردر .

الله يولنده انفاقك برده طوپلی ، دواملی شكلده اولماسی واردركه اوقاف تشكيلاتيله ياپيلير. امر خير ايچون وقف ايتمك سنت سنيه‌در . اوقاف طرفندن بلاد اسلاميه‌نك هرطرفنده ميدانه‌كتيريله‌ن وصدقهٔ جاريه‌نامی ويريله‌ن‌دارالعلملر،

مکتبلر ، جامع و عمارتلر کبی خیرات ، انسانیته پك بیوك خدمتلر ایتمش و باخصوص اونلردن استفاضه و استفاده ایدن کمسه‌لر هیچ بر منت التنده قالمقسزین متنعم اولمشلردر .

اوقاف خصوصنده مسلمانلرك نه درجه اینجه شفقتلر دوشوندکلرینه دلالت ایدن پك چوق آثار الیوم دخی موجوددر . حقیقت ، عالم اسلامده وظائف انسانیه‌نك کافه‌سنه متعلق وقفلر یاپلمشدر. مثلا جامع ، مسجد ، تکیه انواعندن عبادتخانه‌لر ؛ مدرسه ، مکتب و کتبخانه‌لر کبی معارفه متعلق مؤسسات ؛ عمارتلر ، صهرنجلر ، چشمه‌لر کبی اکل وشربه وخان وزاویه‌لر کبی سکنا و استراحته ؛ حماملر ، غسلخانه‌لر ، ابدستخانه‌لر کبی نظافت وطهارته ودیگر احتیاجاته ، خسته‌خانه‌لر ، دارالشفقه‌لر کبی صحت وعافیته ، مداوات مرضایه خادم مؤسسه‌لر ، خیراتخانه‌لر یاپیلمش اولدقدن باشقه صرف احتیاجات انسانیه‌یه متعلق مئاثر خیریه ایله اکتفا اولونمایه‌رق یورغون حیوانلرك دیکله‌نملرینه مخصوص محللر ، لاغر واختیار ویا سقط دوشمشلرك اوتلاماریچون چایرلر وقوشلرك باخصوص قیش کونلرنده آچ قالماماریچون یم تدارکنه مخصوص اوقاف وامثالی ترك وتبرع ایدلمشدر. والحاصل اللهك مخلوقاتنه شفقت خصوصنده پك چوق آثار مبروره میدانه کتیرلمشدر. فقط بونلر میاننده الك زیاده نظر دقتی جلب ایدن برنوع وقف واردرکه رقت قلبیه‌نك غایت مستثنا برمثالی تشکیل ایدر . اوده خدمتجیلرك ، ازقضا ، قیردقلری اوانی وامثالنك تضمیننه مخصوص اوقاف تخصیص ایدلمسیدر . ابن بطوطه سیاحتنامه‌سنده شام شریفده کورمش اولدیغی وقعه اوزرینه بو اینجه شفقته اطلاع پیدا ایتدیکنی بیان ایدر . شکسته کوکللری تعمیر ایچون بودرجه اینجه دوشونمه‌نك نه علوی بر احتساس اثری اولدیغی ظاهردر .

شمدی بوراده ، شفقت ومرحمته بودرجه واسع موقع ویرلمسی برچوقلرینك چالیشمایی ترك ایله زنکینلرك صدقه واحسانلریله کچینمك ارقه‌سنه دوشمه‌لرینی انتاج ایتمزمی ؟ سؤالی وارد خاطر اولابیلیر . اوەت بوخاطره کلیر . فقط دین اسلام بوجهتی‌ده تأمین ایتمشدر. اولجه ذکر ایتدیکمز شرطلردن آکلاشیله‌جغی وجه ایله مسلمان ایچون زکات وصدقه قبول ایتمك قولای دکلدر . برکره شرفلی

برانسان اولاق حیثیتیله مکرملکی مانعدر. ثانیاً تسئّلی منع ایچون پك مؤثر نصوص واردر. «الیدالعلیا خیر من یدالسفلی» مضمونی بر قاعدهٔ کلیه‌در. قرآن کریمده ن. «یحسبهم الجاهل اغنیاء من التعفف» سورهٔ بقره‌ـ ٢٧٣ (II‘273‘) «بیلمه‌ین اونلری زنکین ظن ایدرلر. حالبوکه اونلر عفتلری سبیله فقرلرینی کیزلرلر» کلام عالیسیله مدح بیورولانلر، فقیر اولدقلری حالده تسئّل ایتمك شویله طورسون، فقرحاللرینی بیله اظهاردن صاقینان ذواتدر. وعلوجناب اصحابنك ثنامی حقنده‌دها برچوق نصوص واردر.

والحاصل تسئّل، دین اسلامده پك مذموم‌در. مکرکه ضروری شرطلری موجود اوله. بو شرطلرك مختلف درجه‌لری اولوب بالاده عرض ایتدیکمز تصدق مسئله‌سی کبی بونلرده زمین وزمانه وشخصه کوره ده کیشیر. اصل شرطلر شونلردر: «ان المسئلة لاتحل الالاحد ثلثة لذی دم موجع اولذی غرم مقطع اولذی فقر مدقع» «دیله‌نمك انجق اوچ حالك برنده حلال اولور. دیت ویرمك مجبوریتنده بولوندیغی ویا رسوا اولاجق درجه‌ده بورجلی یاخود آچ قاله‌جق قدر فقیر قالیندیغی وقتلر». طبیعی‌درکه بوکبی آغیر شرطلر هروقت شایان قبول حقیقی معذرتلردر. «لان یأخذ احدکم حبله ثم یغدوا الی الجبل فیحتطب فیبیع ویأکل ویتصدق خیرله من ان یسئل الناس» «بریکزك ایپنی آلوب طاغه چیقاره‌ق اودون کتیروب صاتماسی واونکله کچینمسی وتصدق ایتمسی دیله‌نمسندن خیرلیدر» حدیث شریفی ده تسئّلك نه‌درجه مذموم اولدیغنی کوسترر.

کتب اسلامیه‌ده مذکور اولدیغی وجه ایله کرم وسخاده ضرب مثل اولان مشهور حاتم طائی‌دن، عالمده سنك قدر کریم کورولمشمی‌در؟ دیه صورمشلر. بن، بندن دها کریم اولان انسان کوردم دیمش. اوذات کیمدر دیمشلر. فلان اودونجی‌در جوابنی ویرمش. هرکس فقیر بر اودونجی‌نك حاتم طائی کبی کرم وسخاسی دنیایی طوتمش بر قبیله رئیسندن دها کریم اولابیلمسنی فهم وقبول ایده‌مدکلرندن حاتم ایضاحاً: بن برکون برمعتاد حیوانلر کسدیردم. نفیس طعاملر حاضرلاتدم. عمومی دعوت ایتدم. اطرافدن خلق کلوب ییوب ایچوب ممنون ومسرور عودت ایتمکده ایدیلر. بن ده بلکه ضیافتمدن خبردار اولمیانلر وار ایسه خبر ویروب چاغیرایم

دیه اطرافی دولاشیور ایدم. هوا پك زیاده صیجاق ایدی. بر کیسه‌نك طاغدن کسدیکی اودونلری صرتنه یوکلنمش وکمال مشقتله کتیرمکده اولدیغنی کوردم. یانته یاقلاشه‌رق بو اودونلری نه‌یاپه‌جغنی صوردم. صاتوب پاره‌سیله اکمك الاجغنی سویله‌دی. بن‌ده، سن، خاتم طائی‌نك ضیافتی اولدیغنی، نفیس یمکلر یاپدیره‌رق هر کله‌نك قارنی طویورمقده وایسته‌دیکی قدر اکمك ویرمکده بولوندیغنی، ایشیتمدکمی؟ دیدم. ایشیتدم، فقط انسانك کندی امکیله قازانوب ییدیکی قوری اکمك، باشقه‌سنك لطفیله ییدیکی الك نفیس طعاملره مرجحدر. جوابنی ویردی. ایشته اواودونجی‌یی کندمدن دها کریم کوردم، دیه بیان ایتمشدر.

بو وقعه ایله پیغمبر افندمزك کلاملری بری برینه نه‌قدر توافق ایدییور! یالکز کلام پیغمبری‌ده زیاده اوله‌رق تصدق وارکه علو جنابك نه یوکسك مرتبه‌سنی افاده ایتدیکنی ایضاحه حاجت یوقدر. ایلری‌ده حکایه ایده‌جکمز وجه ایله بوخاتم طائی‌نك کرم و سخاوتی، علو اخلاقی، کریمه‌سنك اسارتدن قورتولماسنه سبب اولمشدر.

شمدی‌یه قدر سویله‌دکلریمزدن اکلاشلمشدرکه، دین اسلامده کرم و سخاوتك، فداکارلغك الك یوکسك مرتبه‌سی مقبول و مطلوبدر. فقط بو هرکسه کوره اولاماز. عمومیتله قاعده اولان، هر خصوصده اولدیغی کبی بو خصوصده‌ده اعتدالدر. ن. «والذین اذا انفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلك قواماً» سورهٔ فرقان ٦٧ ,XXV,67) «انفاق خصوصنده اسراف و خست ایتمیوب ایکیسی اورطه‌سی بر مسلك قویم اتخاذ ایدنلر، اللهك مقبول قوللریدر» ن. «وآت ذا القربی حقه والمسکین وابن السبیل ولاتبذر تبذیراً» سورهٔ اسراء ٢٦ ,XVII,28) «اقربایه، محتاجه، یولجی‌یه حق اولان مقدار تصدق ایت فضله اسراف ایتمه.» وامثالی نصوص هپ حساب واعتدالی امر ایدرلر.

صوك آیت کریمه علی العموم محتاج معاونت اولانلری خصم و اقربادن اعاشه‌لری فرض اولانلرله برلکده وبتون بومعاونتلرك حق مقابلی اولدقلرینی ذکر ایله برابر حدی تجاوز ایتمه‌مه‌یی امر ایتمشدر.

شمدی‌ده کذلك اسلامك شرطلرندن اولان اوروج ایله حجی بیان ایده‌لم. بونلرده‌ده نوعما رزقدن انفاق یعنی فداکارلق موجوددر.

اوروج

دين اسلامده اوروج سنهده بر آی ، معين ساعتلرده ، ييوب ايچمكدن ودها بعضى خصوصلردن نفسى لوجه‌الله منع ايتمك فريضه‌سيدر. اوروجده اساس اولان اللهك امرينى اجرا ايتمكدر . اوروج نفسك تزكيه‌سنه ، صبره آليشماسنه، اراده‌نك تربيه‌سنه وجسمك صحتنه خادمدر .

رمضان شريف مسلمانلر ايچون عفو و مغفرت آيى‌در . هركس اوروج ايله برابر نمازه ، توبه و استغفاره هروقتكندن زياده دوام وزكات و صدقه‌لرينى بو آيده ويرمك ايچون اهتمام ايدر . رمضان شريف اك زياده اصلاح حاله ، تهذيب اخلاقه خدمت ايدن برشهر مباركدر .

اوروجك انسانى صبر ومتانته آليشديرماسى ، اراده‌يى قوتلانديرمسى انكار ايديله‌ميه‌ن برحقيقتدر . مع مافيه بواراده‌يى تقويه يالكز اوروجه مخصوص دكلدر. اعمال اسلاميه‌نك كافه‌سى اراده‌يى تقويه و خسته روحلرى تشفيه ايدن مهم عامللردر . حقيقت ، بتون افرادى هردرلو منهياته قارشى نفسلرينه حاكم اوله‌رق يتيشديرلمش برملتك نه درجه متانت ومكانت كسب ايده‌جكى محتاج ايضاح دكلدر.

اوروجك تام اولماسيچون شرائط لازمه‌سنه رعايت ايستر . واوروج هردرلو منهياتدن منع نفس واعمال صالحه‌يه دوامواهتمام ايله تام اولور . چونكه اوروجدن مقصد اصلى نفسك تهذيب وتزكيه‌سيدر . بناءً عليه هم اوروج هم كناهلر برابر اولورسه او اوروجك عندالله مقبول اولماسى شبهه‌ليدر .

اوروجك صحته اولان نفعى كرك رمضان شريفده وكرك اونك خارجنده اوروجه دوام ايدنلرك طول عمره نائل ويك‌ياشلى اولملرينه رغماً صحتلرينك محفوظ اولماسيله ثابتدر. واوروجده نعمت صحتك مطلوب اولديغى « صوموا تصحوا » حديث شريفى وصحته طوقونديغى محقق اولديغى تقديرده طوتماق لازمكلمسيله اكلاشيلير .

اوروج ، بعضيلرينك ظن ايتديكى كبى ، نفسه اذا ايچون دكلدر . دين اسلامده نفسه اذا حرامدر . ن. « يريدالله بكم اليسر ولايريد بكم العسر » سورهٔ

بقره — ١٨٥ ، II, 185) « الله سزه قولايلق مراد بيورور. كوجلك مراد ايتمز . » آيت كريمه‌سی اوروج حقنده نازل اولمشدر .

شوراسی‌ده هيچ اونودولماملی‌درکه اوروجده ، بالجمله فرائض كبی اللهك امری‌در ديه طوتولور . غايه اللهك امرينی اجرادر . اونك سببيله حاصل اولان مادی ، معنوی منفعتلر اوغايه‌نك ضمننده حاصل اولان فائده‌لردر .

اوروجده‌كی غايت علوی صفای معنوی‌يی‌ده انجق ايمان كامل ايله طوته‌رق او ذوق مخصوصی طاتمش اولانلر بيليرلر .

حج شريف

وقت وحاللری وصحت وعافيتلری هروجه ايله مساعد وعزيمت وسفرلرنده تهلكه ومحذور اولميان كمسه‌لره عمرلرنده بركره مكهٔ مكرمه‌يه كيدوب سنه‌نك معين زماننده وشرائط معينه داخلنده مراسم معلومه‌يی ايفا ايتمك فرضدر . حج بودر . حجك اداسندن كرك تبديلهوا وسياحت سببيله صحتجه ؛ وكرك بر چوق ذوات ايله كسب معارفه ايتمك ، معلوماتی آرتيرمق سايه‌سنده تجارت وسائره‌جه منفعتلر حاصل اولابيلير. فقط حجه‌نيت ايدن كمسه ايچون غايه ومقصود اصلی بونلر اولميه‌جق، انجق امر دينی‌نك اجراسی اولاجقدر . مع‌مافيه بونك ضمننده حاصل اولان منافع ماديه‌دن متنع اولمق‌ده ممنوع دكلدر. ن. «ليشهدوا منافع لهم و يذكروا اسم الله فی ايام معلومات » سورهٔ حج ٢٨ XXII, 29) منفعتلرينه حاضر اولمق ومعلوم كونلرده اللهك اسمنی ذكر ايتمك ايچون حجه كلسينلر » .

حجك اخلاق واجتماعيات نقطهٔ نظرندن فائده‌لری پك چوق وپك بيوكدر. حجه بيكلرجه مؤمنلرك درگاه الوهيته عينی تعظيم وعبوديت حسيله بانداوازايله تكبيرلر آله‌رق تأييد رابطهٔ ايمان وتصفيهٔ قلب ووجدان ايتملری، كناهلرندن استغفار ايله اوندنصكره كناه ايشله‌مه‌مك، اعمال صالحه‌يه دوام ايتمك ايچون قرارويرملری، تزكيهٔ نفس وتهذيب اخلاق ايچون نه بيوك عاملدر .

حقيقت ، نفسلرينی كناهلردن منع ايده‌مه‌مش نه‌قدر مسلمانلر واردركه حجه كيدوب توبه واستغفار ايتدكدنصكره هم كناهلردن قطعی صورتده واز كچمك هم‌ده جداً اعمال صالحه ايله اشتغال ايتمك شرفنه نائل اولورلر؛ چونكه حج ايتمش

انسانلر گناه ایشله‌مه‌یی ، مناهی ارتکابی کندیلرینه یاقیشدیرامادقلری کبی هردرلو عبادات وطاعاتی ، ایلکلری یاپمقده قصور ایتمکدن‌ده اوتانیر اولورلر.

برده حج ، انسانی لوجه‌الله فداکارلغه آلیشدیریر. حج شریفده فقرانك معیشت وتغدیلرینه مدار اولمق اوزره قربانلر کسیلدیکی کبی زکات و صدقه‌لر تماماً ادا ایدیلیر. قلبلر ، شفقت ومرحمت ، توادد وتعاون و محبت واخوت حسلریله طولار. صکره حج رفاقتی دینیله‌ن بر اخوت مخصوصه واردرکه پك مهم وپك علویدر. بو اکثریا وفاتدنصکره‌ده دوام ایدر. یعنی سه‌ویشمك ، مکتوبلاشمق ، تعاون وتساندده بولونمق اولاد واحفاده قدر انتقال ایدر.

و حج ، دین اسلامده پك ممدوح اولان سیاحت امرمهمنك هردرلومنافعنی‌ده محتویدر. ن. « التائبون العابدون السائحون الراکعون، الساجدون الآمرون بالمعروف والناهون عن‌المنکر والحافظون لحدودالله وبشرالمؤمنین » « گناهلرندن توبه ایدنلر ، عبادتلرینه دوام ایدنلر ، الله تعالی‌یه حمد وثنا ایدنلر ، سیاحت ایدنلر ، جناب حقی تعظیماً رکوع وسجود ایدنلر، معروف ایله امرومنکردن نهی ایدنلر ، احکام دینیه‌نك حدودینی تجاوز ایتمیوب محافظه‌سنه اعتنا ایدنلر بحق مؤمنلردر. اونلری مژده‌له » آیت جلیله‌سنده سیاحت ، اك مقبول خصائل اسلامیه ایله برابر ذکر اولونمشدر.

بونلردن باشقا اسلامیتك منافعنه متعلق خصوصاتی مذاکره ایده‌بیلمك ایچون هر مملکتدن گلمش اصحاب یسارك ، منورانك برلشمه‌لرینه وسیله اولماسی واردرکه اوده آیری بر ایلکدر.

کعبهٔ شریفه‌نك نزد اسلامده مقدس وقبلهٔ مؤمنین اولماسی، اللهك بر یری، بر جهتی اولدیغنه اعتقاد ایدلمسندن دکل ، دین اسلامه تابع اولانلرله اولمیانلری تفریق ایچون جهت جامعه‌یه لزوم اولماسندندر. بناءً علیه حج شریف، جامعهٔ اسلامیه‌نك بر تمثال خارجیسیدر. نته‌کیم ن. « سیقول السفهاء من‌الناس ماولیهم عن قبلتهم التی کانوا علیها . قل‌لله المشرق والمغرب یهدی من یشاء الی صراط مستقیم » سورهٔ بقره – ۱٤۲ – II, 136 » « سفیه‌لر ، توجه ایتمکده بولوندقلری قبله‌دن اونلری هانکی سبب دوندردی دییه‌جکلردر. سن اونلره

مشرق ومغرب اللهكدر . الله ایستەدیکنی طوغری یوله کوتورور؛ دی» ن. « وما جعلنا القبلة التی کنت علیها الا لنعلم من یتبع الرسول ممن ینقلب علی عقبیه وانه لکبیرة الا علی الذین هدی الله » سورۂ بقره ـ ١٤٣ II, 139) « سنك تابع اولدیغك قبلەیی انجق رسولەتابع اولانلرله یوز چویرەنلری بیلمك ایچون انتخاب ایتدك . قبلەنك تحویلی آغیرسەده اللهك هدایت ایتدیکی قوللره آغیر کلمز » بیورلمشدر .

بوندن باشقا ، ن. « ولله المشرق والمغرب فاینما تولوا فثم وجه الله » سورۂ بقره ـ ١١٥ ، II,109) « مشرق و مغرب اللهكدر . هانکی جهته توجه ایتسەکز اللهه عبادت جهتیدر » بیورلدیغی کبی اولجه ذکر ایتدیکمز ن. « لیس البران تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب . . . . . . الخ » آیت جلیلەسی‌ده روح اسلامك بوخصوص‌دەکی مقصودینی پك کوزل کوستررر .

ابتدای اسلامدە پیغمبر افندمزکدە قبلەلری مسجد اقصا ایدی . فقط صکرەدن کعبەیە چویردیلر . بوندە باشلیجە ایکی فائدە واردر : بریسی مسلمانلرلە مسلمان اولمیانلرك بللی اولماسی. ایکنجیسی ، بالادەکی آیتلرکدە دلالت ومفسرلرك شرح و ایضاح ایتدکلری وجه ایلە یالکز مسجد اقصانك قبلە اولابیلەجکی حقندەکی جهت ومقامپرستلك اعتقادینك طوغری اولمادیغنی کوسترمك فائدەسیدر. معمافیه بوملاحظەلر ، روح اسلامك ممتاز ومستثنا علویتنی بیلدیرمك ایچوندر. وحدت اسلامیەنك نقطۂ جامعەسی و مرکز منتخب الهیسی اولان قبلە کیفیتنك مبجلیتنه اصلا مانع تشکیل ایتمزلر .

اسلامك عبادات مفروضۂ اساسیەسی اولان صلاة ، زکات ، وصوم و حج مسئلەلرینی ذکر ایتدك . شمدی‌دە ضرورات خمسە بحثه کچەجکز .

ضرورات خمسه [١]

دنیا و آخرت امورینك عمومیتله سلامت جریانی، نظام وانتظام عالمك حسن محافظەسیچون رعایتی مقتضی اساسلر بش قسم اوزرینه جمع اولونمشلردر: حفظ

[١] حفظلری ضروری اولان بو مادەلرە مضر احوالك طوغریدن طوغری‌یە منعی ضروریدر . فقط عینی زماندە بو مضر احوالك منعیچون دها اولدن توسل ایدلمسی لازم

نفس ، حفظ عقل ، حفظ نسب ، حفظ مال ، حفظ دین (بعضیلری حفظ عرضی آیری ذکر ایتمشلرایسه‌ده بز اونی حفظ نسب وشرف نفس‌ده داخل کوره‌نلره امتثال ایتدك)

١ — حفظ نفس . — نفسك محافظه‌سی هپسندن اول حیاتك محافظه‌سیله اولور. دین اسلام ، حیاتی ومحافظه‌سنی، پك لازم کوردیکی جهتله قتلی غایت بیوك کناه صایار . انسانك کندیسنی قتل ایتمسی‌ده یعنی انتحارده بو کناه‌ده داخلدر .

خلاصه ؛ قتل ، علی الاطلاق وعمومیتله حرامدر. انجق بونی معذور وجائز قیلان احوال واردر . مثلا محاربه‌لرده وهرهانکی برمدافعهٔ نفس ایچون اولان قتللر وقصاص شرعیلر بو قبیلدندرلر . فقط بونلرك‌ده حقیقی معذرت تشکیل ایتملریچون ضروری وغیر قابل اجتناب برمرتبه‌یه کلمش اولملری شرطدر . ن . « ولاتقتلوا النفس التی حرم الله الا بالحق » سورهٔ اسرا ٣٣ (XVII,35) « کمسه‌یی أولدورمه‌یك . الله قتلی حرام ایتدی . انجق قتللری حق اولانلر مستثنا » آیت جلیله‌سنده استثنا ایدیله‌نلر بونوعدن اولان اضطراری قتللردر. وبوکبی خصوصلرده قتله جواز ویرلمسی قتل ایچون دکل ، بالعکس قتللرك اوکنی آلمق ایچوندر. ازجمله قصاص‌دن مقصدك حفظ حیات اولدیغنی، ن. « ولکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب» سورهٔ بقره - ١٧٩ (II,175) « یا عقل سلیم صاحبلری، سزك ایچون قصاص‌ده حیات واردر» آیت جلیله‌سی صراحة بیلدیرر. صکره ارالرنده فعل قتلك آزالماسیچون قصاصه لزوم اولمیان انسانلرده ، اونك یرینه باشقا جزا اقامه‌سنه مساعده بولونماسی وولیلرك رضاسیله قصاصك عفوینه مساغ ویرلمسی هپ اساس مقصدك قتل اولمایوب منع قتل ومحافظهٔ حیات اولدیغنی کوسترن دلیللردر .

بعض تدبیرلر واردرکه اونلر ضرورت اصلیه‌نك احتیاج کوستردیکی تدبیرلردر . واونلرك‌ده مرتبه‌لری واردر . بونلرك کافه‌سنك علی مراتبهم نظر اعتباره آلنملری لازمدر . کذلك حفظ نسب وحفظ عرض وناموس مقصود اصلی وضروری‌در. مجرد آتیسنك فساد وعفتسزلکه منجر اولابیله‌جکی ملاحظه‌سیله قادینلرله ارککلرك معاشرتلرینه ، یرینه کوره بعض قیود وشروط وضعی‌ده ضرورت اصلیه‌نك اخلالندن توقی ایچون متخذ ، متفرع تدابیر عدادینه داخل اولور .

دين اسلامده، دوئللوده حرامدر. پيغمبر افندمز هر ايكى طرفده جهنملك در بيورمشلردر. أولدورەنك قاتل اولماسى ظاهر ايسەده أولەن ناصل جهنملك اولور؟ سئوالى ايراد ايدلمش ، فخر كائنات افندمز ، چونكه اونكده قصدى أولدورمك ايدى . موفق اولامامسى گناهك يازلماسنه مانع اولماز ديه جواب ويرمشلردر . « اذا التقى المسلمان بسيفهما فالقاتل والمقتول فى النار . قيل يارسول الله! هذا قاتل فما بال المقتول ؟ قال لانه اراد قتل صاحبه » حديث شريفى بومعنايى بيان بيورور .

حاصلى ، دين اسلامده مشروعيتى متحقق اولمادقجه أولدورمك يوقدر . مسلمان ايچون الك بيوك نعمت، ياشامق وطول عمردر . پيغمبر افندمز « كلما طال عمر المسلم كان له خير » « مسلمانك عمرى نەقدر اوزون اولورسه حقندەدها خيرلى اولور » بيورمشلردر .

انسان نەقدر چوق ياشارسه، معرفة الله تحصيلنده اوقدر ايلريلەمك ودها زياده خير ايشلەمك امكاننه مالك اولور. ذاتاً حكمت خلقت وغايهٔ حيات انجق معرفة الله ورضاى الهى دائرەسنده اعماله موفقيتدر . ن . « وماخلقت الجن والانس الا ليعبدون» سورهٔ ذاريات ٥٦ LI, 56 « بن جنى وانسى انجق بكا عبادت ايتسينلر ايچون خلق ايتدم » و « الذى خلق الموت والحيوة ليبلوكم ايكم احسن عملاً » سورهٔ ملك ٢ ,LXVII, 2) «الله موتى وحياتى هانكيكزك دها ايى عمل ايشلەديكى بيلنمك ايچون ياراتدى » .

برنجى آيت كريمەدەكى (ليعبدون) كلمەسى (ليعرفون) ايله تفسير ايدلمشدر. واقعا طوغريدر . چونكه بحق معرفت، مطلقا عبادتى مستلزمدر . و عبادت، (شغل كلك به) معناسنه گلديكندن انسانك بتون قواسيله بر آمرك امرينه تبعيت ومقتضاسنى ايفايه بذل مقدرت ايتمسى انجق او آمرك آمر بالحق اولديغنى حق معرفتله بيلمسيله قابل اولور . بوحق معرفت وحق عبادت كلمەلرى لسان ابرارده دائما برابر ذكر اولنورلر . لكن هرحالده (ليعبدون) لفظ جليلى (ليعرفون)دن دها قوتليدر . حقيقت ، ايى دوشونەن برانسان ايچون ، حقيقى قيمت ولذتك ، هيچ برصورتله فدا ايديلەميەجك نعمتك انجق بو معرفت و عبوديت نعمتندن عبارت بولونديغى شبهەسزدر . اويله وقتلر اولوركه انسان ، مصائب واضطرابات

تأثيراتيله دنيايه كلمش بولونديغنه بيك كره متأسف اولور . هيچ بر لذت ونعمت ورفاه وثروت كنديسنى تسلى ايده‌مز . بالعكس حياته كلمكله خالق تعالى‌نك وجودينه كسب معرفت ايتمك ، حس عبوديتله متحسس اولمق شرف ونعمتى‌دركه حياته قيمت و دوامنه اهميت ويريرر . اوت ، معرفت الهيه انسانه اويله بر محبت وخشيت القا ايدركه ، اك بيوك مصائب و اضطرابات زمانلرنده دخى مسلمان ، اومحبت وخشيتك بخش ايتديكى ذوق معنوى واطمئنان قلبى سايه‌سنده حياتنده علوى برلذت ، نفسنده ابدى برسعادت طويمقدن خالى اولماز . وعالمده انسانك حيواناتدن فرقى‌انجق بوسعادته مظهريتله يعنى نعمت ديانته نائليتيله‌در. بواولمازسه آراده هيچ برفرقك قالميه‌جغى محققدر .

حاصلى مسلمان دائما معرفت وعبوديت خصوصلرنده ترقى‌يه وانسان ايچون ممكن اولان مرتبهٔ كماله وصوله سعى ايده‌جكدر . بوده انجق حياتك دواميله اولور.

طول حيات بويله اولديغى كبى صحت وعافيت نعمتنى‌ده پك زياده حفظ ايله مأمورز . قيامت كوننده انساندن اك اول صحت وعافيتنى ناصل محافظه ايتديكينك صورولاجغنى « اول مايسئل عنه العبد يوم القيامة ان يقال له الم نصح لك جسمك » حديث شريفى بيلديرر . و ن. « قال ان الله اصطفيه عليكم وزاده بسطة فى العلم والجسم » سورهٔ بقره ـ ٢٤٧ (II, 248) « الله تعالى اونى (طالوتى) سزك اوزريكزه انتخاب ايتدى . واوكا علمجه ، قوت بدنجه زياده‌لك ويردى ديدى. » آيت جليله‌سنده صحت بدن وعلم نعمتلرى برابر ذكر اولونمشدر. و برحديث شريفده « ثلاثة ليس لها نهاية الامن والصحة والكفاية » « اوچ شيئك قيمتنه نهايت يوقدر. امن، صحت وكفايت مقدارى وارلق » بيورلمشدر .

دينمزده صحته مضر اولان هر شيئك حرام اولمسى‌ده حفظ صحتك اهميتنى كوسترر . نفسه ايديله‌جك معامله‌يى غايت بليغانه افاده ايدن « نفسك مطيتك فارفق بها » حديث شريفنى اولجه شرح ايتمش اولديغمزدن تكرار ايتميه‌جكز .

شوراسى‌ده اصلا اونودولماملى‌دركه نظر اسلامده بوقدر قيمتلى اولان حيات وصحت ، ايجابنده، دين وناموس وشرف وحيثيت و وطن وملت اوغورنده يعنى الله يولنده بى‌محابا فدا ايديلير . الله يولنده قتل اولونانلر اساساً حيات ابديه‌يه

مظهر اولاجقلرندن حقیقتده یاشـایان اونلردر . ن . « ولا تقولوا لمن یقتل فی‌سبیل‌الله اموات بل احیاء ولکن لاتشعرون » سورهٔ بقره ـ ١٥٤ (II, 149) « الله یولنده قتل اولونانلر ایچون أولولردر دیمه‌ییکز اونلر دیری‌لردر . فقط سز بیلمزسکز »

خلاصه ؛ حقیقی اسلام تربیه‌سی المش انسانلر ، حیاتك قیمتنی حقیله تقدیر ومحافظه‌سنه پك زیاده اهتمام ایله برابر اصل غایه‌نك سـعادت اخرویه اولدیغنی وحیات دنیویه‌نك قیمتنك مزرعهٔ آخرت اولماسـندن ایلری کلدیکنی اصلا اونوتمازلر . کندیلرینی ، دنیالریچون هیچ اولمیه‌جك کبی ، آخرتلریچون یارین أوله‌جکمش کبی چالیشمقله مکلف طوتارلر . مشروع بر حرب اثناسـنده ویا هرهانکی برسببله دین وشرفنك محافظه‌سی اوغورنده ضروری کوردکلری وقت حیاتلرینك فداسنی جانه منت بیلیرلر . [۱]

حفظ نفس بحثنده حیاتك ، صحتك محافظه‌سندن باشـقا جسمك وبوتون اعضاسنك هرصورتله تماملغنك و حسن انتظامنك وهرعضـوك ماوضع لهنده

[۱] حقیقت ، کوچوکلکلرندنبری جنتلرك اوصافنی ایشیده ایشیده ، بو معناله دائر عشق آور الهی‌لر اوقویه اوقویه یتیشمش اولان مسلمانلر ، پك سودکلری حیاتلرینی دها سوکیلی اولان حق یولنده سوه سوه فدا ایدرلر . وفاتلرینه قریب متشوق اولدقلری جنت وجماله ، قرب الهی‌یه واصل اولاجقلرینی دوشونه‌رك مسرور وفرحیاب اولورلر . بوصورتله أولوم قورقوسی جداً خفت وزوال بولور . اوه‌ت ، بز نه‌قدر أولوم دوشـه‌کنه دوشمش کمسه‌لر بیلیرزکه ، آخرتده‌کی مقاملری واورادە انبیا واولیا ایله برلکده نائل سعادت علیا اولاجقلری ، بلطف‌الله تعالی کوزلرینك اوکنه کتیرلمش اولدیغنی ، وفات ایده‌جکلرندنطولایی اقربا وخویشـانك مراق ایتلرینه محل اولمادیغنی سویلیه‌رك اولورلر. وسروروافتخارلری، أولدکدنصکره‌ده سیمالرنده رونما اولور .

و ینه بو تربیه واعتقاد سایه‌سنده‌درکه بتون بلالره صبر قولایلاشیر : ن . « ولنبلونکم بشیء من‌الخوف والجوع ونقص من‌الاموال والانفس والثمرات وبشرالصابرین‌الذین اذا اصابتهم مصیبة قالوا انالله و انا الیه راجعون اولئك علیهم صلواة من ربهم ورحمة واولئك هم المهتدون » سورهٔ بقره ـ ١٥٥ ـ ١٥٧ ، (II،159-152) « سزی قورقو ، آچلق ، اموال و انسان و میوه‌لر اکسیکلکی کبی برشیله‌ا متحان ایده‌رز. کنلرینه مصیبت کلدیکی وقت ، بز اللهه عائدز واوکا رجوع ایده‌رز. دییوب صبر ایده‌نلری‌مژده‌له. اونلرك اوزرلرینه رب تعالی طرفندن صلوات (تسعیدات) و رحمت احسان بیورولور . و اونلر طوغرویوله نائل اولانلردر.» آیت جلیله‌سی و امثالی مسلمانی مصائب زماننده دائماستریح ومتحمل ایدرلر.

استعمالنك محافظه‌سی‌ده داخلدر. حقیقت، دین اسلامده قلبك، روحك سلامت و طهارتی نه مرتبه لازمسه جسمك‌ده انتظام و تمامیتی و نظافت و طهارتی‌ده اویله‌جه لازمدر.

شرف نفسك محافظه‌سی. — شمدی‌یه قدر نفسك مادی اقسامنك محافظه‌سندن بحث ایتدك. شمدی‌ده نفس معنویه‌یه، شرف نفسه کچه‌لم:

دین اسلام، تذلیل نفسی موجب احوالدن مجانبت و تزیید فضل و شرفی مستلزم افعاله مواظبت امر ایدر. بوغایه‌نك حصولیچون نظر اسلام، هر وجه ایله کماله معطوفدر. یعنی شرف و حیثیتلریمزك نقصان بولماسنی موجب احوالدن قطعیاً مجانبت و هر آن دها ایی اولمق ایچون سعی و غیرت دینمزك امری اقتضاسندندر. «من تساوی یوماه فهو مغبون»، «ایکی کونی مساوی قالان الدانمشدر» بیورلماسی بو معنای‌ده آمردر. بر کمسه، بوکونکی حالی دونکنك عینی قالدیغی تقدیرده الدانمش اولورسه اوکمسه‌نك یارین دها ایی اولمق ایچون علی الدوام چالیشماسی لازمکله‌جکی طبیعی‌در. کمال‌ده انجق بو سایه‌ده کسب ایدیلیر.

دین اسلامده کمالك شرط اساسیسی تقوادر. تقوانك شمولی معناسنی یعنی بالجمله اوامر اسلامیه‌یه تمسکی مستلزم اولدیغنی بیلیورز. تقوا دائما حکمت و اعتدالی ایجاب ایدر. حکمت و اعتدال، هرشیئك یرلی یرینه وضعی و هر خصوص‌ده افراط و تفریطدن، شرف نفسی اخلال ایده‌جك صفتلردن، مثلا کبر و عظمتلردن، هر درلو مناهی و ملاهی‌دن مجانبت‌در. و اسلامك صفت ممیزه‌سیدر. ن. «وکذلك جعلناکم امة وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس ویکون الرسول علیکم شهیداً» آیت جلیله‌سی هپ بونلری آمردر. یعنی امت محمدك صفت ممیزه‌سنك حکمت و اعتدال اولدیغنی و مسلمانلرك پیغمبر افندمزك سلوك حکمتکارانه‌لرینی مقتدا اتخاذ ایده‌رك باشقا ماتلره نمونهٔ امتثال اولمق شرفنی احراز ایله مکلف بولوندقلرینی بیلدیریر. [١]

[١] سلطان الانبیا افندمزده بر انسان‌در. کندیلرنده انسانلر ایچون اقتدا ایدیله‌میه‌جك بر صفت یعنی الوهیت یوقدر. باخصوص انسانلر ایچون ضروری اولان معاملات مادیه و معنویه‌نك کافه‌سی حیاتلرنده واقع اولمش و بو وجه ایله اخلاق قرآنیه‌نك بالفعل تطبیقاتی یکان یکان کورولمش بولوندیغندن بز مسلمانلر ایچون مفکورهٔ اخلاقیه اوله‌رق حیات

بوصورتله، نفسلرینك شرفنی محافظه ایله مكلف اولان مسلمانلر، ارادەلرینه صاحب، هرایشده معتدل، صبر وثبات، حزم ومتانت وجدیت وصمیمیت صاحبی اولاجقلر، لغودن یعنی معناسز، فائدەسز سوز سویلەمكدن، ایش ایشلەمكدن. والحاصل شرف نفسك محافظەسنه مانع اولان هردرلو مناهی وملاهیدن وازجمله خلف وعددن، نقض عهددن، كذب وحیلەلردن، حد ناشناسالقلردن اوزاق بولوناجقلر، خلاصه؛ نوع بشر ایچون مقدور اولان مادی، معنوی مراتب كمالاته وصول قصدیله متمادیا چالیشاجقلردر.

شرف نفسك محافظەسی امرنده مسلمان، یالكز كندی نفسنی دوشونمكلەده اكتفا ایتمیەجك، عینی زمانده باشقالرینك شرفلرینیده پك زیاده كوزەدەجك وبو مقصد عالی‌یه مضر اولان ذم وافترا وتزییف واستهزا وتذلیل وتحقیر وانواعی احوالدن صاقینەجقدر.

ذم ویا غیبت. — غیبت، برانسانك غیابنده اونك خوشنود قالمایەجغی برسوز سویلەمك ویا طور وحركتده بولونمقدر. غیبتك مذموملغی حقنده بر چوق نصوص واردر. ن. « ولایغتب بعضكم بعضاً ایحب احدكم ان یأكل لحم اخیه میتاً فكر همتوه » سورۀ حجرات ١٢، LIX, 12) (بری بریكزی ذم وغیبت ایتمەیك، هیچ بریكز أولمش قاردەشكزك أتنی یمك ایسترمی؟ طبیعی كریه كوررسكز » بیورلمشدر. برحدیث شریفده « « من مات تائباً من الغیبة فهو آخر من یدخل الجنة ومن مات مصراً علیه فهو اول من یدخل النار » « غیبتدن توبه ایتدكدنصكره أولەن كمسه جنته الك صكره كیرەر. اونده مصر اولەرق أولەنده جهنمه الك اول كیرەر » بیورلمشدر.

صكره یالكز ذم ایتمەمك كفایت ایتمز. یانده ذم اولونان كمسەیی محافظه ایتمەمك یعنی ذمك وقوعنه راضی اولمقده ممنوعدر. پیغمبر افندمز «من اغتیب عنده اخوه فلم ینصره وهو یستطیع نصره اذله الله تعالی فی الدنیا والاخرة »

پیغمبری‌یی تعقیب ایتمك كفایت ایدر. هله حیات پیغمبرینك ولادتلرندن ارتحاللرینه قدر تماماً مضبوط بولونماسی آیریجه برلطف سبحانیدر. زیرا خرافات وخیالات ایچنده كیزلی وضبط تاریخی‌نك یتیشەمەمش اولماسی سببلریله اختلافات ایچنده شبهەلیلەنمش اولسه ایدی، طبیعی اقتدا خصوصنده قطعیت اولاماز ایدی.

« یانده بر قارده‌شی غیبت اولونورده یاردم ایتمکه مقتدر ایکن یاردم ایتمیه‌ن کمسه‌یی الله تعالی دنیاده و آخرت‌ده ذلیل ایدر . » بیورمشلردر .

والحاصل غیبت ، هرنه‌صورتله اولورسه اولسون مذموم‌در . امام حسن رضی‌الله‌عنه افندمز « انسان اولان کندی عیبلرینی کورور . باشقالرینك عیبلریله مشغول اولماز . کندی عیبی وار ایکن باشقاسنك عیبنی کوره‌ن کمسه‌لر حقیقت ایمانی اکلامامشدر » بیوروورلر .

ذم وغیبت،غایت‌مذموم اولونجه، افترا وبهتانك‌نه‌درجه حرام اولدیغنی تفصیله حاجت یوقدر .

صکره تزییف واستهزاده حرام‌در . ن . « یاایهاالذین آمنوا لایسخر قوم من قوم » سورهٔ حجرات ١١ (XLIX, 11) « یاایمان ایدن‌کمسه‌لر، بری بریکزی تزییف ایتمه‌یك »

شمدی بوراده، هیچ برکمسه‌نك‌شرف‌نفسنی اخلال وتنقیصی جائز کورمه‌ین دین اسلام، نصل اولمش‌ده کوله‌لیکی جائز کورمشدر؟ بو،باشقاسنك نفسنی تذلیل وشرفنی تنقیص وحتی امحا دکلی‌در ؟ دییه سؤال وارد اولابیلیر . سطحی نظرله باقیلیرسه بوسؤال واردد . فقط تعمیق‌ایدیلنجه مسلمانلق‌ده‌کوله‌لك امرایدلمش اولمادیغی آکلاشلیر . چونکه مسلمانلق‌ده مقبول اولان‌کوله ایتمك دکل، کوله ازاد ایتمك‌در . کوله‌لیکك جائز اولماسی حرب اسیرلرینك قتل‌دن صیانتلریچون اهون شر اوله‌رق قبول ایدلمش برتدبیردر .

معلوم‌درکه اسکی زمان سلاحلریله ، شمدی اولدیغی کبی ، برایکی سلاحلی نفر، یوزلرله اسیرك ضبط وحبسنه مقتدر اولاماز ایدی. حرب‌اسیرلرینی‌ضررسز برحاله کتیرمك ایچون أولدورمك هپسندن قولای برایش ایدی. حالبوکه‌بوقتل اسرافی دیناً جائز اولامایه‌جغندن اهون‌شر اوله‌رق هرکیم اسیر طوتارسه اواسیر اونك کوله‌سی اولسون ، اونی ایشلرنده استخدام ایتسین اساسی قبول ایدلدی. محاربلره اسیرلر یوزندن منفعت تأمین ایتمك طریقی طوتولدی . بوصورتله قتل اسرافنك اوکی آلنمش اولدی. صکره دین اسلام ، شفقت ومرحمتك دهاایلریسنه کیتدی . ازاد ایتمه‌یی پك اهمیتله امرایتدی . ن . « فاذا لقیتم‌الذین‌کفروافضرب

الرقاب حتى اذا اثخنتموهم فشدوا الوثاق. فاما مناً بعد واما فداءً حتى تضع الحرب اوزارها» سورهٔ محمد ٤ (XLVII, 4) « محاربه اثناسنده كفار ايله قارشيلاشديغكز وقت بويونلرينى ووروك. اونلرى مغلوب ايدوب اسير الديغكز وقت صيقى باغلاييك وثقلت حرب رفع اولونجه كرك لطفاً بلا بدل ، كرك فديه مقابلنده صاليويرك» آيت جليله سندن بو معنالر تماماً منفهم اولور. ن. « ماكان لنبى ان يكون له اسرى حتى يثخن فى الارض » سورهٔ انفال ٦٧ (VIII, 58) يريوزنده محاربهٔ شديده اولمادقچه اسير المق هيچ بر پيغمبره امر اولونمادى » آيت جليله سى ده كوله ليكك انجق حرب نتيجه سى اوله رق اختيار اولونابيله جكنى كوسترر .

ايشته دين اسلامده كوله ليكك جوازى بوندندر . وجناب حقك معرفةالله قابليتيله ياراتديغى مكرم قولنك حريتنى اخلال ايدن بو حالك دوامنه راضى اولمديغندن در كه دينمز ، كوله ازاد ايتمه يى چوق بيوك ثواب كورمش و بوايكى صورت حركت سايه سنده اسيرلرك هم حياتلرى هم حريتلرى قورتارلمشدر . صكره بونك نتيجهٔ حسنه سى اوله رق تاريخ اسلامه مفخر تبخش غايت عاليجنابانه معامله لر ساحه آراى حصول اولمشدر . يك چوق كوله لرله افنديلرى اراسنده غايت صميمى اخوتلر تأسس ايتمش و بومناسبت اخوتكارانه قوم وقبيله لرده ده انتقال ايله نفاق وشقاقلر مبدل وفاق اولمشدر . برچوق افنديلرك بالاخره اوزرلرينه قوماندان اولان اسكى كوله لرينك معيتلرنده كمال اطاعتله خدمت ايتدكلرى آز دكلدر . ونيجه جاريه لرك حكمدارزوجه لرى ، حكمدار والده لرى اولدقلرى معلومدر. هپ بونلر كوستريوركه دين اسلامده كوله لك ، تذليل نفسى موجب برحال دكلدر . ضرورت حربيه واجتماعيه سببلريله اختيار اولونمش تدبير اضطرارى دن عبارتدر. ذاتاً پيغمبر افندمز « كوله لريكزه عائله كز افرادى كبى معامله ايديكز. كندى ييدكلريكزدن ييديرك ، كيدكلريكزدن كيديرك . وسعلرى فوقنده ايش تكليف ايتمه ييك ، كبر وتحقير كوزيله باقماييك. خطالرينى عفو ايدك. برخطا وياقباحت ايشله دكلرى وقت ، كنديكزك ده برقول ، اللهك قولى اولديغكزى وافنديكزه قارشى خطا وقصوردن سالم اولماديغكزى واكرمطلقا خطا وقباحتلرك جزالرى ويرلمك لازمكلسه حاللريكزك نه اولاجغنى دوشونوكده كوله لريكزه قارشى جزا ايتمكدن واز كچيك» بيورمشلر. وبيوردقلرى كبى معامله ايتمشلردر .

دین اسلامده کی کوله لیکك شرف انسانی یی اخلال ایدن برکوله لك اولمادیغنی آتیده کی وقعه ده پك کوزل کوستریر : احیاء العلومده مذکور اولدیغی وجهله ابو هریره رضی الله عنه برکون برکمسه ‌یی کندیسی حیوانه بینمش و کوله سنی پیاده اوله رق ارقه سندن قوشمقده اولدیغی حالده کورمش ؛ بونك اوزرینه اوکمسه یه : « ای اللهك قولی اونی ارقه که آل ، چونکه اوسنك قارده شیکدر . اونك جانی ده سنك جانکك عینی در » دییه رك کوله یی حیوانه بیندیرتمشدر .

عجبا، انسانلر اراسنده کی موقع اجتماعی فرقنك روح انسانی یی رنجیده ایده جك درجه یه واردیرلماسی لزومنی بوکلام اعلادن دها واضح بیلدیرمك ممکنمی در ؟

خلاصه: دین اسلام نظرنده، نوع انسان، علی الاطلاق مکرم و احسن تقویم اوزره یارادلمش اولدیغندن کرك کندیسنك وکرك آخرك شرفنی اخلال ورنجیده ایده جك هرمعامله ممنوعدر . وانسانك یالکز شرفنی لکه دن محافظه ایتمسی، منفی حرکت ایتمسی، کفایت ایتمز . عینی زمانده مرتبهٔ کماله ، زمرهٔ صالحینه واصل اولمق ایچون هرصورتله چالیشماسی ده لازمدر. ن. «رب هب لی حکماً والحقنی بالصالحین » سورهٔ شعرا ۸۳ ـ (XXVI,83) « یارب بکا علم وقوتده کمال ویر . وصالحلر ، کامللر زمره سنه الحاق بیور . » .

۲ — حفظ عقل

دین اسلام نظرنده عقل ، دینك تملی وحکمت خلقتك اصلی در . انسانك سائر حیوانلردن فرقی باشلیجه عقلیله اولدیغی کبی بتون فضائلك عقل سلیم صاحبی اولمقدن ایلری کلدیکی معلومدر . ودین اسلام عقل سلیم مقتضاسندن باشقه برشی دکلدر . امام علی رضی الله عنه افندمزك « العقل دین والدین عقل وان قصر العقل عن ادراك الدین لیس بعقل وان طال الدین عن طور عقل لیس بدین » «دین عقلدر. عقل دیندر. اکر عقل دینی آکلامقدن عاجز اولورسه عقل دکلدر واکر دین دائرهٔ عقلدن اوزاقلاشیرسه دین دکلدر » بیوردقلری مشهوردر .

عقلك لغت معناسنده دخی دین معناسیله چوق مناسبت واردر . چونکه عقلك اصل معناسی امساك و استمساك دیمك اولوب قوهٔ عقلیه ، انسانی امور قبیحه‌دن منع ایتدیکی جهتله عقل تسمیه ایدلمشدر .

بو امساك واستمساك خصوصنك مسائل اعتقادیه‌ده‌ده پك چوق یری واردر . چونکه ایمان واعتقاد ایشلرنده قلبه ، حب وبغضه متعلق فضله هیجانلرك چوق واقع اولابیله‌جکندن بونلره حاكم وغالب اولابیلمك ایچون عقلك ، تفكر ومحاكمه‌نك حكمنی دائما اساس طوتمق پك لازمدر . مع مافیه بو امساك واستمساك ، هیجانلری هیچه ایندیرمك ایچون دكل ، فضله ولزومسز برحاله وارمالرینه مانع اولمق ، تعدیل وتنظیم ایتمك ایچوندر .

عقلك امور دینیه‌ده اساس اولدیغنی آكلاتمق ایچون كتب دینیه‌مزده شویله بر تمثیل واردر : جبرائیل علیه‌السلام ، حضرت آدم علیه‌السلامه طرف الهی‌دن عقل ، حیا [١] ودین اولمق اوزره اوچ عطیه كتیرمش وبونلردن بریسنك انتخابنی تكلیف ایتمش . حضرت آدم عقلی ترجیح وانتخاب ایله‌مش اولدیغندن حضرت جبرائیل ، حیا ایله دینی كری كوتورمك ایسته‌مش . فقط اونلر بزم مقتضای خلقتمز ، عقل ایله برابر اولمقدر كیده‌مه‌یز دیمشلر واونكله برابر قالمشلر .

دینك عقل ایله برابر اولدیغی و عقله موافق اولمیان دینك دین اولمادیغی اكلاشلدی . فقط بحیا پیغمبرلر كلمه‌مش اولسه ایدی . انسان عقلیله حقایق دینیه‌یه نه درجه‌لرده واقف اولابیلیرلر ایدی؟ وپیغمبر كلمزدن اول یالكز عقل ایله حركت ایتمك دوری اولمشمی‌در ؟ یوقسه ایلك انسان پیغمبر اوله‌رق كلمش‌ده اوندنصكره كله‌نلر هپ اوپیغمبر واسطه‌سیله بیلدیریله‌ن علوم دینیه دائره‌سنده حركتله‌می مكلف اولمشلردر ؟ وحالاده موجود اولدیغی وجه ایله دنیاده دین‌دن ، پیغمبرلردن خبردار اولمایه‌جق درجه‌ده جهالت‌ده یاشامش ویاشامقده اولان اقوام

[١] حیا ایمانك مقتضاسیدر . « الحیاء من الایمان » وانسانی قبایح ارتكابندن منع ایدن برصفت شریفه‌در. ایكی درلوسی واردر : باشقالرندن حیا وانسانك كندی نفسندن حیا ایتمسی‌در . ایكیسی‌ده مقبولدر فقط انسانك كندی نفسندن حیا ایده‌رك مناهیدن اجتنابی اخلاقك اك یوكسك مرتبه‌سیدر . امام علی افندمز « غایة الادب ان یستحي الانسان عن نفسه » « ادبك اك یوكسك مرتبه‌سی انسانك كندی نفسندن حیا ایتمسی‌در » بیورمشلردر .

حقنده‌کی حکم نه‌در ؟ یعنی اونلر تبلیغ انبیادن خبردار اولمادقلرندن طولایی معذور صاییلاجقلرمی‌در ؟ عمومیتله کتابلرده مذکور و هرکسجه مشهور اولان اعتقاده نظراً حضرت آدم ، هم ایلك انسان هم ایلك پیغمبردر. رسالتی حوایه واولادینه‌در . لکن قرآن کریم‌ده حضرت آدمك ایلك انسـان اولدیغنه دائر صراحت اولمادیغی کبی بالعکس کندیسندن اول انسانلر کلمش اولدیغنی کوستره‌ن آیتلر واردر . مثلا ن. « ان‌الله‌اصطفی آدم و نوحاً و آل ابراهیم و آل عمران علی‌العالمین » سورهٔ ال عمران ٣٣ ,III,33) « جناب الله آدمی ، نوحی ، آل ابراهیمی و آل عمرانی عالملر اوزرینه سچوب انتخاب ایتدی » آیت جلیله‌سندن حضرت آدمك ، کندیسندن‌اول موجود آدملره عقل وعلم خصوصلرنجه تفوقی حسبیله، اونلر اراسندن سچیلمش اولدیغی معناسی‌استخراج ایدلمشدر [١]

[١] بوحضرت‌آدم کیمدر؟ نه‌دن ونه وقت‌یارادلمشدر؟ قرآن‌کریم حضرت‌آدمك‌نه‌وقت یارادلمش اولدیغی بیلدیرمه‌مشـدر . واقعا طوپراقدن یارادلدیغنی بیان بیورور . فقط حالا بزلر کندمزك طوپراقدن یارادلمش اولدقلریمزی سـویله‌یورمی‌یز ؟ او جهتله حضرت آدم حقنده شویله ملاحظه یورودوله‌بیلیر : دنیایه برحضرت‌آدم کلمشدرکه کندیسنه کلنجه‌یه قدر انسانلر یالکز عقل ایله متصف وتلقینات‌دینیه‌یه غیر مظهر بولوندقلری حالده کندیسی‌وحی ایله مشرف اولمش وعینی زمانده انسان اولمق حیثیتیله خلاف تنبیه حرکت‌ده بولوندیغندن تربیهٔ‌الهیه‌یه کسب‌استحقاق‌ایتمشدر . یاخود بوآدم وحوا (قرآن‌کریم‌ده حوا اسمی مذکور دکلدر . زوج کلمه‌سی واردر) مسئله‌لری ، الله‌اعلم بالصواب ، عالم تقدیره عائد خطا وتربیه مفهوملرینی ایضاح ایدن رمزی بیاناتی محتوی‌در . ن. « واذقال ربك للملئکة انی جاعل فی‌الارض خلیفة » سـورهٔ بقره ـ ٣٠ ، II,28) « تفکر ایت او زمانی‌که ربك ملائکه‌یه بن ارض اوزرنده خلیفه یاپاجغم دیدی » حکم جلیلنك زمان وکیفیتی کیم احاطه وبیان ایده‌بیلیر ؟ انجق خلیفه تعبیر بیورلماسنه نظراً بوکلام عالینك جریانندن اول ارض‌ده ویا ارضك غیری اجرام‌ده انسـان کبی فساد وعصیان ایله مألوف مخلوقات کلمش اولاجغی اکلاشیلیور . بوده مستبعد دکلدر . زیرا جناب‌اللهك، بزم عقلمزه صیغمایه‌جق‌قدر اوزاق زمانلرده دخی هر درلو مخلوقات یاراتمش اولماسی نه ایچون واقع اولمش اولماسین ؟ نته‌کیم پیغمبر افندمزك « جناب‌الله ، آدم‌دن اول میلیونلرله آدم یاراتمشدر » بیوردیغی مروی‌در. صکره ملائکهٔ کرامك ینه مذکور آیت کریمه‌یی تعقیب ایدن آیتلرده بیلدیردیکی اوزره ، خلف اولاجق بو انسانلرك فساد وسفك دماء ایقاع ایده‌جکلرینی سویله‌ملری اونلر حقنده معلومات متقدمه‌لری‌اولدیغنی‌کوستریور. بوبیانات ، مقدماً انسانلرك شبیه‌لرینك‌کلوب کچمش بولوندیغنه دلیل اولابیلیر . معلوم اولدیغی وجه الله جناب‌الله ، ملائکه‌نك بو یولده

اولجه‌ده ذکر ایتدیکمز ن. « الذی احسن کل شیئی خلقه وبدأ خلق الانسان من طین ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهین ثم سویه ونفخ فیه من روحه وجعل لکم السمع والابصار والافئدة قلیلاً ما تشکرون » قول کریمنه نظراً ایلك انسان پیغمبر اولمق شویله طورسون مکلف بیله دکل ایمش. ابتدا طوپراقدن یارادلمش ونسلی سلاله‌دن ماء مهین‌دن دوام ایتمشدر . ایلك انسانك طوپراقدن یارادلمش اولماسی طبیعی‌در . زیرا ارض اوزرنده‌کی بتون مخلوقلر کبی انسانده

بیان ملاحظه ایتملری اوزرینه ، بنی آدمك او نقصانلرینه مقابل بیوك فضیلتلری اولدیغنی ، یعنی کندیلرینه علم اسما ویرلدیکنی بیان بیورویور . وآدم ، اسمانك ملکلرك بیلمدیکی ، معنالرینی بیان ایدنجه ملکلر اعتراف قصور ایدییورلر .

ملکلر ، اللهه اصلا عصیان ایتمز ، حمد و تسبیح و تقدیس الهی ایله و بعض اوامر الهیه‌نك اجراسیله مأمور مخلوقلردر . اوجهتله انجق بعضی اسماءالهیه‌یه مظهرلردر . حالبوکه انسان ، وظائف و تمایلاتنك پك چوق اولماسی سببیله اسماءالهیه‌نك کافه‌سنك تجلیکاهیدر . معرفت وعبادت الهیه‌یه موفق اولابیلمك ایچون جهد ومساعیسی غایت متنوع وکلفتلی‌در . طریق حقده ایلریلیه‌بیلمك ایچون متعاکس تمایلاتیله اوغراشمق ضرورتنده‌در . نعمت کلفته کوره اولور قاعده‌سنجه شرف ومقامی‌ده البته دها بیوکدر . انجق ایش بومظهریتی حقیله احراز ایتمش انسانلردن اولابیلمك‌ده‌در . مشهور اولان اسماءالهیه شونلردر :

الله ، رحمن ، رحیم ، ملك ، قدوس ، سلام ، مؤمن ، مهیمن ، عزیز ، جبار ، متکبر ، خالق ، باری ، مصور ، غفار ، قهار ، وهاب ، رزاق ، فتاح ، علیم ، قابض ، باسط ، خافض ، رافع ، معز ، مذل ، سمیع ، بصیر ، حکم ، عدل ، لطیف ، خبیر ، حلیم ، عظیم ، غفور ، شکور ، علی ، کبیر ، حفیظ ، مقیت ، حسیب ، جلیل ، کریم ، رقیب ، مجیب ، واسع ، حکیم ، ودود ، مجید ، باعث ، شهید ، حق ، وکیل ، قوی ، متین ، ولی ، حمید ، محصی ، مبدیء ، معید ، محیی ، ممیت ، حی ، قیوم ، واجد ، ماجد ، واحد ، احد ، فرد ، صمد ، قادر ، مقتدر ، مقدم ، مؤخر ، اول ، آخر ، ظاهر ، باطن ، والی ، متعال ، بر ، تواب ، منتقم ، عفو ، رؤف ، مقسط ، جامع ، غنی ، مغنی ، مانع ، ضار ، نافع ، نور ، هادی ، بدیع ، باقی ، وارث ، رشید ، صبور .

بو اسماء الهیه‌دن باشقا ، رب ، منعم ، معطی ، صادق ، ستار ودها باشقا اسماء شریفه واردرکه کافه‌سی شئون وحادثاتك مصدرلری‌در . صکره اسمانك معرفت‌الهیه‌یه دلالت ایدن برهان و نشانلر معناسنه کلدیکنه کوره بتون کائنات وحادثاتی اسمادر . حضرت مولانا بومعنایی : صورت رفعت برای جسمهاست. جسمها در پیش معنا اسمهاست « ظاهرده رفیع ومهم اولان جسملردر. حالبوکه حقیقتده ، حضور معناده ، جسملر ، اسملردر. یعنی وجود الهی‌یه دلالت ایدن نشانلردر » بیتیله افاده ایتمشدر .

خاكیدر . برباشقا عالمدن كلمش دكلدر . هر حالده بر وقتلر ارضده باذن‌الله‌تعالی حیوانات‌وسائر مخلوقات‌حاصل‌اولماسی دورلرینك كچدیكنی قبول‌ایتمك‌ضروریدر. انسانلرك بودوردەكی حاللری بزجه مجهول اولمقله برابر بو آیت جلیله‌دن، اووقتلر مكافیت دینیه‌یه مالك اولمادقلری مستبان اولمقده‌در. حتی سلاله‌لرله ، ازدواجلرله ادامهٔ نسله باشلادقدنصكره دخی بر مدت بو شرفه مالك اولامامشلر ، نهایت سویه‌لری یوكسلمش ، دیانته مساعد برحاله كلمش اولدقدنصكره‌دركه كندیلرینه روح الهی یعنی معرفةالله تعبیر آخرله مفهوم دینی تلقین بیورلمشدر . دیمككه انسانلرك غیر مكافیت‌دورلری اولمش [١] صكره كندیلرینه عقل ویرلمش‌ومفهوم دینی‌یه صاحب اولمشلردر . « ثم‌سویه » جمله‌سندنصكره « ونفخ فیه من‌روحه» دن اول ثم قونمامش اولماسی سـویهٔ مطلوبه حاصل اولدقدنصكره نفخ روحك ، مكافیت دینیه‌نك حصولیچون اولكیلرده اولدیغی كبی بر دور كچمه‌مش اولدیغی كوستریبور . (الله‌اعلم بالصواب)

مفسرلردن بعضیلری ، نوع انسـانده ، عقل دوری بر خیلی دوام ایتمش وصكره‌دن ارالرنده اختلاف ظهور ایتدیكندن پیغمبر كوندرلماسنه لزوم حاصل اولمشدر دیرلر . وبو حكمی، ن. «كان‌الناس امةواحدة فبعث‌الله‌النبیین مبشرین ومنذرین وانزل معهم‌الكتاب‌بالحق لیحكم بین‌الناس فیما اختلفوا فیه. ومااختلف فیه الا الذین اوتوه من بعدما جائتهم البینات بغیاً بینهم . فهدی‌الله الذین آمنوا لما اختلفوا فیه من‌الحق باذنه والله یهدی من‌یشاء الی‌صراطمستقیم » سورهٔبقره ـ II,209, ٢١٣) « اولجه انسانلر برامت ایدیلر . الله تعالی مژده‌لیه‌ن وقورقوتان پیغمبرلر كوندردی . واونلرله برابر ناسك اختلاف ایتدیكی خصوصلری‌ارالرنده حكم ایتمك ایچون حقی بیان ایدن كتاب انزال ایتدی . كتابك بیلدیردكلرنده اختلاف‌ایدنلر كندیلرینه بینات ویرلدكدنصكره ارالرنده ظهور ایدن ظلم وحسد سببیله اختلاف ایتدیلر . اختلاف ایتدكلری حق خصوصنده جناب الله كندی

---

[١] ن. « هل اتی علی‌الانسان حین من‌الدهر لم یكن شیئاً مذكوراً » سورهٔ انسان ١ ـ LXXVII,) « انسانك اوزرینه دهردن اویله زمان اولدیكه اووقت انسان ذكره دكر برشی دكلدی » آیت جلیله‌سیده بومعنایه دالدر .

اذنیله ایمان ایدنلری طوغری یوله کوتوردی . الله ایسته‌دیکنی طوغری یوله کوتورور » آیت کریمه‌سندن استنباط ایدرلر .

بزم اصل بوراده ارامق ایسته‌دیکمز، هرهانکی برسبب حقیقی ایله کندیلرینه تبلیغ رسالت واصل اولمامش کمسه‌لر حقنده‌کی حکم مکلفیتدر .

مذاهب اسلامیه‌دن ، عقلك یالکز باشنه وظیفه ومسئولیت مقتضیاتی یعنی حسن وقبحی ، خیر وشری تفریق وادراکه کافی و وحی ونبوتك انجق توضیح وتحکیم امر ایچون مقتضی اولدیغنی قبول ایدنلر واردر . مذهب حنفی صاحبی امام اعظم رحمه‌الله « لاعذر لاحد فی‌الجهل بخالقه لمایری من خلق‌السموات والارض وخلق نفسه وسائر خلق ربه واما فی‌الشرایع فمعذور حتی یقوم علیه الحجة . لولم یبعث‌الله رسولاً لوجب علی‌الخلق معرفته تعالی بعقولهم » کوکلرك ویرك ونفسنك وسائر مخلوقاتك یارادالرنده‌کی قدرت وحکمتلری کوردکدنصکره خالقنی بیلمه‌مك خصوصنده انسانك معذرتی‌اولاماز . فقط شریعتلری‌بیلمه‌مك‌ده کندیسنه برهان کوستریلنجه‌یه قدرمعذوردر. بناءً علیه پیغمبرکوندرلمه‌مش اولسه‌ده انسانلرك الله‌تعالی‌یی عقللریله بیلملری‌کندیلرینه واجب اولوردی» بیورمشلردر .

بوتقدیرده انسان ، عقلی سایه‌سنده کائناتی ونفسنی تفکر ایله وجود الهی‌یی ادراکه قادر اولاجق وبو تفکر وتعقل‌ده قصور ایدوب معرفت مطلوبه‌یی ادراك ایتمه‌مش ایسه معذور عد ایدلمیه‌جكدر. وبوسببله‌درکه توحید، مطالب نقلیه‌دن دکل ، مطالب عقلیه‌دن کورولمشدر. صکره رسوله ایمان‌ده عقل ایله ثابت اولور رسالت ویا نبوتك صدقی بووجه ایله ثابت اولدقدنصکره طبیعی نقلك صحتی شك کوتورمز برحاله کلیر . آخرتك یعنی حساب کوننك حق‌اولدیغی‌ده بویله صحتنده شك‌قالمامش اولان نقل‌ایله بیلدیرلدکدنصکره عقل‌ایله تصدیق وقبول اولنور[١]

[١] اخرتك حق ووقوعی قابل‌اولدیغنه قانع اولمق ایچون انسانك نشئت اولایی دوشونمسی لازمدر. حقیقت ، بز اولدکدنصکره ناصل دیریلیرز ؟ بوکا عقل ایرمز دیه‌ن انسانه ، هیچ یوق ایکن ناصل میدانه کلدیکمزی عقلمزله حل ایده‌بیلیرمی‌یز ؟ سؤالنی ایراد ایدر ایسه‌ك جوابدن عاجز قالاجغی شبهه‌سزدر. بناءً علیه ، نشئت‌اولادن نشئت آخرتك‌ده واقع اولاجغنی استدلال ایتمه‌مز لازمکلیر . ن . « اولم یرالانسان انا خلقناه من نطفة فاذا هو خصیم مبین . وضرب‌لنا مثلاً ونسی خلقه قال من یحیی‌العظام وهی رمیم قل‌یحییهاالذی انشأها

عقل يالكز باشنه هيچ برمرتبهٔ دينى ادراك ايده‌مز ، مطلقا وحى ونبوته محتاجدر ديه‌ن مذاهب اسلاميه‌ده واردر . بونلر ، ن. « وما كنا معذبين حتى نبعث رسولاً » آيت جليله‌سنه استناد ايده‌رك عذاب وجزانك، انجق پيغمبرلر كوندرلدكدنصكره واقع اولماسى، پيغمبرلردن اول ياشامش ويا كنديلرينه تبليغات الهيه واصل اولمامش كمسه‌لرك وظيفه‌دار ومسئول اولمايه‌جقلرينى بيلديرر ديرلر . اوه‌ت ، انسان ، مكلف اولديغى وظائف حقنده معلومات لازمه‌يى حائز اولمق امكاننه مالك اولمادقجه مسئول اولاماز .

دين اسلامجه ، انسانده فطرى اوله‌رق موجود اولان خاصه، اك طوغرى يولده حركت ايتمكله مكلف اولديغنى وكنديسنك وسائر موجوداتك بر خالقى بولونديغنى اكلايابيلمك دركه بوده انجق عقل ايله اولور . فقط يالكز بونلرله اولماز . عينى زمانده بو اكلايشى تقويه وخط حركت خصوصنده تعقيب ايديله‌جك قاعده‌لرى بيلمك لازمدر. بونك ايچون ايسه ارشاده حاجت واردر. عالم مدنيتله كافى درجه مناسبتلرى‌اولميان اقوام وحشيه‌نك، كنديلرينه بوكون‌بيله، اساسلى برطريق حق ومعقول برخط حركت تعيننه موفق اولامادقلرى كورولمكده‌در . ديمك‌كه ، انسانلرك فطرى اوله‌رق عقل صاحبى اولملرى ، دينى ، مدنى استعدادلرينى لازم اولديغى قدر انكشاف ايتديرمك ايچون كفايت ايتميور . انبيايه ، انوار دينيه‌يه احتياج ضرورى اوليور. بوسببله‌دركه جناب حق هرامته، امور دنيويه ودينيه‌لرينى اداره ايچون باشلرينه برامام نصبنه لزوم حاصل اولان هرقومه ، پيغمبرلر واسطه‌سيله امرلرينى طويورمشدر . ن. « وان من امة الا خلافيها نذير » سورهٔ فاطر ٢٤ ـ 22 ,XXXV) « امتلردن نذيرسز قالان يوقدر » .

خلاصه ؛ يالكز فطرى عقل ايله معرفت الهيه حقنده بعضى مرتبه علم

اول مرة وهو بكل خلق عليم » سورهٔ يس ٧٧ ـ ٧٩ ، (XXXVI،77،79) « انسان كنديسنى منى‌دن ياراتمش اولديغمزى بيلميورمى‌كه آشكار خصم كسيلمشدر؟ ويا يارادىلديشنى اونوده‌رق، چورومش كيكلرى كيم احيا ايده‌جك ديه بزه مثل ايرادينه قالقيشيور ؟ سن ، اونلرى ايلك دفعه ميدانه‌كتيره‌ن احيا ايدر واوهرشيئى ياراتمايى بيلير ، دى» آيت كريمه‌لرى بو معنايى بيلديررلر .

حاصل ایدیلیرسه‌ده وظیفه ومسئولیت دینیه ترتب ایده‌جك مرتبه وقوف واحاطه حاصل اولماز . بومرتبه ایچون پیغمبر ارسالنه احتیاج واردر .

دین‌لرك وجودندن وآز چوق احكامندن خبردار اولمشلرك عقله تطبیق حركتلرینه كلنجه : بالجمله مذاهب اسلامیه دینك معقول اولدیغنده متفقلردر . یعنی دین ، پیغمبرلر واسطه‌سیله عقلك دخی خالقی اولان الله تعالی طرفندن مقتضیات عقله موافق اوله‌رق كوندرلمشدر . بناءً علیه بوكونكی انسانلرك كافه‌سی دین اسلامه ایناندقله ، هم‌ده معتقدات واحكامنی ، میزان عقله ووره‌رق تحكیم وتقویهٔ ایمان ایتمك صورتیله ایناندقله مكلف‌درلر .

عقل ، تحرئ حقیقت ایچون چالیشاجق وسالم ایسه دین فطری‌یی بالطبع قبول ایده‌جك‌در. ن. « والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا وان‌الله لمع المحسنین » سورهٔ عنكبوت ٦٩ ، XXIX, 69) « بزم اوغورمزده مجاهده ایدنلری بز یوللریمزه كوتوروز : ومحقق الله تعالی ایی اعمال صاحبلریله برابردر » آیت جلیله‌سی بومعنایی آمردر .

والحاصل دین اسلامده اك مهم مدار استناد عقل‌در . نته‌كیم بر نص شرعی ایله دلیل قطعئ عقلی ارا‌سنده تعارض كورولورسه نصك تأویلی جهتنه كیدیلیر . چونكه ایمانده اصل اولان استدلال عقلی اولدیغندن لاعلی‌التعیین نصه اعتبار ایتمك اصلی فرعه فدا ایتمك‌در . بویله‌برحالده نص ، یا حقیقی‌ادراك خصوصنده عجزیمز اعتراف اولونه‌رق علی حاله ترك ایدیلیر . یاخود لسانك قواعدینه مخالف اولمامق اوزره مقتضای عقله كوره تأویل‌اولنور . و «عقل‌اول ، نقل مؤل» در قاعده‌سی بومعنایی افاده ایدر .

اخلاق اسلامیه‌نك ، دینه ، وحیه تابع اولماسی اساساً عقله مستند اولماسنه مانع تشكیل ایتمز . انبیانك تبلیغلری محالات عقلیه‌دن‌اولاماز. بوتبلیغات، عقلك تبلیغدن اول اكلایامادیغی مسائلدر. فقط تبلیغدنصكره عقل‌اونلری پك موافق بوله‌رق حسن قبول ایدر . عقلسزلر ایچون دین یوقدر . «لادین لمن لاعقل‌له» قاعدهٔ كلیه‌در . چونكه مدار تكلیف عقل‌در . بناءً علیه بوكونكی انسانلرك كافه‌سی عقل ومحاكمه‌لرینی استعمال ایله اك حق دینی بولوب اونكله یعنی دین اسلام ایله عامل اولمقله مكلف‌لردر .

شمدی‌ده یوقدر قیمتدار بر جوهر اولان نعمت عقلك محافظه‌سیچون دین مبینك امر ایتدکلرینی کوره‌لم :

حفظ عقله عائد الك مهم اوامر اسلامیه‌دن بری ایچکیلرك منعی‌در . پیغمبر افندمز کندیلرینه رسالت کلمزدن اول دخی ایچکی ایچمه‌مشلر ورسالت کلدکدن صکره امر الهی ایله مسلمانلری ایچکی استعمالندن نهی بیورمشلردر .

دین اسلامده ، ایچکیلرك نهینك الك بیوك علتی سکر ویرمسی‌در . سکر ، ایچکیلرك کثولندن ایلری کلدیکندن ایچنده کثول بولونان هر ایچکی حرامدر . خمرك لغت‌معناسی آز چوق سرخوشلق ویره‌ن هر ماده‌یه شاملدر . « کل مسکر حرام » حدیث شریفی بومعنایی اتمام بیورمشدر .

ایچکیلرك منعنه دائر متعدد آیت کریمـه نازل ومنعی درجات مختلفه ایله تدریجاً حاصل اولمشـدر ؛ اولا : ن . « ومن ثمرات النخیل والا عناب تتخذون منه سکراً ورزقاً حسـناً ان فی ذلك لآیة لقوم یعقلون » سـورهٔ نحل ٦٧ ، (XVI 69) « خورما واوزوم میوه‌لرندن سکرایچون مشروبات ورزق‌حسن‌اتخاذ ایدرسکز بونده تعقل‌ایدن انسانلرایچون حکمت‌واردر» آیت کریمه‌سی نازل‌اولمش و سکر ویره‌ن ایله رزق حسن تفریق ایدلمسـیله سکرك حسن برشی اولمادیغنه اشـارت ایله اکتفا بیورلمش فقط بو اشارت بر چوقلری ایچون کفایت ایتمدیکندن ن . « یسـئلونك عن‌الخمر والمیسر قل فیهما اثم کبیر ومنافع للناس واثمهما اکبر من نفعهما » سورهٔ بقره ـ ٢١٩ (II,216) سکا خمر ایله قمارحقنده سؤال ایدرلرسـه اونلرده بیوك کناه وناس ایچون منفعتلر واردر . وکناهلری منفعتلرندن دها بیوکدر. دی » آیت جلیله‌سی نازل اولمش؛ اوچونجوسنده ن. « یاایهاالذین آمنوا لاتقربوا الصلاة وانتم سکاری حتی‌تعلموا ما تقولون » سورهٔنساء ٤٣ (IV,43) «یاایمان ایدن کمسه‌لر ، سویلدیککزی بیلنجه‌یه قدر سرخوش‌ایکن نمازه یاقلاشمایك » و نهایت، ن. « یاایهاالذین آمنوا انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام رجس من عمل‌الشیطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون . انما یریدالشیطان ان یوقع بینکم‌العداوة والبغضاء فی‌الخمر والمیسر ویصدکم عن ذکرالله وعن‌الصلاة فهل انتم منتهون » سـورهٔ مائده ـ ٩٠ (V,92-,93) « یاایمان ایدن کمسه‌لر خمر

وقومار ایله شیطان آرا کزده انجق بغض وعداوت ایقاع واللهی ذکردن ونمازدن سزی منع ایتمك ایستر . حالا وازکچمزمیسکز » آیت جلیله‌سی نازل اولمشدر .

ایچکیلرده وجود ایچون منفعت اولدیغنه دائر مشهور اولان فکرلره قارشی علمای اسلام، بعض کمسه‌لرك جسملرینه منفعت ویردیکی قبول اولونسه بیله برابرنده‌کی ضرری غالب، باخصوص جوهر عقل ایچون مضرتی قطعی اولدیغندن منهی الزمادر. دییه جواب ویرمشلردر. خمرك قرآن کریم طرفندن تصدیق اولونان نفعی ایچرزده، بعض خسته‌لقلره دوا اولماسیدر وبویله دوا اوله‌رق استعمالنه جواز اولدیغی ... دیمز بونفعدن مسلمانلری محروم ایتمز. دیرلر.

ایچکیلرك هانکیسی اولورسه اولسون استعماللرندن حاصل اولان مضرتلرله منفعتلری مقایسه ایدیلیرسه مضرتلرینك مدهش صورتده فضله اولدیغی ... ایدر. وایچکی حقنده‌کی احکام قرآنیه‌نك اکملیتی بوکونکی ترقیات علمیه‌سایه‌سنده دنیانك هریرنده تصدیق ایدلمشدر .

حفظ عقلی تأمین خصوصنده ایچکیلردن ماعدا افیون ، اسرار ، ... وامثالی نه‌قدر عقله طوقونان ماده‌لر وار ایسه کافه‌سنك تماماً ایچکیلرکبی ممنوع ... مسکرات عدادینه داخل اولملری لازمکله‌جکی شبهه‌سزدر .

بومبحثده قومارکده اهمیتی بیوکدر . قرآن کریم قوماری خمر ایله براب... ایدر. چونکه هرایکیسنکده ضررلری متنوع فقط باشلیجه عقله عائددر. ... بولمق ایچون بونلردن صاقنمق لازمدر . عقله کله‌ن ضرردن تولد ایده‌جک ... بیوك اجتماعی فنالق، نظام عالمی اخلال ایدن سوء معاشرتدر. ایچکی ایله قو... حکمت واعتدالك الڭ بیوك دشمانلری ، احتراص وتهیجاتك الڭ قوتلی سائقلرید... انسانی حق وحقوقه رعایتدن، وظائف دینیه واخلاقیه‌یی حسن ایفادن منع ایدن مدهش سیئه‌لردر. پیغمبر افندمزك، ایچکیلر ایچون ام الخبائث بیوردقلری مشهوردر، قومار ایچونده ابوالخبائث دییه‌نلر اولمشدر .

صدق . — حفظ عقل خصوصنده غایت مهم اولان بر جهتده صدق مسئله‌سیدر . عقل دائما حقیقتی تحری‌یه حریص اولدیغی جهتله حق وحقیقتك غیریسنه ایناتمق عقلك بوزولماسنه سبب اولان پك مضر برحالدر. اوجهتله انسانك

کرك کندی عقلنی وکرك باشقالرینك عقللرینی صیانة خلاف حقیقت بر کلام ویا معاملهیه ایناتمقدن ویا باشقالرینك الداتمالرینه سبب اولمقدن پك زیاده صاقنماسی الزمدر. ن. « وقل رب ادخلنی مدخل صدق واخرجنی مخرج صدق واجعل‌لی من‌لدنك سلطاناً نصیراً » سورهٔ اسراء ۸۰ ,XVII,82) «یارب، بکا ایشلریمه کیرهرکن صدق ایله کیرمك وچیقارکن صدق ایله چیقمق نصیب ایت‌وبنم ایچون طرفکدن یاردمجی قوت احسان بیور » آیت کریمهسی مسلمان ایچون هرایشده صدق اوزرینه کیروب صدق اوزرینه چیقمق ودائما اللهك نصرت وصیانتی‌التنده یاشامق مطلوب اساسی اولدیغنی کوسترر . ذاتاً مسلمانلق صدق‌دنعبارت‌در .

کذلك کذبك فنالغنه دائر پك‌چوق نصوص واردر. قرأن‌کریم، یالانجیلری لعنتله یاد ایتمشدر . « کبرت خیانة ان‌تحدث اخاك حدیثاً هولك بهمصدق وانت‌له بهکاذب » « سنی طوغری سویلر بیلهن برکمسهیهیالان سویلهمهك نهبیوك خیانت‌در» « ان‌الکذب باب من‌ابواب‌النفاق . النفاق اختلاف‌السر والعلانیة والقول‌والعمل والمدخل والمخرج وان‌الاصل‌الذی یبنی علیه النفاق الکذب » « یالان منافقلق قاپولرندن برقپودر. منافقاق انسانك کیزلسیله آشکاری، سوزیله ایشی، کیریشیله چیقیشی اراسنده باشقالق اولمقدر و منافقلغك تملی یالان اوزرینه قورولمشدر » حدیث شریفلری بوبابده مقتضی معنایی تمامیله احتوا بیوررلر .

حاصلی کذب ، باشقالرینی الداتمق واونلرك عقل وذکالرینی اضرار و صحت وسلامت فکرلرینی اخلال دیمك اولدیغندن حفظ‌عقل قاعدهٔاسلامیهسنه منافی‌در. وجناب پیغمبر افندمز طرفندن خیانت کلمهسیله توصیف اولونمشدر . « من‌غش فلیس منا » حدیث شریفیلهده یالانجیلری، عقل الدادیجیلری مسلمانلقدن خارجه آتمشلردر .

یالان ایله باشقالرینی الداتمق ، حفظ عقل امنیهسی اعتباریله مذموم اولدیغی کبی غفلت وعدم دقت اثری اولهرق الداتمقده ممنوعدر . ن . « ولاتقف‌مالیس لك به‌علم . ان‌السمع والبصر والفؤاد کل اولئك کان عنه مسئولا » سورهٔ اسراء ۳۶ ,XVII,38) « آیت جلیلهسی مسلمانك ایجه تدقیق وقناعت کافیه حاصل ایتمهدکجهکوردکلرینه، ایشیتدکلرینه، تمایلاتنهیعنی‌عمومیتله حواسنه اعتمادخصوصنده عجله ایتمهمسنی ، الدانمامسنی آمردر .

اعتماد ایله‌مه یك سامعه‌یه باصره‌یه اولور اونلرده نیجه‌سهو وخطایه‌مظهر
ایکی خاصیت ایدر باطل وحق تمیز بری تعمیق نظردر بری تدقیق خبر.
بیتلری بو معنایی افاده ایدرلر.

دین اسلام، انجق حق وحقیقت اوزرینه بنای احکام ایدر. ظن اوزرینه حرکتی قبول ایتمز . ن . « یاایها الذین امنوا اجتنبوا کثیراً من الظن ان بعض الظن اثم ولا تجسسوا ولایغتب بعضکم بعضاً . سورهٔ حجرات ۱۲ XLIX,12) « یا ایمان ایدن کمسه‌لر چوق ظن‌دن صاقینك . چونکه ظن‌لرك بعضیسی کناه‌در . عیب ارامایك وبری بریکزی ذم ایتمه‌یك» ن . « ومالهم به من علم . ان یتبعون الاالظن وان الظن لایغنی من الحق شیئاً » سورهٔ نجم ۲۸ LIII,29) « ایمان ایتمه‌ینلرك حقه علم‌لری یوقدر . اونلر انجق ظنه تابع اولورلر. حالبوکه ظن، حق وحقیقتی اکلامق ایچون علم افاده ایتمز . »

اصلی اعتباریله یالان مطلق صورتده ممنوعدر. مع‌مافیه بعض مرتبه خفیف وجائز ویا شدید اولانلری واردر . اوجهتله حقیقی کذبلرله معذرته مستند اولانلرینی تفریق ایتمك لازمدر . وبوبابده برطاقم نوعلر قبول اولونمشدر . مثلا مقصد، کذب اولمایوب‌ده مبالغه اولورسه کذب صاییلماز . برکمسه‌یی چوق دفعه ارامش اولان ، سنی یوز کره ارادم دیسه بونك معناسی چوق دفعه ارادم دیمك اولدیغندن یالان صاییلماز. فقط برکره ارادیغی حالده یوز کره یاخود بردن زیاده کره ارادیغنی سویلرسه‌ك یالان اولور .

جمیله ایله یاخود لطیفه ویا مزاح طرزنده سویلنه‌ن یالانلرده منافیٔ کمالدر . لایکمل ایمان المرء حتی یحب لاخیه مایحب لنفسه وحتی یجتنب الکذب فی مزاحه» کندیسیچون ایستدیکنی باشقالریچون‌ده ایسته‌مدکجه و مزاحنده دخی یالاندن اجتناب ایتمدکجه انسانك ایمانی کامل اولماز » حدیث شریفی بویالانلرك ، ایمانك کماله مانع اولدیغنی بیلدیرر .

هله‌اوته‌کنی، بریکنی کولدرمك ایچون یالان سویله‌مك پك فنادر. «ویل للذی یحدث ویکذب لیضحك به القوم ویل له ویل له» «واه اوکمسه‌یه‌که ، هرکسی کولسون دیه قونوشور ویالان سویلر واه اوکا ، واه اوکا » حدیث شریفی بومعنایی بیلدیرر .

برده چوجوقلره سوز دیکله‌تمك قصدیله سویلنه‌ن یالان واردرکه مع‌الاسف چوق کمسه‌لر بونلری فنا کورمزلر . حالبوکه اونلرده یالاندر . وتربیهٔ اطفال نقطهٔ نظرندن غایت فنادر. احیاءالعلومده مذکور اولدیغی اوزره پیغمبر افندمز برکون عمهٔ محترمه‌لری ام حکیم بنت عبدالمطلبك خانه‌سنه کیتمشلر. عمه (خاله) زاده‌سی عبدالله بن عامر دها چوجوق ایمش . طیشاری چیقمش والده‌سی ایچریده کل سکا برشی ویره‌جکم دیمش . بونك اوزرینه پیغمبر افندمز ، خاله نه ویره‌جکسیك دیه صورمشلر . خورما ویره‌جکم دیمش . پیغمبر افندمزده اکر برشی ویره‌جکم دینه چاغیروب‌ده ویرمه‌مش اولسه‌یدك اوزریکه یالان کناهی یازیلر ایدی بیورمشلردر [۱]

یالکز طوغری سویله‌مك یوزندن بیوك برفنالق کله‌جکی وقت ، اهون شر اولارق اختیار اولونان یالان جائز کورلمشدر . « لیس بکذاب من اصلح بین اثنین فقال خیراً اونمی خیراً » « ایکی کیشی اراسنی اصلاح ایدن یالانجی دکلدر . خیر سویله‌مش ویاخود خیر چوغالتمشدر . » حدیث شریفی‌ده دفع شر

[۱] میلادك ۱۸۹۶ سنه‌سنده ایدی . ازمیره اوغرایارق استانبوله کلیور ایدم . بر ارقداشم حکایه ایتدی . برانکلیز مربیه‌سی ید تربیه‌سنه تودیع اولونان بر کوچوك چوجوق ایله برابر ازمیرده براوتل‌ده بولنیورایمش . ینه اواوتل‌ده برمیرالای وار ایمش. میرالای مربیه ایله معارفه پیدا ایتمش اولدیغندن اره صره چوجوغی سوه‌ر، اوقشار ایمش برکون ینه سومك ایچون چاغیرمش . چوجوق کیتمه‌مش . کتیرمك ایچون ، کلیرسه‌ك سکا شکرویریرم دیمش. بونك اوزرینه چوجوق موافقت ایتمش . میرالایك بولوندیغی یره طوغری کیتمکه باشلامش. مربیه تلاش ایتمش و همان چوجوغه کوسترمکسزین براز شکر تدارك ایده‌رك یاناشمش وکیزلیجه میرالایه ویرمش وغیرممنون برطورایله چوجوغه‌ویرمسنی اخطارایتمش. میرالای آلمش ویرمش. فقط مربیه‌نك بوقدرمتأثراولماسنه تعجب ایده‌رك سببنی صورمش. اوده، چوجوقلر بیوکلری تقلید ایدرلر . سزك شکر وعد ایده‌رك کندیسنی یانکزه جلبه موفق اولدیغکزی کوره‌ن چوجوق، بو واسطه‌یی باشقاسی حقنده استعمال ایدر . نهایت یالانجی اولور . دیه ایضاحات ویرمش . کرك میرالای وکرك یانلرنده بولونان ذوات بوانجه تربیه‌یی پك زیاده تقدیر ایتمشلر . بوحکایه بکاده تأثیر ایتدی . استانبوله کلدیکم وقت او زمانلر انتشار ایتمکده اولان خانملره مخصوص غزته‌یه اسمسز اوله‌رق یازدیردم . ایجاب ایتدکجه هر یرده سویلردم . احیاءالعلومده پیغمبر افندمزله خاله‌سی اراسنده جریان ایتمش اولان بالاده مذکور وقعه‌یی اوقونجه ، مسئله‌نك اساساً بزده دها اولدن موجود ومعلوم بولوندیغنی ، فقط جهالت وغفلت یوزندن فرقنده اولمادیغمزی اکلادم .

وتأمين خير مقصديله اصلاح بينه مدار اولان يالانى سويليه‌ن كمسه‌نك يالانجى صاييلماماسى لازمكله‌جكنى بيلديرر . كذلك مثلا النده سلاح اولديغى حالده حدت وتهورله فلان كمسه‌يى كوردكمى ديبه صوران بر كمسه‌يه ، صورديغى آدمك نره‌يه كيتديكى بيلنمش اولسه بيله ، جنايت وقوعندن قورقه‌رق كورمدم ديمسى طبيعى يالانجيلق صاييلماز .

اطبانك ، خسته‌لره خسته‌لقلرينى اولديغى كبى كوسترمكده ، سويله‌مكده فائده اولماديغى وبالعكس مضرت ملحوظ بولونديغى وقت، ايشيتمه‌جكنى بيلديكى حالده، ايشيته‌جكسيك ديملرى كبى خلاف حقيقت كلاملر مصلحت آميز يالانلردر.

قوجه راغب پاشا مرحومك :

موافقدرينه البت مزاجه شيوۀ حكمت　　طبيبك اولسه‌ده كذبى مريضك صحتن سويلر

بيتى نه قدر موافق حكمتدر . سعدى مرحوم ده پك مشهور اولديغى وجه ايله « دروغ مصلحت آميز؛ به ازراست فتنه ايكز » « ارا بولان يالان فتنه چيقاران طوغرى‌دن ايى‌در » بيورمشلردر [١]

[١] انسانلر اراسنده فتنه وفساد چيقارمق الك وخيم بر كناه اولديغيچون اونى موجب اولان هرشى البته طوغرى‌ده اولسه مقبول دكلدر . فنادر . دين اسلام ، اونى شدتله نهى ايدر . فتنه و فسادك فنالغنى كوستره‌ن متعدد نصوص واردر. حقيقت ، كرك افراد وكرك ملتلر اراسنده فساد واختلاف تحدثى يوزندن انسانيته طارى اولان فنالقلر، معصيتلرك الك بيوكلرى‌در . بويله بر حال ، وفاق و مخالصت اوزرينه مؤسس اولان دين اسلامك روحنه پك مخالفدر . نته‌كيم حضرت مولانا :

« توبراى وصل كردن آمدى .　　　نى براى فصل كردن آمدى »

« سن ارا بولمق ايچون كلدك، ارا بوزمق ايچون كلمدك » بيورمشلردر . ن . « الذين ينقضون عهدالله من بعد ميثاقه و يقطعون ما امرالله به ان يوصل و يفسدون فى الارض اولئك هم الخاسرون » سورۀ بقره ـ ٢٧ (II, 25,) « عهد وميثاق ايتدكدنصكره نقض ايدنلر واللهك برلشملرينى امر ايتدكلرينى آييرانلر و ارض اوزرنده فساد چيقارانلر خسرانه دوشوب ضرر كوره‌جكلردر » آيت جليله‌سنده اللهك برلشملرينى امر ايتديكى شيئى قطع ايدنلردن مراد، وفاق ومحبت اوزره ياشايان انسانلر ، ملتلر اراسنه تفرقه صوقانلردر .

« تسلطن ايچون آييرمق » قاعدۀ معهوده‌سنك دين اسلام نظرنده نه درجه مردود اولديغى بو آيتدن مستبان اولور . بو طرز حركت، بر مدت ايچون ياپانلر حسابنه فائده‌لى كورونسه‌ده نتيجه‌سنك خسران اولاجغى محققدر . خيرلى نتيجه، انجق تكبر وتجبر وفتنه

صکره خصمی الزام وحقی اظهار ایچون سویلنه‌ن بعضی خلاف واقع سوزلر واردرکه اونلره یالان اطلاقی بالطبع جائز اولاماز . مثلا حضرت ابراهیم علیه‌السلام، بتون پتلری قیردیغی وقت قومی کندیسنی بولوب بونلری کیم یاپدی یا ابراهیم ، دیدکارنده « کندی بیوکلری یاپدی » جوابنی ویره‌رك قومنی الزام وبوصورتله طریق حقه کلملرینه اهتمام ایتمشلردر .

عقلی، حقیقتدن اوزاقلاشدیره‌جغی جهتله منع واجتنابی اقتضا ایدن‌دیکر برمسئله‌ده، اوهام‌وخرافاته قاپلمقدر. اوهام وخرافات، دین اسلامك روحنه تماماً مخالف اولوب حضرت پیغمبر افندمز بونلری قطعیاً منع ایله یرلرینه حقایق اقامه بیورمشلردر . (بوبحثه ایکنجی سؤالك جوابنده ینه کله‌جکز)

برده انسانك ذهننه عقله مخالف ، معناسز فکرلر خطور ایتمسی واردرکه بونلرك دوامی ده عقلك ، محاکمه‌نك صفوت و سلامتنه مانع اولابیله‌جکندن کلملرینی منع ایتمك الده اولمازسه‌ده دواملرینی منع قابلدر. پیغمبر افندمز ، بوکبی شیلر خاطره کلدیکی وقت دواملرینه میدان ویرمه‌مه‌یی ، معقول ایشلرله مشغول اوله‌رق اونلری ذهندن چیقارمایی امر بیورمشلردر . « کلموا الناس علی قدر عقولهم » « هرکسه عقللرینك درجه‌سنه کوره سوز سویله‌یك » مضمون جلیلی ده عقلی ضرردن وقایه ایچون پك مهمدر .

سلامت عقلك محافظه‌سی نقطه‌سندن لغوده یعنی بوش شیلرده مذمومدر . ن. « قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلاتهم خاشعون والذین هم عن اللغو معرضون » سورهٔ مؤمنون ١ـ٢، 2 - XXIII, 1) نمازلرنده صمیمی اولان وبوش شیلردن قاچینان مؤمنلر مطلقا فلاح بولورلر » و ن. « لایسمعون فیها لغواً ولا کذاباً » سـورهٔ نبأ ٣٥ ـ LXXVIII 35,) « متقیلر جنتده لغو ویالان ایشیتمزلر » آیت جایله‌سی‌ده روحك صفوتی اخلال ایده‌جك بوش ویالان سوزلردن اهل جنتك مأمون ومحفوظ قالاجغنی بیلدیرر .

وفسادن اجتناب‌ده‌در . ن. « تلك الدار الاخرة نجعلها للذین لایریدون علواً فی الارض ولافساداً والعاقبة للمتقین » . سورهٔ قصص ٨٣ ,XXVIII,83) « بز او آخرت أوینی ارض اوزرنده تکبر وعظمتدن وفتنه وفسادن اجتناب ایدنلره مخصوص قیلدق. هرحالده ایی عاقبت، بوکبی فنالقلردن صاقینانلرایچوندر » آیت‌جلیله‌سی بو معنایی‌افاده بیورور .

« من حسن اسلام المرء ترکه مالایعنیه » « کندیسیچون معناسز اولانی ترك ایتمك انسانك ایی مسلمان اولماسندندر » حدیث شریفی ده بو معنایی بیلدیریر .

ن. « فبشر عبادی الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه اولئك هدیهم الله واولئك هم اولوا الالباب » سورهٔ زمر ١٨ ,19 ,XXXIX) « کلامی دیکله‌یوب ده اك کوزه‌لنه تابع اولان قوللریمه مژده ویر . اونلر جناب حقك طوغری یوله کوتوردیکی ذواتدر . واونلر عقل کامل صاحبلریدر » آیت جلیله‌سیله « الحکمة ضالة المؤمن اینما وجدها اخذها » « حکمت مؤمنك یتیکیدر نره‌ده بولسه آلیر . » یعنی دوست ، دشمان ، ایی ، کوتو ، مؤمن ، کافر دیمز حق وحقیقت هر نره‌دن صادر اولورسه مؤمن اونی قبول ایدر . غیب ایتمش ده ارایورمش کبی کمال شوق ایله آلیر . واستفاده ایدر. « خذ الحکمة ولایضرك من ای وعاء خرجت » « حکمتی آل . هر هانکی برقابدن چیقمش اولماسنك سکا ضرری اولماز » کلام عالیلری ده بو معنایی افاده بیورورلر . هپ بونلر عقلی تضییق ایده‌جك جاهلانه تعصبلری منع ایچون بیورلمشلردر .

بو ذکر ایتدکلریمز ، نعمت عقلك دن ضرر محافظه‌سنه عائد اولوب بر ده عقلك ، ذکانك تقویه و تربیه وتنمیه‌سی مسئله‌لری واردر که دین اسلامك اوجهت مهمه‌یه یعنی علمه ، تربیه‌یه ، ازالهٔ جهله تا ابتداسندن نه‌درجه اعتنا امر ایتمش اولدیغی قرآن کریمك ایلك آیتلرنده کورمش بولوندیغمزدن بوراده تکرارلرینه حاجت کورمیز .

٣ . — حفظ نسب

حفظ نسب ، ضرورات اسلامیه‌دندر . دینمز بو خصوص‌ده دخی احوال روحیه قواعدینی نظر اعتباره آلیر . ن. « زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین والقناطیر المقنطرة من الذهب والفضة والخیل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحیوة الدنیا والله عنده حسن مئاب » سورهٔ آل عمران ١٤ ,III.12) « قادینلر ، اولاد ، التون وکوموش خزینه‌لری ، اصالت نشانه‌لی آتلر ، قیصراقلر ، حیوانات سورولری و اکینلر انسانلرك حظ و محبتلریچون تزیین اولونمشلر . بونلر حیات

دنیا متاعیدر. کوزل مقر اللهك عندندهدر » آیت جلیلهسنده ، انسانلرك طبیعی اولهرق مجلوب بولوندقلری شیلر اراسنده قادین و اولاد محبتی برنجی مرتبهده ذکر ایدلمشدر . قادین و اولاد محبتنك برابر ذکر ایدلمسی ازدواجدن مقصد اصلینك عائله تشکیلی وبونك براحتیاج طبیعی اولدیغنی بیلدیرر . بوخصوصهدائر دها برچوق نصوص واردر .

حقیقت ، انسانلرده عائله محبتی ونسبلرینك مضبوط ومحفوظقالماسی احتیاجی پك طبیعیدر . ن. « والذین یقولون ربنا هب لنا من ازواجنا وذریاتنا قرة اعین واجعلنا للمتقین اماماً » سورهٔ فرقان ٧١ ,XXV,74) «واونلردیرلرکه یاربنا بزه، ازدواج وذریتلریمزدن کوز نورلری احسان ایت وبزی متقیلرك پیشواسی ایله » « الحمدلله الذی وهب لی علی الکبر اسماعیل واسحق ان ربی لسمیع الدعاء رب اجعلنی مقیم الصلوة و من ذریتی ربنا و تقبل دعاء ربنا اغفرلی و لوالدی و للمؤمنین یوم یقوم الحساب » سورهٔ ابراهیم ٣٩-٤١ ,XIV,41-42) « او اللهه حمد اولسونکه اختیارلغمده بکا اسماعیل و اسحاقی احسان ایتدی . محقق ربم دعایی قبول ایدر . یارب، بنی و ذریتمدن اولادلری نمازه مقیم ایت . یا ربنا دعالریمزی قبول ایت . یا ربنا بنم وانامك بابامك ومؤمنلرك کناهلرینی قیامت کوننده مغفرت ایله »

حفظ نسب، انجق عائله تشکیلی مقصدیله وقوعبولان مشروع ازدواج سایهسنده ممکن اولاجغندن دین اسلام نکاح وعائلهیه پك زیاده اهمیت ویرر . قرأن کریمده صراحةً نکاحی آمر متعدد آیات واردر . ن. « وانکحوا الایامی منکم والصالحین من عبادکم ومن امائکم . ان یکونوا فقراء یغنهم الله من فضله والله واسع علیم » سورهٔنور ٣٢ ,XXIV,32) « سزك اولی اولمیانلریکزدن وکوله وجاریهلریکزدن اولهنمکه الویریشلی اولانلری اولهندیرك . اکر فقیر ایسهلر الله تعالی فضل وکرمیله اونلری زنکین ایدر . الله تعالینك کرمی واسع وعلمی شاملدر »

مشروع اولمیان هردرلو معاملات شهوانیه فواحشدندر . قطعیاً حرامدر . ن . « قل انما حرم ربی الفواحش ما ظهر منها وما بطن » سورهٔ اعراف ٣٣ ,VII,31) « ربم کیزلی و آشکار فحشلری تماماً حرام ایتدی . دی . »

دین اسلامده رهبانیت اولمادیغندن هرکس حالی مساعد اولونجه تأهل وعائله

تشكيل ايتمكله مكلفدر . پيغمبر افندمز « النكاح سنتی فمن رغب عن سنتی فقد رغب عنی » « نكاح بنم سنتمدر . هركيم بنم سنتمدن اوزاقلاشيرسه بندن اوزاقلاشير » بيورمشلردر .

دين اسلامده شرائط نكاح پك سادهدر . فقط پك جدیدر . اساس ، عائله تشكيل ايتمك نيتيله قادينله اركككك بالرضا برلشمهلريدر . مراسم وشهود فروعدر . انكاره وسوء استعماله محل قالمامق ايچون لازمدر . لكن نيتك جدی وصميمی اولماسی يعنی مجرد امر الهی دائرهسنده برعائله تشكيل ايتمك نيتيله تأهل ايدلمسی لازمدر . نكاحده ازدواجدن مطلوب اولان سعادت عائلهنك حصولنه مانع احوال بولونماماسنی ارامق شرطدر . ن. « ولا تلقوا بايديكم الی التهلكة » سورهٔ بقره ـ ١٩٥ ,II,191) « كنديلريكزی تهلكهيه آتمايك » ن. « وليستعفف الذين لايجدون نكاحاً حتی يغنيهم الله من فضله » سورهٔ نور ٣٣ ,XXIV, 33) « اولهنمك ايچون وقت و حاللری مساعد اولميانلر ، الله تعالی كنديلرينه فضل وكرميله غنای كافی احسان ايدنجهيه قدر عفتلرينی محافظه ايتسينلر . نكاحسز مقارنتلردن بالكليه صاقينسينلر » آيت جليلهلرينك دلالت ايتديكی وجه ايله مثلا عائلهيی تهلكهيه القا ايدهجك صحی ويا باشقا درلو هرهانكی برمحذور اولماسی ياخود عائلهنك واولاجق چوجوقلرك معيشت وتربيهلرينه كفايت ايدهجك درجهده اسباب ماديه ومعنويهيه مالك بولونماسی شرطدر . معمافيه معيشت دوشونجهسنی حدندن فضلهيه واردير ماماليدر . مقصود اولان اسبابنه توسلدر . باخصوص تأهلدنصكره توسللرك دها زياده مثمر و قازانيلان پارهنك دها بركتلی اولاجغی شبههسزدر . جناب حق ، ن. « ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله » بيورمش اولديغندن صحت وجود وعزم وسعی موجود اولدقدنصكره اوتهسنده الله كريمدر . ازدواجی تسريع ايتملیدر .

برده اولادك كچينديرمسی ، يتيشديرمسی مشكلاتنی اعظام ايدهرك جاهليتده واقع اولديغی وجه ايله اونلری بالالتزام اولدورمك ياخود چوجوق دوشورمك پك زياده حرامدر . ن. « ولا تقتلوا اولادكم خشية املاق. نحن نرزقكم واياهم » سورهٔ انعام ١٥١ ـ VI,152) « و چوجوقلريكزی معيشت طارلغی

قورقوسیله اولدورمه‌یك. سزکده، اونلرکده رزقلریکزی بز ویریرز » بیورمشدر.

صکره، یالکز چوجوغی اولدورمك ویا دوشورمك دکل، چوجوق اولماسین دییه، بلا معذرت مشروعه، تشبثات‌ده بولونمق‌ده ممنوعدر. پیغمبر افندمز « تناکحوا تکاثروا فانی اباهی بکم الامم یوم القیامة » « اوله‌نك، چوغالك. بن قیامت کوننده سائر امتلره قارشی سزکله افتخار ایدرم » بیورمشلردر.

وبر حدیث شریف‌ده « اولادیکزی چوغالدیکز. چونکه هانکیسندن خیر کله‌جکنی بیلمزسیکز » بیورلمشدر.

برده، اولادلرم بیومه‌دن وفات ایدرسه‌م، اونلرك حاللری نه اولور، اندیشه‌سی واردرکه بوکا قارشی‌ده قرآن کریم ن. « ولیخش الذین لوترکوا من خلفهم ذریة ضعافاً خافوا علیهم فلیتقوا الله » سورهٔ نساء ٩ ,V,9) « کندیلرندن صکره ضعیف ذریت براقه‌جقلرندن طولایی خوف واندیشه ایدنلر الله‌دن قورقوب صلاح اوزره بولونسونلر » آیت جلیله‌سیله صلاح و تقوی امر بیورولیور. نته‌کیم حضرت موسی وخضر علیهما السلام برابرجه سیاحت ایدرلرکن اوغرادقلری بر کویك اهالیسی کندیلرینی مسافر ایتمکدن ابا ایتدکلری حالده خضر علیه السلام کویك ییقلمق اوزره بولونان بر دیواری دوزه‌لتسیله موسی علیه السلامك تکرار اعتراض ایتمسی اوزرینه حضرت خضرك حکمت کیفیتی ایضاح ایتدیکنی مبین اولان ن. « واما الجدار فکان لغلامین یتیمین فی المدینة وکان تحته کنزلهما وکان ابوهما صالحا فاراد ربك ان یبلغا اشدهما ویستخرجا کنزهما رحمة من ربك » سورهٔ کهف ٨٢ ,XVIII,81) « دیواره کلنجه: او دیوار شهرده بولونان ایکی یتیم اوغلانه عائددر. والتنده اونلره عائد بر خزینه واردر. واونلرك بابالری صالح بر ذات ایدی. ربك مرحمت الهیه‌سندن ناشی اونلرك قوتلرینك کماله بالغ اولماسنی وخزینه‌لرینی چیقارمالرینی مراد بیوردی » آیت جلیله‌سی‌ده کذلك اهل صلاح اولان انسانلرك وفتلرندن صکره‌ده اولادلرینه جناب حقك لطف و عنایت بیوراجغنی بیان ایدر.

بر آزده اداب ازدواجدن بحث ایده‌لم؟ احیاء العلوم‌ده مذکور اولدیغی وجه ایله اداب ازدواج شونلردر:

١ . — ولیمه اجراسی که ، بوندن مقصد هر کسك حالنه کوره آز چوق احباسنی چاغیروب دوکون مراسمی یاپەرق هم نکاحی اعلان هم‌ده اقربا و احبا اراسنده رابطهٔ اجتماعیه‌یی تأیید و تقویه‌در . « اعلنوا نکا حکم بالدفوف » « نکاحلریکزی دفلرله اعلان ایدیکز » « اولم ولو بشاة » « بر قویون اولسون کسه‌رك دوکون جمعیتی یاپ » کلام شریفلری بومعنایی امر ایدرلر .

٢ . — قادینلره حلم ایله وحسن اخلاق دائره‌سنده معامله وخلقتلری ایجابی کندیلرنده حس ایله حرکت غالب بولوندیغندن ویره‌جکاری اذیتلره صبر وتحمل ایتمك‌در. پیغمبر افندمز ، حرمنك خویسزلغنه صبرایدن‌ار ککایوب علیه‌السلامك صبرندنطولایی نائل اولدیغی اجر ، قوجه‌سنك خویسزلغنه صبر ایدن قادینه‌ده فرعونك حرمی آسیه‌نك نائل اولدیغی اجر ویریله‌جك‌در » بیورمشلردر . و افندمز کندیلری چوجوقلره و قادینلره ناسك ارحمی ایدیلر . « الخلق کلهم عیال‌الله واحبهم‌الیه انفعهم لعیاله» «بتون خلق ، اللهك عیالی‌در. واللهه الك سوکیلی اولانلر عیاللرینه الك فائده‌لی اولانلردر » بیورمشلردر .

٣ . — مزاح‌ولطیفه : پیغمبر افندمز قادینلریله ملاطفه بیورورلر واونلرك عقللری درجه‌سنه‌اینرلر ایدی. حتی حرملریله قوشوشدقلری، بعضکره‌کندیلری کچوب بعضاده حرملرینك کندیلرینی کچدکلری اولور ایدی . حرملرینی خوش طوتدقلرینك بردلیلی‌ده ، برعاشورا کونی حبش‌دن کلمش بعض کمسه‌لر برطاقم اویونلریاپیورلرایمش. حضرت عائشه‌رضی‌الله‌عنها والده‌مزه‌پیغمبرافندمز، یاعائشه، اونلرك اویونلرینی‌سیر ایتمك ایسترمیسیك دییه صورمشلر. اوت.ایسترم‌دیدیکندن حضرت عائشه ، ارتق یتر ده‌یجه‌یه قدر برابرجه سیر ایتمشلردر . « اکمل‌المؤمنین ایماناً احسنهم خلقاً والطفهم باهله » « مؤمنلرك ایمانجه الك کاملی اخلاقی الك کوزل اولان واهل وعیالنه الك طاتلی معامله ایدن‌در » بیورمشلردر .

٤ . — عائله‌اراسنده ملاطفه‌وملاعبه‌یی مهابت زوجیه‌یه نقیصه کتیره‌جك، قادینی شیمارته‌جق درجه‌یه واردیرمامق‌در . بوبابده احادیث شریفه‌ده واردر . فقط اساس، ایکی طرفك معامله‌سی، ن . « وعاشروهن بالمعروف » سورهٔ نساء ١٩ (IV,23) قادینلرله شریعتك امرلری داخلنده خوش کچینك » و « الرجال

قوامون على النساء » سورهٔ نساء ۳٤ ,IV,38) « ارککلر ، قادینلر اوزرنده مدیر امورلردر » آیت جلیله‌سنده بیان بیورولان معامله‌لردر .

مذکور ایکی آیت حقنده برازایضاحات عرض ایده‌یم: « وعاشروهن بالمعروف» آیت جلیله‌سنك تمامی شودر : ن . « یاایهاالذین آمنوا لایحل لکم ان ترثواالنساء کرهاً ولاتعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتیتموهن الا ان یاتین بفاحشة مبینة . وعاشروهن بالمعروف فان کرهتموهن فعسی ان تکرهوا شیئاً ویجعل الله فیه خیراً کثیراً» « یامؤمنلر، قادینلره اکراهاً وارث اولمق سزه حلال اولمازومورثلریکزدن قالان قادینلره ویرلمش مهرلر سببیله ایسته‌دکلری یره کیتمه‌لرنده مشکلات ایقاع ایتمه‌یك. مکرکه اونلر آچیق فاحشه‌لك ایتمش اولسونلر. وقادینلرله شریعتك امرلری داخلنده حسن معاشرت ایدك . اکر قادینلریکزدن ، ناموسه مخالف احوالدن خارج، خوشکزه کیتمیه‌ن حاللر صدور ایدرسه صبرو تحمل ایدك. حسن معاشرتکزی بوزمایك . اولابیلیرکه خوشکزه کیتمیه‌ن احوال یوزندن جناب حق چوق خیر احسان بیوررور »

بو آیت کریمه‌نك سبب نزولی شودر : زمان جاهلیتده بریسی أولورسه متروکه قادینلری و اونلره عائد هر شی زوجك عائله‌سنه میراث قالیر و وارث ایسترسه اوقادینی کندیسنه ویا دیکرینه ، قادینك رضاسی خلافنه دخی اولسه ، تزویج یعنی هرهانکی بر متاع کبی تصرف ایده‌بیلیر ایمش . ابوقیس انصاری رضی الله عنهك وفتنده اوغلی، پدرینك زوجه‌سی کبشه‌یی بوصورتله تحت تصرفنه آلوب پاره مقابلی ایسته‌دیکنه تزویج وهرنه‌سی وارسه آلمق مقصدیله مزبوره‌یی تضییقه باشلامش. قادین فخر عالم افندمزه کله‌رك عرض حال ایتمش . علیه‌الصلاة افندمزده سن خانه‌که کیت، بوبابده صدور ایده‌جك امرالهی‌یه انتظار ایت. بیورمشلر. وبر آز صوکره بو آیت جلیله نازل اوله‌رق قادینلغك اوزرندن اوعظیم بلیهٔ جاهلیت رفع وحریت تامه‌لری تأمین بیورلمشدر .

ن. « الرجال قوامون على النساء بمافضل الله بعضهم على بعض وبماانفقوامن اموالهم فالصالحات قانتات حافظات للغیب بما حفظ الله . والتی تخافون نشوزهن فعظوهن واهجروهن فی المضاجع واضربوهن . فان اطعنکم فلاتبغوا علیهن سبیلا. ان الله کان

علیماً خبیراً »« رجال،نساء اوزرینه مدیرلردر. سببی ده ارككك قادینه من طرف الله (فطرة) فائق جهتلری بولونماسی وامر اعاشه نك اونك عهده سنه مترتب اولماسیدر. صالحه قادینلر، بوندن راضیه واطاعتكار اولورلر. وزوجلرینك غیبوبتلری زمانلرنده دخی اللهك حفظنی امر ایتدیكی شیلری (مال وشرفلرینی) حفظ ایدرلر. اطاعتسزلك ایتملرندن قورقدیغكز قادینلری وعظ ونصیحتله (كفایت ایتمز ایسه) قرب والتفاتكزی كسمكله (بوده كفایت ایتمز ایسه) بعض مرتبه ضرب ایله یوله كتیرمه لرینه توسل ایدیكز. اكر یوله كلوب سزه اطاعت ایدرلرسه ارتق علیهلرنده معامله ایتمه‌ییك. الله تعالی حقسز معامله‌یه راضی اولمقدن یوكسك وبیوكدر. اكر زوج ایله زوجه اراسنده آیرلمه وقوعندن قورقارسه كز ارككك عائله‌سی طرفندن برحكم وقادینك عائله‌سی طرفندن برحكم كوندرەرك اصلاح بینه چالیشك. اكر اونلرك مرادلرنده اصلاح بین وارایسه الله موفق ایدر. الله تعالی مرادونیتلری بیلیر. وهر شیئدن خبرداردر ».

بو آیت جلیله‌لرك سبب نزوللری ده شودر: بركون سعد بن ربیع الانصاری، زوجه‌سی صبیه بنت زیده اطاعتسزلكندن ناشی بی‌اختیار برطوقات وورمش. بونك اوزرینه قادینك باباسی زیدبن ابی زهره، حضور پیغمبری‌یه كلوب شكایت ایتمش. افندمزده قصاص یعنی طوقاته مقابل طوقات امر ایتمشلر ایسه [illegible] اراثناده بو آیت جلیله‌لر نازل اولدیغندن جناب الله دها خیرلیسنی امر بیورمش [illegible] ەرك ویردكاری امردن بالطبع فراغت بیورمشلردر.

بتون بو آیت كریمه‌لر كوستریبوركه، دین اسلام [illegible] ارككك هم قادینك وظیفه وحقوقنی كوسترمش ومحافظه ایتمشدر. ودین اسلام [illegible] وهر [illegible] دن وهر محیط ده‌كی انسانلرك احوالنی هر صورتله نظر اعتباره الان عمومی بر دین اولدیغندن بومهم ونازك عائله ایشلریچون ده عمومیتله [illegible] هر درلو سنه كوره تطبیقی ضروری معامله‌لری درجاتیله كوستره‌رك حسن آمیز شلك دوامنه مضر اولاجق احوالك منعنه عائد اهتماماتك بیوك اهمیتنی بیلدیرمشدر. بركرداركككلره [illegible] حسن معاشرتی قطعی صورتده امر بیورمش، قادینلرده ده ارككلرك حق فضللرینی ادله‌سیله بیلدیرمشدر. واحكام عقلیه ودینیه دائره‌سنده حركت ایدن صالحه قادینلرك

ذاتاً ارککلرك کندیلری اوزرنده اولان بوحقلرینی قبوله‌راضیه وهرصورتله‌محافظهٔ حقوقه رعایتکار اولاجقلری جهتله نزاع واختلافه محل قالمایه‌جغنی فقط عمومیتله قادینلرك هب براولامایه‌جغندن محتاج وعظ ونصیحت اولانلره اوصورتله، مستحق هجر وتوبیخ اولانلرده لیاقتلری وجه ایله معامله‌نك مفید اولاجغی وبونلرله‌ده سوزدیکله‌تیله‌میه‌ن قادینی، شاید ارکك صبر ایده‌میه‌رك طوقاتلارسه، حسب البشریه اونك ده‌یری اولابیله‌جکی وبویله‌اضطراری برمعامله‌نك قادین طرفندن اعظام اولونه‌رق موجب شقاق برحال تشکیل ایدلمه‌سی لزومی بیان بیورلمشدر . وشاید قادینله ارکك اراسنده بوکچیمسزلك دها ایلری کیدرده شقاقدن، آیرلمقدن قورقوله‌جق درجه‌یی بولورسه، ارککك عائله‌سی طرفندن برحکم ، قادینك عائله‌سی طرفندن برحکم نصب ایده‌رك حسن آمیز شك اعاده وتأسیسنه ، یوواناك بوزولمامسنه اهتمام اولونماسی‌ده امر بیورلمشدر .

دقت ایدیلیرسه کورولورکه اوامر قرآنیه الك زیاده قادینی حمایه ایدییور . ویوکك بیوکنی ، امر اداره وانفاقی ، مقتضای ریاستی ارککه تحمیل ایدییور[١]

[١] دین اسلام ، قادینك وچوجوقلرك اعاشه‌لرینی ارککه تحمیل ایتدیکی کبی اونی دها قادینه، تأهلدن اول عائد مهر معجل وصکره ایچون مهرمؤجل نامریله بالمقاوله تثبیت ایدلمش مبالغ ویرمکله‌ده مکلف طوتار. وبو، اسکی پیغمبرلرزماننده قالمش برسنت اولوب دائما ارککی قادینه قارشی وظیفه‌داروضعیتنده بولوندورور وتأهلدن اول‌ده سعی وتصرفه سوق ایدر. هرحالده بوسنت سنیه هم قادینلرك چوق لهنده‌در هم شعار رجلیته پك موافقدر . بوحس ایله متحس اولان بر ارکك، معیشتنی قادیندن ارامق یاخود تأهلدن اول قادین‌دن دراخوما ویادوت دینیلن برپاره بکله‌مك کبی برحالی کندیسنه ذل عد ایدر . ن . « قال انی ارید ان انکحك احدی ابنتی هاتین علی ان تأجرنی ثمانی حجج . فان اتممت عشراً فمن عندك . وما ارید ان اشق علیك. ستجدنی ان شاءالله من الصالحین » سورهٔ قصص ٢٧ ,XXVIII,27) «شعیب علیه السلام، موسی علیه‌السلامه شو ایکی قیزمدن بریسنی، بکا سکز سنه خدمت ایتمك شرطیله، سکا نکاح ایتمك ایستیورم . اکر سن اون سنه خدمت ایدرسه‌ك اووده سندن . بن سکا اذیت ویرمك ایسته‌مم . انشاءالله بنی حقانیت اوزره حرکت ایدنلردن بولورسیك » آیت جلیله‌سی، قزلرك ارککلره برمهر وخدمت مقابلنده ویرله‌سنك اسکی برسنت اولدیغنی کوستیرر.

صکره دین اسلام، قادینی، اموالنی ایسته‌دیکی کبی تصرفده‌ده حر براقیور. زوجنه بو خصوصده دخی هیچ برحق مداخله ویرمیور . مادی خصوصلرده بویله اولدیغی کبی معنویات واعتقاداتده‌ده کذلك ارکك قادین اوزرنده حق تحکمنی قبول ایتمیور . نته‌کیم غیرمسلمه قادینلرله تأهل ایدن مسلمانلرك زوجه‌لرینك دین واعتقادلرینی تبدیل ایچون تحکمه حقلری اولماسی بوبابده کافی برمثالدر .

ارککدن هم غیرمعقول برحرکت وقوعنی روا کورمیور . هم‌ده صبر وتحمل وحسن اداره ایستیور . والحاصل بتون امرلری احوال روحیهٔبشریه واجتماعیات مدنیه مقتضیاتنه موافق پك حکیمانه‌در. حسن نیتله وواسع نظرانه تدقیق وتفکر ایده‌بیلنلر، بو اعجازکار حقیقتلری کوروب تصدیق‌ده تردد ایتمزلر .

صکره دین اسلام ، قادینه ، ارککك حائز اولدیغی هردرلو حقوق مدنیه‌یی تماميله بخش ایتمشـدر . ن . « هن لباس لکم وانتم لباس لهن » سورهٔ بقره ـ ۱۸۷ ,II,183) « قادینلر سزك ایچون لباس‌در وسز قادینلر ایچون لباس سیکز» آیت کریمه‌سیله « انماالنساء شقایق‌الرجال » « قادین وارکك ، بری‌برلرینه مساوی نصفلردر » مألنده اولان حدیث شریف، قادینله ارککك مساوی حقوقه مالك اولدقلرینی کوستررلر . اکر ارککدن فرقلی کوروله‌ن بعض جهتلری وارایسـه هپ مقتضای خلقت نظر اعتباره آلینه‌رق عدل وحقانیت ورقت وشفقت التزام بیورلمش اولماسندن‌در . وداعما مهم حکمتلره مستنددر . مثلا میراث خصوصنده قادینلره نصف ویرلمسی اونلرك امر معیشتلرینك ارککلر اوزرینه فرض‌اولماسندن وکار وکسب ایچون چالیشمق، اوغراشمق، الك زیاده ارککاره عائداولدیغندن‌مال وثروتك تنمیه‌سی وتجارتك ، هردرلو تشبثات نافعه‌نك دها زیاده حفظ وصیانتی مقصدلرینه مبتنی‌در . [۱]

دین اسلامده قادینله ارککك مساواتنه رعایت ایدلدیکنك قطعی بردلیلی‌ده عفتسزلکك جزاسنك هر ایکیسی حقنده‌ده مساوی اولماسیدر.

تأهل خصوصنده دقت ایدیله‌جك جهتلردن بریسی‌ده کفو مسئله‌سیدر . زوج ایله زوجه اراسنده برینك کندیسنی دیکرندن دها شرفلی وعالی کورمسنی مستلزم هرهانکی برسبب ویا حددن فضله تفاوت سن ، سعادت عائله‌یی اخلال ایده‌بیله‌جکندن هرکسك ممکن اولدیغی قدر کندی کفویله اوله‌نمسی شرطدر .

[۱] ارکك و قادین امر معیشتك تأمینی خصوصنده‌ده اللرندن کلدیکی قدرچالشمقله ، هنر ومعرفت اوکرنه‌رك استفاده تأمین ایتمکله مکلفلردر . بوبابده مختلف اوامر واردر . ازجمله « طلب‌الکسب فریضة علی کل مسلم و مسلمة کما ان طلب‌العلم فریضة » « مسلمان ارککنه و قادیننه علم تحصیلی فرض اولدیغی کبی قازانج ارامق‌ده فرض‌در » بیورلمشدر . طبیعی هرکس ، وسعنه ، یاقیشیغنه کوره سعی ایده‌جك‌در .

دین‌اسلامده فضل و رجحان، باشلیجه علم و عرفانه و صلاح و تقوایه عائد اولدیغندن ، یوکسك تحصیل و مزیتلری حائز کسه‌لر، لیاقت واهلیت وحسن اخلاقلریله الك یوکسك ذوات ایچون کفو اولابیلیرلر . اساساً بو کبی شرائط اولدن نظر اعتباره آلنمق لازم اولوب طرفینك رضاسی حاصل اولدقدنصکره قادین ، ارکك هرایکیسی‌ده یکدیکرینك مساویلکلرینی قبول‌ایتمش اولاجقلرندن ارتق هیچ برتفاوت موضوع بحث اولمایه‌جقدر .

خلاصه ؛ دین اسلامده معروف ایله معاشرت امر اولونماسی ، ارککلرك قادینلر اوزرینه قوام یعنی مدیر ، مشروع اموررده حکملری نافذ اولملرینی، ارککك قادینه طاتلی و طوغری معامله‌ده ، قادینك‌ده ارککه قارشی اطاعتکار بولونماسنی استلزام ایدر .

قادین، ارکك ، هرایکی طرفك‌ده اسرافدن اجتناب واقتصاده رعایت‌ایتملری امر بیورلمش اولدیغی کبی باخصوص قادین، زوجك نا مشروع قازانچ ارقه‌سنده قوشماسنه میدان ویرمه‌مك ایچون چالیشاجق و بونی قولیله ، فعلیله تأیید ایده‌جكدر . والحاصل ایکی طرف ده یووانك ناموس و عفت دائره‌سنده سعی وغیرت وحسن نیت اوزرینه تأسیس ودوامنه همت ایتمکله مکلفلردر .

بوراده قادینله ارککك مناسباتنه دائر « دین اسلام وعلوم و فنون » دن شو سطرلری نقل ایده‌لم : « ن. « الرجال قوامون علی‌النساء » آیت کریمه‌سی رجالك نسا اوزرینه تفوقنی بیان بیورورکه مقتضای‌خلقت وطبیعته پك‌موافقدر. خالق تعالی بویله خلق ایتمش . بوندن قادینلرده ممنوندرلر . دائما حمایهٔ رجاله صیغینمق‌ایسترلر . هیچ برعقللی وناموسلی‌قادین زوجنك قوتجه ، عقل‌وتدبیرجه کندیسندن دون اولماسنه راضی اولماز . دیمك‌که فطرت اصلیه قادینلرك قوانین انسانیت وشریعت دائره‌سنده ، ارککلرك حکم وحمایه‌سی‌التنده بولونماسنی‌ایجاب ایدر . دیکر جهتدن فطرت، قادینلره والده‌لك وجاذبه‌کبی بیوك حکملر واسباب حرمت ورعایتلر بخش‌ایله‌مشدر . حقیقت، دین‌اسلامده قادینك موقعی بیوكدر. بو بابده برچوق نصوص وار ایسه‌ده بز بوراده ابن عساکرك حضرت علی رضی‌الله‌عنه‌دن روایت‌ایتدیکی « خیرکم خیرکم لاهله وانا خیرکم لاهلی‌ما اکرم‌النساء

الاکریم وما اهانهن الا لئیم » « الٔ خیرلیکز اهل و عیالکز ایچون الٔ خیرلی اولانکزدر. بن اهلم ایچون الٔ خیرلیکزم ، قادینلره انجق کریم اولانلر اکرام ایدر. و اونلره انجق لئیم اولانلر اهانت ایدرلر » حدیث حسننی ذکرایله اکتفا یده‌رز. »

علم ومعرفت تحصیلی‌ده ارککه ، قادینه برابر امر بیورلشدر . « طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة ». نته‌کیم قادینلرك بو امره امتثاللری سایه‌سنده ایچلرندن بیوك عالمه‌لر، واعظه‌لر، معلمه‌لر، شاعره‌لر یتیشمش در .

صلاح وتقوی خصوصنده‌ده ارککلردن فرقلی کورولمه‌مشلردر . اونلردن‌ده الٔ یوکسك مراتب معنویه‌یه مظهر اولمش نبات وصالحات یتیشمش در .

اساس اعتباریله ارکك‌ده و قادین‌ده ارانان عفت و استقامتك محافظه‌سیدر . بوخصوص‌ده زمین وزمانه کوره هر ایکی طرف حقنده‌ده تدابیر اخلاقیه وضع اولنور . انجق الٔ زیاده احتجاب قادینه عائددر . وکندیسنه یاقیشان‌ده اودر . ارککلرك آغوش تذلیل‌لرینه آتیلمالرندن صیانت ایچون احتجابه اعتنا ایتملری قادینلرك شرف و منفعتلرینه پك موافق بولونان برشی‌در. و حقیقت‌ده مقصد ، قادینی نا محرم ایله مخالطه و خلوت‌دن منع و ابتذالدن وقایه‌در . مطلق یوزینی ، کوزینی ، النی ، ایاغنی قاپامق ، اورتمك دکلدر . نته‌کیم ایجابنده قادین هرهانکی برارککله ناموسکارانه قونوشور وامور مشروعه‌سنی تسویه ایدر .

شمدی‌ده ابوینك چوجوقلرینه قارشی اولان وظیفه‌لرینه کچه‌لم : برکون پیغمبر افندمزه الٔ خیرلی شی نه‌در دیه صورمشلر . پدر و والده‌یه ایلیك ایتمك‌در بیورمشلر . سؤالی صوران، پدرم و والده‌م برحیات دکللردر ده‌یجه چوجوقلریکه ایلیك ایت. زیرا سنك اوزرکده ابوینکك ناصل حقلری وارایسه چوجوقلریکك‌ده‌ده اویله حقلری واردر . بیورمشلردر . نبی ذیشان افندمز چوجوقلره طاتلی معامله بیورورلر ایدی . برکون حفید مکرملری حضرت حسین افندمزی اوپوب اوقشادقلرینی کوردن اقرع بن حابس ، یارسول‌الله ، بنم اون دانه چوجوغم وار . هیچ بریسنی اوپدیکم یوقدر دیر . افندمزده مرحمتی اولمیانه ، مرحمت اولونماز بیورورلر .

فخرکائنات افندمز، چوجوقلرك تمیزطوتولمالرینی امر ایدرلروحتی مبارك اللریله

چوجوقلرينك اللرينى يوزلرينى ييقايوب تميزلرلر وصكره اوپوب سوه‌رك تلطيف بيورورلر ايدى. فقط اك زياده اهميت ويردكلرى وابوينك چوجوقلرينه قارشى اك بيوك وظيفه‌لرى اوله‌رق امر ايتدكلرى اونلرك ، حسن تربيه‌لرينه اهتمامدر . « مانحل والد لولده من نحلة افضل من ادب حسن » ، « بر بابا اولادينه حسن ادبدن (تحصيل معرفتدن) دها ايى برعطيه ويره‌مز » بيورمشلردر .

چوجوقلرينك هر صورتله ايبلكنه چاليشمايان كمسه سفيه عد اولنور و اوبله سنك مالى حجر ، واوزرينه وصى تعيين اولنور.

والحاصل دين اسلامده چوجوقلرك تحصيل وتربيه‌لرينه اهتمام ، پك زياده ملتزم اولوب كرك عائله وكرك مكتب ومدرسه‌لرده تطبيق ايديله‌جك طرز تربيه كتب عائده‌سنده برتفصيل موجوددر . از جمله ابوين ايله معلملرك اخلاق واداب خصوصنده قصور ايتميه‌رك چوجوقلره حسن مثال اوللرى لزومى پك اهميتلى صورتده بيان ايدلمشدر . ابوين ومعلملرك ، مربى وواعظلرك چوجوقلردن ويا هرهانكى بركمسه‌دن ايى اخلاق ايسته‌دكلرى حالده كنديلرينك قصور ايتملرى ن. « اتأمرون الناس بالبروتنسون انفسكم » سورهٔ بقره ـ ٤٤ ,II, 41) « ناسه دينك امرلرينه اطاعت امر ايدرسيكزده كنديلريكزى اونوتورميسكز ؟ » آيت جليله‌سنك منطوقنه مظهريت اولوركه فوق العاده اجتناب ايديله‌جك بر حالدر . ذاتاً اوبله‌لرك نه نصيحتلرى ، نه امرلرى اكثريا مؤثر اولماز.

چوجوقلرك سوء قريندن محافظه‌سى مسئله‌سى‌ده پك زياده اهميتلى كورلمشدر. اخلاق سارى اولديغندن سوء اخلاق اصحابندن پك زياده صاقينلماسيچون شديد تنبيه‌لر ، امرلر واردر . ن. « ياايهاالذين امنوا قوا انفسكم واهليكم ناراً » سورهٔ تحريم ٦ ,LXVI,6) «يا ايمان ايدن كمسه‌لر نفسلريكزى واهل وعيالكزى آتشدن قورويك » آيت جليله‌سنك معناسنده هردرلو تهلكه‌لردن وقايه داخل ايسه‌ده ، باشليجه اداب دينيه واخلاقيه‌دن تباعد ايتديره‌جك احوالدن توقى مقصود اولديغنى مفسرلر بيان ايدرلر .

چوجوقلرك تحصيل وتربيه‌لرينى لزومى وجه ايله اتمامدنصكره ابوينك دوشونه‌جكلرى ايكنجى برايشده ميراث مسئله‌سيدر . پيغمبر افندمزك اولجه ذكر ايتديكمز سعد بن ابى وقاصه خطاباً شرفصادر اولان « والثلث كثير ان

تدرورثتك اغنياء خيرمن ان تذرهم عالة يتكففون الناس» حديث شريفلری موجبنجه اولاد وعائله‌یه رفاه وراحتلرینی تأمینه مدار اولاجق اموال ترکنی دین اسلام دها خیرلی کورمشدر .

ابوینك دیکر مهم بروظیفه‌سی‌ده چوجوقلرینك کافه‌سنی ممکن اولدیغی مرتبه هرجهتجه عینی درجه‌ده استفاده ایتدیرمکدر . پیغمبر افندمز « ساووا بین اولادکم العطیة » « اولادلریکزه ویردکلریکزده مساوات کوزه‌دیکز » بیورمشلردر . [۱]

چوجوقلرك ابوینلرینه قارشی وظیفه‌لری . — کتب اسلامیه‌ده بو بحثه عائد کوزل تفصیلات واردر . فقط ن. « وقضی ربك الا تعبدوا الا ایاه وبالوالدین احساناً اما یبلغن عندك الکبر احدهما اوکلاهما فلا تقل لهما اف ولاتنهرهما وقل لهما قولاً کریماً واخفض لهما جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما کما ربیانی صغیراً» سورهٔ اسرا ۲۳ ـ ۲٤ ـ 25 - XVII 24) « جناب حق یالکز کندیسنه عبادت ایتمکزی وانایه بابایه احسان امر ایتدی . اونلردن بریسی ویا ایکیسی بردن یانکزده قوجه‌مش قالیرسه اونلره اوف دیمه ، باغیرمه ، سرت سویله‌مه . ایلدکله وطاتلی سویله . واوزرلرینه رحم واطاعت قنادلرینی کر . ویارب اونلر بنی کوچوکلکمده ناصل رحم و شفقتله یتیشدیردیلرسه سن‌ده اونلره او وجه ایله مرحمت بیور . دی » آیت کریمه‌لری بوبابده معلومات لازمه‌یی محتوی

[۱] برده کمسه‌سز چوجوقلر، یتیم ویتیمه‌لر واردرکه بونلرك کوزل صورتده یتشدیرلمسی محافظه وتربیه‌لری‌ده دیمزجه تأمین ایدلمشدر . بوبابده پك چوق نصوص واردر . ازجمله « انا وکافل الیتیم فی الجنة هکذا » یتیمك هر امورینه تکفل ایله اونی کرکی کبی یتیشدیرن کمسه جنتده بنمله برابردر » و « من ضم یتیماً له اولغیره حتی یغنیه الله عنه وجبت له الجنة » کرك کندیسنه منسوب وکرك باشقاسنه عائد بریتیمی تحت اداره‌سنه الوب اونی جناب الهك عنایتیله کندیسنك معاونته محتاج اولماز بردرجه‌یه کلنجه‌یه قدر باقوب یتیشدیرن کمسه ایچون جنت واجب اولور » و « من عال جاریتین حتی تدرکا دخلت انا وهو فی الجنة کهاتین » « ایکی بیچاره قزی اولاد وعیالی اراسنه آلوب کندیلرینی قورتارنجه‌یه قدر باقان ، یتشدیرن کمسه ایله بن برابر جنته کیره‌رم » حدیث شریفلری، بوبابده‌کی وظیفه‌لری پك کوزل ایضاح بیورورلر. بونك ایچوندرکه مسلمانلر اراسنده کمسه‌سز چوجوقلری اولادلق آلوب یتیشدیرمك عادتی پك مقبولدر .

بولوندقلرندن دها باشقه تفصيلاته حاجت قالماز . باخصوص والدينه احسانك اللهه عبادتی متعاقب ذکر ايدلمسی امرك اهميتنی پك زياده کوسترر . [١]

قاردهشلر اراسنده ياپلمسی لازمکلهن معامله‌يه دائرده کذلك تفصيلات وار ايسه‌ده « حق کبيرالاخوة علی صغيرهم کحق الوالد علی ولده » « بيوك قاردهشلرك کوچوکلری اوزرينه اولان حقی، باباك اولادی اوزرينه اولان حقی کبی‌در . » حديث شريفی بتون تفصيلاتی برقاچ کلمه ايله افاده ايتمکده اولديغندن دها زياده‌سنه لزوم براقامشدر .

انجق حفظ نسب ضرورت دينيه‌سنك تأمينی ايچون بودرجه سويملی ولازم اولان عائله محبت و مربوطيتنك سوء استعمالندن بعضی محذورلر تولد ايده‌بيله‌جکنی‌ده اونوتمامالی‌در . حقيقت، مال وجاه محبتی سببيله اولديغی کبی عائله واولاد محبت ومربوطيتلری سببيله‌ده حقسزلغه، اوامر الهيه‌يه مخالفت تهلکه‌سنه دوشولديکی چوقدر . ايشته ن . « يا ايها الذين آمنوا ان من ازواجکم واولادکم عدواً لکم فاحذروهم وان تعفوا وتصفحوا وتغفروا فان الله غفوررحيم » سورهٔ تغابن ١٤ ,LXIV,14) « ياايمان ايدن کمسه‌لر، ازواجکزدن، اولاديکزدن سزه دشمان اولانلر واردر. اونلردن صاقينك. اکرعفوايدر، خوش کورور وقصورلرينه باقمازسه‌کز جناب الله قصورلری باغشلار و مرحمتلی‌در » آيت جليله‌سی وامثالی بومعنانی وبوبابده طوتولاجق خط وحرکتلری بيلديررلر. يعنی ازواج واولاد، انسانك

[١] (١٩٠١)دن (١٩٠٥)ه قدر بيروت‌ده صحيه مفتشی بولوندم . اوراده امريقان کليه مکتبی معلملرندن عربجه‌وانکليزجه‌يه‌واقف ميستر (وارته‌بت) اسمنده ايی کوروشديکمز اختيار بر ذات وار ايدی . کنديسی برکون امريقاده معتبراندن بر ذاتك اونده دعوتلی بولونمش . دها برچوق معتبر دعوتلی‌لر وار ايمشلر . قونوشورلرکن خانه صاحبی طيشاری چيقمش . هرکس مترحمانه بری برلرينه باقمشلر . شرف وحيثيتی ، رفاه وثروتی يرنده پك دکرلی بر ذات اولديغی حالده مسعود دکل . چونکه بر اوغلی وار ، اطاعتسز چيقدی . اوجهتله بيچاره عائله‌نك هيچ راحتلری يوق ديمشلر . وهربری اولادك پدر ووالده‌يه‌اطاعتی لزومنه دائر کتاب مقدس‌دن، حکما و فلاسفه کلاملرندن آيتلر ، فقره‌لر ذکر ايتمشلر . ميستر وارته‌بت‌ده بو آيت کريمه‌لری اوقومش و ترجمه ايتمش . بونك اوزرينه هپسی متفقاً بوکلام جليلك کندی ايراد ايتدکلرينك کافه‌سنه فائق وجداً علوی و اکمل اولديغنی تقدير وتحسينلرله تسليم وقبول ايتمشلر .

ایی ایشلره تشبث خصوصنده جسارتلرینی قیرمایه چالیشیرلرسه مغلوب اولمالی وعینی زمان ده سوء معامله ایله کوجنکیتلك چیقماسنه سببده اولمالیدر .

طبیعیدرکه (من) اداتیله بیان بیورولماسی، بوعداوتك ازواج و اولاددن بعضیلرینه عائد اولوب بونك، دائما انسانی فداکارلغه خیرلی تشبثاته سوق ایدن ازواج واولاده شمولی اولمادیغنی کوستر .

طلاق . — عائله رابطه‌سنك دین اسلام ده بو درجه قوی اولدیغی معلوم اولدقدنصکره طلاقك مذموم عد ایدلمسی لازمکله‌جکی کندیلکندن اکلاشیلیر. اوت ، دین اسلامده طلاق مذمومدر . باخصوص بالاده مذکور « فان اطعنکم فلاتبغوا علیهن سبیلا » قول کریمی حقسز معامله‌یی نهی بیورور . بناءً علیه غایت محق بر سبب اولمادقجه طلاقه جرأت ایدن کمسه‌لر آثم اولورلر . محق سببلرله وقوعبولان هرهانکی بر طلاقده حلال اولسه‌بیله ، ناخوش برشیدر . عندالله ابغض حلال اولورقالیر. پیغمبرافندمز، «ابغض الحلال الی الله تعالی الطلاق» بیورمشلردر. ایشته بونك ایچوندرکه ، ایی مسلمانلر اراسنده طلاق دائما غایت آغیر بر معامله کورولمشدر . عندالله بویله اولدیغی کبی هرکسك نظرنده چیرکین کورولمسی ، حقسز برطلاق ارتکاب ایدن کمسه‌لر ایچون دنیا جزاسی اوله‌رق کفایت ایدر .

دیمز، حقسز طلاقك جزاسنی، اساس اعتباریله، وجدانه، افکار عمومیه‌یه واللهه براقشدر . فقط سوء استعمالی منع ایچون ایجابنده حکومتك مداخله‌سنه‌ده مساعددر. عمومیتله طلاق، ارککلرك النه ویرلمشدر. لکن مقاوله اوزرینه ابتدای نکاحده ویاصکره‌دن بالرضا قادینه‌ده حق طلاق ویریله‌بیلیر. وکرك طلاقك وکرك جائز کوروله‌ن سائر احوالك سوء استعمالنی منع ایچون نکاحك ابتداسندن تدابیر مانعه اتخاذی پك ممکندر .

برده ارکك، ساری ، تهلکه‌لی ویا مستکره برخسته‌لغه دوچار اولورسه یاخود وظائف زوجیه‌سنی، اتفاقیه‌سنی ایفا ایده‌مز ویا ایتمز ایسه یاخود سفاهت سببیله قادینك شرف وحیثیتنی ، حضور وراحتنی اخلال ایده‌جك اولورسه قادین طلاق طلب ایده‌بیلیر و دعواسی مسموع اولور . مطلقه قادینه برمدت معیشتنه مدار اولمق اوزره اولجه معین مهر، وحال وشانه‌کوره مناسب مقدار نفقه اعطا وتخصیص ایدیلیر.

چوجوقلری وار ایسه سن رشدلرینه قدر اسباب معیشتلری‌ده تأمین ایتدیریلیر.

تعدد زوجات [١] . — دین اسلامی بیلمیه‌ن کمسه‌لردن ، تعدد زوجاتی ، دینمزجه مطلقا امر ایدلمش بروجهیه ظن ایدنلر مع الاسف پك چوق کوزولمکده‌در. حالبوکه دین اسلامده تعدد زوجاته انجق معین شرائط داخلنده جواز واردر . وبو شرائط اوقدر صیقی‌درکه، دین مبین موجبنجه کندیلرینه تعدد زوجات حلال اولان انسانلر پك آز بولونور. ن. « وان خفتم الا تقسطوا فی الیتاما فانکحوا ماطاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع. فان خفتم الا تعدلوا فواحدة اوماملکت ایمانکم ذلکم ادنی الا تعولوا » سورهٔ نساء ٣ - IV,3) « اکر یتیمه‌لرله ازدواجده ، حفظ حقوق خصوصنده، عدالت ایده‌میه‌جککزدن قورقارسه‌کز، یتیمه اولمیان قادینلردن ایکی‌یه ، اوچه ، دردە قدر نکاح ایدك . آلك . فقط متعدد زوجه‌لر اراسنده عدالت ایده‌میه‌جککزدن قورقارسه‌کز بر دانه‌سیله ، یاخود مالك اولدیغکز جاریه ایله اکتفا ایدیکز. بو اکتفاء عدالتدن انحراف ایتمه‌مکز ایچون دها موافقدر» قول کریمی تعدد زوجاتك نه آغیر بر شرطه باغلانمش اولدیغنی کوستر . « اذا کان عند الرجل امرأتان فلم یعدل بینهما جاء یوم القیامة وشقه ساقط » « بر کمسه‌نك ایکی حرمی اولورده ارالرنده عدالت یاپماز ایسه اوکمسه قیامت کوننده بر طرفی دوشوك اوله‌رق حشر اولنور » حدیث شریفی‌ده، تعدد زوجاتك حسن اداره‌سنده‌کی قصورلردن حاصل اولاجق نتیجه‌نك وخامتنی بیلدیرر .

کورولیورکه نظر اسلامده تعدد زوجات، قولای قولای جسارت ایدیلیر بر ایش دکلدر . انجق شرائط ضروریه الجاسیله اختیار اولونابیله‌ن کوچ بر ایشدر . نته‌کیم مسلمانلر اراسنده متعدد زوجه‌لری اولانلر نادردر .

تعدد زوجاتك جوازینی موجب احوالدن الك باشلیجه‌سی، حفظ عرض ونسب ضرورتنك ایجابی‌در . مثلا کنج بر آدمك حرمی مزمن بر خسته‌لغه طوتولوب قادینلق وظیفه‌سنی ایفا ایده‌مز بر حاله کلیرسه او آدمك تکرار مشروع صورتده

[١] بو خصوص حقنده ویریله‌جك حکملرده اعتقاد وتلقی اختلافنك دخلی پك بیوکدر. غیرمشروع مناسباتی کناه ویا عیب صایمیان کمسه‌ایله، اویله بر فعلی غایت بیوك کناه وپك مذموم بر عیب صایان بر ذاتك تلقیلرینك مساوی اولامایه‌جغی شبهه‌سزدر .

تأهل ایده‌مه‌مسی ، نامشروع طریقلره ساوقنی مؤدی اولورکه ، بو حال عائله‌نك خرابیسنی انتاج ایدر. واقعده بونك امثالی پك چوقدر. مجرد قادینك خسته‌لانوب ایشه یاراماز برحاله کلمسندن طولایی عقتسزلکه دوشه‌ن ، غیرلایق یوللره صاپمق مجبوریتنده قالان نیجه‌ارککلر بیلیرزکه ، اویوزدن برچوق عائله‌لر ، بیچاره چوجوقلر خراب وبدبخت اولمشلر واولمقده‌لردر. فقط بوایشلمز برخسته‌لغه ، کوتوروملکه دوچاراولمش والده‌نك اوزرینه مشروع صورتده برقادین دها کتیریلیرسه زوجك خانه‌یه ، عائله‌یه اولان مربوطیتی تأمین ایدلمش اولاجغندن هم اولکی حرم واولادلری هم ده صکره کیلری ناموس وحیثیتلریله ، عائله‌نك دوام وسعادتنه ، انتظام حالنه خدمت ایدرلر. وزوج ، ارتق برطاقم تهلکه‌لی وعفتشکن برحیات غیراخلاقیه‌یه دوشمکدن ، قازانجنی ، صحتنی ، حتی حیاتنی تهلکه‌لره دوشورمکدن قورتولمش اولور .

واقعا بوکا مقابل قادینلر اراسنده امتزاجسزلق وقوعی کبی مزعج احوالده کورولورسه‌ده بونلر برطاقم حس اوزرینه تحدث ایدن حاللر اولوب عقل وفکر ومنطق دائره‌سنده حرکت وتدبیر اولنورسه ، کندیسنه تعدد زوجات حلال اولمش کمسه‌لر ایچون بومحذورك دفعی ، متعدد قادینلرك حسن اداره‌سی پك ممکندر وامثالی یوق دکلدر .

ایشته تعدد زوجاتك جوازی ، مجرد نسبك ، عرض و ناموسك ، دین واخلاقك ، مال وعائله‌نك حسن محافظه‌سیچون حین حاجتده اختیاری ضروری برتدبیر اضطراری دن عبارت اولوب هر مسلمه امر ایدلمش دکلدر . وتعدد زوجاتك اسباب جوازینه دائر سویلدیکمز بو احوال بیوك شهرلرده ، مدنی مملکتلرده دخی واقع اولان احوال اولوب کویلرده باخصوص بدویلرده ، ابتدائی اقوامده تعدد زوجاتی عادتا واجب قیلان دها باشقا حاللر واردر . حقیقت ، ارکك نفوسنك قادین نفوسنه نسبتله پك زیاده ازالدیغی وقتلرده عائله‌لرك تنظیم احوالی وارالرنده قوجه‌سز قادین بولونماسی ، طرز معیشتلری ومحل اسکان ومحیطلری ایجابی ، غایت بیوك محاذیر اجتماعیه واخلاقیه تولدینی انتاج ایدن قبیله‌لرده متعدد زوجاته جواز بولونماسنك نه بیوك امداده یتیشدیکنی ، بوکبی اقوام و قبائلك احوالنه یقیندن واقف اولانلر تقدیر ایده‌بیلیرلر . ومجرد تعدد زوجاته جواز بولونماسی سایه‌سنده

زوال وانحلالدن قورتولمش عرض وناموسلر ، عائله‌لر ، قوم وقبیله‌لر آز دکلدر.

هیچ شبهه یوقدرکه تعدد زوجات ایچون جواز براقمق آز چوق دنیانك هر یرنده وهر قوم ایچون لازمدر . [١] انجق بعض یرلرده و بعض احوالده بولزوم، قطعی بر احتیاج اولور . طبیعیدرکه ، دین اسلام‌کبی هر صنف انسانلره هریرده وهر زمان ایچون حکمی شامل بردین عمومی‌ده بویله بر احتیاجه قارشی برماده بولونمامسی براکسیکلك ، اك مهم برمسئلهٔ اجتماعیه‌یی ، احتیاج طبیعی‌یی درپیش ایتمه‌مك اولور ایدی . بوایسه دینمزك حائز اولدیغی اکمل ادیان ، خاتم ادیان صفتلرینه منافیدر . برچوق کمسه‌لر، تعدد زوجاتی قادینلروقادینلق ایچون عمومیتله فنا برشی اولمق اوزره کوررلر و کوسترلر . حالبوکه تعدد زوجات ایچون جوازبولونماسی، اك زیاده قادینلرك سعادتنه خدمت ایدن بر کیفیتدر . زیرا تعدد زوجات، نیجه قادینلرك عائله تشکیل ایتمسنه ، اولاد واحفاد صاحبی اولملرینه ، عرض وناموسلرینك ، شرف وحیثیتلرینك مال وجانلرینك محافظه‌سنه مدار اولمش واولمقده‌در .

عقلاً دوشونولورسه ، عمومیت اعتباریله قادینلرك بو تعدد زوجاته جواز بولونماسندن ممنون و بوکا طرفدار اوللری لازمکله‌جکی اکلاشیلیر . نته‌کیم ، ١٣٢٧ (١٩١١) تاریخنده مسافرةً شامده بولونیور ایدم . اورایه‌سیاحت‌طریقیله قادین ارکك بر چوق انکلیزلر کلمش ایدی . عینی اوتلده بولونیور ایدك . قادینلردن بریسی اسلامیته دائر بحث آچدی . بوکاده سبب، بولوندیغمز اوتله پك یقین بولونان بر مسجدك مناره‌سندن اوقونان اذان اولدی . قادین، اولا اذانك معناسنی فرانسزجه‌یه ترجمه ایتمکلکمی ایسته‌دی . بن سویله‌دم اویازدی . « حی علی الصلاة » دنصکره « حی علی الفلاح » کلمسنی پك بکندی . صکره بعض سؤاللر صوردی . واك اهمیت ویره‌رك صوردیغی تعدد زوجات مسئله‌سی ایدی. بن جواب ویردم . بیلدیکم قدر جوازك حکمتلرینی ایضاح ایتدم . قبول ایتدی.

[١] هرحالده آچیق عمومخانه‌لری ، متره‌سلرله یاشامایی قانونی ومشروع کورمکدن ، رسماً حمایه‌آلتنه آلمقدن پك زیاده اخلاق وکرك حفظ نسب وکرك میدانه کلن چوجوقلرك طینت وحیثیتلری نقطهٔ نظرلرندن دها چوق شرفلی اولور .

و حقيقةً انكلترهده حرملري دماغى خستهلقلره طوتولمش بر چوق اركـكلر واردركه، تكرار اولهنهمهمك يوزندن سويلهديككمز فنالقلره دوشمكدهلردر . اوهت، بوكبي احوال مجبرهده تعدد زوجاته جواز بولونماسى پك ايى اولاجقدر . ديهرك حكم اسلامىنك اصابت و علويتنى تصديق ايتدى . وبو ، اكلاشلماسى كوچ بر حقيقت دكلدر . بى طرفانه دوشونولورسه ، تعدد زوجات يوزندن كلهن محاذيرك ، او يوزدن كلان محسناته نسبتله پك كوچوك قالاجغى تعبير مخصوصنجه بوجوازك مصلحتنك ، مفسدتنه غالب بولونديغى پك قولاى اكلاشيلير.

بعضيلرى هيچ دوشونمكسزين، مادامكه تعدد زوجات جائز اوليور . قادينله اركك اراسندهكى مساوات حقوق ، تعدد ازواجكده قبولنى استلزام ايتمزمى ؟ ديهيه قالقيشيرلر. فسبحان الله! ازدواج وتأهلدن مقصد اصلىنك تناسل و تكثر نفوس و حفظ نسب اولوب تعدد زوجاتده بونلرك مع زيادةٍ حاصل ، تعدد ازواجده ايسه تماميله مختل وزائل اولديغى ميدانده ايكن بويله برملاحظه ناصل وارد اولابيلير !

خلاصه ؛ تعدد زوجاتك جوازى حقنده هر ملتك قوانيننه بر ماده وضعى لازمدر . وبو جوازك حسن تطبيقندن هر مملكتده ، هريرده محافظهٔ اخلاق ، تكثر نفوس و حفظ نسب وشرف ايچون استفادهلر حاصل اولاجغى محققدر . فنا اولان، بوجوازك سوء استعمالىدر. سوء استعمال ايدلديكى تقديرده فنالق ويرميهن هانكى شى واردر ؟ معمافيه بو سوء استعماله قارشى دينى ، اجتماعى مانعلر ، تحذيرلر ، تدبيرلر يوق دكلدر . وينه اك ايىسى عقايد دينيهيى تحكيم واجتماعياتى يوكسلتمكدر ؛ فقط ايجابنده حكومتك مداخلهسيله ادارى تدبيرلرده اتخاذ اولونابيلير . مثلا، اساس اعتباريله دين اسلام نظرنده نكاحك حلال اولماسيچون ايكى طرفك رضاسى يعنى ناموسكارانه وعائله تشكيل ايتمك نيتيله بالرضا ازدواجه قرار ويرملرى كافى ايكن ، سوزلرينى سوء استعمال ايدنلره ميدان براقمامق ايچون شاهدلر بولوندرمق شرط ، اذننامه آلمق كبى بعضى معاملهلر لازم كورولمشدر . بناءً عليه تعدد زوجات حقندهكى جواز دينىنك سوء استعماليله مهم محذورلر تولد ايدن يرلرده ، ازدواج اذننامهسى آلينيركن بو خصوصىده بعضى تقيدات

رسمیه‌یه تابع طوتمق ممکن‌در . زیرا اساس‌اولان، سعادت عائله‌نك تأمینی‌در . برده ازدواج‌دن اول، ایلرده اوزرینه باشقه زوجه آلدیغی تقدیرده‌معتاداولان مهرلردن باشـقه معین بر مبلغ تضمینات اعطاسنی تعهد ایتدیرمك کبی قادین طرفندن بعضی تدبیرلر اتخاذی‌ده ممکن‌در. فقط بوکبی شیلرتا ابتدادن، طرفینك یکدیکرینه قارشی عدم اعتمادلرینی خاطره کتیرمك کبی سه‌ویمز معنالری متضمن اولدقلرندن الك ایسی دائما طرفینك دیناً بری برینه قارشی معقول و حرمتکار حرکت ایتمکله مکلف اولدقلرینه معتقد اولمالری‌در . عمومیت بویله اولونجه ، استثنالرك حکمی اولامایه‌جغی وذاتاً استثناسز برقاعده‌نك بولونامیه‌جغی معلومدر.

٤ — حفظ مال

نفسنك ونفقه‌لری اوزرینه واجب اولان کمسه‌لرك اعاشـه‌لرینه مدار اولمق ایچون حلالندن مال قازانمق هرمسلمان‌اوزرینه فرض‌در. مال وثروت ، قرآن کریم‌ده، خیرکلمه‌سیله افاده بیورلمشدر . ن. «کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترك خیراً الوصیة للوالدین والاقربین بالمعروف حقاً علی المتقین» سورهٔ بقره — ١٨٠ ,II, 176) « بریکزك وفاتی یاقلاشـدیغی وقت، اکرچوق مال (خیر) براقیورسـه اناسی ، باباسی واقرباسیچون دینك امری داخلنده وصیت ایتمسی سزه مساعده ایدلدی . »

پیغمبر افندمز، « نعم‌المال‌الصـالح للرجل‌الصالح » « صالح مال، صالح رجل ایچون نه‌ایی‌در » بیورمشلردر . صالح کلمه‌سنك معناسی شـمولّلی اولوب حلال دیمك اولدیغی کبی‌اهل ولایق‌ده دیمك‌در. بناءً علیه لاعلی‌التعیین هر مال، هرکس ایچون مناسب‌اولمایوب بوحدیث شریفدن، هرشی‌ده‌اولدیغی کبی، مالك‌ده اهلنك، حسن اداره ایده‌بیله‌نك یدنده بولوندیغی وقت پك کوزل اولاجغی اکلاشیلیر . دین اسلام‌ده اغنیای شـاکرینك مرتبه‌سی غایت بیوك اولدیغندن حلالندن مال قازانه‌رق بومرتبه‌یی احراز ایچون چالشمق پك لازمدر. اغنیای شاکرین‌دیمك، نائل اولدقلری ثروتی رضای الهی‌یه موافق صورت‌ده استعمال ایدن زنکینلر

دیمكدر . واقعا فقرای صابرینكده مقاملری بیوكدر . فقط اونلر اغنیای شاکریندن اولمق ایچون چالیشوبده بتقدیرالله ، اسباب مانعه حیلولتیله موفق اولامیان وبوموفقیتسزلك تأثیراتیله دخی استقامتدن عدول ایتمیهن ، صبروتحمل کوسترهن فقرادر. ولاعلی التعیین فقر، نظراسلامده ایی برشی دکلدر. «وکادالفقر ان یکون کفراً » «فقیرلك کافر اولمغه یقین اولدی » بیورلمشدر. برچوق کناهلرك، جرملرك یاپلماسنده فقرك بیوك دخلی اولدیغی معلوم دکلیدر ؟

مسلمان، دین وشرفنك، صحت وعافیتنك حسن محافظهسنه مدار اولاجق صورتده کسب یسار ایتمك وذلت فقردن قورتولمق ایچون چالشمقده اصلا قصور ایتمیهجكدر .

برده « الفقر فخری وانا افتخر به » « فقر بنم فخرمدر . وبن اونكله افتخار ایدهرم » حدیث شریفی مرویدرکه ظاهرا اولکی حدیثه منافی کورونور. فقط حقیقتده منافیلکلری یوقدر . هرایکیسنكده آیری یرلری واردر. اوهت، زمانلر اولورکه ، انسان، شرفندن، ناموس وحیثتندن فدا ایتمکه راضی اولدیغی تقدیرده، بیوك مبلغلر قازانابیلیر. اویلهزمانلرده، برچوق کمسهلر،شرف واستقامتلرینی مال ایله ، ثروت ایله دکیشدکلری حالده بر قسم ذواتده هردرلو مشکلاته قاتلانهرق دین وحیثیتلرینی محافظه ایچون فقر وضرورتده قالمغه راضی اولورلر. طبیعیدرکه، اوکبی مشکل وبحرانلی زمانلرده، هردرلومحرومیتلره قاتلانان انسانلر ایچون اوفقر ، بحق سزاوار فخر اولور . نتهکیم بوحرب عمومیده برچوق کمسهلر قولای زنکین اولدقلری وهردرلو راحت ونعمتلر ایچنده یاشادقلری حالده ، برخیلی ذوات، کندیلری ایچون امکان و سهولت مبذولاً موجود ایکن، پك چوق صیقینتیلره تحمل ایتدیلر . ناموس و استقامتدن آیرلمغه راضی اولمادیلر . وذاتاً پیغمبرافندمز، عمومیتله فقر فخردر بیورمامشلر ، بنم فخرمدر دیه تخصیص ایتمشلردر . یعنی بوحدیث شریف ، اثر نبوی‌یه اقتفا ایله فخر ایدیلهجك فقره تحمل ایدهبیلهنلر حقندهدر. حقیقت، فخرکائنات افندمز، اثنای حیاتلرنده ، کندیلرینه پك مهم آلتون کتلهلری تکلیف اولوندیغی حالده حق وحقیقتدن آیرلمایهرق هردرلو مزاحم دنیویهسیله برابر عصمت وناموس یوزندن

کلەن فقری، حق‌دن عدول ایله ایدینیله‌بیله‌جك الك بیوك ثروتلره ترجیح بیورمشلردر امام بوصیری رحمة الله علیه حضرتلری بومعنانی شو بیتلرله نه‌کوزل افاده بیورور:

وراودته الجبال الشم من ذهب عن نفسه فاراها ایما شمم
واکدت زهده فیها ضرورته ان الضرورة لاتعدوا علی العصم
وکیف تدعوا الی الدنیا ضرورة من لولاه لم تخرج الدنیا من العدم

« التوندن یوکسك طاغلر (طاغلر کبی چوق التونلر) جناب پیغمبرك میل ایتمسیچون عرض اولوندیلر. حضرت پیغمبرك اونلره کوستردیکی یوکسکلك نه بیوك ایدی ! اویله برحالده پیغمبرافندمزك ضرورتی ، زهدینی تأکید ایتدی . ضرورت، عصمتلره غلبه ایده‌مز. کندیسی اولماسه دنیا عدم‌دن وجوده کتیرلمیه‌جك اولان برذاتك ضرورتی ، اونی ناصل اولورده دنیایه میل ایتدیرر ؟»

بومستثنا فقرك الك بیوك غناره رشك آور وجداً مدار فخر اولدیغنه شبهه ایدیله‌مز . فقط عمومیتله ملاحظه ایدیلنجه، دین اسلامده خیراولان، شبهه‌سز سعی وفعالیت ورفاه وثروت‌در . عجز وکسالت وفقر وضرورت دکلدر .

« دین اسلام وعلوم وفنون » دن بوبحثه دائر اولان شوسطرلری نقل ایده‌لم:

« دین اسلام، اموردنیویه واخرویه‌یی جامع‌در. «الدنیا مزرعة الاخرة» کلام عالیسی امور دنیاده حسن ترقی‌نك، امر آخرتك حسن محافظه‌سنه مدار اولاجغنی کوسترر . فقر وفاقه ، عجز و مسکنت وجهل وعطالت اصحابنك هیچ بروقت ثروت وغنا وهرنوع حسنات وصالحاته مقتدر وسعت دنیا صاحبلری کبی اولامایه‌جقلری، ن. « ضرب الله مثلاً عبداً مملوکاً لایقدر علی شیئی ومن رزقناه منا رزقاً حسناً فهو ینفق منه سراً و جهراً هل یستوون الحمدلله بل اکثرهم لایعلمون » سورهٔ نحل ٧٥ ,XVI,77) « الله مثل ایراد ایدرکه هیچ بر شیئه قادر اولمیان برعبد مملوك ایله ، طرفمزدن ویردیکمزایی رزق‌دن، کیزلی ، آشکار انفاق ایدن کمسه مساوی اولورمی ؟ حمد اللهه مخصوص‌در . فقط چوقلری بیلمزلر . » « وضرب الله مثلاً رجلین احدهما ابکم لایقدر علی شیٔ وهوکل علی مولاه اینما یوجهه لایأت بخیر هل یستوی هو و من یأمر بالعدل و هو علی صراط مستقیم » سورهٔ نحل ٧٦ ,XVI,78) « ینه الله مثل ایراد بیورور .

ایکی کشیدن بریسی دیلسز وصاغیر، هیچ برشیئه قادردکل وافندیسنه صیقینتی. نره‌یه کوندرسه خیرایله کلز. بویله برکمسه، عدل‌ایله امرایدن‌وطوغری‌یوله‌کیده‌ن برذات ایله مساوی‌اولورمی؟ » آیت جلیله‌لریله ثابت‌در. بونلر و امثالی نصوص، نظر اسلام‌ده، عاجز ، جاهل ، مسکین ، خیرسز کمسه‌لرك دکل، انجق زنکین ، صاحب خیر ، عالم وعادل بیوك ذاتلرك مقبول اولدیغنی کوستررلر .

ایشته دین مبین، دائما دنیوی، اخروی تعالی‌یه سوق ایدر . فقط هرکس زنکین اولامایه‌جغی وبالطبع فقیر قالانلرده بولوناجغی جهتله ارادهٔ جزئیه‌لرینی صرف ایتمش اولدقلری حالده کسب یسار ایده‌مه‌مش ، فقیر قالمش اولانلره صبر وتحمل وسعی وغیرت‌ده ثبات ایله اسباب لازمه‌یه توسل وعینی زمانده مأیوس اولمایه‌رق توکل امر بیورور. وبویله امر الهی دائره‌سنده اسبابنه توسل ایتدیکی حالده موفق اولامیان فقرای صابرینك درجه‌لرینك علویتنی‌ده آیریجه کوسترر »

بوراسی بویله . فقط شوده اونودولمامالی‌درکه ، مسلمانلق ، زنکینلیکی ، قدرت وقوتی ترجیح‌ایتمکله برابر، عینی زمانده مال ومنالك عصیان وطغیانه بادی اولماسی محذورندن‌ده تحذیر ایدر. مثلا، ن . « انالانسان لیطغی ان رأه استغنی » سورهٔ علق ٦-٧ (XCVI, 6, ٧) « انسان کندیسنی مستغنی کورونجه آزار » « ولو بسطالله‌الرزق لعباده لبغوا فی‌الارض ولکن ینزل بقدر مایشاء انه بعباده خبیر بصیر » سورهٔ شوری ٢٧ (XLII 26, ٢٧) « جناب حق قوللرینه رزقی پك کنیش ویرسه ایدی، یر یوزنده آزارلرایدی. فقط ایستدیکی مقدار احسان ایدر . محقق او ، قوللرینك حاللرینی بیلیر ، کورور » وامثالی آیات کریمه غنانك محذورلرینی بیلدیررلر .

ابوالحسن البستی مرحومك :

« هما رضیعا لبان حکمة وتقی   وساکنا وطن مال وطغیان »

« حکمت ایله تقوی ایکیسی برسوتدن امشلردر. زنکینلك‌ایله آزغینلق‌ده همشهریلردر . » بیتی‌ده حکمت وتقوایه مقارن اولمیان مالك موجب طغیان اولاجغنی بیلدیرر .

شمدی‌ده زنکینلکك فائده ومضرتلرینه دائر کتب اسلامیه‌ده کوروله‌ن بعضی مطالعه‌لری ذکر ایده‌لم :

زنکینلیکك فائده‌لری . — ١ .ـ هردرلو عبادتلرك ، وظیفه‌لرك اجراسنه مقتدر اولمق قصدیله نفسك محافظه‌سنه صرف ایتمك ٢ .ـ دینك امرلرینه توفیقاً باشقالریچون صرف ایتمك‌که ، بو ، صدقه ، مروئه ، حفظ شرف و استخدام اولمق اوزره درت قسم‌در .

صدقه فقرایه ویریلیر . مروئه، فقرانك غیری کمسه‌لر اوغورنده هدیه‌لره ، ضیافتلره وبونلره مماثل شیلره صرف ایتمك‌درکه ، اخوان واصدقا قازانماسنه ، اسخیا و عالیجنابلر زمره‌سنه کیرلمسنه سبب‌در . « تهادوا تحابوا » هدیه‌لر ویریشیك ، سه‌ویشك » حدیث شریفی بونی آمردر .

حفظ شرف ایچون پاره صرفی‌ده ایکی درلو فائده تأمین ایدر . بریسی خلقك لوم وطعنندن ، بدزبانلرك لساننده‌ن قورتولمق ؛ ایکنجیسی‌ده باشقالرینی ذم وغیبتدن قورتارمق‌در. پیغمبرافندمز ، شرف‌نفسك، حیثیتك محافظه‌سیچون صرف ایدیله‌ن پاره صدقه‌دن معدوددر ، عندالله اجری واردر بیورمشلردر.

استخدام ، انسانك محتاج اولدیغی ایشلرده باشقالرینی قوللانماسی‌در . طبیعی بر انسان هرایشنی کندی کوره‌مز وکوره‌بیله‌جکلری ایچنده‌ده مهمی ، غیرمهمی واردر. مثلا علم ومعرفت تحصیلی ومعالیٔ دنیویه واخرویه‌یی تفکر ایچون وقت بولمایه مدار اولمق اوزره بعضی ایشلرینی باشقالرینه‌کوردورمك، البته اهل اولان ایچون برنفع‌در . وتقسیم اعمال قاعده‌سنه موافق‌در .

٣ .— منافع عمومیه ایچون صرف ایتمك‌در. مکتبلر، کوپرولر، مسجدلر، چشمه‌لر ، خسته‌خانه‌لر وامثالی یاپدیرمق وهنر ومعرفت صاحبلرینه ایش بولوب چالیشدیرمق مالك بو نوع منافعندندر .

زنکینلیکك مضرتلری . — بوده اوچ درلودر : ١ .ـ بر طاقم کناهلرك اجراسنه امکان وجسارت ویرمسی. ٢ .ـ انسانی ناز ونعیمه آلیشدیروب وقت احتیاجده زحمت وتهلکه‌یی مؤدی اولماسی‌در. پیغمبر افندمزك « اخشوشنوا فان النعم لاتدوم » « قابالاشیك زیرا نعمتلر دوام ایتمز » بیورمالری بوندن توقی‌یی

آمردر. ٣ ـ پاره محبتنك حرص واحتراصلری آرتیره‌رق حق وحقیقتی حقیله تفکره مانع اولاجق غوائل ومشاغل احداث ایتمسیدر.

کورولیورکه، زنکینلیکك مضرتلری انجق سوءاستعماله مساعداولماسندندر. عجبا سوء استعمال ایدیلنجه خیرلقدن چیقمایان هانکی شی واردر؟ بناءً علیه عمومیت اعتباریله ثروت خیردر. انجق خیر اولماسی خیره مدار اولماسندندر. ن. «المال والبنون زینة الحیوة الدنیا والباقیات الصالحات خیر عند ربك ثواباً وخیر املاً» «مال و اولاد، دنیا حیاتنك سوسیدر. سائر اعمال صالحه ربك عندنده دها خیرلی ثواب وامللردر.» دیمك که، مال واولاد، لازملی شیلر ایسه‌لرده اعمال صالحه دها خیرلیدر. ن. «و اعلموا انما اموالکم واولادکم فتنة» سورهٔ انفال ٢٨ ,VIII,28) «مالریکزك واولادیکزك سزی کناهلره سوق ایده‌بیله‌جکلرینی بیلیك» و «یا ایها الذین آمنوا لاتلهکم اموالکم ولا اولادکم عن ذکرالله» سورهٔ منافقون ٩ ,LXIII,9) «یا ایمان ایدن کمسه‌لر، مالریکز وچوجوقلریکز سزی اللهی ذکر ایتمکدن منع ایتمه‌سین» آیت جلیله‌لری وامثالی، حسن محافظه‌لری واجب وجاذبه‌لی اولان مال واولاد محبتلرینك انسانی، حق وحقیقته تابع قالمقدن منع ایتمه‌سی لزومنی بیلدیررلر.

حفظ مالك مختلف شکللری واردر. برکره مالك محلنك غیریسنه وحدندن فضله صرفی ممنوعدر. ن. «کلوا واشربوا ولا تسرفوا» سورهٔ اعراف ٣١ ,VII,29) «ییك، ایچیك. اسراف ایتمه‌یك» «ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین وکان الشیطان لربه کفوراً» سورهٔ اسرا ٢٧ ,XVII,29) «مسرفلر شیطانلرك قارده‌شلریدر. شیطان ایسه ربنی انکار ایدیجیدر»

اولجه‌ده سویلدیکمز وجه ایله مالك صرف و انفاقنده اعتدال شرطدر. ن. «الذین اذا انفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلك قواماً» «انفاق خصوصنده اسراف و خست ایتمیوب ایکیسی اورطه‌سی مسلك قویم طوتانلر اللهك امرینه موافق حرکت ایدنلردر» «ولاتجعل یدك مغلولة الی عنقك ولاتبسطها کل البسط فتقعد ملوماً محسورا» سورهٔ اسرا ٢٩ ,XVII,31) «الیکی بوینکه باغلایوب قالمه، وبتون بتونه آچمه، هرکسك لومنه معروض یاخود محتاج قالیرسك» وامثالی آیات کریمه هپ بومعنایی بیلدیررلر.

ذاتاً مسلمان ، مالنك ، وقتنك ، صحت وعافيتنك والحاصل هرشيئنك صورت صرف واستعمالندن مسئول اولاجغندن ، هيچ برخصوصده حسابسز حركت ايتمكه مأذون دكلدر .

بوبويله اولونجه ، مالك باطل ويا مضر صورتلرله صرفنك نه عظيم كناه اولاجغى ميدانده‌در . ازجمله رشوت ، پك بيوك كناهدر . پيغمبر افندمز رشوت ايچون ، ويرنده ، الانده ، واسطه اولانده ملعوندر بيورمشلردر . ن. « ولاتأكلوا اموالكم بينكم بالباطل وتدلوا بها الى الحكام لتأكلوا فريقاً من اموال الناس بالاثم و انتم تعلمون » سورهٔ بقره ـ ١٨٨ ,II,184) « ماللريكزى اراكزده باطل و بيهوده صورتده ييه‌ييكز . ناسك مالنى بر طاقملرينك كناه اولەرق ييملريچون حكامه رشوت ويرمه‌يك وسز بونك باطل و حقسز اولديغنى بيليرسيكز » آيت جليله‌سى‌ده مالك باطل ويا مضر صورتده صرفنك وباخصوص رشوتك ممنوعيتنى بيان بيورور .

صكره ، مالك نا بجا ويا مضر صورتده صرف ايدلمه‌مسى كفايت ايتمز . اونى نافع صورتده ايشله‌تمكده لازمدر . التونك و كوموشك ايشله‌دلمكسزين صاقلانماسنده‌كى ممنوعيت ، بتون وهر درلو ماللره شاملدر . مثلا تارلالرى ، معدنيانى وسائره‌يى نفع وحاصلات كتيره‌جك صورتده ايشله‌تمك ، خصوصى ، عمومى منفعت تأمين ايده‌جك برحاله قويمق ممكن ايكن قصور ايده‌رك غير نافع بر حالده براقمق جائز دكلدر . بو بابده اصحاب املاكك كنديلرى ديناً مكلف اولدقلرى كبى لزومى حالنده حكومت‌ده مداخله ايله عرف وعادتلرى ، عمومك رضا و منافعنى ، مقتضاى حال و موقعى ، حق ملكيتى ، حق سعى ، احتياج امتى هپ نظره اعتباره آله‌رق اراضينك وسائر منابع ثروتك و اصحاب سعى وغيرتك معطل قالمالرينه مانع تدابير اتخاذ ايده‌بيلير .

دينمز ، نعمت و ثروتلرك محدود كمسه‌لرك اللرنده طولاشوب اوته‌كى انسانلرك محروم قالمالرينه‌ده راضى اولماز . نته‌كيم ن. « ماافاءالله على رسوله من اهل القرى . فلله وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل كى لايكون دولة بين الاغنياء منكم » سورهٔ حشر ٧ ,LIX,7) « كويلولرك ماللرندن جناب حقك پيغمبرينه ارجاع

ایتدیکی شیلر، الله ورسولی و اقربا ویتیملر وفقیرلر ویولجیلر ایچون اولسونکه ، زنکینلر اراسنده تداول ایدوب قالماسین » آیت جلیله سنك معناسی زمان جاهلیتده و الآنده بعضی مملکتلرده اولدیغی کبی ماللر ، چفتلکلر ، یالکز زنکینلر ، رئیسلر النده اولوب سائر اهالینك اونلرك معیتنده کوله بولونماسنه؛ ویا هرنه صورتله اولورسه اولسون ثروتك حقسز صورتده توزعنه، میدان ویرلمه سنك جائز اولمادیغنی بیلدیرمکدر . ایقاع ایتدکاری فساد و ضررلردن ونقض عهدلرندن طولایی مدینه جوارندن تبعیدلری لازمکلهن بعضی دشمان کویلولرینك براقدقلری مالارك تقسیمی صره سنده بو آیت کریمه نازل اولمش بولوندیغندن زنکینلره برشی ویرلمه مش وبوصورتله جاهلیتده حکم سورهن ، ثروتلرك یالکز زنکینلر اراسنده تداولی فعلنك رفعی لزومی بالفعل کوسترلمشدر . وبوبابده حق دعوالرینه محل قالمامق ایچون دها اولکی آیتلرده بوکویلولرك تنکیل و تبعیدی ایچون آتلره ، دوه لره بینه رك محاربه یه اشتراکلری واقع اولمادیغی ، سعیلری سبق ایتمدیکی جهتله بونلرك یالکز پیغمبرك یعنی حکومتك امرینه براقیلدرق امور حکومته ، ایتام و فقرایه وسائر محتاج و مناسب اولانلره توزیع ایدلملری اقتضا ایده جکیده علاوةً بیلدیرلمشدر .

صکره دولتك تحت حکمنده بولونان اراضینك اکثریسی اراضیٔ امیریه دن اولماسیده تأمین مقصده مدار اولان اساسلردندر . اراضینك میری اولماسی اونلرك اساساً عموم ملتك مالی اولوب ذی الیدلرینه برنوع ایجار ایله حق تصرف ویرلمش اولماسی دیمك اولدیغندن موجر اولان حکومت ، پك ضروری کورورسه، سوء تصرفه مانع اولمق وحسن تصرف ایتدیرمك ایچون حق مداخله سنی استعمال ایده بیلیر . اماناتی اهلنه تودیع امر جلیلنك حکمی بو توزیع اراضی مسئله سنده ده شاملدر . بناءً علیه اراضی وهر نوع اموال تصرف و توزیعاتنك سوء استعماله میدان ویرمه مك ایچون دین اسلام اساسات لازمه یه مالكدر .

خلاصه ؛ دینمزده حق ملکیتك قدسیتی و عینی زمانده اصحاب اموالك وظائفی با امر الهی محکم ومعین وهرصنف وهر طبقه نك حق و منافعی محفوظ ومؤمن اولدیغندن هیچ بر طرفك شکایت وناخوشنودیسنه محل براقلمامشدر .

حق ملكيتك محفوظ ومقدس اولماسى هم آخرك تجاوز وتعرضنه مانع ، هم صاحب ملكك ، قواعد مقبوله دائره‌سنده ، مالنى ايسته‌ديكى كبى بيع ومبادله ويا وصيت وهبه ايتمك‌ده وهرهانكى برصورت‌ده استعمال وتصرف‌ده حر ومختار اولمسنى مستلزم‌در .

انسانك برماله صاحب اولماسى ياطوغريدن طوغرى‌يه طبيعت‌ده موجوداتى استخدام واستعماله ، الويريشلى برحاله كتيرمك ايچون سعى صرف ايتمش اولماسيله ياخود مبادله ، اشترا ، توارث ، هبه كبى صورمعلومه ايله اولور. تدقيق ايديليرسه بونلرك هپ حق سعيه راجع اولدقلرى اكلاشيلير .

ن. «وان ليس للانسان الاماسعى» آيت كريمه‌سى و «من احيا مواتاً فهوا حق به» « بولو برايشى ديريلته‌ن كمسه اوكا مالك اولمق ايچون اك زياده حق صاحبى‌در » حديث شريفى و « الارض لمن احياها » قاعدهٔ فقهيه‌سى هپ بو معنايى افاده بيوروررلر .

بويله سعيك قازانديرديغى حقه مستند اولان ملكيتى تجاوزه اوغرادان بتون ايشلر ، سرقتلر احتكارلر ، حيله‌لر ، غبن فاحشلر ، غصب وغارتلر كافة ممنوع وحقلرنده ياپماسى مقتضى معامله‌لر تماميله مصرح‌در .

حفظ مالى تامين ايچون دين مبين‌ده زمين وزمان ايجاباتنه موافق قاعده‌لر، اجتهادلر واردر. مثلا سرقتك منعيچون سارقك النى سرقت‌دن كسمك لازمدر. بونك شكلى هريرده وهروقت براولماز . عشيرتلر ، محيطلر اولوركه اوراده الى مادةً كسمك‌دن باشقا صورتله سرقتك اوكى آليناماز . مملكتلر ، ملتلر اولوركه كوچوك برحبس جزاسى سارقك سرقتدن النك كسيلمسى وبتون باشقالرينك عبرت الماسيچون والحاصل عموميتله سرقتك منعى ايچون كفايت ايدر .

حفظ مالك برباشقا شكلى‌ده ماللرينى حسن محافظه ايده‌ميه‌ن سفها ، بلها ، مجانين و عجزه قبيلندن اولان انسانلرله صبياتك اموالنى ، وصى ويا وكيل تعيين ايدەرك اداره ايله زكات و حاصلاتندن هم صاحب ملكى هم‌ده فقرايى و عمومى مستفيد ايتمك‌در .

ياخصوص يتيملره عائد اولان اموالى ويتيملرك كنديلرينى حسن محافظه

وصیانت دینمزك پك اهمیتله امر ایتدیکی بروجیبهٔ جلیله‌در. بوبابده متعدد نصوص جلیله واردر . ازجمله « اتجروا فی اموال الیتامی لاتأکلها الزکاة » یتیملرك مالل‌رینی معطل براقمایك . تجارت کثیره‌جك صورتده استعمال ایله تاالاندیرك که زکاة رأس‌المالی یمه‌سین » حدیث شریفی بومعنایی صریح صورتده بیان بیورور.

٥ — حفظ دین [١]

حفظ دین دینلنجه الك اول حفظ ایمان ، حفظ روح و وجدان اکلاشیلیر. بتون عبادات و طاعات و سائر اعمال اوکا متفرع اولورلر . ارباب دینك وظیفه‌لرینی بلا احتراز حر اوله‌رق ایفا ایده‌بیلملری وباخصوص چوجوقلرینه ایسته‌دکلری کبی دینی تربیه ، سلامت روح ، استقلال وجدان، حریت حرکات تربیه‌سی ویره‌بیلملری وبوصورتله ملتك دیندار وفضیلتکاراولماسنی تأمین ایده‌جك

[١] عمومیتله ، دین ، دنیا ایشلرینه قارشماز. مثلا بر فیزیك ویا کیمیا عالمی تجربه‌لرینی یاپارکن عجبا بوتجربه‌لر دین‌ده وارمی ؟ یاخود دین بونلره جواز ویریرمی ؟ دیه دوشونمز بوبله بر مکافیت یوقدر . انجق بو تجربه‌لرك لایتغیر قانونلره مستند اولدیغنه واولاجغنه قویاً قانع اولمقله برابر نظرینی سطحی مرتبه‌ده براقمایوب مطلع اولدیغی حکمتلری تفکر وتعقل ایده‌رك بوقانونلرك برواضعی اولدیغنی واحکام کائناتك کافه‌سنده حکم خالقك جاری بولوندیغنی اذعان وایمان ایله مکلفدر. وبوامنیهٔ عالیه‌نك مطلوب وجه‌ایله حاصل اولماسیچون کندیسنك ملاحظات حکیمانه‌یه مالك اولابیله‌جك برصورت‌ده تعلیم وتربیه ایدلمش، حاضرلانمش اولماسی ایجاب ایدر . یعنی هر درلو اشتغالات دنیویه اربابی سطحی نظرلق‌دن ضلالتلردن وقایه ایچون فکر دین امر اهمی اساسلی بر صورت‌ده تأمین ایتمك حفظ دین مقتضاسیدر طبیعی بو،مثلا صنایعی، علوم وفنونی دخی دین‌دن اوکرنملی دیمك دکلدر، نته‌کیم فن زراعته متعلق برخصوص مناسبتیله پیغمبر افندمز « انتم اعلم بأمر دنیاکم » سز دنیا ایشلریکزی دها ایی بیلیرسیکز» بیوره‌رق اموردنیویه‌یی آیریجه تحصیل ایتمك لزومنی بیلدیرمش، بوصورتله دین‌ودنیا ایشلرنی آییرمشلردر. اساساً دین اسلامك دنیاایشلرینه علاقه‌سی، علم اخلاقك علاقه‌سنك عینی‌در. بونوع اخلاق مداخله‌دن، هیچ برمعاملهٔ انسانیه‌نك خارج ومستغنی قالامیه‌جغی بتون فلسفی علم اخلاق کتابلرنده مسطور وارباب عندنده شبهه‌سز معلوم‌در .

ارباب علم ، اخلاق ایله حقوقك کوکلرینك بر ، داللرینك آیری وبوجهتله یکدیکریله دائما مناسبتدار اولدقلرینی و اولمالری لازمکله‌جکنی اساس اوله‌رق قبول ایتمشلردر .

بتون عواملی احضار و بو امنیهٔ جالبه یه مانع اولابیله جك احوالی رفع و دفع ایده بیلمك ایچون مقتضی شرائطی حائز اولالری حفظ دین ضرورتنك ایجابی‌در .

انسانك، کمال صفتلریله متصف و نقصان صفتلرندن منزه، بر خالق متعاله ایمان لیاقتیله متخلق اولدیغنی بیلیورز. بو عالی فطرتك سالم اوله‌رق محافظه‌سی و ضلالته دوشمش بر محیط و تأثیر التنده بوزولامسنك کمال حریتله تأمینی، الك مهم بر وظیفهٔ دینیه و انسانیه‌در . هم یالکز ، بوزولاماسیچون دکل، عینی زمانده لازم اولدیغی وجه ایله تربیه و تنمیه‌سی نه‌یه متوقف ایسه حصولیچون فردی و جمعی صورتده چالیشمق‌ده واجبدر. اوت، دین اسلام، هر فردی اعتقاد و اعمالنده، وجدان و افعالنده حریت و استقلالنك حسن محافظه‌سیچون سعی و غیرتله مکلف طوتدیغی کبی تشکیلات داخلنده عن جماعةٍ چالیشمق‌ده امر ایدر . بونك الك مؤثر شکلی‌ده بالطبع حکومت قوتیله چالیشمق‌در . چونکه ؛ ملت محکومه افرادینك ؛ ملت حاکمه‌یه آز چوق مدارا و مماشات ایتمسی اکثریا منافع شخصیه‌لرینه مدار اولدیغندن ؛ مستقل و قوتلی بر حکومته مالك اولمامق ؛ سلامت اعتقادك ، حریت وجدانك ، حریت حرکاتك تمامیٔ محافظه‌سنه مانع اولیور. هر ملت حاکمه‌نك، ملت اسلامیه کبی ، لازم اولدیغی قدر متسامح و تحکم‌دن مجتنب اولمادیغی میدان‌ده‌در .

والحاصل دین اسلام ، علم و ایمان و عدل و احسان اوزرینه مؤسس و نظام عالمك حسن دوامنی تأمین ایله آمر مستقل بر حکومتك وجودینی ضروری کورور . عدل و احسان و امر بالمعروف و نهی عن المنکر ایله قائم اولماسنی ایستر . بو بابده بر چوق آیات کریمه واردر . ازجمله ، ن . « ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها واذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل » سورهٔ نساء ۵۸ ؛ (IV, 61) الله سزه امانتلری اهلنه ویرمکزی و ناس بیننده حکم ایتدیککز وقت عدالتله حکم ایتمکزی امر ایدر . » « کنتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنکر وتؤمنون بالله » سورهٔ آل عمران ۱۱۰ ؛ (III, 106) « سز ناس ایچون ظهوره کتیرلمش الك خیرلی امتسیکز . دینك امر ایدیکی ایله امر، فنا کوردکلرندن نهی ایدرسکز والله‌ه ایمان ایدرسیکز» « ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر اولئك هم المفلحون » سورهٔ آل عمران ۱۰٤ (III, 100) « سزك کندیکزدن

خیره دعوت، معروف ایله امر، منکردن نهی ایدر برجماعت اولسون. هرحالده اونلر فلاح بولورلر » «كانوا لايتناهون عن منكر فعلوه لبئس ما كانوا يفعلون» سورهٔ مائده ـ ٧٩ V, 82) » اونلر یاپدقلری منکردن بری برلرینی نهی ایتمزلر ایدی . بو حرکتلری نه فنا اولدی » « واتقوا فتنة لاتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة » سورهٔ انفال ٢٧ ؛ VIII, 25) «ضرری یالکز ظلم ایدنلریکزه اصابتله قالمایان فتنه‌دن صاقینك » آیت جلیله‌لری بومعنالری تماماً بیلدیررلر .

برنجی آیت جلیله‌ده‌کی امانات ، عمومیتله ایشلر یاخود بالخاصه ، مأموریتلر معنالرندن هانکی معنایه آلنیرسه آلینسین ، امورك اهلنه تودیعنی ، هم ملته ، هم حکومته عائد کورور . فقط الك زیاده مأموریتلری اهللرینه تودیع ایتمك مراد بیورلدیغی، آیت جلیله‌نك سبب نزولندن وهیئت عمومیه‌سندن اکلاشیلیر. بو آیت کریمه ، مکه‌نك فتحی کونی نازل اولمشدر . وجه نزولی‌ده شویله‌در :

فتح کونی ، کعبه‌نك قاپوجیسی عثمان بن طلحة بن عبدالدار قاپوبی کلیدلیه‌رك اناختاری آلمش ، ویرمه‌مك ایسته‌مش و « بن محمدك اللهك رسولی اولدیغنی بیلمیورم . بیلسه‌م ویرمكدن امتناع ایتمم » دیمش و هر نه قدر عناد ایتمیوب ویرمسی توصیه ایدلمش ایسه‌ده اصرار ایتدیکندن ، حضرت علی رضی‌الله عنه طرفندن بیلکی بوکوله‌رك اناختار آلنمش وکعبه آچلمشدر . پیغمبر افندمز ، کعبه‌نك ایچنده ایکی رکعت نماز قیلدقدنصکره چیقمشلر ؛ او صره‌ده کعبه‌نك سقایه‌سی عهده‌سنده بولونان حضرت عباس رضی‌الله عنه کلوب « بن سدانه‌یی (قاپوجیلغی) ده یاپارم » دییه‌رك اناختاری ایسته‌مش فقط بو آیت کریمه نازل اولمش بولوندیغندن حضرت پیغمبر افندمز، حضرت علی‌یه، اناختارك تکرار عثمانه ویرلمسنی وکوکلنك آلنماسنی فرمان بیورمشلر . جناب علی امری ایفا ایتمش . بونك اوزرینه عثمان، اولجه زورلایوب اناختاری آلدیغك وبکا اذیت ویردیکك حالده شمدی کلوب بویله حسن معامله ایتمه‌کك سببی نه‌در ؟ دیمسیله حضرت علی ، سنك سببکله آیت کریمه نازل اولدی . دییه‌رك آیتی اوقومش . عثمان آیتی ایشیدنجه درحال ایمان ایتمشدر . بو اثناده

پیغمبر افندمز ، بر ایشك اهلندن آلنمانك ظالملك اولدیغنی بیان ایده‌رك آیتك معنای شریفنی ایضاح بیورمشلردر [۱]

ایشته مسلمان برحكومتك اساسنی ، بو آیت جلیله‌نك محتوی اولدیغی ایكی كلمه تشكیل ایدر : ایشلری اهللرینه تودیع و عدالت .

بر كره بو اساسلر تعین ایتدكدنصكره شكلك تعیینی قالیركه اونی‌ده « كما تكونوا یولی علیكم » حدیث شریفی بیلدیرر . یعنی هر ملتك حكومتی كندی قابلیتنه كوره اولور دیمك‌در. بو كلام عالی، هم شكل حكومته هم‌ده حكومتلرك ایی ویا كوتو اولماسنه ، ملتلرك حال و موقعلرینك تأثیر عظیمی اولدیغنی بیلدیرر. فقط اسلام‌ده مطلوب ومرغوب اولان شكل حكومتك حاكمیت ملیه اوزرینه مبتنی اولان حكومت اولدیغی آشكاردر .

بر ایشه اهل اولمق ایچون اولا ، او ایشی لزومی وجه ایله بیلمك یعنی علم لازمدر . صكره امین اولمق یعنی تودیع اولونان اماتی شان‌ایمانه لایق صورتده محافظه و اداره ایده‌بیلمك ایستر .

بو آیت جلیله‌ده عدل‌دنصكره احسان ذكرایدلمه‌مسی، امر حكومت‌ده، قضا واحقاق حقوقده عدلك اساس‌اولوب‌احسانك ، شفقت ومرحمتك بالخاصه حقوق

[۱] كرك بو آیت جلیله وكرك دها برچوق نصوص شریفه ، اموری اهلنه تودیع ایتمه‌نك اهمیت فوق‌العاده‌سنی بیلدیررلر. ازجمله ن. « یاایهاالذین آمنوا لاتخونواالله والرسول وتخونوا اماناتكم وانتم تعلمون» سورهٔ انفال ۲۷ (VIII, 27) « یا مؤمنلر، اللهه ورسولنه خیانت ایتمه‌یك . بیلدیككز حالده امانتلریكزه خیانت ایتمه‌یك » آیت جلیله‌سنده‌كی خیانت تعبیرلرینك معناسی بودر . نته‌كیم « من ولی من امرالمسلمین شیئاً فولی رجلاً وهو یجد من هو اصلح للمسلمین منه فقد خان‌الله ورسوله » مسلمانلرك اموزندن بریسنی اداره‌یه مأمور ایدیله‌ن بركمسه، دها اهلی‌وارایكن، مسلمانلرك ایشنه دها آز اهلی تعین ایدرسه اللهه ورسولنه خیانت ایتمش اولور » حدیث شریفی بومعنایی ایضاح بیورور. صكره « اذا وسدالامر الی غیراهله فانتظرالساعة » « ایشلراهل‌اولمیانلره تودیع‌ایدیلیرسه قیامته (عواقب وخیمه‌یه) انتظار ایت » حدیث شریفی‌ده اهمیت مسئله‌یی پك كوزل اكلادیر .

اصحاب كرام ، بوامر اهمه تا ابتدای اسلامده پك زیاده اهمیت ویرمشلردر . مثلا حضرت عمر رضی‌الله عنه « لان اقدم فتضرب عنق احب الی ان اتأمر علی‌قوم فیه ابوبكر رضی‌الله‌عنه » « ایچلرنده ابوبكر رضی‌الله‌عنه موجود اولان برقومه امیر اولمقدن ایسه بوینومك وورولماسنی ترجیح ایده‌رم » دیمشلردر .

غیر احقاق ایدلدکدن صکره و صاحب حقك رضاسیله ممکن اولابیله‌جکنه مبنی‌در . چونکه بو آیت ، بالخاصه علم حقوقه متعلق‌در . ن. « ان الله یأمر بالعدل والاحسان و ایتاء ذی‌القربی و ینهی عن‌الفحشاء والمنکر » سورهٔ نحل ٩٠ ,XVI, 92) « الله تعالی، عدل و احسان وحق قرابته رعایت امر وفحش و منکرات‌دن نهی ایدر » آیت جلیله‌سی ایسه باشلیجه اخلاقه عائد اولدیغندن اونده عدل ایله احسان مترافق کلمشلردر .

برده اولکی آیت جلیله‌رده‌کی امانتدن مقصدك اك زیاده مأموریت اولدیغی حالده ، امرك یالکز ولاته ، اولوالامره حصر اولنمایوب‌ده عمومه خطاب اولماسی ، مأموریت تفویضنك ظاهرده اولوالامره عائد کورونمسنه رغماً حقیقت‌ده عمومك حقی اولدیغنی بیان ایچوندر . چونکه دین اسلامده امور دولتك تمشیه‌سنده هرکس مدخلداردر . ذاتاً برکره اولوالامرك ، مطاع اولماسیچون ، ملت طرفندن قبول اولونماسی شرطدر . ن. « ولتکن منکم امة یدعون الی‌الخیر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن‌المنکر » آیت جلیله‌سی مسلمانلرك ایچلرندن بر قسم آییروب امور حکومتی اونلر واسطه‌سیله اداره ایتدیرمك لزومنی بیلدیریر . چونکه هرکسه حق قضا ویریله‌مز . ن. « کنتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن‌المنکر » امر کریمی‌ده هرکسك امر بالمعروف و نهی عن المنکر ایله علاقه‌دار بولوندیغنی و ن . « وکانوا لایتناهون عن منکر فعلوه لبئس ماکانوا یفعلون » « واتقوا فتنة لاتصیبن‌الذین ظلموا منکم خاصة » آیت جلیله‌ری‌ده هر درلو امور دولتك مراقبه‌سنه ، حسن تمشیتنه حقیله علاقه‌دار اولمایه‌رق لاقید قالان ملتلرك فنا عاقبتله دوچار اولدقلرینی بیلدیررلر .

« من رأی منکم منکراً فلیغیره بیده . فان لم یستطع فبلسانه . فان لم یستطعه فبقلبه . و ذلك اضعف الایمان » « هر کیم دینه مخالف بر حرکت کورورسه الیله دوزه‌لتسین . اکر بوکا مقتدر دکاسه دیلیله دوزه‌لتسین . بوکاده مقتدر اولامدیغی تقدیرده قلبیله مخالفت ایتسین . و بو قلب ایله مخالفت ایمانك اك ضعیف مرتبه‌سیدر . » حدیث شریفی‌ده منکری تغییر ایچون

وسع و اقتداری نسبتنده هرکسك بذل مقدرت ایتمسنی آمردر . « عذب قریة فیها ثمانیة عشر الفاً عملهم عمل الانبیاء علیهم السلام قالوا کیف یا رسول الله قال لم یکونوا یغضبون لله ولا یأمرون بالمعروف ولاینهون عن المنکر » « پیغمبر افندمز ، اسکی زمانده بر مملکت اهالیسی من طرف الله عذابه کرفتار اولدی. حالبوکه ایچلرنده پیغمبرلرك ایشلهدیکی ایی عمللری ایشلهین اون سکز بیك انسان وار ایدی بیورمشلر . اصحابدن بعضیلری ، بو ناصل اولور یا رسول الله ؟ دیمشلر . افندمز جواباً ، چونکه اونلر ، الله ایچون غضب ومعروف ایله امر و منکردن نهی ایتمزلر ایدی » بیورمشلردر .

کورولیورکه ، دین اسلامده هم فرده ، هم حکومته اهمیت و قوت ویریلیور . فقط اك زیاده اهمیت و قوت افراد ملتده ، خلقده بولونیور . ذاتاً مسلمانلق ، هرکسك اك زیاده کندی نفسیله اوغراشماسنی ، نفسنك یوکسلمهسنه ، کسب کمال ایتمسنه اهتمامی امر ایدر . جهاد اکبر بودر . افراد صلاح بولورسه طبیعی ملتده ، حکومتده صلاح بولور . ون. « ان الارض یرثها عبادی الصالحون » سورهٔ انبیاء ۱۰۵ ,XXI,105) « محقق ارضه صالح قوللرم وارث اولورلر » آیت جلیلهسندهده یالکز عبادك صلاحی ذکر ایدلمشدر . زیرا عباد (افراد) صالح اولورلرسه طبیعیدرکه حکومت حالیله صالح اولور . مع مافیه حکومتك اهمیتیده اولوالامره اطاعت فرض ایدیلهرك کوسترلمشدر .

شمدیده بو آیت کریمهده طوغریدن طوغری یه مأموریت معناسنه کلن بر کلمه قوللانیلایوبده امانت لفظی استعمال بیورلماسنك حکمتنه کلهلم :

بونك باشلیجه ایکی حکمتی واردر : بریسی عمومیتله امانتلرك اهللرینه ، صاحبلرینه ویرلمسی لزومنی کوسترهن شموللی معنانك مقصدده داخل اولماسی ؛ ایکنجیسیده مأموریت معناسنه کلدیکی وقت ، انسانك امانتلری کندی مالی کبی سربست تصرف ایتمك صلاحیتنی حائز اولمایوب ، اونلرك حفظ و ادارهلرنده صاحبلرینك رضا و رأیلرینی کوزهتمسی ناصل لازم ایسه ، مأمورلرکده مأموریتلری کیف ما یشاء تصرف ایدهمهملری و اونلری کندیلرینه تودیع ایدلمش غایت مهم

و مقدس بر امانت بیلەرك الڭ جزئی امورینه قدر فوق‌العاده دقت و تمامیت واستقامتله حسن ایفایه اهتمام ایتملری لازمکله‌جکنی بیلدیرمکدر .

حقیقت ، ملاحظه ایدیلیرسه ، بر مأموریت قبول ایتمه‌نك نه بیوك یوك اولدیغی آکلاشیلیر . بر کره انسان ، عهده‌سنه تفویض ایدیلن وظیفه‌نك تماماً اهلی اولدیغنه و کندیسندن دها ای یاپابیله‌جك کمسه‌نك طالب بولونمادیغنه قانع اولمالی . ثانیاً هر آن و دقیقه، اووظیفه‌یی حقیله ایفا ایدوب ایتمه‌دیکنی تأمل ایده‌رك قصور ایتمه‌مکه چالیشمالی . صکره‌ده ما فوقنه و ملته قارشی حساب ویره‌بیلمك ایچون حاضر بولونمالی . بونلرك فوقنده‌ده وجدانه و اللهه قارشی ممکن اولدیغی قدرمسئول اولمایه‌جق صورتده حرکت ایتدیکنه مطمئن‌اولمالی .

ایشته دین اسلام مقتضاسنه موافق اوله‌رق بر مأموریت قبول و ایفاسنه جسارت حصولی ایچون غایت مهم شرائطك تام اولابیلمسی لزومنه بناءً درکه بر چوق اعاظم کندیلرینه توجیه ایدیله‌ن الڭ بویوك مأموریتلری قبولدن اجتناب بیورمشلردر. ازجمله امام اعظم نعمان بن ثابت حضرتلری قاضی القضاة منصبنی قبول ایتمه‌مش و بو عدم قبول، زمانی سلطاننك آمالنه توافق ایتمدیکندن غایت الیم اشکنجه‌لره دوچار ایدلمش، فقط تحمل ایده‌رك موته راضی اولمش ، خلاف حقانیت قضایه راضی اولمامشدر . [١]

[١] وظائف رسمیه‌نك قبولنده‌کی تردده باشلیجه سبب ، امانتك تمامئ محافظه‌سنك پك زیاده دقت و اعتنایی مستلزم بولونماسی و بو بابده جزئی برتسامحك بیوك مسئولیتلر ، فنالقلر تولید ایده‌ بیلمه‌سی اندیشه‌سیدر . بو خصوصده بحقٍ نظر دقتی جلب ایده‌بیلمك ایچون مهم مثاللر واردر . مثلا حضرت عمرالفاروق رضی‌الله عنهك وفاتندنصکره مخدومی برخیلی زمان پدرینی رؤیاده کورمه‌مش . نهایت کورمش، فقط ضعیف ویورغون کورمش سببنی سؤال ایتمش . حضرت عمر جواباً « اوغلوم ، غایت بیوك صیقینتی چکیردم . آخرته ارتحالمدن بری استنطاق التنده ایدم . خلافتم زماننده مملکتلریمز داخلنده‌کی کوپریلردن بریسی ده‌لینمش . وقت وزمانیله خبر آلوب تعمیر ایتدیره‌مه‌مشز . بر کویلونك حیواننك ایاغی او دلیکه قاچمش ، قیرلمش . جناب حق بو یوزدن بنی مسئول ایتدی . پك اینجه سؤال و جوابلره معروض قالدم. انجق شفاعت رسول‌الله ایله بوکون قورتولابیلدم دیمش » .

دیکر وقعه‌ده ، حضرت علی رضی‌الله عنهه عائددر. مشارالیه بر کیجه ، اونده امور حکومتله مشغول ایکن یانه بر کیمسه کلمش . سلام ویروب سوزه باشلایجه حضرت علی افندمز ، سوزینی کسه‌رك براز بکله‌مسنی سویله‌مش . و درحال باشقه بر موم اله‌رق یاقمش

دیکر طرفدن انسان ، کندیسنده هر هانکی بر وظیفه‌یی اك ایی ایفا ایده بیله‌جکنه قدرت و اهلیت کورورسه یالکز تکلیف ایدیلدیکی وقت قبول ایتمکله قالمایوب تکلیف واقع اولمقسزین‌ده طالب اولمالی‌در . ن. « قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم » سورهٔ یوسف ٥٥ ,XII,55) « بنی دنیا خزینه‌لری اوزرینه مأمور ایت . بن اونلرك حفظ و اداره‌لرینی ایی بیلیرم » آیت جلیله‌سی یوسف علیه‌السلامك وظیفه‌یه طالب و راغب اولدیغنی بیلدیریر .

شمدی‌ده عدالت بحثنه کچه‌لم: قرأن کریم‌ده یوقاری‌ده مذکور آیتلردن باشقه عدالتی آمر دها برچوق آیتلر واردر . ازجمله شو آیت کریمه‌لر ، هردرلو تأثیراته رغماً ، عدالتك تمامیٔ محافظه‌سنی امر ایدرلر: ن. « یاایها الذین امنوا کونوا قوامین بالقسط شهداء لله ولوعلی انفسکم اوالوالدین والاقربین ان یکن غنیاً اوفقیراً فالله اولی بهما فلا تتبعواالهوی ان تعدلوا و ان تلووا اوتعرضوا فان‌الله کان بماتعملون خبیرا » سورهٔ نساء ١٣٥ ـ ١٣٤ ,IV) « یا ایمان ایدن‌کمسه‌لر ، الله ایچون شهادت خصوصنده پك‌زیاده عدالتله قائم اولوك. ولوکه نفسکز ، اناکز باباکز واقرباکز حقنده دخی اولسون . زنکین ویا فقیر اولسون عدالت اوزره اولوك . اونلر ایچون ده الله اولادر . هوا کزه تابع اوله‌رق عدالتدن انحراف ایتمه‌ییك . اکر عدالتدن انحراف وحقی بیاندن اعراض ایدرسه‌کز بیلیك‌که الله تعالی سزك یاپدقلریکزی بیلیر . » « یاایها الذین آمنوا کونوا قوامین لله شهداء بالقسط . ولا یجرمنکم شنئان قوم علی الا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی » سورهٔ مائده ـ ٨ ,V,11) « یا ایمان ایدن‌کمسه‌لر ، عدالتله شهادت خصوصنده الله ایچون پك زیاده قائم اولوك. برقوم ایله اراکزده‌کی بوزوقلق سزه‌عدالتسزلك جرمنی یاپدیرماسین عدالته دوام ایدك . زیرا تقوایه اك موافق اولان اودر. »

و اولکی مومی سوندورمش . اوندنصکره او کمسه‌یی سویله‌دەرك دیکله‌مش و ایجاب ایدن جوابلری ویرمش. اوکمسه مومك بریسنك‌سوندوریلوب دیکرینك یاقلماسنك‌سببنی صورمش امام مشارالیه‌ده « سز کلدیککز وقت امور ملتله مشغول ایدم . او وقت یانمق‌ده اولان موم ، بیت‌المال مسلمینك پاره‌سیله آلنمش‌در . سزك امور رسمیه ایچون کلیوب خصوصی بر ایش ایچون کلدیککزی اکلانجه اونی سوندوره‌رك کندی پاره‌مله آلدیغم مومی یاقدم » دیه ایضاح کیفیت ایتمشدر .

ن . « وكم قصمنا من قرية كانت ظالمة وانشأنا بعدها قوماً آخرين» سورهٔ انبيا ١١ ,XXI,11) « بز نه قدر مملكتلرى ظالم اولدقلريچون هلاك ايتدك. واونلردن صكره باشقا قوملر ميدانه كتيردك » آيت جليله سيله « اذا ظلم اهل الذمة كانت الدولة دولةالعدو » « رعاياسنه ظلم ايدن دولت دوشمان دولتدر » « ان الله ينصر الدولة العادلة ولوكانت كافرة ولاينصر والدولة الظالمة وان كانت مؤمنة» « الله عادل دولته، كافرده اولسه ياردم ايدر. ظالم دولته مؤمن ده اولسه ياردم ايتمز » « الملك يبقى بعدل واحسان ولايبقى بظلم وايمان » « ملك، عدل واحسان ايله بقا بولور . ظلم وايمان ايله بقا بولماز » كلام عاليلرى عدالتك واخلاقك محافظهٔ ملك ايچون ضرورى وعدالتسزلكك بلا تفريق دين وملت موجب انقراض اولديغنى صراحة بيلديررلر .

دين اسلامده يالكز ظلمك فاعلى اولمق دكل، ظالم طرفه ميل وطرافدارلق ايتمكده صراحة منع بيورلمشدر . ن. « ولاتركنوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار» سورهٔ هود ١١٣ ,XI,113) ظالملره ميل ومماشات ايتميك ، آتشه يانارسكز »

دين اسلامده ادارهٔ حكومتك عموم ملتك النده اولوب انجق كندى ايچلرندن آمر ويا مأمور دنيلن مديران قسمى آيريه رق كنديلرينه امر ونهى صلاحيتى ويريله بيله جكنى وبو اعتبار ايله امر بالمعروف ونهى عن المنكرك اولياى اموره عائد اولاجغنى سويله مش ايدك . بركره مات، بوقسمى كندى ايچندن كندى انتخابيله سچوب آييردقدنصكره،ارتق اونلره اطاعت ايتمك، هر مؤمن اوزرينه فرض اولور. ن . « ياايها الذين امنوا اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم.» سورهٔ نساء ٥٩ ,IV,62)

اولوالامره (آمرلره) اطاعت ، انجق حق دائره سنده حركت ايتملرى شرطيله واجبدر. واونلرده مطاع اولان، شخصلرى دكل،اجراسنه مأمور اولدقلرى احكام جاليله در . نته كيم « لاطاعة لمخلوق فى معصية الخالق » « خالقك امرينه مخالف خصوصاتده مخلوقه اطاعت يوقدر. » بيورلمش اولماسى ده بومعنايى كوسترر .

« من رأى من اميره شيئاً فكرهه فليصبر . فانه ليس احد يفارق الجماعة شبراً فيموت الامات ميتة جاهلية» «اميرى طرفندن خوش كورمديكى برشيئك صدورينى

کوره‌ن کمسه صبر ایتسین . زیرا جماعتدن برقاریش آیریله‌رق اوله‌ن برکمسه مطلقا جاهلیت أولومیله أولور » حدیث شریفی‌ده هرکسك دولت امورینه اعتراضه قالقشمایوب عموم ملت ایله برابر اولماسی لزومنی بیلدیرر. چونکه ملت، البته حق اوزره جمع اولنورلر. ضلال اوزرینه اجتماع ایتمزلر « ان الله لایجمع امتی علی ضلالة وید الله علی الجماعة من شذ شذ الی النار » « جناب الله بنم امتمی صاپقاق اوزرینه طوپلامز . واللهك الی (صیانتی، عنایتی) جماعت اوزرینه‌در . جماعتدن آیریلان آتشه آیریلیر . » حدیث شریفی‌ده بومعنایی افاده بیورور .

والحاصل کندی ایچلریمزدن ایبرمش وقبول ایتمش اولدیغمز حقانیت داخلنده حرکت ایدن حکومته ومأمورلرینه اطاعت ایله مأمورز .

امر بالمعروف ونهی عن المنکرك دیکر برشکلی انسانلرك بری برینی خیره، حقه، صبره دعوت ایتملری‌در . ن . « والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر» سورهٔ عصر (CIII,) « عصره یمین ایده‌رم که انسانلر خسران‌ده‌در . انجق ایمان ایدنلر، صالح عمل ایشلیه‌نلر، حق توصیه ایدیشه‌نلر، صبر توصیه ایدیشه‌نلر مستثنا » قول کریمی بومعنایی‌ده آمردر . [١]

[١] بوسورهٔ شریفه‌ده عصره یمین ایدلمسی مسلمانلرك اساسات دینیه‌لرینی تغییر ایتمه‌مك شرطیله ایجابات عصریه‌یه توفیق حال ایتملری لزومنی کمال اهمیتله بیلدیرر .

دین اسلام‌ده اصلك قطعی صورتده ثابت اولوب انجق تبدل زمان ایله احکام‌ده تبدل واقع اولابیله‌جکنی نسخ وشریعت حقنده‌کی بیاناتمزله کوسترمش ایدك. دین اسلام، بوقسملرك مقتضیات حال وزمانه کوره تبدل ایده‌بیلمه‌لرینی قبول ایله تجدده بیوك برموقع ویرمشدر . ذاتاً شجرهٔ اسلامیه، اصلی ثابت، فرعی سماره قدر واران، دال بوداق صالان برشجرهٔ طیبه‌در . اصل شریفی قطعیاً ده‌کیشمك وبوزولمقدن متعالی؛ فروعی، هرعصری، هر محیطی، هرفرد قابلی تنویر وحسن اداره ایده‌بیلمك اعتباریله متنوع شعاعات حالنده نمایان اولمغه مساعد کونشلردن ده‌افیاض برشمس منیر الهی‌در. ن. « الم تر کیف ضرب الله مثلاً کلمةً طیبة کشجرة طیبة اصلها ثابت وفرعها فی السماء . تؤتی اکلها کل حین باذن ربها . ویضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون. ومثل کلمة خبیثة کشجرة خبیثة اجتثت من فوق الارض مالها من قرار. یثبت الله الذین امنوا بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا وفی الآخرة ویضل الله الظالمین ویفعل الله مایشاء» سورهٔ ابراهیم ٢٤ ـ ٢٧ (XIV,29-32) « کورمدکمی، جناب حق ناصل مثل ایراد بیوردی : کلمهٔ طیبه (اسلام) کوکی ثابت ودallری کوکده اولان ایی اغاج کبی‌در. اواغاج

والحاصل دين اسلام ، عموم ملتی ، ملتك جریان امورینه علاقه‌دار و صورت حركاتدن ، طرز اداره‌دن كافه‌سنی علی مراتبهم مسئول و حصه‌دار ایتمش‌در . « عمالكم اعمالكم » « مأمورلریكز كندی عمللریكزدر » كلامی‌ده مسئله‌یی پك كوزل تفهیم ایدر .

ربنك اذنیله هرزمان میوه ویرر. الله، انسانلره‌دوشونوب اكلاملریچون مثل‌ایراد بیورور. وخبیث كلمه‌نك (شركك) مثلی، كوكی یرك یوزندن قوپان خبیث برآغاج كبی‌در . اونك‌قرار وثباتی یوقدر . الله‌تعالی ایمان ایدنلری دنیا حیاتنده وآخرتده ثابت قول ایله تثبیت ایدر. و الله‌ظالملری شاشیرتیر . و الله ایسته‌دیكنی یاپار» آیات جلیله‌سنده، دین مبینمزك اساساتك دائماثابت‌قالمقله‌برابر فروعندن، هرزمان یكی‌دن‌یكی‌یه ودرلو درلو مستفیض ومستفیداولاجغمزی بیان بیورورلر . « ان‌الله یبعث لهذه‌الامة علی رأس كل مائة سنة من‌یجدد لها دینها » « جناب الله، بوامته هریوز سنه باشنده دینی یكیله‌ین انسان كوندرر » حدیث‌شریفی‌ده بو- شجرهٔ طیبه‌نك میوه‌لرندن قیامته قدر یكی‌دن یكی‌یه متنعم اولوناجغنی تبشیر واعلام بیورور .

دینمزك فروعه متعلق اولان تجددلری پك متنوع‌در . علوم و فنونك ترقیاتیله ، زمان و مكانك تبدلیله ، منافعی ظاهر هر درلو مادی ، معنوی خصوصاتدن استفاده‌یه مساعددر . ن . « الیوم اكملت لكم دینكم و اتممت علیكم نعمتی و رضیت لكم‌الاسلام دیناً » سورهٔ مائده ـ ٣ (V,4, 3) « بوكون سزك دینكزی اكمال و سزه نعمتمی اتمام وسزك دین اسلام ایله متدین اولماكزدن راضی اولدم » آیت كریمه‌سندەكی اكمال و اتمام كلمه‌لری بومعنالری بیلدیررلر . زیرا كمالك معناسی، اوزرینه برشی قونامیه‌جق‌درجه‌ده طولمق دیمك‌در . تمامك معناسی‌ده هرنه قدر طولمش ایسه‌ده اوزرینه دهاده قومق ممكن اولمق دیمك‌در . بناءً علیه دینمز ، اساس اعتباریله تا اتمام تبلیغندن اعتباراً اوزرینه هیچ برشی علاوه ایدیله‌میه‌جك درجه‌ده كمالی اوله‌رق احسان بیورلمش‌اولدیغندن اكمال كلمه‌سیله‌توصیف اولونمش . فقط فروعدن حاصل اولاجق ثمراتك نعم‌لاتحصاسندن یكی‌دن یكی‌یه استفاده اولونمق جهتی اذن‌الهی ایله كل حین‌ده بردوام اولاجغی جهتله نعمت الهیه ، اتمام كلمه‌سیله افاده بیورلمشدر .

دینمزده معتبر اولان اجماع‌امتده ، برعصرده مقدار كافی علمانك‌بعضی مسائل‌اوزرینه اتفاقلری دیمك‌اولدیغندن‌اوسایه‌ده هرعصرده یكی‌دن یكی‌یه تطبیقلر، تجددلر كوروله‌جك‌در. نته‌كیم‌ده كورولمشدر .

صكره ن. « كل یوم هوفی شأن » سورة‌الرحمن ٢٩ ,LV,29 » « جناب‌حق‌هركون یكی برشأن اظهار بیورور » منطوق عالیسی‌ده شئون عالم تجدد ایتدیكجه خطرحركتلرده‌ده، اساس دینه ضرری اولمامق شرطیله، اویكیلكره تطابق‌لازمكله‌جكنه اشارت بیورور .

صكره حضرت علی افندمزك « لاتقصروا اولادكم علی ادا بكم لانهم مخلوقون‌لزمان غیر زمانكم » سز اولادلریكزی كندی اداب و عاداتكزه قصر ایتمه‌یك . زیرا اونلر

دیمزك اولیای اموره مات ایله استشاره ایتمك امر بیورماسیده عینی مقصده مبتنیدر . زیرا معلومدرکه ایپلك ایکی باشدن اولور . ن. « فبما رحمة من الله لنت لهم . ولوکنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولك. فاعف عنهم و استغفر لهم . وشاورهم فی الامر » سورهٔ آل عمران ١٥٩ ,III,153)

« اللهك لطف و کرمیله سن اونلره ملایم طاورانداك . اکر خشین و قاتی قلبلی بولونسه‌یدك، سنك اطرافکدن طاغیلیرلر ایدی . اونلری عفو ایت واونلر ایچون استغفار ایله . و اونلرله ایشلرده استشاره ایت » آیت کریمه‌سی اولوا الامری خلقه تقریب و استبداددن منع بیوردیغی کبی خط حرکت تعیننده ، وظیفه‌نك صورت اجراسنده خلقك‌ده رأیلرینی مداخله ایتدیردیکی جهتله‌هم اونلری عواقبك نیك و بدینه اشتراك ایتدیرمش ، هم‌ده فعل مراقبه‌یی تسهیل ایتمشدر .

خیرك انجق اهالیسیله حکومتلری اراسنده وفاق تام بولونان یرلرده مستقر

سزك زمانکزدن باشقه زمان ایچون یارادلمشلردر » کلام عالیسیده اداب وعاداتك ، اشکال وصورك زمانه کوره تبدل ایتدیرلمسنی ، برشکل وطورده میخلانوب قالنمایوب هر خصوصك فهم و مقتضای زمانه کوره اولماسنی امر ایده‌ر .

شونی‌ده سویلیه‌لم‌که ، ولوکه فروعه عائد اولسون، دیمزك بوتجدد مساعده‌سی، هریکی یی بلا تدقیق قبول هرکوردیکنی تقلید معناسنه دکلدر. ن. « فبشر عبادالذین یستمعون القول ویتبعون احسنه اولئك الذین هدیهم الله و اولئك هم اولوالالباب » سورهٔ زمر ١٨ ,19 ,XXXIX) « سوزی دیکله‌یوب‌ده اك کوزلنه تابع اولان قوللریمی مژده‌له . اللهك طوغری یوله کتوردکاری اونلردر . اونلر عقل کامل صاحبلری‌در » آیت جلیله‌سی موجبنجه مسلمانلر هر کوردکلرینه ، هر ایشیتدکلرینه تابع اولمازلر . ایجه تدقیق ایدوب اك ایسی هانکیسی ایسه اوکا تابع اولورلر . باخصوص پیغمبر افندمز محدثاتدن ، بدعتلردن صاقنمق امر ایتمشلردر . « فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین تمسکوا بها و عضوا علیها بالنواجز و ایاکم ومحدثات الامور . فان کل محدث بدعة وکل بدعة ضلالة وکل ضلالة فی النار» « بنم سنتمه و طوغری یوله کیدن لیاقتلی خلفلریمك سنتلرینه تابع اولوك . اوسنتلره ایی یاپیشك واونلری اك قوتلی دیشلریکزله صیقی طوتوك . وایشلرك محدثاتندن صاقینك. چونکه هرمحدث بدعتدر . وهر بدعت طوغری یولدن چیقمقدر . وهر طوغری یولدن چیقمانك صوکی عذابدر . » حدیث شریفی بومعنایی بیان بیورور . ایشته بواعتبار ایله مسلمان صیقی بر محافظه‌کاردر . تجددی سومسی ، قبولی انجق طوغری یولدن چیقمامق ، و دنیاسنه ، آخرتنه منفعتی اولمق باخصوص ضرری اولمامق شرطیله‌در .

اولوب ارالرنده خوشنودسزلق اولمقدن انجق شر کله‌جکنی « خیار ائمتکم الذین تحبونهم ویحبونکم وتصلون علیهم ویصلون علیکم وشرار ائمتکم الذین تبغضونهم ویبغضونکم وتلعنونهم ویلعنونکم » « حکومتلریکزك خیرلیلری سزك سودکلریکز ، و سزی سوه‌نلر و سزك کندیلرینه حرمت و تعظیم ایتدکلریکز وسزه حرمت وتعظیم ایدنلردر . حکومتلریکزك شر اولانلری کندیلرینه بغض ایتدکلریکز و سزه بغض ایدنلر وسزك حقلرنده فنا سویلدکلریکز و سزك حقلریکزده فنا سویلیه‌نلردر » حدیث شریفی بیان بیورور . ذاتاً ن. « واعتصموا بحبل الله جمیعاً ولاتفرقوا » سورهٔ ال عمران ۱۰۳ ,III,98) « هپ اللهك ایپنه صاریلك . آیریلق یاپمایك » آیت کریمه‌سی بتون ملت و حکومتك آهنك و وفاقدن ایرلمالرینی آمردر .

مسلمانلر بری برلرینی قارده‌ش بیلدکلرندن ارالرنده عداوت تقرر ایده‌من . ن. « انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بین اخویکم » سورهٔ حجرات ۱۰ ,XLIX,10) بتون مسلمانلر قارده‌شدرلر قارده‌شلریکزك اراسنی اصلاح ایدیکز » امری صریحدر .

دینمز ، سائر دولتلرله اولاجق مناسبات یعنی مناسبات خارجیه خصوصنده دخی کذلك تماماً حقوقه رعایتکارلق امر ایدر . تعدی وتعرضلری واقع اولمادقجه ، هپسیله ممکن اولدیغی قدر مناسبات حسنه ادامه‌سیله مأمورز . منافع متقابله اوزرینه اتفاق ومشارکتی‌ده بالطبع قبول ایده‌رز . ومسلمان مملکتلرنده ساکن اولان اجنبی غیر مسلملرك‌ده هر وجه ایله حقوقلری محفوظدر . بونلره معاهد دینیر . پیغمبر افندمز « من قتل معاهدا لم یرح رائحة الجنة » « بر معاهدی قتل ایدن کمسه جنتك قوقوسنی قوقلایاماز » بیورمشلردر . هرهانکی بر ملت ایله حقوق اختلافاتی تحدث ایده‌رسه اولا مسئله‌یی مصالحانه وسیاستله حل ایتمکله مکلفز . حرب ، انجق ضروری واجتنابی غیر ممکن اولدیغی وقت فرض اولور . (جهاده دائر تفصیلات دردنجی سئوالك جوابنده یازیلیدر)

خلاصه ؛ حفظ دین امر معناسی ، هم فردك کندی باشنه ، هم بلا تفریق عموم مسلمانلرك ال برلکیله چالیشاجقلری بر ایشدرکه اوصاف لازمه‌یی حائز ومستقل حکومت ویا حکومتلرك وجودیله تام اولور .

سؤال ۲ — بو دین فکر وحیاته نه بخش ایتمشدر ؟

دین اسلام، فکره استقلال ومختاریت، صحت وسلامت، علویت ومتانت؛ حیاته، نور ومعرفت، تساند ومشارکت ، نظام وامنیت ، مساوات وحریت ، عدالت وحقانیت حساب وطمانینت، خلاصه؛ مادیات ایله معنویاتی مزج وترکیب ایدن نزیه وسالم، فعال وخیرکار، طاتلی ومطمئن برطرز حیات ومدنیت بخش ایتمشدر .

بودینک فکر وحیاته نه‌لر بخش ایتدیکنی اکلامق ایچون، زمان ظهورنده دنیانک نه حالده بولوندیغنی وصکره نه‌حال کسب ایتدیکنی نظر اعتباره آلمق لازمدر . او زمان ، اسکی مدنیتلر منقرض اولمش بولوندیغی کبی ادیان سائره‌ده برموجودیت کوستره‌میور وهر یر جهل وضلال ایچنده‌ایدی . اسلامك مرکز ظهوری اولان عربلق ایسه تماماً بدویت و وحشت حالنده بولونیوردی . قز اولادلرینی دیری دیری کومه‌یی شرف و دوه بولی ایله ییقانمه‌یی تطهر وتعطر صایارلر ایدی . طاشلردن ، اغاچلردن یاپدقلری پتلره طاپارلر وهردرلو خرافاته ایناڼیرلر ، باغلانیرلردی . [۱] حضرت قرآن، هپسندن‌اول شرکی قالدیردی . توحیدی تثبیت وتوثیق ایتدی . عبادت ایدیله‌جك انجق نقصان صفتلرندن کلیاً منزه وکمال صفتلریله متصف وقاب مؤمنده جایکیر برالله اولدیغنی واونك وجود و قدرتنی تفکر وتعقل ایله وحس وقاب ایله والحاصل هرکسك کندی نفسنده

---

[۱] پیغمبر افندمزه قدر عربلر آره‌سنده تبارز ایدن یکانه معرفت شعر سویله‌مك ایدی . کیم‌بیلیر قاچ عصرلر ظرفنده ایدینه‌بیلدکلری بو ملکه‌نك اك پارلاق نمونه‌لری کوزلریمزك اوکنده‌در . قرآن‌کریم نازل اولمایه باشلایجه اعتباردن ساقط اولان بوسوزلر تدقیق ایدیلیرسه انجق محدود بعضی صنایع ادبیه‌یی محتوی اولدقلری اکلاشیلیر . اك بیوك اهمیتلری عرب قومنك‌شعره استعدادینی‌کوسترملری‌اعتباریله‌در. محتوی‌اولدقلری معانی نسبتله‌اوقدر محدود ومعدوددرکه اك یوکسك حقایق‌ودقایق، الهی براعجاز ایله افاده بیوران

حاصل ایتدیکی قناعت واطمئنان ایله ایمان ایتمك لزومنی بیلدیردی. ارتق بوصورتله فکر بشر ایچون تأثیرات خارجیه‌یه علی العمیا باغلانمق ، خالق تعالی‌یه عرض حاجت ایچون نفسنه مراجعت ایده‌میوب آخر مخلوقاتك توسطنی ارامق ورؤسای روحانیه‌نك استبدادی آلتنه صوقولمق ضلالتی قالدیرلدی . حضرت اللهه جسم وصورت وتعدد کبی نقصان صفتلری عطف ایتمك قاپولری قاپاندی . معبود بالحق حقنده‌کی فکر وعقله مخالف هر درلو اعتقادات لغو ایدیله‌رك طریق حق، لایق وجه ایله آچلمش اولدی. بناءً علیه فکره، وجدانه، بالحب والرضا منقاد اولدیغی و دائما قابنده مستقر بولدیغی، حقدن باشقا هیچ برشیئه مربوطیت قبول ایتمه‌ین براستقلال ومختاریت بخش ایتدی .

عینی زمانده فکرك فطرت اصلیه‌سی مقتضاسی اولان صحت و سلامت محاکمه‌یه استناد ایتمك اساسی تأسیس وتحکیم ایدلدی . اوهام وخرافات رواج واعتباردن قالدیرلدی . ازجمله او وقتلر تطیره ایناتیرلر یعنی قوشلرك اوچماسندن اوتمه‌سندن معنالر چیقاریرلر ، خط حرکتلرینی اوکا کوره تنظیمه قالقیشیرلر ایدی . مثلا سفره چیقه‌جق بر آدم أوندن چیقدقدنصکره ایلك تصادف ایتدیکی قوش صاغ طرفندن اوچارسه خیره ، صول طرفندن اوچارسه شره دلالت ایده‌جکنه ایناتیرلر ایدی .

برده عربلر آراسنده هامه دینیله‌ن موهوم بر قوشه‌ده اعتقاد وار ایدی .

قرآن کریم ایله مقایسه ایتمك هیچ بر فرد خبیرك عقلندن کچمز . حتی قرآن دکل، قرآندن فیض آلمش شعرانك اثرلریله بیله قابل قیاس اولمادقلری اربابنجه معلومدر . او زمانك اداری ، حقوق وصنایع ودها سائر احوال ومعلوماتی‌ده کذلك ابتدائی وپریشان ایدی . اسکی دینلردن ، مدنیتلردن قالمه بعضی ایی جهتلری اولان یرلر ، مملکتلر وار ایدیسه‌ده عمومی وضعیت ، جدی برنظام واخلاق تأمیننه خادم واساسلی علملره مستند اولمقدن چوق اوزاقلاشمش ایدی. هله توحید الهی غایهٔ دینیه‌سی، تماماً دینه‌جك قدر، متروك واونودولمش بولونیوردی . تاریخه عائد اولان بو خصوصلر طبیعی اربابنجه دها زیاده معلوم اولدیغندن تعمیق ایتمك ایستینلر آثار عائده‌سنه مراجعت ایده‌بیلیرلر .

بر كمسه قتل اولونورسه، كويا او قوش، مقتولك انتقامى الينجه‌يه قدر ، اسقونى اسقونى يعنى بنى قاتلك قانيله صولايك ، صولايك ديه باغيرر، مقتولك روحى ده بوندن معذب اولور ايمش! بوسببله مطلقا هر مقتولك انتقامنى آلمغه چاليشدقلرندن مقاتله‌لرك اردى ارقه‌سى كسيلامز ايدى . دين محمدى سايه‌سنده بونلر هپ قالديرلدى . هله حضرت پيغمبرك مخدومى حضرت ابراهيمك وفاتى كونى كون طوتولماسى اوزرينه حاصل اولان فكرى تصحيحاً شرفصدور ايدن « ان الشمس والقمر آيتان من آيات الله . لايكسفان لموت احد ولالحياته » « كونش و آى قدرت الهيه‌يه دلالت ايدن ايكى شيلردر . هيچ بركمسه‌نك وفاتى ويا حياتى سببيله طوتولمازلر . » حديث شريفى فكره الك بيوك جديتى ، صحت وسلامتى بخش ايدن نصوص جليله‌دندر . مخدوم پيغمبرينك وفاتى كونى تصادفاً كون طوتولماسنى عربلر ، رسالت محمديه‌نك صحتنه دليل تلقى ايتمك ايسته‌مشلر . بونك اوزرينه پيغمبر افندمز درحال ؛ قوانين طبيعيه‌نك، هيچ بر كمسه‌نك حيات ويا مماتى سببيله، تبدل ايتميه‌جكنى بيان ايله فكرلرك حقيقت يولندن انحراف ايتمه‌مسنى، اوهام وخرافات يوللرينه صاپمامسنى تأمين بيورمشلردر . نه حاجت، ديناً پك زياده واجب التعظيم اولان قبله مسئله‌سنك بيله جهت ومكانه مربوط بولونماسنك، مجرد دين حقه تابع اولانلرله اولميانلرك تفريق اولونمالرى ايچون بر علامت اولمقدن باشقه حكمتى اولمديغنى قرأن كريم صراحة بيان بيورمايورمى ؟ ن . « وماجعلنا القبلة التى كنت عليها الا لنعلم من يتبع الرسول ممن ينقلب على عقبيه » « سنك تابع اولديغك قبله‌يى انجق رسوله تابع اولانلرله اولميانلرى بيلمك ايچون انتخاب ايتدك » بيورلمامشميدر؟ يعنى بووسيله ايله دخى فكرك حقدن باشقه‌سنه مربوط قالمامسى تأمين ايدلمش دكلميدر ؟

شمدى بوراده وحى ومعجزه والهام وكرامت كبى خارق العاده احواله ايناتق فكر ايچون بوسرد ايديلن مطالعه‌لره منافى دكلميدر ؟ ديه‌نلر اولابيلير. فقط تدقيق ايديليرسه، دين اسلامك بوكبى خارق العاده احوالك وجود و امكاننى قبول ايله برابر ؛ احكامنى فكرك سلامتنى تشويش وتغيير ايتميه‌جك صورتده تثبيت وتوثيق ايتمش اولديغى اكلاشيلير . زيرا وحى ومعجزه‌لر پيغمبرلره

مخصوص‌در . خاتم‌الانبیا افندمزده ختام بولمشدر . کشف وکرامت اربابی نادر اولمقله برابر دائما موجوددر . فقط اونلرك کرامتلری ، اجرای احکامه اساس اولمق ایچون دکلدر . او ، جناب حقك ایسته‌دیکی قولنه احسان ایتدیکی بر مظهریت جلیله‌درکه اکثریا عبادات وطاعات وزهد وتقوایه مواظبتله قازانیلیر .

مسلمانلر آراسنده آزچوق کرامته مظهراولمش عارف بالله و واقف اسرار معنویات ذوات هیچ اکسیك دکلدر . لکن کشف وکرامت نه‌قدر طوغری وظاهرده اولسه احکام شرعیه ایچون اساس اولماز . و ذاتاً اکثریا مخفی‌در . وهروقت ظهور ایتمز . بناءً علیه مسلمانلره کشف وکرامت اوزرینه بنای فکر ومعامله فرض اولمامشدر . فرض اولان عقل وفکر دائره‌سندن اصلا ایرلمایان نصوص مبینه اوزرینه بنای فکر وحرکتدر .

چار یارکزین ودیکر اصحاب‌کرام ودها صوکره‌کلن اولیای ذوی‌الاحترامدن صادر اولان کرامتلره دائر کتب اسلامیه‌ده متعدد وقایع مسطور اولوب دیدیکمز وجه ایله بوکون دخی کرامتلری ظاهر اولمش کمسه‌لر یوق دکلدر . فقط کرامت اولیانك حق اولدیغنه مثال اوله‌رق قبول ایدیلن الك مشهور وقعه حضرت عمرالفاروق رضی‌الله عنهك مدینهٔ منوره‌دن ایران سفرینه کوندردیکی عسکرك حالنی کوروب کندیلرینه امر اسماع ایتملری‌درکه شو صورتله واقع اولمشدر : برسنه ؛ جناب عمر ، سارية بن الحصين نام ذاتك قومانداسی آلتنده ایران جهتلرینه (نهاونده) عسکر سوق ایتمشلر . عسکرك حرکتندن خیلی زمان صکره بر جمعه کونی جامع شریفده خطبه ایراد ایدرلرکن بردنبره ؛ یاسارية الجبل الجبل دییه باغیرمشلر . حاضر بولونان جماعت ، حضرتك بونداسنك معناسنی تمامیله اکلایامامشلرسه‌ده ، هرحالده عسکر اسلامك محتاج معاونت برحالده اولوب بوسببله مهم برکرامت عمرینك صدور ایتدیکنه حکمده تردد ایتمه‌مشلر . وحتی حضرت علی رضی‌الله عنه تاریخنی قید ایتمشدر .

برمدت صکره اوردودن خبرجی کلدیکنده اکلاشلمشکه ، عسکر اسلام تهلکه‌لی بروضعیته دوشمش ایکن ، حضرت عمرك ندای خلاص آوری ، باذن‌الله

قولاقلرینه واصل اولونجه جبله طوغری تبدیل حرکت ایتمشلر وبو سایه‌ده دشمانك پلانی عقیم براقیله‌رق بیوك بر تهلکه دفع ومهم بر ظفر تأمین ایدلمشدر .

بو وقعه تەلەپاتی ایله ایضاح ایدیله‌مز . چونکه تله‌پاتی‌ده یالکز کورمك واردر . ایشیتدیرمك یوقدر. تاریخ‌ده مذکور اولان تەلەپاتی وقعه‌لری میدان‌ده‌در مثلا تیانالی (آپولونیوس) ك وقرالیچه (قاته‌رینا دومه‌دیچی) نك واقعه‌لرنده یالکز رؤیت واردر [١]

بونلر ، تاریخه ، اسکی زمانلره عائد واقعه‌لر اولوب دها پك یکی بر زمانده

---

[١] تیانالی یعنی نیکده‌نك (ده‌نه‌کی) کویندن اولان (اپولونیوس) میلاد عیسادن برسنه صکره تولد ایدوب ٩٧ تاریخ میلادیسنه قدر یاشامش بر حکیم غیر نصرانی‌در . برکون مشاراالیه، ایاسلوغ‌ده اوکله وقتی برچوق کمسه‌لره نطق ایراد ایدرکن بردنبره برقاچ آدیم ایلریلیه‌رك ، استه‌فانوس ! وور ظالمه وور دیه باغیرمش. مستمعین بر شی اکلامایه‌رق حیرته دوشدکلرندن « أمین اولوك شو دقیقه‌ده ظالم أولدورولدی » واینانمق ایسته‌میه‌نلره دونه‌رك « اوه‌ت ، حقکز وار . روماده بیله حالا وقعه‌دن خبردار اولمیانلر چوق . فقط ارتق طویمایه باشلادیلر . اهالی ظالمدن قورتولدقلرینه سوینه‌رك قوشوشمقده‌لر » دیمش . ارادن کونلر کچمش. اووقت اکلاشلمشکه (اپولونیوس) روماده ایمپراطور (دومیتیانوس)ك صورت قتلنی خارق العاده برحال ایله کورمش حکایه ایتدیکمز وجه ایله خبر ویرمشدر .

تاریخلرده مذکوردرکه ایمپراطور (دومیتیانوس)، کندی انشته‌سی (قله‌مانس)ی قتل ایتدیردیکندن مقتولك زوجه‌سنك یعنی ایمپراطورك همشیره‌سنك ازادلیلرندن استه‌فانوس اسمنده بر کمسه ، افندیسنك انتقامنی آلمق ایچون صره‌سنی دوشوره‌رك روما سراینك ایچنده (دومیتیانوس) ی أولدورمشدر . ایشته اپولونیوسك کوروب خبر ویردیکی وقعه بودر . اپولونیوسك معتقدلری کرامتنه قائللردر . وکندیسنی حضرت عیسی علیه السلام ایله مقایسه ایدنلر واردر . هر حالده صلحادن بر ذات ایمش . قرالیچه دومه‌دیچی‌نك تەلەپاتی حادثه‌سی، فرانسز محیط المعارفی (غراند انسیقلوپه‌دی) نامنده‌کی مشهور کتابده یازلدیغی وجه ایله ١٥٧٤ تاریخ میلادیسنده (آوینیون) شهرنده واقع اولمشدر . بر کیجه نا.ار قرالی و قرالیچه (قاته‌رینه دومه‌دیچی) وبرابرلرنده دها خیلی معتبر کمسه‌لر اوطوریورلرایمش. قرالیچه اوکیجه معتادی خلافنه اوله‌رق ایرکنجه یاتمش وبراز صکره اللرینی یوزینه قاپایه‌رق « قاردینال افندی ، سزکله ایشم یوقدر » دیه باغیرمایه واوراده کیلری یاننه چاغیرمایه باشلامش. ویاننه کیره‌نلره، اونلرك‌ده کورمکده اولدیغنی ظن ایده‌رك، باقك قاردینال بکا النی ناصل اوزاتیوردیمش. بوغریب حال اوزرینه قرال، قاردینالك بولوندیغی یره آدملر کوندرمش ، قاردینالك، قرالیچه‌نك کوروب تعریف ایتدیکی وضعیتده وفات ایتمش اولدیغی کورولمشدر .

مغله‌ده واقع اولان بر تله‌پاتی [١] وقعه‌سنی ده بن نقل ایده‌یم: مغله‌ده بلدیه طبیبی ایدم. ١٣١٢ (١٨٩٦) ده انفکاك ایتدم. اوراده فتاح اسمنده بر مجذوب وار ایدی. کوره‌نلرك سویلدکلرینه نظراً بو فتاح، بر کون چارشینك اورتاسنده (حاجی قزاز اوغلی حاجی محمد) باطیور! دییه تلاشلی وضعیتلرله باغرمغه باشلامش. هر کس اطرافنه طوپلانه‌رق، فتاح دلی اولدی دیمشلرسه‌ده، حاجی قزاز اوغلی حاجی محمدك او کونلرده تجارت ایچون رودوس طریقیله ازمیره کیتمش بولونماسی هر کس ده بر اندیشه اویاندیرمقدن خالی قالمامش. نهایت، برقاچ کون صوکره آکلاشیلمش که حاجی محمد رودوسه کچمك اوزره مرمریسدن قایغه بینمش فقط یولده فورطنه‌یه طوتولدقلرندن قایق باطمش و حاجی محمد بوغولمش؛ وبو واقعه فتاحك چارشی‌ده باغیروب خبر ویردیکی زمانه تصادف ایتمشدر. فتاح اوندنصکره دها بر چوق سنه‌لر یاشامش مجذوبانه فقط عینی زمانده جاذب بر حیات کچیرمشدر. عمومیتله کندیسنه حسن ظن ایدیلیرایدی. مغله، دکزدن آلتی ساعت قدر اوزاق ویوکسك بر یردر. ایشته دنیاده کرك کرامت خارجنده وکرك داخلنده بوکبی خارق العاده احوال

[١] بوراده بوکون صورت وقوعی مجهول اولان تله‌پاتی کبی حادثه‌لر ایچون برکون کله‌جك تلسز تلغراف و امثالی کشفیات‌ده اولدیغی کبی اونلرك‌ده قوانین طبیعت داخلنده اولدقلری اکلاشیلاجقدر، دییه‌نلر اولابیلیر. طوغری‌در. فقط اونلرك فناً قابل ایضاح احوالدن اولمالری هیچ بر وقت خارق العاده اوله‌رق وقوعبولمش اولمالرینی ده‌کیشدیرمز. ذاتاً کرامت ومعجزه‌لرك، مطلقا قوانین طبیعته، عقل وفنه مخالف احوالدن اولمالری شرط دکلدر. مثلا پیغمبر افندمزك هجرتلری اثناسنده ایچنده کیزله‌ندکاری مغاره‌نك قاپوسی اوزرومحکلر طرفندن أورولمش و اوزرنده یووا یاپمش و یمورطلامش اولان کوکرجینلر قاچامش‌در. بوحالی کوره‌ن دشمانلر «بو مغاره‌نك قاپوسی آچیلمامش، اکر آچلمش اولسه‌یدی بو اوروم‌جك آغلری بویله اولماز، کوکرجینلرده یووالرنده قالمازلرایدی» دییه‌رك مغاره‌یی ارامقدن واز کچمشلردر. کورولیورکه بوحادثه‌لر، فناً، عقلاً اولامایه‌جق و قوانین طبیعته مخالف شیلر دکلدر. مع‌مافیه بونلرك تام صره‌سنده اوله‌رق وقوعبولمش خارق العاده حاللر اولدقلری‌ده شبهه‌سزدر. دقت ایدیلیرسه، موجودیت وقدرت الهیه‌یه دلالت ایدن اعجاز نما وقایعك امکانی ایناندیره‌جق فوق العاده حادثات، دنیاده هر وقت کوروله‌بیلیر و کورولمکده‌در. فقط پیغمبرلرك کوستردکلرنده زیاده اوله‌رق باشقه بر ماهیت واردر. اونلر تبلیغ بیورولان امرلرك حق اولدیغنی اثبات صددنده، ایمان وقناعت حصولنی تأمین ایچون لزومی زمانده واقع، و امت طرفندن معجزه اولدقلری قبول ایدیله‌جك ماهیتی حائز خارق العاده‌لردرکه تصادفه حمل ایدلملری هیچ محتمل دکلدر.

ووقایعك وجودی محقق اولمقله برابردین مبین بونلر اوزرینه بنای احکام ایتمز وایتدیرمز. فاتحهٔ شریفه‌نك معنالرینی بیان صره‌سنده عرض ایدلدیکی وجه ایله، دینمزك روح وخلاصه‌سی، ایمان وصراط مستقیم اوزره حرکتدر. وایمان ایله استقامت یعنی ایمان ایله برابر اعمال صالحه‌یه دوام کرامتلرك اساسیدر. «الاستقامة عین الکرامة» بیورلماسی ده بو معنایی بیان ایدر.

حاصلی، خوارق اوزرینه بنای معامله یوقدر. عزم وتوسل وعینی زمانده توکل ایله مأمورز. ن. «فاذا عزمت فتوکل علی الله» سورهٔ ال عمران ١٥٩ (III,153).

پیغمبر افندمزك، دوه‌می باغلایم‌ده‌می براقایم؛ یوقسه اللهه توکل ایده‌رك باغلامقسزین‌می براقایم؟ دییه سؤال ایدلمسنه قارشی «باغله و توکل ایت» بیوردقلری مشهوردر.

خلاصه؛ دین اسلام، تفکر و تعقلی اساس اتخاذ ودائما معقولات اوزرینه بنای فکر ایتمك صورتیله فکره صحت وسلامت بخش ایتمشدر.

فکره لایتناهی بر علویت بخش اولماسی ده، هراموره قدرت کلیهٔ الهیه وعنایت صمدانیه‌نك حکم عالیسنی دائما درپیش ایله عالم ناسوتدن عالم لاهوته دائمی بر ارتباط تأمین ایتمسیله حاصل اولمشدر.

فکره بخش ایتدیکی فوق العاده متانت‌ده، فکرك بروجه معروض مادی ومعنوی صحت وسلامت واستقلال ومضبوطیتنك نتیجهٔ لازمه‌سیدر. خارق العاده نعمتلری، فوق البشر تلذذ ومظهریتلری یوم آخرته تعلیق ایله قلبلری اوصورتله‌ده آیریجه مطمئن وذوقیاب ایدر.

دین محمدینك حیاته نه بیوك نور و معرفت بخش ایتدیکنی اکلامق ایچون تفصیلاته کیریشمك لازم دکلدر. قرآن کریمك تا ایلك نزولنده تملی علم اوزرینه قوردیغنی تخطر و آز زمان ایچنده اهل ایمانك چار اقطار جهانی نه اعلا تنویر وتمدین ایتدیکنی تفکر ایتمك کفایت ایدر.

تساند ومشارکتی نه درجه اهمیتله امر ایتمش اولدیغی، رزقلردن انفاقی الك مهم فرائضدن عد و ارباب یسارك اموالندن، محتاج ومستحقلره حق مشروع

بخش ایتمش اولماسیله و دیکر طرفدن امور حکومته وارنجه‌یه قدر بتون ایشلره هرفردی علاقه‌دار وحصه‌مند ایتمسیله ثابتدر. طبیعی‌درکه ثروت وسعادت عمومیه‌ده و ادارهٔ حکومت‌ده هرکسك اشتراك وحصه‌سی بولونماسی الك مهم بر تساند و مشارکت‌در .

دینمزك غایت بیوك برنظام و امنیت تأسیس ایتدیکی‌ده شبهه‌سزدر . بالجمله عبادات وطاعاتمزك معین وقتلرده ومنتظم صورتده ایفا اولونماسی نظام و انتظامه نه درجه اهمیت ویرلدیکنی کوستر .

تأمین ایتدیکی امنیت ایسه ، بری برینك قانلرینه صوصامش نیجه قوم وقبیله‌لری قارده‌ش وهر درلو حرکات شقاوتکارانه‌یی قطعی صورتده منع و رفع ایتمش اولماسیله ثابتدر .

مساوات وحریت خصوصلرنده ایسه حالا دین اسلام مرتبه‌سنه وارابیلمش بر ملت یوقدر . الك فقیر بر ادم ، دولتك الك بویوك رجلی اولابیلدیکی کبی کوله‌لرك دخی الك بیوك مقاملره کچیرلدیکنی بیلیورز. فقیرلرله زنکینلرارا‌سنده‌کی مناسبات اخوتکارانه وقادینلر حقنده‌کی معاملات حسنه اولجه ذکر ایدلدی .

هله دینمزك انسانلرك هر طبقه‌سنی مساوی طوتدیغنه، حضرت عمر رضی الله عنهك غسان امیری جبلة بن الایهم حقنده‌کی معامله‌سی کافی بردلیل‌در: مومی الیه، دین اسلامی ، قبیله‌سیله برابر حضرت عمر افندمز زماننده قبول ایتدیکندن حضرت مشارالیهك پك زیاده سرورینی موجب اولمش ایدی . مع ملفیه بوحال، مومی الیه حقنده معاملهٔ عدالتك تطبیقنه مانع اولمامشدر. جبله، اسلامی قبول ایتدکدنصکره برکون، کعبه‌یی طواف ایدرکن بنی قزازه قبیله‌سنه منسوب بر آدم، ناصلسه فوطه‌سنه باصمش بولنور . فوطه چوزولور . جبله بو آدمجغزه اویله بر طوقات ایندیرر که آدمك برونی قیریلیر . وقعه‌دن خبردار ایدیلان حضرت عمر، جبله‌یی جلب ایله استجواب ایدر . اوده ، یا امیرالمؤمنین ، اکر کعبه‌یه احترام مانع اولماسه‌یدی، برقیلیج ضربه‌سیله باشنی ایکی قاشی ارا‌سندن ایکی‌یه آییرر ایدم دیمسیله حضرت عمر ، دیمك که جرمك واقعدر ، اعترافکاه‌ده ثابتدر . بناءً علیه کیت او آدمی ارضا ایت . یوقسه حقك ده لازمکلن مجازاتی تماماً تطبیق

ایده‌رم دیر . جبله بوکلامی ایشیدنجه ، « بو ناصل اولور ؟ او احاد ناسدن بر کمسه‌در . بن ایسه برامیرم » جوابنده بولنور . فقط حضرت عمر رضی‌الله عنه « ان‌الاسلام ساوی بین‌الناس » « دین‌اسلام، انسانلر آراسنده حقیقی برمساوات تأسیس ایتدی » دیه‌رك حکم عدالتك اجراسنده اصرار ایدر . باشقه درلو قورتولوش اولمادیغنی آکلایان جبله روم ممالکنه فرار ایدر . تفصیلاتی کتب تاریخیه‌ده مسطوردر .

دینمزك ادیان و مذاهب حقنده کوستردیکی حریت وتسامح‌ده هیچ بر یرده کورولمه‌مش درجه‌ده مکملدر [١]

دین اسلامك عالمه بخش ایتدیکی حقانیت وعدالت کون کبی ظاهردر . ذاتاً عدل وحقانیتك دینمزده اساس اولدیغنی کوردك . و بو یالکز سوزده قالمامش شایان حیرت وقایع ایله، فعلیات ایله‌ده ظاهر اولمشدر. آتی‌ده‌کی ایکی مثال بوبابده پك مهم برهان تشکیل ایده‌جکندن اونلری ذکر ایده‌لم :

برنجی وقعه ، پیغمبر افندمزك داماد و عمزاده‌لری خلیفه بالحق حضرت علی (رضی‌الله عنه) افندمزله بر موسوینك قاضی شریح حضورنده جریان ایدن محاکمه‌سی و صادر اولان حکم‌در . شریح بن‌الحارث الکندی القاضی کنیه‌سیله مشهور اولان بوذات ، حضرت عمر رضی‌الله عنه افندمزك زماننده

[١] دین مبینمزك بخش ایتدیکی حریت پك شموللی ومتنوع‌در . (١) الله ایله قول اراسنده واسطه قبول ایتمه‌مکله دینی استبدادی رفع ایده‌رك واسع بر وجدان حریتی ، استقلالی (٢) امر بالمعروف و نهی عن المنکره ، امر ادارهٔ حکومته و مراقبه‌سنه هرکسی تشریك ایله حکومت وسیاست استبدادینی رفع ایده‌رك سیاسی حریت (٣) ربایی ، احتکاری، مالك بلانفع حبس‌ایدلمسنی ویالکز زنکینلروقویلرالنده قالماسنی منع وسربست و مشروع تداولی تأمین ایله اقتصادی حریت (٤) تمازده کوله‌یی افندی ایله ، الك فقیری الك زنکین ایله ، الك کوچوك مأموری الك بیوك آمر ایله ، نفری قوماندانی ایله عینی صفده ، عینی حذاده طوتمق ورزقده مساوات امر ایتمك ، استیفای حقوقده ، امر عدالتده هیچ فرق کوزه‌تمه‌مك ایله و دها سائر صورتلرله هردرلو اجتماعی حریتلر بخش ایتمشدر .

شونی‌ده اونوتمایالم که ، دین اسلام هرکسه غایت واسع حریت ویرمکله برابر متقابل حقوق وحرمتلره رعایت امر مهمنی‌ده تماماً تأمین وهرمعامله‌نك حد لازمنی تعیین‌بیورمشدر . ذاتاً حریتك معناسی، هرکسك حقوق مشروعه‌سنه مالك اولماسندن باشقا برشی دکلدر .

کوفه قاضیسی اولمش و آلتمش سنه عدالت اسلامیه اوزرینه اجرای قضا ایتمشدر. بونك زماننده حضرت علی افندمزه عائد بر مغفر، بر موسوینك یدنده بولنمش. جناب علی، مالنك الینوب کندیسنه تسلیم ایدلمسیچون محکمه‌یه مراجعت ایتمش. موسوی انکار ایتدیکندن قاضی شریح، علی الاصول شاهد ایسته‌مش، حضرت علی‌ده مخدوم عالیسی حضرت حسن ایله آزادلیسی قنبری کوسترمش. قنبر، آزادلی اولدیغندن شهادتی قبول اولونمش ایسه‌ده حضرت حسنك پدر مکرملری لهنه شهادتی حکم شرعه تبعاً قبول ایدیله‌مدیکندن، باشقا بر شاهد ایسته‌نمش. کوستریله‌جك باشقا بر شاهد اولمادیغندن حضرت علی دعوانی قازانامامش. هرکس بیلیرکه حضرت علی، کندیسنه عائد اولمایان بر مال ایچون دعوا ایتمز. مخدومی حفید پیغمبری حضرت حسن‌ده هیچ بر وجه اوزره یالان شاهدی اولامز. اویله اولدیغی حالده قاضی شریح رضی‌الله عنهك موسوی لهنده حکم ایتمسی، دین اسلام نظرنده عدالتك، مساواتك نه بویوك بر اهمیتی اولدیغنی کوسترر. بویله اکمل بر عدالت قارشیسنده هرکسك سرفرو ایتمسی‌ده ضروریدر. نته‌کیم بو حکم عدالتی کورەن مذکور موسوی حقیقتی اعتراف ایله مغفری جناب علی‌یه تسلیم و دین اسلامی قبول ایتمشدر.

ایکنجی وقعه، هارون الرشید ایله جریان ایتمش و امام یوسف رحمه‌الله‌علیهك قاضیلکلری زماننده واقع اولمشدر. امام یوسف، ابتدای نشئتلرنده فقیر بر خادم علم ایکن و فرت علم و وسعت قریحه‌سی سببیله هرون الرشید طرفندن قاضی القضاة نصب اولونمشدر. یعنی مشار الیهك لطفدیده‌سیدر. بر کون کندیسی هرون الرشیدایله برابر محکمه‌ده اوطوریرلرایکن برموسوی کله‌رك هرون الرشیددن دعواسی اولدیغنی بیان ایتمش. امام یوسف، بو سوز اوزرینه، درحال مقتضای حق دوشونه‌رك، یرندن قالقمش موسوی‌یی هرون الرشیدك یانینه اوطورتمش. کندیسی آیاقده اولدیغی حالده دعوانی استماعه باشلامش [۱] دعوانك ختامنده هرون الرشید حقسز چیقدیغندن حکمی کیمشدر. حضرت

[۱] هرون الرشیده بیوروك، دعواجیکزله یان یانه بولونك. دینمزك امر ایتدیکی مساوات بونی اقتضا ایدر دیمکدن کندی یرینی موسوی‌یه ویرمه‌یی دها زیاده موافق ادب کورمشدر.

امام ، بو حكمی هرون‌الرشید عهدنده ویرمکده تردد ایتمه‌مش . انجق اثنای محاکمه‌ده تمایلات قابیه‌سنی صوصدورمغه موفق اولامامش . بوندن‌طولایی پك زیاده متأسف اولور ایمش . واقعا ظاهرده مطلوب اولان ، تمایل قلبیسنه رغماً حقی التزامدر . و بو جهت کندیسنده تماماً حاصل اولمشدر . فقط امام مشارالیه ، کوکلنه‌ده حاکم ابرار و مقربین‌دن بولوندیغندن ، او دعوایه کلنجه‌یه قدر بتون دعوالرده تمایلات قابیه‌سنه‌ده حکم ایتدیکی حالده اونده قلبنك دائما هرون‌الرشیدك حقلی چیقماسنی آرزو ایتمکده دائم قالدیغنی متأسفانه بیان‌وبونك ایچون جناب حق‌دن استدعای غفران ایلر ایمش .

دین مبین اسلامك حیاته حساب و طمانینت ویرمش اولدیغی‌ده محققدر . اوت ، مسلمانه حسابسز حرکت ممنوعدر . پیغمبر افندمز «خذالامر بالتدبیر . فان رأیت فی عاقبته خیراً فامض . و ان خفت غیاً فامسك » « هر ایشده‌تدبیر ایله حرکت ایت . اکر نتیجه‌نك خیر اولاجغنی کستدیریر ایسه‌ك کیریش . تهلکه کورورسه‌ك کندیکی چك» بیورمشلردر .

جناب‌پیغمبر افندمزك حیاتی تصادفه‌ترك ایتمیوب‌تدبیرلی حرکت بیوردقلرینه بر دلیل‌ده ، کتب عائده‌سنده بر تفصیل بیان ایدلدیکی وجه ایله ، بر سنه‌لك ارزاقلرینی ادخاره اعتنا بیورمالریدر . هپ بونلر امته نمونهٔ امتثال اولمش و اولاجق خصائل‌دندرلر .

مسلمانلرده بوطمانینت، ایکی صورتله حاصل اولور. بریسی حسابلی حرکت ایدوب ایشی تصادفه ترك ایتمه‌مك‌دن . ایکنجیسی‌ده اسبابه توسلدنصکره توکله صاریلق‌دن . یعنی دائما جناب حق و امرلرینی ، رضاسنی هپ نظر اعتباره الوب نتیجه‌نك بلطفه تعالی خیر اولاجغنه جداً اعتماد ایتمك‌دن حاصل اولور . ن .

« الذین آمنوا و تطمئن قلوبهم بذکرالله . الا بذکرالله تطمئن القلوب » سورهٔ رعد ٢٨ ,XIII,28) « اللهك هدایت ایتدیکی ذوات ، ایمان ایدن و قلبلری ذکر الهی ایله مطمئن اولانلردر . بیلك‌که ذکر الهی ایله قلبلر مطمئن اولور » « و من یتوکل علی‌الله فهو حسبه » سورهٔ طلاق ٣ ـ LXV,3) « اللهه توکل ایدن کمسه‌یه یاردمجی اوله‌رق الله کافیدر » « یا ایهاالذین امنوا علیکم

انفسكم لا يضركم من ضل اذا اهتديتم » سورۀ مائده ـ ١٠٥ V,104) «ياايمان ايدنلر ، نفسلريكزى كوزه‌تمك كنديلريكزه عائددر . سز طوغرى يولده كيده‌رسه‌كز اكرى يولده كيدنلر سزه ضرر ويرمزلر » آيت جليله‌سى‌ده ، اولا نفسه اعتماد ايچون لازمكله‌ن تقيدات ايفا ايديله‌رك حاضرلانمايى ، اوندنصكره‌ده اللهك عنايتيله هيچ بر ضرر كلمه‌يه‌جكنه اعتقاد ايديله‌رك مطمئن اولمايى امر ايدر.

صلحاى سالفين ، بو ديندارانه اطمئنان ومتانت خصوصنده پك مهم موفقيتلر كوسترمشلردر .

هر حالده دين اسلامك ماديات ايله معنوياتى مزج و تركيب ايده‌رك نزيه وسالم وفعال وخيركارطاقتلى ومطمئن بر حيات ومدنيت بخش ايتمش اولديغى‌ده محققدر:

دين اسلامده ماديلك ايله معنويلك برى برينه مربوطدر . ايريلامازلر . دنياده روح ايله جسد يكديكرندن ايرلدقلرى تقديرده، حيات قابل اولامديغى كبى بدن وروحك حسن محافظه‌سى، تقويه وتربيه‌سى برابر اولمادقجه مقصود تمام اولماز. حتى بدنك محافظه وتربيه‌سى دها مقدم طوتولمشدر . « العلم علمان علم الابدان ثم علم الاديان » كلام عاليسنده علم ابدانك تقديم اولونماسنده‌كى حكمتى علما ، بدنك احتياجاتى كافى مرتبه اكمال ايدلمدكجه سلامت روح ايله عبادت ايتمك اولاماز ديه ايضاح ايدرلر .

خلاصه ؛ مسلمان بتون ايشلرنده مادى معنوى جهتلرى برابر تأمينه چاليشاجقدر. يعنى بر طرفدن هردرلو مساعئ دنيويه‌سنده اصلا قصور ايتمكسزين چاليشاجق فقط عينى زمانده دائما جناب حقك يوكسك امرلرندن آيرلمامق ايچون جهد ايده‌رك روحنى تصفيه‌دن ، يوكسلتمكدن خالى قالمايه‌جقدر . « دنياك ايچون هيچ اوليه‌جك كبى ، آخرتك ايچون يارين اوله‌جكسيك كبى چاليش » امرى مسلمانك هرايكى جهتى برابر دوشونه‌جكنى پك كوزل بيلديرر .

اسلامده رهبانيت اولماديغى‌ده معلومدر . مسلمان هردرلو تلذذات طبيعيه‌دن، معقول و مشروع صورتده حظنى الاجق ، نفسنى اذايه ، محروميته دوچار ايتميه‌جكدر . يالكز پك زياده اهتمام ايده‌جكى جهت هوا وهوسنه مغلوب اولمامق هرخصوصده ناموس وعفتى ، اعتدال وحكمتى رهبر حركات اتخاذ ايتمكدر .

دين اسلام ، فردی ، جمعی وظیفه‌لری تعیین و طرز حیاتی تنظیم ایتمشدر . دینمزك امرلرینه توفیق حرکت ایدن مسلمانلرك حیاتلری تعقب ایدیلیرسه کورولور که هر مسلمان ، کون طوغمادن قالقار ، ابدستنی آلیر . صباح نمازینی قیلار . طریق حقدن عدول ایتمه‌مك عزم وجزمنی تقویه ایده‌رك بسمله ایله ایشنه باشلار . کمال استقامت وحضور قلب ایله چالیشیر . اوکله وقتی اولونجه ینه نمازینی قیلار . ایکندی‌یه قدر تکرار چالیشیر . ایکندی نمازندنصکره اقشامه قدر چالیشمقده دوام ایدر . اقشام اولونجه أوینه دونر . نمازینی قیلوب یمکنی یر . ایکی ساعت قدر کچدکدنصکره یاتسی نمازینی قیلار . طبیعی هر نماز ، عینی زمانده هم لطیف برفاصلهٔ استراحت همده مراقبهٔ نفسه مدار اولور . یاتسی نمازندنصکره کیجه استراحتی ، اویقو وقتی کلمش اولور .

نمازلر ، یالکز اوله‌رق وهر یرده قیلینه‌بیلیر . فقط ایشلری مساعد اولانلر ایچون جماعتله قلمق مرجحدر . بو صورتله مسلمانلر اراسنده مناسبات اخوتکارانه‌نك تأسیس وتقویه‌سی‌ده استحصال اولنور .

جمعه کونلری هرکس جمعه نمازنده طوپلانیر . طرف حکومتدن منصوب برخطیبك حال وموقعه کوره ایراد ایتدیکی خطبه‌دن مستفید ومنصح اولونور .

بایرام کونلری‌ده کذلك جامعلرده خطبه‌لر ایراد اولوندیغی کبی موعظه‌لر ویریلیر . وهرکس بری بریله مصافحه و معایده ایده‌رك ارالرنده اخوت تجدید وکرکینلك وار ایسه ازاله ایدیلیر . ذاتاً ملسمانلرك طارغین طورمالری ممنوع اولدیغندن ارالرنده بغض وکین یر بولماز . ن. « الذین ینفقون فی السراء والضراء والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس والله یحب المحسنین » سورهٔ ال عمران ١٣٤ (III,128) « ککیشلك‌ده وطارلق‌ده باشقالرینه معاونت ایده‌نلر ، اوفکه‌لرینی یکه‌نلر وفنالق ایدنلری عفو ایدنلر اللهك سوکیلی قوللری‌در . جناب حق ایلك ایدنلری سوه‌ر » آیت کریمه‌سی مسلمانك الندن کلدیکی قدر هرکسه ایلك ایتمك وهرکسله خوش کچینمکله مکلف اولدیغنی بیلدیرر [١] نزاهت حیاته مانع اولان ایچکی ،

[١] بو آیت جلیله مناسبتیله شو وقعه‌یی ذکر ایدلم : احیاء العلوم‌ده مذکور اولدیغی وجه‌ایله برکون میمون بن مهران ، خانه‌سنه مسافرلر کلدیکندن ، چابوق یمك حاضرلاتماسنی

قومار، ذم وغیبت و امثالی شیلر هپ حرامدر. عبث ایش حتی عبث کلامده حرامدر. پیغمبر افندمز «من حسن اسلام المرء ترکه مالایعنیه» «کندیسنجه فائده‌سی، معناسی اولمیان ایشی ترك ایتمك، ایی مسلمان اولمقدن‌در» بیورمشلردر. امام اعظم رحمه‌الله‌ده «اعظم المصائب فوات الوقت بلا فائدة» «مصیبتلرك الك بیوکی فائده‌سز وقت گچیرمکدر» بیورمش و «خیرالناس من ینفع الناس» کلام عالیسی بین المسلمین دستور حرکت اولان بینات‌دن‌در. صکره لغودن اعراضك مؤمنلرك شرائط فلاحندن اولدیغنی‌ده بیلیورز.

بوراسی بویله اولمقله برابر مسلمان حیاتی، فرحلی، سرورلی صورتده گچیرمکله‌ده مکلفدر: دائما نزیه و لطیف سوزلر، دلکشا وحکمت آمیز لطیفه‌لر، مفید مباحثه‌لر، اینجه مشاعره‌لر، نافع حکایه‌لر، مبارك منقبه‌لر پك مقبول وخصائل شریفهٔ پیغمبری‌یه پك موافق شیلردر.

مسلمان ایچون ممکن اولدیغی قدر شن وشاطر طورمق، عبوس و بؤس ومحزون ومأیوس اولمامق پك لازمدر. هله یأس پك مذمومدر. چونکه‌ بر کره اکرم الرسل اولان حضرت پیغمبرك امتی اولمقلغمز عندالله مأجور اولمامزی تأمین ایدر. فقط بونکله برابر مسلمان، گناه ایشله‌مه‌مکه جهد ایدر وایشله‌مز. شاید ایشلر ایسه تائب ومستغفر اولدیغی کبی‌ ن. «ان الحسنات یذهبن السیئات» سورهٔ هود ١١٤ XI,115,) «محققا ایی ایشلر فنا ایشلرك کوتولکلرینی گیدریر»

امر ایتمش. جاریه‌سی عجله ایتمك ایتمك کتیررکن ایاغی قایه‌رق النده‌کی یمك طولو قابی افندیسنك باشنه دوکمش. بونك اوزرینه میمون حدت ایتمش ویا جاریه! بنی یاقدك دیمش جاریه درحال، یا خیرلر معلمی ویا هرکسه ادب و تربیه درسلری ویرن افندم! الله تعالینك بیوردقلرینی خاطرله دیدیکندن، میمون نه بیوردی دیمش. جاریه، «والکاظمین الغیظ» بیوردی جوابنی ویرمش. میمون هایدی حدتمی یکدم دیمش. فقط جاریه «والعافین عن الناس» ده بیوردی دیدیکندن میمون پك اعلا عفوده ایتدم دییه‌رك بر درجه دها لطفده بولونمش. لکن جاریه دهاده لطف ایت. چونکه «والله یحب المحسنین» ده بیورمشدر. دیدیکی جهتله میمون پك اعلا، سنی لوجه‌الله ازاد ایتدم دییه‌رك وبرمقدار عطیه ویردرك احسانی اتمام ایتمشدر. (بو وقعه‌یی امام حسین رضی‌الله عنه ایله جاریه‌سی ویا کوله‌سی اراسنده جریان ایتمش دییه ذکر ایدنلر واردر. حاصلی بویله بر وقعه جریان ایتمشدر).

آیت جلیله‌سی موجبنجه خیر وحسناته کرمی ویره‌رك کناهلرینك مظهر عفو اولاجقندن امید وار وبو صورتله خیرکار ومطمئن وطاتلی برصورتله حیاتکذار اولور . ومسلمان ، دائما وهرایشده هم منفعتی هم نافعیتی دوشونمکله مکلفدر. ذاتاً مقصد ، عاجلده و آجلده مصلحت عباددر . نفعدن عاری هرایش لغودر. مالایعنیدر . یالکز ارانه‌جق الك اساسلی جهت ، حق منفعته فدا ایتمه‌مكدر . چونکه مسلمانلق برکلمه ایله حق پرستلكدر . الك بیوك منفعتده حق و حقانیتك ضمننده بولونان نتیجه‌در .

ایشته بو ذکر ایتدیکمز خصائصك نتیجه‌سی اوله‌رق‌درکه ، اسلامك مترقی زمانلرنده کرك مادیات و کرك معنویات جهتلریله غایت یوکسك بر مدنیت میدانه کلمشدر . تدقیق ایدیلیرسه کورولورکه ، هر طرفده تجارتخانه‌لر ، دارالصناعه‌لر ، کاروانسرایلر ، خانلر و حماملرله برابر مکتبلر ، مدرسه‌لر ، عمارتلر ، خسته‌خانه‌لر ، هر درلو خیراتخانه‌لر ، بالخصوص حیاتی اعلای علیتیه ربط ایدن جامعلر ، مسجدلر ، تکیه‌لر ، خانقاهلر وجوده کتیرلمشدر .

برطرفدن دنیا ایشلریله مشغول اولونورکن دیکر طرفدن روحك اضطراباتدن قورتولماسی ، لایق اولدیغی مرتبهٔ قدسیته یوکسلمسیچون مقتضی وسائط هپ حاضر بولوندورلمشدر .

شبهه‌سزدرکه ، آسمانه سر چکن مناره‌لردن اوقونوب بتون آفاقه روحانی بر احتساس ، رحمانی برعشق نشر ایدن اذان محمدینك ایشیدلمسیله هرکسك ایشلرینه فاصله ویره‌رك حضور رب العالمینده سجده وتعظیمه ، حمد وثنایه ، توبه و استغفاره ، تضرع و نیازه متشوق و متوجه اولماسی قدر لاهوتی بر انجذاب اولاماز .

حیاته بخش ایتدیکی مدنیتك نزاهت و علویتنه الك عادل برشاهدده ، احکام اسلامیه‌نك حکمران اولدیغی زمان ومکانلرده ، میخانه ، قومارخانه وامثالی سیئات محللرینك وجود بولمامش اولماسیدر . وبوکونکی معظم غرب مدنیتنك الك ایی جهتلری هپ رحمةللعالمین افندمزك فیض اقدس رسالتلرندن ایدیله‌ن استفاده‌لر سایه‌سنده حاصل اولمشدر . فنا جهتلری ایسه اصلا مدنیت اسلامیه‌دن کچمش

دكلدر . تاريخ عالمك جدى بر تدقيقى ، صدق مدعامزى اثبات ايچون هر آن حاضردر.

خلاصه ؛ دين مبين احمدى ، فكر و حياته مضر اولان دينى ، اجتماعى ، اقتصادى ، سياسى والخ بالجمله استبداد و تحكملرى رفع ونوع بشر ايچون دائما مفكوره اولماسى الزم برشاهراه تعالى ومدنيت بخش واحسان ايتمش وبونك نظرى وعملى طريق وتطبيقاتنى بيلديرمش وكوسترمشدر .

سؤال ٣ — دين اسلام زمانمزك مزاحم متنوعه‌سنه ناصل چاره‌ساز اوليور؟

هركسك كندى محصول سعى و عملنه رضا و قناعتى ، حق و حقانيته ، مساوات و اخوته ، تعاون و تسانده رعايتى ، علو جناب و شفقتى الك مهم وظائف دينيه‌دن ، اوامر جليلهٔ الهيه‌دن بيلديروب ، مقدس اولدقلرينه ايمان ايتديرمكله چاره ساز اوليور .

دنياده مزاحم ، هروقت موجود اولمش واولاجقدر. انجق بوكونكى مزاحمك نسبتسز برحال آلماسى خودكاملغه زينت واحتشاملره فضله ميدان ويرلمش اولماسندندر . بوخودكاملنى :

مصاحت عالمى درده قيلمشلر بنا — بن ييه‌يم سن يمه بن ايى‌يم سن فنا

بيتى پك كوزل افاده ايدر .

اوت ، بتون قاريشيقلقلر ، راحتسزلقلر بوايكى سائقدن ، هركسدن فضله وسعت حاله ، هركسدن بيوك منصب ومقاملره ، حكم ونفوذلره مالك اولمق ارزوسنك افراطندن ، سوء استعمالندن نشئت ايتمكده‌در . واقعا بوارزونك اعتدالى ، حسن استعمالى بتون ترقيات بشريه‌نك عامللرندندر. انجق بشقه‌لرينك ضيق معيشتلرينه ، كسر حيثيتلرينه ، احتياجات طبيعيه‌لرندن محروميتلرينه بادى اولمامق و بوكبى احواله بادى اولونديغى تقديرده منعنه اهتمام ايدلمك شرطلريله مشروع اولور .

انسانلر اراسنده مساواتك فضله اخلالى ، دائما تهلكه‌لى عواقب حاصل ايتمش و ايده‌جكدر . بوهروقت كوز اوكنده طوتولماسى لازم برمسئله‌در .

مسلمانلغك اساس اعتباريله هركسه ايسته‌ديكى كبى ييمك ، ايچمك ، كيمك

حتی سوسله‌نمك حقنی ویرمش وانجق اسراف واعتدالسزلکی منع ایتمش اولدیغی معلومدر .

زینت خصوصنده اعتدال لزومی ، ارککاره صرف ایپکدن معمول البسه کیمه‌نك والتون ، کوموش تزییناتنك ممنوع اولماسیله ثابتدر. قادینلره بوزینتلر جائزدر . یالکز سوقاقلرده وهرکسك نظر دقتنی ، حرص وطمعنی جالب صورتده و مرتبه‌ده اعتدالدن چیقمق اونلره‌ده ممنوعدر .

پیغمبرافندمز، اعتدال وقناعتك وهرایشده حزم وحکمتله حرکتك تمثال بی مثالی ایدیلر. اصحاب کرامده بوبابده پك علوی مثاللر کوسترمشلردر. ازجمله حضرت فاروق، زینت واحتشامك حدلایقندن خارج برمرتبه‌یه واردیرلماسیچون فوق العاده اعتنا بیورورلر ایدی مشارالیه، جهادلرندن فضله سوسلی، پارلاق لباسلی، پراحتشام عودت ایدن قوماندانلرینه عدم رضا وبالعکس بوکبی احتشامات دنیویه‌یه رغبت ایتمیه‌ن وساده حیات ایله قناعت ایدنلر حقنده التفات و احترام اظهار ایدرلر ایدی . حقیقی بیوکلك ، حشمت وسلطنت ودبدبه ودارات ایله دکل، حق وحقیقت وهردرلو فضیلت محبتلریله ، عمل صالحلرله اولاجغنی دائما اعلام بیورمش اولدقلری مشهوردر . شخصی حیاتلری‌ده بواعتقاد وایمانلرینی فعلاً مؤیددر [١]

[١] شوراسی‌ده اونودولمامالی‌درکه ؛ دین اسلامده ممنوع اولان، علی الاطلاق زینت و احتشام دکل ، بونلرك حد اعتدالی تجاوزی و منافیٔ عفت و استقامت احواله سائق اولماسیدر . هله سوله‌یه‌لك ، پژمرده‌لك ؛ نظافتسزلك حسن طبیعتسزلك روح اسلامه کلیاً مغایردر . ن . « قل من حرم زینة الله التی اخرج لعباده والطیبات من الرزق . قل هی للذین امنوا فی الحیوة الدنیا خالصة یوم القیامة کذلك نفصل الایات لقوم یعلمون . قل انما حرم ربی الفواحش ماظهر منها ومابطن » سورهٔ اعراف ٣٢-٣٣ (VII, 30) « اللهك قوللریچون یاراتدیغی زینتی وتمیز رزقلری کیم حرام ایتدی دی . واونلر دنیاده ایمان ایدنلر ایچوندر . وقیامت کوننده منحصراً اونلره مخصوصدر . بز آیتلری علم صاحبی کمسه‌لر ایچون بویله‌جه تفصیل ایده‌رز . وربم آنجق کیزلی وآشکار فاحشه‌لکلری حرام ایتدی دی » آیت جلیله‌لری بومعنالری بیلدیررلر .

صکره دیمزکه ، بدیعیاتده پك بیوك موقع ویرمشدر . « ان الله جمیل یحب الجمال » «الله کوزلدر. کوزللکلری سوه‌ر» کلام عالیسی بین الاسلام بدیعیات محبتنك بردستوری‌در. ن. « وفیها ماتشتهیه الانفس وتلذ الاعین » سورهٔ زخرف ٧١ « وجنتده روحلرك آرزو ایتدکلری وکوزلرك لذت آلدقلری شیلر واردر » آیت کریمه‌سی جنتده‌کی بدایعی ؛ بیلدیردیکی کبی بدیعیاتی نه‌مکمل تعریف بیورور .

دین اسلام ، قازانج خصوصنده‌ده واسع مساعده‌لر ویرر . « الکاسب حبیب‌الله » . هردرلو تشبثات تجاریه ، زراعیه ، صناعیه پك مقبولدر . انجق قازانجك حلالندن یعنی ربادن ، احتکاردن ، حیله‌لردن ، انصافسزلقلردن عاری وهرصورتله مشروع اولماسی وعینی زمانده زکات‌وصدقه‌لرینك ویرلمسی شرطدر.

عمله‌وخدمتجیلر حقنده‌كی معاملات اسلامیه‌ده‌اوقدر مشفقانه‌ومساواتكارانه درکه، افندیلرله عمله ویاخدمه اراسنده اختلاف ظهوراتمدكدن باشقه اكثریا عمله ویا خدمه ، ایش صاحبلرندن دائما راضی قالیرلر . وهرایكی طرف ، فضائل اسلامیه‌یه ، متقابل حقوق دینیه‌یه رعایتكار قالدقچه دائما بویله اولاجقدر . مدینه‌دن سوریه‌یه كیدركن دوه‌سنه كوله‌سیله مناوبةً بینه‌ن ، حتی نوبت ركوب كوله‌یه كلمش اولدیغی جهتله شهره یورویه‌رك كیره‌ن حضرت عمرك بومرتبه عدالتنه قارشی هانكی كوله ویا خدمتجی خوشنودسزلق، صداقتسزلك كوستره‌بیلیرایدی؟

خدمتجیلرینه اولادلرینك ییدیكندن ییدیره‌ن، كه‌یدیكندن كه‌یدیره‌ن، نمازده خدمتجی ویا كوله‌سیله یان یانه صف مساواتده طوران ، اجرت خصوصنده مقدار واجبه رعایتی واونلرك رضاسنی تحصیلی واجبات دینیه‌دن بیلوب اوصورتله حركت ایدن افندیلردن هانكی خدمتجی شكایت ایده‌بیلیر ؟

مالنك زكاتنی تماماً ویره‌ن، فقرایه تصدق ومعاونتده اخوتكارانه علوجناب كوستره‌ن زنكینلرایچون هانكی فقیر خیرخواه ودعا خوان اولماز. حتی اشقیا بیله بویله عالیجناب زنكینلره تعدیدن احتراز ایدرلر . بونلرك بزده امثالی حالا موجوددر .

دین اسلام ، ایی ایشلرده تعاونی ، فنا ایشلرده عدم تعاونی ، امر ایتدیكندن هركس ، وسع واقتداری نسبتنده ، محتاجینك معاونتنه یتیشمكله وحقسزلقلردن اعراض ایله مكلفدر. بو وامثالی اوامره بناءً درکه، هم زنكینلر فقرانك امدادینه یتیشیرلر . ایش‌سزلره ایش بولورلر . هم فقرا « من لم یشكر الناس لم یشكرالله » « انسانلره شكر ایتمیه‌نلر اللهه شكر ایتمزلر » قاعده‌سنجه كوردكلری ایلكلرك شكرانی ادا ایچون زنكینلرك خیرینه سعی واضرارلرندن اجتناب ایدرلر .

ایش صاحبلری ، ایشچیلرینك حقلرینی لایق اولدیغی مرتبه‌ده اوده‌مدکجه آخرت مسئولیتندن قورتولامیه‌جقلرینه معتقد بولوندقلرندن ، عمله‌نك کوکللرینی خوشنود ورضالرینی تحصیل ایتمك ایچون غیرت وفداکارلق ایدرلر . طبیعی‌درکه عدالت واستقامته بودرجه اعتنا ایدن ایش صاحبلرینه قارشی ایشچیلرده حرمت وخیرخواهلقدن باشقه برفکر بسله‌مزلر . هم فائده‌لری بونی اقتضا ایدر . هم‌ده استحقاق ومساعیلری فوقنده اجرت طلبنه ، حقسز مشکلات ایقاعنه دیانتلری مانعدر . طینت واخلاق بوزوقلغی سببیله ایچلرندن بویله برفکر بسلیه‌ن اولسه بیله اکثریت مانع اولور . زیرا تربیهٔ اسلامیه کورمش برملتك اکثریتی حقدن باشقه برشی اوزرینه اتفاق ایده‌مز . بویله برحال ، « لاتجتمع امتی علی الضلال » « امتم یاکلش یولده طوپلانه‌مازلر » حدیث شریفنه منافی اولور .

بو عدالت وحقانیت فکری مسلمانلرجه امور ضروریه‌دندر . بونك دها مافوقی اولان احسان و شفقت امر دینی‌سی دخی بر وقتلر اویله تأسس ایتمش ایدی‌که ، عمومیتله مسلمانلر، هرکون ایلك ایتمك ایچون وسیله ارامایی کندیلرینه ایش ایدینیرلر واقشام سفره‌لرینه اوطورونجه، عجبا احتیاج ومحرومیت ایچنده‌بولونانلر وارمی‌در دییه دوشونورلر، اراشدیررلر ایدی . هله مسافر بکله‌مك ، ییدکلرندن مطلقا فقیرلره ، غریبلره دخی ییدیرمك قاعده اولمش ایدی. حمداً لله، بوکون دخی مملکتلریمزده خانه‌لرنده هرکون برچوق فقرا وغربایی ییدیروب ایچیره‌ن ، اولرنده ، مسافر اوطه‌لرنده یاطیروب اعزاز و اك ایی طعاملرینی مسافرلرینه اکرام ایدن مسلمانلریمز موجوددر . (هذا من فضل ربنا)

بونلر هپ ، ن . « ویطعمون الطعام علی حبه مسکیناً ویتیما واسیراً . انما نطعمکم لوجه‌الله‌لانریدمنکم جزاءً ولا شکورا » سورهٔ دهر ۹ ,LXXVI, 9) وحقیقی مسلمانلر، الله تعالی‌یه اولان محبتلری‌اقتضاسی اوله‌رق فقیرلره ، یتیملره واسیرلره یمك‌ییدیررلروبو اکراملرینك الله‌رضاسیچون اولوب مقابلنده برشی ویا تشکر بکله‌مدکلرینی‌ده حاللریله احساس واعلام ایدەرلر » آیت کریمه‌سی و امثال منیفه‌سنه توفیق معامله آثاری‌در .

هله بایراملرده یکی‌البسه کیه‌میه‌جك، محزون قاله‌جق یتیملر، فقراچوجقلری

اولوب اولمادیغنی، تا رمضان شریف ایچنده ارایوب بوله‌رق اسباب اکسا و سرورلرینی
اتمام ایله محزونیت قلبیه‌لرینه میدان براقامق، عادات مشهورهٔ اسلامیه‌دندر .

برده کندیسنه ایلك ایدیله‌ن کمسه‌یی ممکن اولدیغی قدر محجوبیت و منتدارلقدن
قورومق ، عزت نفسنی محافظه ایتمك فرائض اسلامیه‌دندر . ن . « لاتبطلوا
صدقاتکم بالمن والاذی » سوره بقره ـ ٢٦٤ ,II,266) صدقه‌لریکزی منت
واذیتله ابطال ایتمه‌یك » بیورلمشدر .

رزقلردن انفاق و هر وجه ایله ایلك ایتمك وقت و حالی مساعد اولانلرك
وظیفه‌لری، بورجلری ؛ و ن . « وفی اموالهم حق للسائل والمحروم » نظم کریمی
موجبنجه ، معذرت حقیقیه بناءً مستحق صدقه اولان کمسه‌لرکده زنکینلرك
ماللرنده حقلری اولدیغندن ، طبیعی، امتنانی موجب بر حال اولامق لازمکلیر .

صکره اساساً عمومیتله مال وملك اللهكدر . اونك ایچون سائللر « اللهك
مالندن ویرك » دیه تسئل ایدرلر .

دیکر طرفدن « الید العلیا خیر من ید السفلی » « ویره‌ن ال الان الدن خیرلیدر »
مضمون شریفی موجبنجه هرکس میسر اولدیغی قدر ایلك ایتمك ، فقرایه
یاردیمده بولنمق ارزو ایتدیکندن، مسلمانلرك یالکز زنکینلری، اورطه حاللیلری
دکل ، فقیرلری دخی حلالندن پاره قازانوب تصدق ایتمك ایچون جهد ایدرلر .
نته‌کیم رمضان شریفك نهایترینه طوغری، صدقهٔ فطر ویرمك، معین مقدار پاراسی
بولنان کمسه‌لر اوزرینه واجبدر . حالبوکه او مقدار پارالری اولمیانلرده بو
صدقه‌یی ویرمك ایچون جهد ایدرلر . بوسایه‌ده، حلالندن قازانمقده تشویق ایدلمش اولور .

خلاصه ؛ مسلمانلر هر شیدن اول سعی و عمل ایله و بری برلرینه معاونت
و تصدق ایچون « فاستبقوا الخیرات » امر جلیلی موجبنجه خیر یاپمقده مسابقت ایله
مکلفلردر . وزنکین فقیره ، فقیرده زنکینه قارشی حس رضا و شکران ایله
متحسس اولاجقلردر . بوده انجق، حوایجنی تدارك خصوصنده محروم کمسه
براقامغه سعی ایله اولور . تورکجه‌ده « بری یر بری باقار قیامت اوندن قوپار »
ضرب مثلی واردر که بو معنایی افاده ایدر . ایشته اسلامیت، بویله بر قیامتك قوپماسنه مانع در .

حالبوکه زمانمزده بر طاقم مملکتلرده مزاحمك اك باشلیجه سببی، سرمایه‌دارلرك ،

یوکسك طبقه‌لری اشغال ایدن کمسه‌لرك پك فضله رفاه و احتشاملر ایچنده یاشاملرینه مقابل فقرا و عمله طبقه‌سنی هیچه صایمالری، چیکنه‌یوب کچیویرمه‌لری، معاونت و تصدقلری اولسه‌ده غیرکافی وضمننده تحملفرسا منت وتذلیللر بولونماسیدر .

جاه و منصب احتراصلرینك تولید ایتدیکی مزاحمه کلنجه: امور حکومتده اولسون سائر ایشلرده اولسون، یوکسك موقع صاحبی اولمق البته‌ایی‌در. اونی احرازه چالشمق لازمدر. انجق اولجه‌سویله‌دیکمز وجه ایله اهل اولمق وظلم واستبداددن صاقینمق شرطیله.

والحاصل اساسات اسلامیه دائره‌سنده حرکت ایدن بر محیطك ، اهلیتی حائز اولمیانلرك مقامات عالیه‌یه کچمسنه ، ظلم واستبداده تجاسرلرینه مانع اولاجغی وبناءً علیه هرکسنك حقلرینه راضی اولمغه وکسب استحقاق ایچون چالیشمغه مجبور قاله‌جقلری محققدر .

ایشته مزاحم دنیویه‌نك رفعیچون اڭ مناسب چاره، انسانلرك تربیه‌لرنده سعیك، شرف نفسك اساس اولدیغنی تعلیم ونفسلرینی دوشونمکله برابر، دائرهٔ اعتدالدن اوزاقلاشمامق وباشقالری حقنده‌ده غایت صمیمی تساند وتعاون حسلریله متحسس اولمق فضیلتنی تأسیس ایتمكدر . فقط لزومی وجه ایله مؤثر اولماسیچون هپسندن اول بو تربیه‌نك قدسی بر اساس اوزرینه بنا اولونماسی یعنی الله تعالی‌نك امری اولوب خلافنه حرکتك کناه اولدیغی حقنده اعتقاد تام حاصل ایدلمسی شرط اعظمدر .

دین اسلام ، حقوق عبادی حقوق الله‌دن آییرمامشدر . حقیقت ، انسانلر ، انجق « لایکمل ایمان المرء حتی یحب للناس مایحب لنفسه » انسان کندی نفسیچون ارزو ایتدیکنی باشقالریچون‌ده آرزو ایدر اولمادقجه ایمانی کامل اولماز » مضموننك افاده ایتدیکی علو جناب وشفقتك یوکسك مرتبه‌سنه تقرب سایه‌سنده‌در که مزاحمیٔ تهوین ایده‌بیله‌جکلردر . بناءً علیه ، زمانك مزاحم متنوعه‌سنه قارشی ارانیلان اساسلی چاره، انجق دین اسلامك کندیسیدر. حقیله یعنی شرط اساسیسی اولان علم وعرفانه مقارن عدل واحسان ایله تطبیقنه موفق اولوندیغی تقدیرده دنیاده مزاحمك، اصغری درجه‌سنه تنزیل ، سعادتك‌ده اعظمی مرتبه‌سنه ایصال ایدیله‌جکی محققدر .

سؤال ٤ — . دنيايي دهاايي ويادهافنا صورت‌ده تقليب ايدن قوای سياسيه وروحيه ايچون نه دييور ؟

دنيايي الك ايي اداره ايده‌جك مبادی‌يي بيلديرمش و فنا تقليب ايده‌جك آمال و قوايه ميدان ويرمه‌مك ايچون لازم اولان اساسلری تا اولدن تثبيت ايتمش اولديغندن، ايی‌يه ايی ، فنايه فناديمك‌ده مشكلات و تردده معروض قالماز .

انسانلر ، دائما شايان حرمت بيلدكلری قوتلرك ولايتلری آلتنه كيرمرك ياشامشلر و ياشامقده‌لردر . انجق بوولايتك شكل ونوعی هر هيئت اجتماعيه‌نك احوال روحيه و قابليت و سويه‌لرينه كوره دكيشديكندن، شمدی‌يه‌قدر مطاع و منقاد اولان مختلف اشكال ولايتك له و عليهنده جريانلر اكسيك اولمامش و حالاده دوام ايتمكده‌در . مثلا حال ابتدائی‌ده‌كی انسانلر ايچون جسماً الك قوتلی اولمق حق ولايت ويرديكی حالده مدنيتلری ترقی ايتمش ملتلرده ، الك زياده درايت‌وكياست صاحبی كمسه، الضعيف وجودلی دخی‌اولسه، حق رياستی احرازه اليق كورولمكده‌در . صكره اصالت ياخود ارث حالا احراز ولايت ايچون عامل‌لردن بولونمقده‌در . بناءً عليه بر كره هر قومك خصوصيت ذهنيه و اجتماعيه‌لرينی نظر اعتباره آلمق اقتضا ايدر . مع‌مافيه، عموميت‌اعتباريله مطالعه اولونديغنده ، بونلرك كافه‌سنده هركسك كنديسنی وخويشانی قورومامسی هر درلو تهلكه‌لره قارشی بر ملجأ بولمق ايستمه‌سی مندمج بولونديغی كورولور . يعنی جلب منفعت ودفع مضرت غايه‌لری موجود اولديغی آكلاشيلير . حتی الك معنوی اولانلرينه‌ده باقاسه اونلرك اعتقادلرنده‌ده ، بر حمايه و صيانت بولمق مقصدی موجوددر . ديمك‌كه عموميتله انسانلرك كنديلرينی اداره ايچون مقتدا اتخاذ ايتدكلری قوت واعتقاد، هر نه اولورسه اولسون ضمننده مادی ، معنوی بر منفعت تصوری واردر. انجق بو منفعت ، نه قدر معنوياتدن عاری اولورسه او قدر صوغوق و متحول اولديغندن هر حالده ولايتدن غايهٔ اصليه اولان نظام وانتظامی واطمئنان وتسليميتی طاتلی ومحبتلی و دواملی صورتده اداره و ادامه ايده‌بيلمك ايچون قدسيت ومعنوياتك مادياته ممزوج فقط معنوياتك فائز و فائق يعنی ايجابنده مادی منفعتلرك معنوی غايه‌لر اوغورنده فدا ايديله‌بيلير اولماسی لازمدر .

خلاصه ؛ هم جسم و عقل احتیاجاتنی ، ایجاباتنی تطمین همده روح و قلب انجذاب و حرکتلرینی کرکی کبی تأمین ایده‌بیلملی‌در .

دین اسلام ، هرکسك مادی منفعتلرینی و مصالح عبادك نظام و انتظام دائره‌سنده حسن جریاننی تأمین ایچون هر درلو وسائط مشروعه‌یه مراجعتی قبول ایله برابر بونلرك کافه‌سنك یوکسك معنویات ایله تقدیس ایدلمش یعنی امر الهی‌یه تبعاً یاپلمش اولماسی لزومنی بیلدیرمکله مقاصدك کافه‌سنی جمع ایتمشدر . کرك اعتقاد وکرك عمل خصوصنده قبول ایتدیکی اساسك جبر و اکراه اولمادیغنی و بالعکس، حریت‌وجدانی اساس اتخاذ ایتمش اولدیغنی بیلیورز . حقه دعوتی ، انجق حکمت و موعظهٔ حسنه ایله‌در . امور مسلمینه ضرر ویره‌جك ماهیتده اولمادقجه کمسه‌نك افعالنه مداخله ایتمز . بالعکس مداخله‌یی منع ایدر . عرف و عادتلره حرمتکاردر . انجق بو عرف و عادتلرك معروفه یعنی احکام دینیه‌یه مخالف وحق و عدالت ونظام و انتظام لازمی تأمینه مانع اولماماسی شرطدر . بو حق وعدالت ونظام و انتظام غایه‌سنده اتفاق واردر . دنیایی تقلیب و اداره‌یه اوغراشان روحی وسیاسی قوانك کافه‌سی ، بو نظام وانتظامی عدل و حقانیتی الك ایی بر صورتده تأمین ایده‌جکلرینی ادعا ایدرلر . بز بو ادعالرك نه درجه طوغری اولدیغنی اکلامق ایچون ، اونلری میزان قرآنه ووروزز . . عرض ایتدیکمز اساسات اسلامیه‌یه توافق ایدوب ایتمدیکنی آرارز و بو سایه‌ده آرتق دنیایی تقلیب ویا الك ایی اداره ایتمك ادعاسنده بولونان هر هانکی بر قوتك ، دعوانك ، قیمتنی تعیینده مشکلات کورمیز . [١]

[١] جناب‌الله قرآنی تعلیم واحسان، حضرت فخرکائنات‌افندیمز تبلیغ وبیان بیوردیلر. بو بزم نیك و بدی تفریق و تمییزایتمه‌مز ایچون پك یوکسك میزاندر.ن.«الرحمن علم القرآن. خلق الانسان علمه البیان. والشمس والقمر بحسبان . والنجم والشجر یسجدان. والسماء رفعها ووضع المیزان. الاتطغوا فی المیزان. واقیموا الوزن ولاتخسروا المیزان» « مرحمت وعنایتی چوق اولان الله‌تعالی قرآنی اوکرتدی. انسانی یاراتدی . اوکا قوت بیان ویردی . کونش وآی حساب ایله حرکت ایدرلر . ساقسز نباتات وآغاجلر اللهه سجده ایدرلر . و الله سمایی یوکسلتدی و میزانی قوردی . میزانده حقسزلق ایتمه‌یك . و طارتی‌یی حقانیت ایله یاپك . وترازیده آلداتمق ، یاپمایك » آیت جلیله‌لریله توصیف بیورولان میزان اسلام ، سماواتی ، شمس و قمری ، نجوم وارضی وبتون کائناتی احاطه ووزن ایده بیله‌جك برماهیت علویه‌ده‌در . یعنی حق ، باطلی ، ایی‌یی، کوتویی ، علوی‌یی سفلی‌یی وزن و فرق ایچون بتون شمولیله دائماً کافی و وافی‌در .

دنیایی الثانی اداره ایتمك دعواسنده بولونان باشلیجه قوا: جهانوطنلق، (قوزموپولیتیزم) اشتراکیه (سوسیالیزم)، عمومیه (قومونیزم)، قومیت وادیان‌در.

جهان وطنلق. — سطحی دوشونولورسه، جهانوطنلق، حقلی بر ایش کبی کورونه بیلیر. مادامکه بتون انسانلر، قارده‌شدرلر. او حالده مختلف ملتلره، حکومتلره آیریلوب‌ده تفرقه‌لر احداث ایتمه‌نك نه معناسی واردر دیمك ممکن اولور. فقط طبیعت انسانیه مطالعه ایدیله‌جك اولورسه، انسانلرك دائما هرهانکی بر سببله آیری بر جهت جامعه، بر خصوصیت قبول ایتمك طینتیله یاراداش اولدقلری کورولور. بر مملکتلی اوته‌کی مملکتلی‌یی، حتی بر محله‌لی اوته‌کی محله‌لی‌یی نسبتله یابانجی کورور. لسان، رنك، عرق اختلافلری هپ طبیعتده برلك سببیله آیریلق تولیدینه، جهت جامعه‌لری تفریقه سبب اولان حاللردر. بو اختلافتی تماماً بر طرف ایده‌رك عمومی بر جامعهٔ انسانیه، اخوت بشریه تأسسنه همت ایتمك البته علوی کوریله بیلیر. انجق هپسندن اول طبیعتده یری، قابلیت تطبیقیه‌سی بولونمالی‌در. اطنه‌لی ضیا بکك:

کورولسه‌دست بدست وفق غرب ایله شرق
مخالفتدن اثر یوق میان خلق بی فرق
بتون بنی بشر اولمش محیط وحدته غرق
بن ایشته بویله خیال محالی پك سوه‌رم

بیتلری بو مسئله‌یی نه کوزل ایضاح ایدر.

ایشته دین اسلام، بورالرینی هپ احاطه ایده‌رك بو یوزدن کله‌جك آیریلق مضرتلرینی، محذورلرینی اعظمی درجه‌ده ازاله ایچون فطرت انسانیه‌یه اك موافق واك قابل تطبیق آچیق والهی بر جامعه تشکیل اینا ایتمشدر. والحق موفق‌ده

معنویات قدر معقولاتده‌ده مستند اولان دینمز، انجق حق و نافع اولانلرك بقا بولوب خلافنك دوام ایده‌میه‌جکنی شو صورتله بیان بیورور: ن. «انزل من السماء ماءً فسالت اودیة بقدرها فاحتمل السیل زبداً رابیاً ومما یوقدون علیه فی النار ابتغاء حلیة او متاع زبد مثله. کذلك یضرب الله الحق والباطل. فاما الزبد فیذهب جفاءً واما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض.» سورهٔ رعد (XIII,18) «الله کوکدن یاغمور یاغدیرر. دره‌لره مقدارلرنجه اقار. سیلك اوستنده کوپوك (وچورچوب) اولور. زینت ویاسائر متاع ایچون آتشده اریتدکاریکزك اوزرنده اولانده اونك کبی کوپوکدر. الله، حق وباطل ایچون بویله‌جه مثل ایراد بیورور. کوپوك آتیلیر کیدر انسانلره منفعتی اولان یرده قالیر»

اولمشدر . چونکه شأن حقیقیسی اخلاص‌در . قلبك مقتضـای طبیعتنه توافق ایتمیه‌جك مرتبه عالمشمول ، وامکان حدودینی کچه‌جك بر تجاذب مساواتی امر ایتمز . عموم حقنده امر ایتدیکی مسـاوات ، انجق عدالت مساواتی‌در . حقك هیچ بر وجه ایله ضـیاعنه راضی اولماز . و اولجه تفصیل ایتدیکمز وجه ایله بو بابده‌کی امری قطعیدر . انسان کندی نفسی ، خصم و اقرباسی و آبا و اولادی ضررینه دخی اولسه عدالت و حقانیت‌دن آیرلمایه‌جق‌در . ن. « یاایهاالذین آمنوا کونوا قوامین بالقسط شهداءلله ولو علی انفسـکم اوالوالدین والاقربین ان یکن غنیاً او فقیراً فالله اولی بهما. فلا تتبعوا الهوی ان تعدلوا و ان تلووا اوتعرضوا فان‌الله کان بما تعملون خبیراً » سـورهٔ نسـاء ۱۳۵ ,IV,135) « یا ایمان ایدن کمسه‌لر، الله ایچون شهادت ایده‌رك عدالتی قویاً محافظه ایدك . ولوکه بو، کندی نفسلریکزك ، انا و بابالریکزك واقرباکزك علیهنه دخی اولسـه ؛ وایستر غنی ، ایستر فقیر ایچون اولسون ؛ جناب حق غنی و فقیرلرك حاللرینه ملایم معامله‌ده سزدن اولادر . هواکزه تبعیتله عدالت‌دن‌انحراف ایتمه‌یك . عدالت‌دن، حقی سـویله‌مکدن انحراف ویا اعراض ایدرسه‌کز، بیلیکزکه جناب الله ، سزك یاپدقلریکزی بیلیجی‌در . »

بو عدالت مسـاواتی ، دین وملت و جنس و عرق کبی اختلافات ، حتی عداوتلر دخی اخلال ایده‌مز . ن . « ولا یجرمنکم شـنأن قوم علی الا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی » سورهٔ مائده ـ ۸ ,V,11) « بر قوم ایله اراکزده اولان بوزوقلق سزه عدالتسزلك جرمنی یاپدیرماسـین . عدالته دوام ایدك . زیرا تقوایه اك موافق اولان اودر »

احسان وشفقت خصوصنده ایسه ایش فرقلی‌در. هرحالده بونده‌ده ینه طبیعتی تعقیب ایدر . اولا اك یقین خصم‌دن ، اقربادن باشـلایه‌رق دسـت معاوتی ممکن اولدیغی مرتبه اك اوزاقلره قدر ایصـال ایتمك امر ایدر . پیغمبر افندمز « برامك‌واباك‌واختك‌واخاك ثم ادناك فادناك» « ایلیکی انا که، بابا که، قزقارده‌شیکه وقارده‌شیکه ایت . صکره یقینك‌دن یقینکه کیت » بیورمشلردر .

دین اسلامده اخوت انسانیه‌نك حکمی بیوکدر . مجرد انسان اولمق صفتنك

بیوك قیمتی اولدیغندن هیچ بر انسانك ذلیل وسفیل اولماسنه راضی اولماز . ن.
« ولقد کرمنا بنی آدم » سورهٔ اسراء ۷۰ ,XVII,72) آیت جلیله‌سنده علی الاطلاق
بنی آدمك مکرم اولدیغی بیان بیورلمشدر . بوندن باشقه بعض حدیث شریفلرده
« یاعبادالله کونوا اخواناً » بیوروله‌رق بتون انسانلر اراسنده اخوت عمومیه‌یه
رعایت اولونماسی لزومی‌ده بیلدیرلمشدر . فقط عینی زمانده هر اخوتك حدود
ومراتبی کوسترلمشدر . دین و وطن رابطه‌لرینی آتلایه‌رق آیری بر رابطه ، دها
طوغریسی یکی بر آیریلق احداثی صورتیله یاپیلان روحی ، سیاسی انقلابلری تقایب
دنیا تشبثلرینی مقبول کورمز . هپسندن اول اخلاص ایستر . واخلاصه مستند هر
فکره حرمت ایدر . غرض وعوض اوزرینه قورولمش وظاهری باطننه اویمایان
مسلکلری سومز .

دنیایی تقلیبه اوغراشان روحی وسیاسی قوتلردن دیکر بریسی‌ده اشتراکیون
مسلکیدر . بونلرك ، دنیانك ثروت وسعادتلرینه هرکسك ممکن اولدیغی قدر
مساوی صورتده اشتراك ایتمسی وبوسایه‌ده انسانلردن برقسمنك ئولدیریجی احتیاج
وضرورتلر ، دیکر برقسمنك‌ده هردرلو وسعت وسعادتلر ، حتی اسراف وسفاهتلر
ایچنده امرار حیات ایتمسنه قارشی عصیان ایده‌رك بو دلخراش مساواتسزلغك عالمدن
رفعی فکر ونیتنه مستند حرکت ایتدکلری اکلاشیلیور . اوت ، انسانلر اراسنده
رفاه وسعادت تقسیمنك بوقدر فضله فرقلی اولماسنه قارشی اعتراض ایتمه‌مك ممکن
دکلدر . هله صوك عصرلرك ایجاب ایتدیردیکی بونجه احتیاجات وبونلرك ضدینه
اوله‌رق احداث ایدیلن بیك درلو احتشامات ، بو یسار ورفاه فرقنك آچیلغنی
پك زیاده آرتیرمشدر . سرمایه اصحابنك بعض مملکتلرده تعقیب ایتدیکی عدالتسز
طرز حرکتلر ایسه روحلری بتون بتون چیلدیرتمشدر . بونلره قارشی مؤثر برچاره
بولونمادقجه اوراده نظام وانتظامك حسن محافظه‌سی ، اختلال وعصیانلرك اوکنه
کچیلمسی قابل اولامایه‌جقدر . فقط عصیان واختلاله لزوم یوقدر . بوبابده بولونابیله‌جك
الك موافق چاره ، دین اسلامه مراجعتدر . هرکسی خوشنود ایتمك ، انجق دین اسلامك
امواله وضع ایتدیکی مستحسن اشتراك وعدالت وحقانیت قانونلرینك حسن اداره‌سی
ومقدس بیانمسی سایه‌سنده ممکن اولور .

زکات وصدقه ، تساند وتعاون وسعی وحق مسئله‌لرینه متعلق اولان اوامر اسلامیه کوزلجه تطبیق اولوندیغی تقدیرده، اشتراکیون ، عقل وانصاف دائره‌سنده ارادةلرینی دیمزده بولابیلیرلر . دعوا ومنازعه‌یه محل قالماز .

طبیعی‌درکه انسانلرك هپسی عینی لیاقت وسویه‌ده دکللردر . بناءً علیه فضل وثروت خصوصنده‌ده بالطبع مساوی اولامازلر. حقسز وغیرممکن مساوات‌طلبنك هیچ یری یوقدر . ن . « انظر کیف فضلنا بعضهم علی بعض وللآخرة اکبر درجات واکبر تفضیلاً » سورهٔ اسراء ۲۱ (XVII,22) « باق بزبعض انسانلری بعضیلری اوزرینه ناصل تفضیل ایتدك . آخرتك درجه وتفضیللری دها بیوك دکلیدر ؟ » آیت جلیله‌سی ، انسانلرك درجات اعتباریله مساوی اولامایه‌جقلرینی کوسترر . فقط عینی زمانده تقسیم رزق ومکرملك خصوصنده هرکس اراسنده مساوات کوزه‌دلمسی‌ده امر بیورلمشدر . یعنی افندی اولان کمسه ، الی التنده بولونانلرك کافه‌سنه ممکن اولدیغی قدر کندی ییدیکندن ییدیره‌جك، کیدیکندن کیدیره‌جك، اسباب استراحتده، حسن معامله‌ده فرق بولوندرمامایه چالیشاجقدر . قرأن کریم ، درایت وکیاست فطریه ویا کسبیه وایجابات موقعیه نتیجه‌سی اوله‌رق بعنایةالله تعالی وسعت حاله، رفعت مقامه نائل اولمش کمسه‌لری رزق خصوصنده مفضل تعبیریله یاد بیورمشدر. فقط بوتفضیله نائل اولانلرك مفضل علیه‌لر اوزرنده عدم مساوات کورمه‌لرینه راضی اولماز . ن . « والله فضل بعضکم علی بعض فی الرزق . فماالذین فضلوا برادی رزقهم علی ماملکت ایمانهم فهم فیه سواء افبنعمة الله یجحدون » سورهٔ نحل ۷۱ (XVI,73) الله تعالی بعضکزی بعضکز اوزرینه تفضیل ایتدی . الری التنده بولونانلرك رزقلرینی اولاشدیرمق صورتیله تفضیل ایدیله‌نلرده رزق خصوصنده مساویلردر . اللهك نعمتنی انکارمی ایدرلر ؟ » بیورلمشدر . ممکن اولان مساوات‌ده بودر .

والحاصل برطرفدن زنکینلركماللرنده ن . « وفی اموالهم حق للسائل والمحروم » موجب جلیلنجه محتاج و مستحق اولانلر ایچون حق کوروله‌رك ثروت عمومیه‌یه هرکسك اشتراکی قبول ایدلمش دیکر طرفدن، ن . « وان لیس للانسان الا ماسعی » فحواسنجه هرکسك سعی نسبتنده مستفید اولماسی قاعدهٔ

قویمه‌سی‌ده تأیید بیورلمش اولدیغندن، هرصنف انسانلرك تنظیم معیشتلری تأمین ایدلدیکی کبی سعی وحق مقابلی اولمقسزین طاب اشتراك دعوالرینك‌ده اوکی آلنمشدر .

صکره عدل وانصاف اسلامی ، ایش صاحبلرینك چالیشدیردقلری کمسه‌لرك حق واستحقاقلرینك دوننده اجرت تکلیف ایتملرینه مانع وبالعکس سعی وعمللری نسبتنده اونلرك‌ده مستفید اولملرینی مستلزم بولوندیغندن اشتراك معقول بالطبع حاصل اولور .

برده اولجه دیدیکمز وجه ایله بالجمله اموال ، امانةالله اولمق حسبیله عمومه تعلق ایتدیکندن یدلرنده بولنان املاککك حسن تصرفنه، اعمار واحیاسنه مقتدر اولامادقلری واولامایه‌جقلری تبین ایدنلرك مالارینی اونلرك اعمار واحیاسنه اهل وقادر کمسه‌لرك انضمام مساعیسیله فقط هرطرفك منافعنی موجب صورتده حسن تصرف ایتدیرمك ، ایشلتمك ایچون حکومتك ، مداخله‌سی امکانی‌ده بو اشتراك امرنده شایان قیددر [۱] هله اموال امیریه ووقفیه‌نك نااهل اللرده براقلمایوب اهل اولانلره تودیعنده دها زیاده قولایلق واردر .

خلاصه ؛ هردرلو مال وثروتلرده سعی وعمل واهلیت ولیاقت وعینی زمانده عدله وشفقت طولاییسیله هرکسك اشتراکی واردر. وحکومت، ضروری کوردیکی وقت ، اموالك منافع شخصیه وعمومیه‌یه الك موافق صورتده استعمالنی تأمین ایچون مداخله ایده‌بیلیر .

وشو جهتی ایجه بیلنملیدرکه، دینمز ، اساس اعتباریله ، ترقیات انسانیه‌نك الك بیوك سائقی اولان حر مساعی‌یه ، نافع تشبثاته مانع اولمدقدن باشقه هرکسك

[۱] بوراده تکرار عرض ایده‌لم‌که، حقیق برمحیط اسلامی‌ده ، هرصنفك حقنه‌راضی و وظائف دینیه‌سنی (انسانیه‌سنی) مدرك واجرایه ساعی اولمسی حسبیله مال صاحبلری، مالارینی اعظمی منفعت واعظمی نافعیت تأمین ایده‌جك صورتده استعمال وعدل وشفقتی شیمه اتخاذ ایده‌جکلردر . دیکر طرفدن اصحاب سعی وعمل‌ده کذلك دیندارانه حرکت ایده‌جکلرندن حقسز مطالباتده بولونامازلر . بناءًعلیه صورت عمومیه‌ده حکومتك مداخله‌سنه حاجت قالماز کبی‌در . حکومت مداخله‌سنی ، انجق سفه ویا بلاهت کبی حجری ویا وصی تعیینی مستلزم احوال مخصوصه‌ده استعمال ایدر .

مالك اولديغى عقل وكياستك، مال وثروتلرك حسن استعمالنى، بالجمله استعدادلرك تامئ انكشافنه مدار اوله‌جق اقدام واهتماملرى آمردر. وينه بوحكمته بناءً دركه، كنديسندن دها زياده وسعت حاله مالك اولانلرله مساوى اولمق ايستيه‌نلر، سعى ايله، كسب حلال ايله، حساب واقتصاد ايله ترقى ايده‌رك اونلره يتيشمه‌يه وحتى گچمه‌يه چاليشمالى‌لردر. باشقه‌لرينك ثمرهٔ سعى‌لرينه تعرض ايله اونلرى، واصل اولدقلرى مرتبه‌دن اشاغى‌يه ايندىرمكله دكل.

دينمزك احكام ومعتقداتى، من طرف الله منزل اولان قرأن كريمه ورسول بالحق افندمزك سنن سنيه‌لرينه مستند بولنديغندن بزمسلمانلر، عقل وحقك احكام دينيه‌مزه اصلا معارض اولمايه‌جغنه صوڭ درجه امينزدر. وعصرلرك مرورى، علوم وفنونك ترقياتى دائما اوامر دينيه‌مزك اصابتنه اولان اعتمادى تأييد و تأبيد ايده‌جك‌در اعتقادنده بولونورز. بناءً عليه كرك عموميه مذهبى (قومونيزم) وكرك دها يكيدن ظهور ايده‌جك هرهانكى برمسلك ويا مذهب اربابنك مدعالرينى تدقيقه هروقت حاضرز. اگر دعوالرى عقل وحقه مستند وشمدى‌يه قدر بيان ايتديكمز اساسات اسلاميه ايله قابل توفيق ونظام وانتظام عالمك حسن تأمينه مساعد ايسه دينمز طرفندن قبول، عكسى تقديرده رد وجرح اولنور [١]

[١] دين اسلامده بتون مالملكنى خدمت عموميه‌يه ترك ايتمك مرتبه‌سى واردر. مثلا پيغمبر افندمز، احتياجات ضروريه‌لرينه يته‌جك مقداردن زياده مال حفظ بيورمادقلرى كبى حضرت صديق ده بتون مالملكنى ايجابنده، خدمت عموميه ترك ايدر ايدى.
صكره پيغمبرلركماللرينك اولاد واحفاده ميراث قالميوب بيت‌الماله قالديغى معلومدر. عجبا بونلر نه‌در؟ معلوم اولديغى وجه ايله احتياجات ضروريه‌سندن آرتان برقسم مالى احتياطاً صاقلامق طبع بشرده موجود برحالدر وعموميتله بوحال، سعى وتصرف ايچون بيوك برمشوقدر. ميراث مسئله‌سى ده محبت اولاد خاصهٔ طبيعيه‌سنك ايجاب ايتديرديكى برلازمه‌دركه كذلك سعى وتصرف واسرافدن توقى ايچون بيوك براهميتى حائزدر. پيغمبران عظام، سعى وتصرف وتشبثات نافعه خصوصلرنده مشوقلره محتاج اولمادقلرى كبى اولاد واحفادلرينك استقباللرى حقنده‌ده خوف وانديشه‌دن امينلردر. بناءً عليه حق ملكيت وميراث مسئله‌لرنده موجود اولان مذكور سببلر كنديلريچون وارد دكلدر. ايشته اصل مقصد، انسانلرك ترقى واعتلالرى واطمئنان قابلرى ايچون پك لازم اولان حريت سعى، حريت اقتصاد وامنيت استقبال كيفيتلرينى عمومك قبول وتراضيسى داخلنده تام ومستقر برصورتده تأمين ايده‌بيلمكدر. بونلر حاصل اولورسه ديه‌جك قالماز. والافلا.

دنیانی الك زیاده تقایب ایدن برقوهٔ روحیه وسیاسیه‌ده قومیت‌در. دین اسلام هردرلو رابطه‌لری شایان احترام وبونلر سایه‌سنده مناسبات ومودتلرك حسن‌ادامه وتقویه‌سنی واجب‌الالتزام بیلیر. برهیئت اجتماعیه‌ده متعدد رابطه‌لر اجتماع ایدرسه دها زیاده قوت بولاجغی شبهه‌سزدر. انجق بورابطه وجامعه‌لر اراسنده دین رابطه‌سنی کفری ایمانه ترجیح ایدن بابا اولاد وقارده‌ش رابطه‌لرینك دخی فوقنده طوتار. ن. « یا ایهاالذین امنوا لا تخذوا ابائکم واخوانکم اولیاء ان استحبوا الکفر علی‌الایمان » سورهٔ توبه ۲۳ (LX, 23, « یا ایمان ایدنلر اکر کفری ایمانه ترجیح ایدرلرسه بابا وقارده‌شلریکزی دخی اوزرلریکزه ولی اتخاذ ایتمه‌یك » « لاتجد قوماً یؤمنون بالله والیوم‌الاخر یوادون من حاد الله ورسوله ولوکان اباٴهم واخوانهم او عشیرتهم » سورهٔ مجادله ۲۳ (LVIII, 23, « اللهه و آخرت کونه ایمان ایدن کمسه‌لری بابالری یاخود قارده‌شلری یاخود قوم وقبیله‌لری دخی اولسه‌لر، اللهه ورسولنه مخالفت ایدنلرله دوستلق ایدرلر بولمازسیك » [۱]

طبیعی‌درکه عینی لسان ایله متکلم اولمق وعینی عرق ونسلدن بولونمق یعنی قومیت انسانلری بری برلرینه تقریب ایدن مهم بررابطه‌در.

دین اسلام، بونی پك ایی قبول ایدر. یالکز ایمان واخلاقك برابر اولماسنی ایستر. بویله بر رابطه جداً مقدس اولور. هم‌دین هم‌ملت رابطه‌سی ایله‌مربوط اولدیغمز انسانلر کندی نفسلریمزدر. یالکز دین رابطه‌سیله مربوط‌اولدقلریمزده قارده‌شلریمزدر. انسان مقدس بیلدیکی مسلکه سلوکی کندیسیچون واجب‌اعتقاد ایتدکدنصکره طبیعی‌درکه کندیسنه مادة ومعناً اك یقین اولانلرك بومقدس رابطه ایله مربوط اولانلرك بولندیغنی قبولده تردد ایتمز.

---

[۱] بویله اولمقله‌برابر پدر و والده‌یه، کافر، حتی‌کفره دعوت‌ایدر دخی اولسه‌لر غلیظ معامله جائز کورولمه‌مش، حسن معامله امر بیورلمشدر. ن. « وان جاهداك علی ان‌تشرك‌بی مالیس لك به علم فلا تطعهما وصاحبهما فی‌الدنیا معروفاً واتبع سبیل من اناب الی » سورهٔ لقمان ۱۵ (XXXI, 14, اکر اناك باباك، تصدیق ایتمدیکك برشیئی بکا (اللهه) شریك قوشماك ایچون جهد ایدرلرسه‌اونلره اطاعت ایتمه. مع‌مافیه اموردنیاده اونلره لطف‌وملایمتله معامله ایت. وسن بکا اطاعت ایدنلرك یولنه کیت » آیت‌جلیله‌سی وامثالی بونی امر ایدرلر.

و ن . « ذلك الذى يبشر الله عباده الذين آمنوا وعملوا الصالحات قل لا اسئلكم عليه اجراً الا المودة فى القربى » سورهٔ شعرى ۲۳ ـ (XLII,22,) « ايشته جناب حقك ايمان ايدن وصالح عمل ايشليه‌ن قوللرينه تبشير ايتديكى نعمتلر بونلردر . سزدن، بو تبليغمدن طولايى اجر ايستمم . انجق قرابتده اولانلره مودت ايسترم.دى » آيت جليله سنده‌كى قربانى دين وملت قرابتى اوله‌رق قبول ايتمشلردر . بتون اهل حقه شاملدر . واقعا بونى اهل بيت رسول اللهه عائدر دييه‌نلر وارسه‌ده ، اهل بيت رسول، بتون اهل دينه من كل الوجوه اقرب اولدقلرندن، اونلره مودتك اولى بالطريق اولاجغى شبهه‌سزدر [۱]

شوراسنى تكرار ايده‌لم كه، اساساً دين اسلامده « التعظيم لامر الله والشفقة على خلق الله » امر جاليلى موجبنجه دين ومذهب تفريق ايتمكسزين هركسه عدل وشفقت وتكريم وحرمتله معامله ايتمك واجبدر . ونظام وانتظام عالمى ومقتضاى عقل ودينى محافظه ايچون زمره‌لر تشكيلى ضرورى بولونديغندن بو زمره وحدتنده انسانلره خاص اولان دين وملت جامعه‌سنى ترجيح ايله برابر مضر اولمادقلرى تقديرده انسان اولملرى حيثيله مسلمان اولميانلره دخى آيريجه حرمت وخيرخواهلق امر ايدر يعنى روح اسلام، انسانلر آراسنده اعظمى وفاق واتفاق تأمينه ونفاق وشقاقلرك منعنه معطوفدر .

دين اسلام ، انسانلرى بركره مسلم وغيرمسلم اولمق اوزره ايكى‌يه آييرير .

[۱] دين اسلامده حب ومودت ايمان ايله پك علاقه‌داردر . انجق بو حب ومودتك حق ايچون اولماسى يعنى عقل سليمك امرى آلتنده و اوامر الهيه‌يه موافق صورتده اداره اولونماسى شرط اعظمدر. حقيقت، حب وبغض، هوسات شهوانيه واحتراصات نفسانيه‌يه مغلوب اولميه‌رق، حقك امرلرى داخلنده حسن اداره ايده‌بيلمك، ايمانك اك قوى مبدألرينه مالك اولمقدر . « اوثق عرى الايمان الحب فى الله والبغض فى الله » « ايمان خصوصنده يابيشيلاجق قولبلرك (عروه‌لرك) اك صاغلامى الله يولنده محبت والله يولنده بغضدر . » « افضل الايمان ان تحب لله وتبغض لله ويعمل لسانك فى ذكر الله عزوجل وان تحب للناس ماتحب لنفسك وتكره لهم ماتكره لنفسك وان تقول خيراً او تصمت » « ايمانك افضلى، الله ايچون محبت ، الله ايچون بغض ولسانكى اللهك ذكريله مشغول ايتمك ونفسك ايچون ايسته‌ديكيكى، ناس ايچون‌ده ايسته‌مك ونفسك ايچون كريه كورديككى ناس ايچون‌ده كريه كورمك وخير سويله‌مك ياخود صوصمقدر » حديث شريفلرى بو معنايى متضمنلردر .

صکره الجاات طبیعیه‌یه تبعاً مسلملر اراسنده دخی بعضی خصوصیتلر قبول ایدر. فقط عداوت دکل ، ن . « ان هذه امتکم امة واحدة » سورهٔ انبیاء ـ ٩٢ (XXI, 92) « بو امت اسلامیه بر امتدن عبارتدر »

بو مشترك مربوطیته مذهب وطریقت اختلافلری‌ده مانع اولاماز واولامق لازمکلیر . بالجمله مسلمانلرك طریق ومذهب تفریق ایتمکسزین بو بابده اتفاق ایتملری فرضدر . زیرا دین اسلامده کلمهٔ شهادته وشرائط اساسیهٔ اسلامیه‌یه ایمان ایله مشارکت تام اولوب فروعده‌کی اختلاف مانع ایمان اولمادیغندن ن. «انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بین اخویکم » فرمان الهیسنده بتون مسلمانلر داخلدر . توحید باری وتصدیق رسالتپناهی تام اولدقدنصکره بعض ذوات حقنده فرق فضل کوزه‌تمك یاخود هرهانکی بریچون حسن ظن ایتمه‌مك طوغری اولمایابیلیر. فقط زمرهٔ ناجیهٔ اسلامیتدن خارج قالمایی مستلزم اولماز. زیارت قبورده محذور کورمك یاخود مجرد صالحلرك حضرت اللهه کمال عبودیتلری سایه‌سنده مرتبهٔ صلاحه ، کشف وکرامته نائل اولدقلرینی نظر اعتباره آله‌رق یاپیلان تعظیم وتکریمك ، ینه الله تعالی‌یه راجع اولاجغی وهیچ برقوله الوهیت ویا بذاته خلاصکارلق عطف ایتمك وارد اولامایه‌جغی ، اعتقادیله ، قبور صالحینده اللهه دعا ایتمه‌یی جائز کورمك کبی فروع اختلافی کذا بویله‌در. بونلر هیچ برصورتله جامعهٔ اسلامیه‌یه خلل ویره‌جك احوال تشکیل ایتمزلر . بالعکس بونلر ، یکدیکرك اجتهادینه حرمتله « اختلاف امتی رحمة » موجب جایلنجه غوامض ودقایق دینیه‌یی حقیله ادراك وتحقیق ایچون وسیله اتخاذ اولوناجق اسباب رحمت وحکمتلردر .

دین اسلامك قومیت وسائره اختلافاتنی قالدیرماسی یوزندن پك چوق منازعات رفع ویرلرینه اتحاد واخوتلر تأسیس ایدلمشدر . ازجمله دین اسلامی قبول ایتمزدن اول بری برلرینك قانلرینه صوصامش برحالده یاشایان اوس وخزرج قبیله‌لری اسلام ایله مشرف اولدقدنصکره ارتق قارده‌ش کبی یاشامغه باشلامشلر . ارالرنده‌کی نفاق وشقاق ، مبدل وفوق اولمش . فقط بونی چکه‌میه‌ن یهودیلر اسکی غیض وعداوتی اویاندیرمق ایچون فرصت ارامقده ودین اسلامك اهل کتابه قارشی اولان مساعده‌لی معامله‌سندن استفاده ایله مسلمانلرله قولایجه

اختلاط ایتمکده بولوندقلرندن فساده تشبث ایتمشلردر. اولا شوراسنی سویلیه‌لم که اوس و خزرج قبیله‌لری مدینه‌ده ساکن اولدقلرندن هجرت نبویه زماننده رسول‌الله افندمزه پك زیاده یاردملری اولمش و بوسببله انصار نام‌مبجلنی احراز ایتمشلردر . مکه‌دن هجرت ایدنلرده مهاجرین نام عالیسیله بکام اولمشلردر .

مدینه‌نك یهودی رؤساسندن شاس بن قیس نامنده بر سالخورده اوس ایله خزرج اراسنده چوقدنبری یرلشمش اولان کین و غیظلرك، فیض اسلام ایله، تماماً منطفی اولماسنه ممانعت ایچون تدبیرلر دوشونورکن برکون برمحلده بونلردن برخیلی ذواتك ، اسکی عداوتلری هیچ خاطرلرینه کتیرمکسزین ، قارده‌شجه‌سنه کوروشمکده اولدقلرینی کورور . درحال یهودی کنجلرندن بریسنی اونلرك آراسنه کوندروب اولجه دشمان ایکن هرایکی قبیله شاعرلرینك یکدیکری علیهنه سویلدکلری اشعاری اوقوده‌رق نائرهٔ کین و غضبی اویاندیرمق تشبثنده بولنور . یهودی کنجی اونلرك ارالرینه کیره‌ر واوشعرلردن بریسنی اوقور .

اوته‌کی قبیله‌یه منسوب مسلمانلردن بریسی‌ده کندی قبیله‌سی شعراسنك مقابلةً سویلدیکی شعرلردن بریسنی اوقویه‌رق جواب ویرر . بونك اوزرینه جاهلکده مألوف اولدقلری تفاخر میدانه چیقاره‌ق ایش منازعه‌یه واریر . نهایت هرایکی طرف، اسکی محاربه‌لرینی تازه‌له‌مك تکلیف ایدرلر. مسئله سرایت وتوسع ایده‌ر، انتخاب ایتدکلری غوغا میدانه کیده‌رلر . تام چارپشمه باشلایاجغی صره‌ده رحمةً للعالمین افندمز خبر آلیرلر . برابرلرینه آلدقلری مهاجرین ایله برلکده یتیشوب هرایکی طرفه خطاباً « یامعشر المسلمین الله الله . ابدعوة الجاهلیة وانا بین اظهرکم . بعد اذ هداکم الله الی الاسلام واکرمکم به وقطع به عنکم امر الجاهلیة واستنقذکم به من الکفر والف بینکم ترجعون الی ماکنتم علیه کفاراً » «یامعشر مسلمین، الله الله؛ ینه جاهلیت دعواسیمی یاپیورسکز؟ حالبوکه بن ارا کزده‌یم الله تعالی سزی اسلامه هدایت واودین ایله مشرف واوسایه‌ده سزدن جاهلیت بلیه‌سنی قطع وسزی کفردن تخلیص وبینکزی تألیف ایتدکدنصکره ینه کافرلك حالنه‌می رجوع ایدییورسکز ؟ » بیوره‌رق هپسنی انتباهه دعوت ایدرلر . واخطار نبوی درحال تأثیرینی کوستردیکندن هرایکی طرف همان سلاحلرینی آته‌رق

جناب پيغمبردن استغناى قصور ايدرلر . وبرى برلرينه صارماشيرلر . ايشته آتيده‌كى آيت كريمه‌لر بوحادثه اوزرينه شرفنازل اولمشدر . ن. « يا ايهاالذين آمنوا ان تطيعوا فريقاً من الذين اوتوا الكتاب يردوكم بعد ايمانكم كافرين . وكيف تكفرون وانتم تتلى عليكم آيات‌الله وفيكم رسوله . ومن يعتصم بالله فقد هدى الى صراط مستقيم . يا ايهاالذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون . واعتصموا بحبل‌الله جميعاً ولاتفرقوا . و اذكروا نعمة‌الله عليكم اذ كنتم اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخواناً و كنتم على شفا حفرة من النار فانقذكم منها كذلك يبين الله لكم اياته لعلكم تهتدون » سورۀ آل عمران ۹۹ ـ ۱۰۳ (III, 95 - 99,) « يا ايمان ايدنكمسه‌لر، اگر اهل كتابدن برقسمنه اطاعت ايدرسه‌كز سزى ايمان ايتدكدنصكره كافر ايدرلر . حالبوكه سز ناصل كافر اولورسيكزكه ، سزه اللهك آيتلرى اوقونور واللهك رسولى ايچيكزده‌در . اللهك دينه صاريلان طوغرى يوله كوتورولمشدر . ياايمان ايدن كمسه‌لر، اللهك امرلرينه حقيله اطاعت ايدك. اووقت سزانجق مسلمان اولديغكز حالده ئولورسيكز. هپكز اللهك دينه صاريلك. آيريلغه‌دوشمه‌يك، حقكزده‌كى اللهك نعمتنى خاطرلايك . دشمانلر ايديكز. قلبلريكزى تأليف بيوردى. اونك لطف وكرميله قارده‌شلر اولديكز . و آتش چوقورينك كنارنده ايديكز سزى اوكا دوشمكدن قورتاردى . طوغرى يوله كيتمه‌كز ايچون الله تعالى آيتلرينى بويله‌جه بيان ايدر »

ايشته بونلر هپ ، مسلمانلرك اغيار سوزلرينه اويارەق برى برلرينه مخالفت چيقارمالرى ، اسلامى ضعفه دوشورمه‌مه‌لرى لزومنى كوستره‌ن بينه‌لردر .

غير مسلملرده ، اهل كتاب و كتابسزلر اولمق اوزره ايكى‌يه آيريليرلر . اساس اعتباريله ، كافه‌سى حقنده‌كى معاملات اسلاميه تماماً انسانى‌در . انجق ، حكمتره مستند ، بعض معامله فرقلرى واردر . ازجمله اهل كتابك عكارينى مسلمانلر ايچون حلال كورديكى كبى قادينلرينى‌ده عائله تشكيل ايتمك اوزره مشروع صورتده تزوجه مساعده بيورور. ن. «اليوم احل لكم الطيبات.

وطعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم و طعامكم حل لهم . والمحصنات من المؤمنات والمحصنات من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم . اذا آتيتموهن اجورهن محصنين غير مسافحين ولا متخذى اخدان . » سورهٔ مائده ـ ٥ ,V,7) « بوكون سزه اىي شيلر حلال ايدلدى واهل كتابك طعامى سزه حلال وسزك طعامكز اونلره حلالدر . (يعنى طعاملرك شرائط حلى حقندهكى امرلر عينىدر) عفيفه مؤمنهلر واهل كتابدن عفيفه قادينلرده سزه حلال اولدى . انجق مهرلرينى ويرمهكز وناموسلى ياشاماكز ونهكيزلى ، نه آشكار زنايه چويرمهمهكز شرطيله » [١]

بوندن باشقه اهل كتاب ايله مناقشه و مجادلهده غايت حرمتكار اولوب اونلرك كتابلرينك محتوى اولديغى حقايق دينيهيى دائما نظر اعتباره المق و بينمزده مشترك اولان معتقدات و احكامى سند اتخاذ ايتمكلهده مكلفز . ن . « ولا تجادلوا اهل الكتاب الا بالتى هى احسن . الا الذين ظلموا منهم وقولوا آمنا بالذى انزل الينا وانزل اليكم . والهنا والهكم واحد ونحن له مسلمون » سورهٔ عنكبوت ٤٦ ,XXIX,45 « اهل كتاب ايله انجق الڭ كوزل برصورتده مجادله ايديكز . يالكز ظلم ايدنلرى مستثنا . وبز ، بزه انزال اولونان كتابه وسزه انزال اولونان كتابلره ايمان ايتدك . وبزم اللهمز وسزك اللهكز براللهدر ـ بز اونك امرلرينه تسليم نفس ايدن مسلملرز دهييك »

اهل كتابك عبادتخانهلرينه و مقدساتنه حرمتده اهل اسلام اوزرينه لازمدر . ن . « الذين اخرجوا من ديارهم بغير حق الا ان يقولوا ربنا الله . ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيراً ولينصرن الله من ينصره ان الله لقوى عزيز » سورهٔ حج ٤٠ـ ٤١ ,XXII) « مجرد ربمز اللهدر . ديدكلرندنطولى بغير حق ديارلرندن اخراج اولونانلر ، اكر الله تعالى ناسك بعضيسنى بعضيسيله دفع ايتمسهيدى (مؤمنلر ، مشركلرك تخريباتنه مانع اولماسهيدى) ماناسترلر ، كليسالر ، ايچريلرنده اللهك

[١] عبارهٔ قرآنيهدن آكلاشيليوركه اهل كتابك طعامنك بزه حلال اولماسى بزم طعاممزك اونلره حلال اولماسندن يعنى اطعمهنك طبيليكنى ، شرائط صحيهسنى ارامق خصوصنده اونلرك ده بزم كبى مكلف بولونمالرندندر . قادينلريله ازدواجمزه مساعده بيورلمسىده كذلك حفظ نسب ضرورتى مقتضياتيله مكلف اولمالرندندر .

اسمی چوق ذکر اولونان مسجدلر ییقیلیرلر ایدی . الله تعالی کندی دیننه یاردم ایدەنه یاردم ایدەر . الله قوتلی وعزیزدر » .

ذاتاً اهل اسلام، اهل کتابك پیغمبرلرینی تصدیق وکتابلرینك اصللرینه ایمان ایتمش اولدقلرندن اونلری یابانجی کورمزلر . ج. و. لایتنر جنابلری بوحقیقتی تصدیق ایتدکدنصکره : «اکر اهل کتابده مسلمانلر وحضرت محمدك بیلدیردیکی حقیقتلر حقنده متسامح وحرمتکار اولسەیدیلر مدنیت وانسانیت وصلح و مسالمت عمومیه نامنه بیوك بر سعادت تأمین وخرستیانلق مقتضاسنه دها زیاده توفیق حرکت ایدلمش اولور ایدی » دییور . قرآن کریمك دیدیکیده بودر .

دین اسلامی قبول ، موسویتی ، عیسویتی انکار دکلدر . بالعکس اونلریده تصدیقدر . انجق تحریفاتی تصحیح و دها مکملنی قبول ایدەرك تصدیقدر . دینمزك انکار وادیسنده تکلیفی یوقدر. ایستەدیکی یالکز تصدیق حقیقتدر. وبونی ینه اهل کتابك کتابلرندەکی آیاتی اشهاد ایدەرك طلب ایدر . ن. « قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم . الا نعبد الاالله ولا نشرك به شیئاً ولایتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله . فان تولوا فقولوا اشهدوا بانا مسلمون سورۀ آل عمران ٦٤ III,57) « دیکه : یا اهل کتاب سزکله بینمزده مساوی اولان کلمەیه کلیکز . انجق اللهه عبادت ایدەلم . و اوکا هیچ بر شیئی شریك طوتمایالم . و بعضمز بعضمزی اللهدن باشقا ربلر اتخاذ ایتمەسین . اکر دیکلەمزلرسه بزم مسلمانلر اولدیغمزه شاهد اولوکز دەییکز » ن . « واذقال عیسی ابن مریم یا بنی اسرائیل انی رسول الله الیکم مصدقاً لمابین یدی من التوراة ومبشراً برسول یأتی من بعدی اسمه احمد » سورۀ صف ٦ LXI,6,) « مریم اوغلی عیسی ، یا بنی اسرائیل ، بن سزه اللهك رسولی‌یم . بندن اول کلەن توراتی تصدیق وبندنصکره کلەجك احمد اسملی پیغمبرك تشریفنی تبشیر ایدەرم دیدی . »

اللهك برلکنی اثبات ایچون ادله ایراد ایدەجك دکلز . حضرت محمد المصطفی علیه الصلاة والسلام افندمزك رسالت و نبوتلرینك صدقیده قرآن کریم کبی برمعجزه ایله مبرهن بولوندیغندن اوکا دائر تفصیلاته کیریشکده لازم دکلدر.

باخصوص پیغمبر دیمك، الله طرفندن کندیسنه هرکسك بیلمدیکی شیلر بیلدیرلمش برانسان دیمکدر . بناءً علیه حضرت محمده من طرف الله باشقالرینه میسر اولمیان معلومات ویرلدیکنه ایناندقدن باشـقا برشی طلب ایدلمیور . ن. « قل لا اقول لکم عندی خزائن الله . ولا اعلم الغیب ولا اقول انی ملك . ان اتبع الا مایوحی الی . قل هل یستوی الاعمی والبصیر . افلا تتفکرون » سورهٔ انعام ٥٠ (VI,50
« یا محمد ، سن اونلره دی: بن سزه بنم یانمده اللهك خزینه‌لری واردر دیمیورم. وبن غیبی بیلمم. وبن ملکم‌ده دیمیورم. بن انجق بکا وحی اولونانه اتباع ایدییورم. وکور ایله کوره‌ن بر اولورمی ؟ دوشونمیورمیسیکز ، دی . »
بویله‌بر حقك، حقیقتك رد وانکار ایدیله‌میه‌جکی شبهه‌سزدر . زیرا کندیسنك یاشـامش اولدیغی وقت و محیط ایچنده بوکون دخی بر سوره‌سنك مثلنی میدانه کتیرمك امکانی اولمیان برکتاب کریم وشرع قویم وجوده کتیرمه‌نك من طرف الله ویریله‌ن رسالت و نبوت قوتندن باشقا هیچ بروجه ایله ممکن اولامایه‌جغی پك آشکار بر حقیقتدر . حقیقت ، پیغمبر افندمزك دنیاده بولوندقلری زمان مثلا یونانیلرك عرفانلی زمانلری کبی بر زمان دکل ایدی . معلومدرکه علوم ایله اوغراشلدیغی زمانلرده دخی برحکیمك ، فیلسوفك تمایز ایده‌بیلمسی تحصیل علم ایچون چوق زمان اوغراشمش ومتمادی و اوزون بحث وجدللرله ، مطالعه‌لرله ممارسه کسب ایتمش اولماسیله ممکن اولوردی . نته‌کیم شمدی‌ده وهروقت اویله‌در. حالبوکه پیغمبر افندمز زماننده بویله درسلر تحصیللر اولمادیغی کبی کندیلری الك ابتدائی اوقویوب یازمقله بیله مشغول اولمامشلر ایدی . اکر آزیجق تحصیللری اولمش بولونسه ایدی، شو آیت کریمه‌لر نازل اولماز ایدی : ن. « وما کنت تتلوا من قبله من کتاب ولا تخطه بیمینك اذاً لارتاب المبطلون بل هو آیات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم ومایجحد بایاتنا الا الظالمون » سورهٔ عنکبوت ٤٨-٤٩ (XXIX,49-50) « اولدن بر کتاب اوقومش والکه کتاب یازمش دکل ایدك‌که کافرلر تبلیغ ایتدیکك کتابك حق طرفندن انزال اولوندیغنه شبهه ایتسینلر قرآن کریم ، کندیلرینه علم ویرلمش ذاتلرك قلبلرنده اولان آیات بیناتدر . بزم آیتلریمزی آنجق حقسزلر انکار ایدرلر » « فآمنوا بالله ورسوله النبی الامی الذی

يؤمن بالله و كلماته واتبعوه لعلكم تهتدون » سورهٔ اعراف ١٥٨ VII,158)
« اللهه واوقومق يازمق تحصيل ايتمه‌مش، اللهه وكلاملرينه ايمان ايتمش برنبی اولان
رسولنه ايمان ايديكز . واوكا تابع اولوكزكه طوغری يوله كيتمش اولوكز »

خلاصه ؛ دين اسلام، بتون اهل كتابه قرابت و موانست اظهار ايدييور .
هروسيله ايله الی اوزادييور. عقل و محاكمه‌يه ، حق وحقانيته ، بی طرفانه تفكر
و مذاكره‌يه دعوت ايدييور . دين اسلامك بو استيناس انسانيتكارانه‌سنك
اكلاشلديغی زمان سعادت عجبا نه زمان كله‌جكدر ؟ بتون قلوب عاليه اصحابی
او بيوك كونه انتظار ايتمكده‌در .

اهل كتاب اولميانلرده اللهی طانيميان جاهل قوملردر . اونلرك يمكلری‌يه‌مز ،
قادينلريله ازدواج اولونماز . چونكه اونلر معبود بالحق اولان الله تعالی‌يی طانيمايه‌جق
قدر جاهل و حقايق انسانيه‌دن غافل كيمسه‌لردركه ذات و صفات الهيه حقنده‌كی
اعتقادلری، احجاروجماداتی معبود اتخاذ ايتمك دركه‌سنده قابا وتهلكه‌لی اولديغی كبی
ضرورات انسانيه‌يه رعايتلری‌ده يوقدر. طبيعی او حالريله اهل اسلامك دائرهٔ
قرابتلرينه كيره‌مزلر . زمان رسالتده اهل كتاب اولميان اقوامك قيز اولادلرينی
ديری‌ديری كومه‌یی‌شرف، ودوه بوليله يقانمقله تطهر وتعطر ايتدك ظن ايده‌جك
قدر جاهل وانسانيت ومدنيتدن اوزاق اولدقلری معلومدر. بونلرك ، مأكولات
و مشروباتك مادی معنوی نظافت و طهارتنه ، صحته مضر ويا حلال و حرام
اولوب اولماديغنه ، ناموسكارانه قازانيلوب قازانلماديغنه اعتنا و اهتماملری‌ده
يوق ايدی. حفظ نسب وعرض وناموس ضرورتلرينه رعايتلری‌ده پك جاهلانه
ايدی. طبيعی‌دركه اويله‌لرك طعاملرينی مسلمه السلام يمك وقادينلريله ازدواج ايتمك جائز
اولامازدی . نته‌كيم بوكونده يمكلری يميه‌ن و معاشرت و اختلاطلری مقبول
اولميان اقوام موجود اولوب بونلرله ايديله‌جك معامله‌لرك هرحالنكی براهل كتاب
واهل معرفت و مدنيت ايله ايديله‌جك معامله‌لره مقيس اولامايه‌جغی ظاهردر .

شمدی بوراده، بوكون اهل كتاب اولمادقلری حالده مدنيت كسب ايتمش
ملتلر واردركه بجه اهل كتابلردن دها زياده اختلاطه ، قرابت ومناسبت
پيداسنه لايق اولمشلردر . اونلر طعاملرينك نظافت وطهارتنه ، مضر صحت ويا

مكسب جهتيله ناموسكارانه اولوب اولماديغنه لزومى وجه ايله دقت ومعاملات ومخالطاتده ضرورات انسانيه واخلاقيه‌يه پك ايى رعايت ايدرلر . اهل كتاب دكللر دييه اونلره اقوام جاهليه حقنده ايديله‌ن معامله كبى معامله ايتمك ناصل اولور؟ دينه‌بيلير . اوه‌ت طوغرى‌در . و دين اسلام بو جهتى‌ده مسكوت براقامش ، حكملرينى ويرمشدر . بو مسئله‌ده ، بريسى قوللر آراسنده‌كى مناسبت ومعاشرته‌متعلق، ديكرى‌ده الله‌ايله قول آره‌سنده اولمق‌اوزره ايكى جهت واردر. معاشرت خصوصنده اراناجق باشليجه اساس ، دين اسلام ده حفظلرى ضرورى اولان خصوصاته رعايت ايدوب ايتمه‌ملرى‌در . مثلا ن. « حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغيرالله به والمنخنقة والموقوذة والمتردية والنطيحة وما اكل السبع الاماذكيتم . » آيت جليله‌سنده اللهك اسمنك غيريله ذبح اولوناننلر يعنى اهل كتاب اولميانلرك كسدكلرى تذكيه‌يه تابع طوتولمشدر . الله ايله قول آراسنده اساس اوله‌رق لازم اولان‌ايسه ، بر اللهه و آخرته ايمان واعمال صالحه‌يه اهتمام و دوام‌در .

ديمك‌كه اساس ، انسانلغك مقتضاى اصليسى اولان معرفة الله ويا تعبير آخرله معرفة اللهه منجر اولان وظيفه ومسئوليت امر اخلاقيسنى حقيله ادراك وبونى اللهه ويوم آخرته ايمان‌واعمال‌صالحه‌يه دوام واهتمام مرتبه‌سنه‌يوكسلتمك‌در. طبيعى‌دركه بو مرتبه يوكسلمش كمسه‌لرى دين اسلام ، احجار وجماداتى معبود اتخاذ ايده‌جك قدر جاهل قالمش قوملرله برابر طوتماز . بيله‌نلرله بيلميه‌نلر وفنالقله ، ايليك البته مساوى اولمازلر ن . « هل يستوى‌الذين يعلمون والذين لايعلمون » سورهٔ زمر ٩ ,XXXIX,12) «ولا تستوى الحسنة ولاالسيئة » سورهٔ فصلت ٣٤-XLI,34) وهركس ايى كوتو نه عمل ايشله‌ديسه اونك قارشيلغنى بولور . ن . « يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً وماعملت من سوء) سورهٔ آل عمران ٣٠ ,III,28) «يوم يصدرالناس‌اشتاتاً ليروا اعمالهم. فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يعمل مثقال ذرة شراً يره » سورهٔ زلزال ٧-٨ ,XCIX,7-8) « اوكون انسانلر عمللرينك حسابى‌كورولمك ايچون آيرى آيرى چيقارلر. ذره قدرخير ياپان‌اوخيرى، ذره قدر شرياپان اوشرى كورور »

بو آیتلرده یالکز مسلمانلر دکل هر نفس و ناس تعبیر بیورولەرق هر کیم اولورسه اولسون جزئی کلی ، ایی ویا فنا نه عملی وارسه مقابلنی کورەجکی بیلدیرلمکدەدر . [١]

بناءً علیه قدر بلند محمدی‌یی ادراك سعادتنه نائل اولامامش فقط بعثت نبویەدن مقصود اصلی اولان عرفان واخلاق عالیەدن وسعلری مرتبەسنده متنعم اولمش کمسەلر حقنده یاپیلەجق معاملەنك نعمت معرفتدن تماماً بی نصیب اخلاق و عمللری کوتو کمسەلره یاپیلەجق معاملەنك عینی اولماق لازمکلەجکی شبهەسزدر . حتی یالکز حسن اخلاق صاحبی اولمق بیله جالب حرمت اولمق ایچون کفایت ایده بیلیر . بوبابده جانلی بر مثال ، خاتم طائی‌نك کریمەسی حقندەکی معاملۀ پیغمبری‌در . بو قادین ، قبیلەسی افرادیله برابر اسیر دوشمش فقط پدرینك اوصاف برکزیدەسنی ، کرم وسخا و وفا ، صدق و امان ، عدل واحسان کبی صفتلرینی ذکر ایله اسارتدن عفوینی ایستەمش . سرور هر دوسرا افندمزده ، بو صایدیغك صفتلر مؤمن صفتلری‌در . دیمك که سنك پدرك مکارم اخلاق صاحبی ایمش . الله تعالی مکارم اخلاقی سوەر . اویله بر ذاتك کریمەسی اسیر قالاماز بیورەرق کندیسنی حر براقشلردر . حالبوکه خاتم طائی پت پرست ایدی . بناءً علیه نزد اسلامدە فضیلت، هر کیمدە وهر نرەدە اولورسه اولسون لایق اولدیغی مرتبه شایان حرمتدر .

پیغمبر افندمزك عادل بر شاه زماننده دنیایه کلمش اولدقلرینی ذکرایله، بیان سرور بیورماللری‌ده بو بابده شایان ذکردر . نوشیروان عادل، رسالتپناه افندمزه ایمان شرفنه نائل اولمامش برکیمسه اولدیغی حالده مجرد عدل صفتیله متصف بولونماسندنطولایی مدح پیغمبری‌یه لایق اولمشدر .

بونلرهپ کوستریورکه نزد اسلامده، هرهانکی برصفت اسلامیەنك هرهانکی بر انسانده بولونماسی ، او انسانك فضیلتی نسبتنده شایان حرمت ومظهر رحمت اولماسنه مدار اولور . یعنی دین محمدی‌یه منسوب اولماق ضیاع حقه بادی اولماز.

[١] برده ن. « وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم ویعفوا عن کثیر » سورۀ شوری ٢٩ ,XLII,29) «سزه اصابت ایدن مصیبت کندی اللریکزله قازاندقلریکزدر. الله بونلردن چوغنی عفو ایدر» آیت جلیلەسنده بیان بیورولان عفو الهی واردر .

والحاصل اهل کتاب اولماسه‌لر دخی کندیلرنده صفات حمیده بولنان کمسه‌لر باخصوص حقه ایمان واعمال صالحه‌یه دوام ایدن اهل عرفان ، نظر اسلامده مرتبه‌لرینه کوره شایان تکریم واحترام اولورلر . ومناسبات مدنیه واجتماعیه‌ده هرکسك فضل وشرفنی نظر اعتباره آله‌رق اوکا کوره معامله ایتمك و دائما هرکس ایچون خیرخواه اولمق دینمزك اوامر اساسیه‌سندندر .

تدقیق ایدیلنجه‌اهل کتاب‌ایله غیراهل کتابك تفریق‌اولونماسنك، علم و جهل وقواعد انسانیه‌واجتماعیه‌یه رعایت وعدم‌رعایت مسئله‌لرینه‌عائداولدیغی آکلاشیلیر . اهل‌کتابدن اولوب‌ده، جهل وعصیان‌سببیله ضرورات اخلاقیه‌یه‌کافی درجه رعایت ایتمیه‌نلر عینی غیر اهل کتابك رعایت ایتمیه‌نلری کبی‌درلر . مثلا اهل کتاب ، کتابلری خلافنه اوله‌رق طعامك تمیزلکنه ، صحی‌لکنه رعایت ایتمزلر ایسه اونلرك یمکارینی ییمك جائز اولمایه‌جغی کبی حفظ نسب و عرض و ناموس خصوصلرینه رعایت ایتمیه‌نلرینك‌ده قادینلریله ازدواج موافق‌اولماز. واللهك‌غیرینی رب اتخاذ ایده‌رك توحیده منافی اعتقادلرده بولونورلرسه اونلرده مشرك‌اولورلر . ن. « اتخذوا احبارهم ورهبانهم ارباباً من دون‌الله والمسیح ابن مریم وماامروا الا لیعبدوالله‌ً واحداً . لااله الا هو سبحانه عما یشرکون » سورهٔ توبه ۳۱ (IX,31) « اونلر علما و راهبلرینی و مریم اوغلی مسیحی اللهك غیری ربلر اتخاذ ایتدیلر. حالبوکه‌کندیلرینه انجق بر اللهه عبادت ایتملری امر بیورولدی . بر اللهدن باشقه الله یوقدر . الله تعالی اونلرك شریك قوشدقلرندن متعالی‌در . » آیت جلیله‌سی بو معنایی بیلدیریر .

و ن. « قاتلوا الذین لایؤمنون بالله ولا بالیوم‌الآخر ولایحرمون ماحرم‌الله ورسوله ولایدینون دین‌الحق من‌الذین اوتوا الکتاب » سورهٔ توبه ۲۹ (IX,29) « اللهه وآخرت کوننه ایمان واللهك ورسولنك حرام قیلدیغنی حرام ایتمیه‌نلرله واهل کتاب‌دن دین حق ایله متدین اولمیانلرله مقاتله ایدیکز » آیت جلیله‌سنده اهل کتاب‌ده ذکر ایدلمشدر .

خلاصه ؛ اهل کتاب اولمیانلرده عرفانلرینی براللهه ، وآخرته ایمان وقواعد انسانیه واخلاقیه‌یه رعایت مرتبه‌سنه یوکسلته بیلیرلرسه مشرکلکدن قورتولورلر . عندالله و عندالاسلام قیمت وحیثیت کسب ایدرلر .

شمدی بوراده دین اسلامه تابع اولمادقجه هیچ برعملك قبول اولونمایه‌جغی معناسنی افاده بیوران، ن. « ومن یبتغ غیرالاسلام دیناً فلن یقبل منه وهوفی الاخرة من الخاسرین» سورهٔ ال عمران ٨٥ ,III,79) «دین اسلامدن غیری دین ایستیه‌نك دینی قبول اولونماز . او آخرتده غائب ایدنلردندر» آیت جلیله‌سیله طوغریدن طوغری‌یه دین محمدی‌یه تابع اولمایوب فقط اللهه واخرته ایمان ایدن واعمال صالحه اصحابندن اولان کمسه‌لرك اجر ومکافتلرینك ضایع اولمایه‌جغی مفادی اراسنده تضاد یوقیدر کی برملاحظه وارد اولابیلیر .

اسلام دیمك ، نفسنی جناب حقك امرلرینه تسلیم یعنی اخلاص ایله وظائف عبودیتی درك وایفا ایتمك دیمكدر. یالکز حضرت محمد علیه‌السلامك دینی دیمك دکلدر. نته‌کیم ن. «وقالوا لن یدخل الجنة الامن کان هوداً اونصاری تلك امانیهم قل هاتوابرهانکم ان کنتم صادقین. بلی من اسلم وجهه لله وهومحسن فله اجره عندربه ولاخوف علیهم ولاهم یحزنون » سورهٔ بقره ـ ١١١ ـ II,105) یهودی ویا خرستیاندن باشقا اصلا کمسه جنته کیره‌مز دیدیلر. بو اونلرك کندی ارزولریدر. سن اونلره: اکر سوزیکز طوغری ایسه برهانکزی کتیریکز دی. خایر،(اونلرك دیدیکی کبی دکلدر) یوزینی اللهه چویروب اللهك امرلرینه تسلیم اولان وایی عمللر ایشلیه‌ن کمسه‌لردرکه رب کریملری عندنده اجرلری واردر. اونلر ایچون قورقو یوقدر. اونلر محزون اولمازلر» آیت کریمه‌لری اساس اولان شرطلری. ن. «اذقال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین ووصی بها ابراهیم بنیه ویعقوب یابنی ان الله اصطفی لکم الدین فلا تموتن الا وانتم مسلمون» سورهٔ بقره ـ ١٣١ ـ ١٣٢ ,II,125-126) «ربی او کا اسلامه کل دیدیکی وقت او رب العالمین ایچون اسلامه کلدم دیدی. وابراهیم علیه‌السلام اوغللرینه اسلام توصیه ایتدی . یعقوبده اویله یاپدی . یا اوغللرم الله تعالی سزك ایچون اسلام دینینی انتخاب ایتدی. سز انجق مسلمان اولدقلریکز حالده وفات ایدرسیکز دیدی » آیت جلیله‌لریده اسلامك دین محمده مخصوص اولمادیغنی بیلدیررلر .

عمللری سراب کبی اولوب عندالله فائده ویرمیه‌نلرده ، کائناتده وحدت الهیه‌یه دال اولان بونجه آثار وموجوداتی کوردکاری حالده معاذالله تعالی شرك وکفرده ثابت قالانلردر .

ن . « والذين كفروا اعمالهم كسراب بقيعة يحسبه الظمئان ماءً » سورهٔ نور ٣٩ ـ XXIV, 39) « كفر ايله آلوده اولانلرك عمللرى چولده سراب كبى در صوصايان اونى صو ظن ايدر »

اساساً جناب حقك يالكز شركى عفو ايتميوب اوندن ماعداسنى ايسته‌ديكنه مغفرت ايده‌جكنى ن . « ان الله لايغفر ان يشرك به ويغفر مادون ذلك لمن يشاء » سورهٔ نساء ٤٨ ـ IV,51) آيت جليله‌سى بيلديرر .

شمدى برازده ديكر جامعه‌لرك حكم ولزومندن بحث ايده‌لم :

دين اسلام بردين فطرى اولديغندن فطرت بشريه‌ده كرك حس وقلبه وكرك عقل وفكره موافق نه‌قدر جامعه‌لر وار ايسه هپسنه موقع ويرمش ، حدودينى تعيين ايتمشدر . واساساً غايه‌سى انسانلر اراسنده وفق واخوت تأمينى اولديغندن الوان والسنه ومنشأ وانساب اختلافلرينك كافه‌سنده حكمتلر بولنديغنى وبناءً عليه موجوديتلرينك لزومنى بيلديرر . ن . « ولوشاءالله لجعلكم امة واحدة ولكن ليبلوكم فيما آتيكم فاستبقواالخيرات » سورهٔ مائده ـ ٤٨ ,V,53) « الله تعالى ايسته‌سه‌يدى ، سزى برامت ياپاردى. فقط سزه احسان ايتدكلرنده تجربه ايچون اويله ياپمادى . خير ايشلمدك خصوصنده بربريكزى كچمه‌يه اهتمام ايديكز » «ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم والوانكم ان فى ذلك لايات للعالمين» سورهٔ روم ٢٢ ,XXX.21) « كوكلرك ويرك يارادلماسى ، لسانلريكزك و رنكلريكزك اختلافى قدرت الهيه‌يه دلالت ايدن برهانلردر . بيلنلر ايچون محقق بونده موجب فوائد وعبرت علامتلر واردر »

« تعلموا من انسابكم ماتصلون به ارحامكم . ثم انتهوا وتعلموا ماتهتدون به فى ظلمات البر والبحر ثم انتهوا » « نسبلريكز حقنده صلهٔ رحمه مدار اولاجق معلوماتى اوكره‌نك . ايلريسنه كيتمه‌يك . وقره‌نك ، دكزك قارانلقلرنده طوغرى يولى بولمق ايچون لازم اولانى اوكره‌نك ايلرى كيتمه‌يك » حديث شريفنده انساب واقاربى اوكرنمك لزومنى وصلهٔ رحم ايدلمسنى امر بيورور. انجق معرفت انسابى ، تفاخر ومكابره‌يه وعلم نجوم وامثالنده غيبدن خبر ويرمك كبى غيرمعقول دعوالره وسيله ايتمه‌يك دير .

ن. « یاایها الناس اناخلقناکم من ذکر و انثی وجعلناکم شعوباً وقبائل لتعارفوا ان اکرمکم عندالله اتقاکم ان الله علیم خبیر » سورهٔ حجرات ١٣ ـ XLI,13)
« ای ناس بز سزی بر ارکك ایله برقادیندن خلق ایتدك . وطانیشماکز ایچون سزی قوم وقبیلهلره آیردق. الله عندنده اك کریمکز اك متقیکزدر. محقق بیلك که الله تعالی هرشیئی بیلیر ، هرشیدن خبرداردر » آیت کریمهلریده انسانلرك قوم و قبیلهلره آیرلماسندهکی حکمتی بیلدیررلر . تعارف دیمك ، بیلیشمك وتناکرك ضدی اولهرق سهویشمك دیمك اولدیغی کبی معروفده مسابقت معناسنیده افاده ایدر. بناءً علیه بونده باجمله اقوامك، حکمت خلقت ایجابی اولان معروفده یعنی دین مبینه تمسکده، هردرلو ترقیاته موفقیتده مسابقتله مکلف اولدقلری معناسیده واردر . ذاتاً « فاستبقوا الخیرات » امرجلیلنك مقتضاسیده بودر . ن . « فاذا نفخ فی الصور فلاانساب بینهم یومئذ ولا یتسائلون. فمن ثقلت موازینه فاؤلئك هم المفلحون» سورهٔ مؤمنون ١٠١ ـ ١٠٢ XXXIII,103) « صور اوفلهندیکی وقت یعنی یوم قیامتده، انسانلر اراسنده نسب دعواسی اولماز (بویله شیلر اراناماز) هرکیمك ترازیسی آغیر کلیرسه (یعنی صالح عمللری غالب اولورسه) اونلر فلاح بولورلر» آیت کریمهسی و « یاایها الناس ان ربکم واحد . الا لافضل لعربی علی اعجمی ولا لاعجمی علی عربی ولالاحمر علی اسود ولالاسود علی احمر الابالتقوی. ان اکرمکم عندالله اتقاکم. الاهل بلغت قالوا بلی یارسول الله. قال فلیبلغ الغائب الشاهد» «ای ناس، ربکز بردر. بیلك که نه عربك عجم اوزرینه، نه عجمك عرب اوزرینه، نه قرمزینك سیاه اوزرینه، نه سیاهك قرمزی اوزرینه فضلی، رجحانی یوقدر. رجحان وفضل انجق تقوی ایلهدر. الله عندنده اك شرفلیکز اك متقی اولانکزدر. دقت ایدك. تبلیغ ایتدممی؟ اوت ایتدك یارسول الله. دیدیلر . پیغمبر افندمزده حاضر بولونان ، بولونمیانه تبلیغ ایتسین بیوردیلر . » « ان انسابکم هذه لیست لسباب احد و انما انتم بنی آدم کطف الصاع لن تملئوه ولیس لاحد علی احد فضل الابدین وعمل صالح . حسب امرء ان یکون فاحشاً بذیئاً بخیلاً » «سزك بو نسبلریکز کمسهیی سوکمك ایچون دکلدر . آدم اولادلری انجق سز اولچك ایچندهکی بوغدایلر کبیسیکز . اولچکی طولدوراماز سیکز . کمسهنك کمسه اوزرینه دیندن وعمل صالحدن باشقا صورتله فضل ورجحانی یوقدر.»

برکسه‌نك فنا اولماسیچون اونك بدخوی ، بخیل وقورقاق اولماسی کفایت ایدر» حدیث‌شریفلری‌ده قومیت وانساب‌اختلافاتنك مانع تعارف ومستلزم تناکر برحال تشکیل ایتمه‌سنی منع ایدن نصوص‌در . بوذکر ایتدیکمز نصوص جلیله حسب ونسب یعنی مجرد وراثت طریقیله فضل وشرف انتقالی دعواسنك دین اسلام‌ده یری اولمادیغنی‌ده پك کوزل‌کوسترلر. « لیس منامن دعا الی عصبیة ولیس منامن قاتل علی عصبیة ولیس منامن مات علی عصبیة» عصبیت دعواسی ایدن، عصبیت اوزرینه مقاتله ایدن وعصبیت اوزرینه وفات ایدن بزدن دکلدر » حدیث شریفی عصبیتك ممنوعیتنی « العصبیة ان تعین قومك علی الظلم » حدیث شریفی‌ده ممنوع اولان عصبیتك حق وعدالتدن انحرافی مؤدی اولان قومیت غیرتی اولدیغنی بیلدیررلر . کناه وحقسزلق‌ایتمکسزین قومنی مدافعه ایتمه‌نك پك خیرلی برایش اولدیغنی‌ده « خیرکم المدافع عن عشیرته مالم یأثم » « خیرلیکز کناه اولمیان خصوصلرده عشیرتی مدافعه ایده‌نکزدر » حدیث شریفیله ثابت‌در . حتی دین آیریلغندنطولایی مسلمانك صلهٔ رحمی کسمه‌سنك جائز اولمادیغی کتب‌اسلامیه‌ده مصرح‌در .

« اذا قالت نزار یانزار وقالت اهل الیمن یاقحطان نزل الضرر ورفع النصر وسلط علیهم الحدید» « نزار قومی یانزار ویمنلیلر یاقحطان دیدکلری وقت ضرر نازل اولور ، نصرت قالقار واونلرك اوزرلرینه دمیر مسلط اولور » حدیث شریفی‌ده آیریلق چیقاره‌رق هرقومك معادات تعقیب ایتمسندن تولد ایده‌جك ضررلری بیلدیرر .

کلهلم تمامیله جاهل ، عرفان وایماندن محروم کمسه‌لر حقنده ایدیله‌جك معامله‌یه : دین اسلام نظرنده عمومیتله انسانلر اساساً مکرم‌در . یعنی عقل ایله عقلك مقتضای عالیسی اولان ادراك وجود باری قابلیتیله متصفلردر . دیمز کندیلرینه قارشی‌ده، حرمتکار بولونمق ، اصلا تذلیل وتحقیرلرینه کیدلمیوب معرفت الهیه قابلیتلرینك انکشافنه مداراولاق ایچون حکمتله ، موعظهٔ حسنه ایله فهم وادراکلرینه موافق طرزلرده چالشمق امر ایدر. چونکه دین اسلامك مقتضاسی بغض وعداوت دکل حب و مودت‌در . شفقت و خیرخواهلق‌در .

« الدين النصيحة » حديث شريفی دينی صرف خيرخواهلق اولمق اوزره تعريف بيورور . چونكه نصيحتك اصل معناسی خيرخواهلق ديمكدر . ن. « وان احد من المشركين استجارك فاجره حتی يسمع كلام الله ثم ابلغه مأمنه ذلك بانهم قوم لايعلمون » سورهٔ توبه ٦ (IX, 6) « اكر مشركلردن بری سكا قوشمو اولمق ايسترسه اونی قوشولغه قبول ايت. تا كه الله كلامنی ايشيتسين . صكره اكر ايمان ايتمز ايسه اونی كندی امين اولديغی يره قدر ايصال ايت . چونكه اونلر علمسز انسانلردر » آيت جليله‌سی جاهل ومشركلرك دخی جوار اهل دينه آلينوب كنديلريچون خيرخواهلق كوسترلمسنی وشايد ايمان ايتمزلر ايسه اصلا ناخوشنودلق ابرازيله اكراه جهتنه كيدلمدكدنبشقه كنديلرنجه الك امين اولان يرلره قدر كيتملرينه مساعده ومعاونت ايدلمسنی امر بيورور .

بو راده خاطره ، ايكی مسئله وارد اولابيلير : بريسی مادامكه دين اسلام اهل كتابك وحتی اهل كتابدن اولمادقلری حالده اللهی وآخرتی بيلهن واعمال صالحه‌يه دوام ايدن كمسه‌لرك اعتقاد وعمللرينه كوره نائل اجر ومكافات اولاجقلرينی قبول ايدر . او حالده حضرت محمدك نبوتنه ، دينه ايمانه وموجبنجه عمله نه لزوم واردر؟ اهل كتاب كندی دينلرنده قاليرلر. اهل كتاب اولميانلرده عقل واذعانلری وعلوم ومعارف سايه‌سنده وجود الهی‌يه ويوم آخرته ايمان واخلاق عاليه مقتضياتيله اتصاف ايدرلر. محمدی اولمق ايچون لزوم قالمازمسئله‌سی.

ايكنجيسی : مادام كه الك جاهل اقوامه قارشی ده وعظ و نصيحتله ، اقناع وارشاد ايله ، صبر وتحمل ايله وممكن اولديغی قدر سيئه‌لرينه قارشی حسن معامله‌ده بولونمق والحاصل بتون معناسيله خيرخواهلق مقتضياتيله عامل اولمق صورتيله حركت ايديله‌جك ، جبر واكراهه‌ده مراجعت اولونميه‌جقدر . اوحالده نشر دين ايچون جهادك ، محاربه‌نك پك مهم فرائض دينيه‌دن اولماسنه سبب نه‌در ؟ مسئله‌سيدر .

برنجی سؤالك جوابی شودركه : بركره دين محمدی ايله مشرف اولمامشلر دخی ايمان وعرفانلرينك وعمل صالحلرينك فائده‌لرندن محروم قالمازلر ديمك، نقصان وحرمانلرينك جزالرينی كورمزلر ديمك دكلدر . بو فائده‌لر ، مثلا مدهش فورطنه‌لی

قورقونج برکیجه‌ده ، تهلکه‌لی برقاراکاقده اوچورروملردن یورومك مجبوریتنده بولونان انسانلردن ، عمومیتله زیفیری قاراکاقده قالمش کمسه‌لره نسبتله ولوکه پك ضعیف اولسون، برایشیغه مالك اولان کمسه‌لرك ، بوضعیف ایشیقلری سایه‌سنده باصدقلری یرلری، اوچورروملری بعض مرتبه کورملریله الده ایتدکلری فائده‌لر قبیلندندر . علما بونی تخفیف عذاب ایله تعبیر بیورمشلردر . اونلرك شمس منیر اسلام ایله فوق‌العاده نوار، حرارت وبرودتدن ، کرداب و شوامخدنعاری فرحفزا برطریق مستقیمدن مستریحانه واصل سلامت وسعادت اولمش سعدا وصلحا ایله همحال اولمایه‌جقلری محققدر . اوت، کرك اهل کتاب اولمق سببیله توارث ایتدکلری کتب مقدسه وکرك مجرد عقل واذعان وعلم وعرفان سایه‌سنده وجود الهی‌یه ویوم آخرته ایمان واعمال صالحه‌یه دوام واهتمام ایدن کمسه‌لر، نه‌قدر موحد وصاحب ایمان اولسه‌لر، هیچ بروقت مصباح الهیٔ محمدی ایله تنویر ذات وصفات ایتمشلرله برابراولامازلر. هرحالده الیم صورتده ناقص قالیرلر . چونکه توحید الهی، کمال انسانی انجق نورمحمدی ایله تام اولور . سائردینلرك دین اسلام کبی صاغلام برتوحید تعلیم ایتمدکلری آشکاردر. بناءً علیه دین محمدینك وجودینه مطلع اولمش بولوندقلری حالده حقایقنی اوکره‌نمك ایچون صرف مساعی ایتمیه‌ن کمسه‌لر هیچ شبهه یوقدرکه اراده‌لرینی حسن استعمالده قصور ایتمش کمسه‌لردر . مسئولیتدن قورتولامازلر . باخصوص ایشده انکار قضیه‌سی‌ده واردرکه فکر وجدان ایچون آغیر برتهمتدر . حق وحقیقتك ستری نتیجه‌سنی متضمندر . اساساً کفر کلمه‌سنك معناسی ستر حقیقت دیمکدر . مسلمانلر موسی وعیسی علیهماالسلامی وسائر پیغمبرلری هپ تصدیق ایدرلر. یعنی هیچ برحق وحقیقتی انکارایتملری‌یوقدر. قبول‌ایتمدکلری انجق انسانه الوهیت عطف ایدلمسی‌در .

انکارقضیه‌سی یاجهله ، یاعناده یاخود قناعتسزلکه مبتنی‌اولور. دین اسلامك دعوالرنده قناعت کتیرلمیه‌جك برجهت‌اولمادیغندن‌انکارلرك قسم‌اعظمی‌جهلدن‌ایلری کلیر . بزده کفر عنادی واردرکه البته اك وخیم بر کفردر . جهل معذرت دکلدر چونکه ، تدقیقه اهتمام ایتمه‌مکدر .

دین اسلامك وجودی، چوقدن هریرده طویولمش ونور محمدی دنیانك هر

کوشه‌سنه واصل اولمشدر. تحقیق وتدقیقیچون امکان سهولت پك اعلا موجوددر. وقت ومحیطك عدم مساعده‌سی ادعا ایدیله‌مز. بویله بر معذرت یوقدر. بناءً علیه دین محمدی‌یی قبول ایتمیه‌ن هرکمسه حالنجه عذابه مستحق‌در [١] .

دیکر طرفدن محیط و ظروفلری مساعد اولمادیغی جهتله حقایق احمدیه‌یی اوکره‌نه‌میه‌نلرك وجودی وبونلرك مانعلری نسبتنده معذورصایلملری لزومی تسلیم اولونسون دیه‌لم ؛ بونوعدن اولانلرده ، نه قدر معذور صایاسه‌لر ، ینه عذابدن قورتولامازلر. اللهك لطف وکرمی وعنایت وهدایتیله نائل فیض وسعادت اولمش اهل ایمان ایله مساوی اولامازلر. بونك خارجده برمثالی‌ده ، علم وعرفانك یوکسك مرتبه‌سنه واصل اولمش ذوات ایله ، هرنه سببله اولورسه اولسون جاهل قالمش کمسه‌لر اراسنده موجود اولان فرق‌در. حال وموقعلری مساعد اولدیغندنطولایی کمالات علمیه‌لری یوکسه‌رك پك بیوك سویهٔ عرفانه مظهر اولمش ذوات ایله ، زمین و زمانلری مساعد اولمادیغی جهتله ، امللری خلافنده اولسه ، جاهل قالمش کمسه‌لرك عینی سعادت ومزایایه نائل اولامایه‌جقلری ظاهردر. یعنی جهل ، معذرته مستند اولابیلیر . فقط بو معذرت ، اوجهلك صاحبلرینی مصائبدن ، علوم وفنونك تأمین ایتدیکی منافع ومزایادن محروم قالمقدن وبویوزدن کله‌جك عذاب وبدبختیلردن قورتاره‌ماز .

کله‌لم ایکنجی مسئله‌یه : دین اسلامده الك جاهل اقوامه‌ده فهم و ادراکلریله متناسب وعظ ونصیحتله ، اقناع و ارشاد ایله معامله ایتمك اساس‌در . چونکه اونلرده انساندرلر ، غیرطبیعی طوغمامش ایسه‌لر « مامن مولود الا وقد یولد علی فطرة الاسلام » حکم منیفنجه عقل سلیم ایله یارادلمشلردر . حق وباطلی تفریق استعدادینه مالك‌لردر . ارشادلرینه چالیشمق ، نجاتلرندن امیدی کسمه‌مك لازمدر. وانسانلرك بوقابلیت ارشادیه‌لرینه بناءً درکه حقی قبول ایتمه‌مش کیمسه‌لری

[١] معمافیه هرخصوصده قصد ونیتك حکمی بیوك اولدیغندن اکثر اهل سنت ؛ « طریق حق ارامق ایچون عزم ایتمشلرده بوبابده‌کی سعی وغیرتلرینه دوام ایتمکده‌لرایکن عمرلری وفا ایتمیه‌رك وفات ایتمش کمسه‌لر عندالله دیکرلری کبی اولمازلر. اجرلری محفوظدر. » دیمشلردر .

دخی تلعین ایتمك، حقلرنده تخذیل وتخجیلی موجب معامله‌ده بولونمق نزد اسلامده تجویز بیورلمامشدر . چونکه بالآخره ایمان ایتمیه‌جکلرینه کیم حکم ایده‌بیلیر . قول ایله اللهك آراسنه کیرلمز . هرکیم اولورسه اولسون حقنده انسانلغه لایق حرمت کوسترمك بورجمزدر . حق، باطلی تفریقه، اعمال صالحه‌یه اهتمامه موفق اولامیانلرك حاللرینه باقوب‌ده دائما اویله قالاجقلرینه حکم ایتمك طوغری اولمازه پیغمبر افندمز، صالح وطالح دیمیوب هرکسه خیرخواه اولمق، حسن معامله ایتمك امر بیورمشلردر . « رأس العقل بعدالدین التودد الی الناس واصطناع الخیر الی کل بروفاجر » « دیندنصکره عقلك باشی ناسك محبتنی جلب ایتمك و ایی کوتو هرکسه خیر یاپمقدر » بیورمشلردر .

صکره دین اسلامده خلقك اعتقادی اوزرینه تحکم یوقدر . ن. « ما علی الرسول الاالبلاغ » سورهٔ مائده ـ ٩٩ ,V, 99) « رسولك عهده‌سنه ترتب ایدن یالکز تبلیغدر » « فذکر انما انت مذکر لست علیهم بمصیطر » سورهٔ غاشیه ـ ٢١ ـ ٢٢ ,LXXXVIII,22) « یا محمد سن حقی بیلدیر . سن انجق بیلدیرمکله مکلفسیك . اونلرك اوزرینه زورلاییجی دکلسیك . » « لست علیهم بجبار » آیت جلیله‌لری پیغمبر افندمزك اکراه واجبار ایله مأمور اولمادقلرینی بیلدیررلر. لکن مسلمانلرك بوانسانجه معاملهٔ دینیه ومدنیه‌لرینه قارشی اهانت وخیانت ویا عداوت ووحشت کوستریله‌جك اولورسه بالطبع مقابله‌ده اوکا کوره اولور . اولا ، صبر وسکونتله اقتضاسنه کوره مناسب و حکیمانه معامله‌لرله مخاصمه و منازعه‌یه میدان ویرمکسزین اداره، فقط قارشیده‌کیلرك حالی صورت مصلحانه‌ده اداره‌یه مساعد اولمقدن اوزاقلاشنجه ، مقابلهٔ بالمثل وایجابنده فریضهٔ جهادی هروجه ایله ایفایه قیام ایتمك لازمکلیر. ن. « ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتی هی احسن . ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبیله و هو اعلم بالمهتدین وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم به ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین » سورهٔ نحل ـ ١٢٥ ـ ١٢٦ .XVI.126-127) « ربکك یولنه حکمت ایله و کوزل وعظلرله دعوت و اك کوزل طریق ایله مجادله ایت . شبهه‌سز ربك یولندن چیقان ایله طوغری یوله کیده‌نی اك زیاده بیلیر. اکر معاقبه ایدرسه‌کز، تجاوزاولونديغکز

وجه ایله معاقبه ایدك . فقط مقابله‌یی ترك ایله صبرایدرسه‌کز بوصورت معامله صبر ایدنلر ایچون دها خیرلی‌در.» «فمن اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم » سورهٔ بقره ـ ١٩٤ .II.190) « سزه تعدی ایده‌نه تعدی اولوندیغکز قدر تعدی‌یه (یعنی انجق مقابله‌ٔ بالمثله) مأذونسیکز « وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم ولا تعتدوا ان الله لایحب المعتدین » سورهٔ بقره ـ ١٩٠ .II.186) « سزکله مقاتله ایدنلرله الله یولنده مقاتله ایدك . فقط سز تجاوز ایتمه‌یك . الله تجاوز ایدنلری سه‌ومز » آیت جلیله‌لری بو عرض ایتدیکمز معنالری پك کافی صورتده افاده ایدرلر .

اساساً فریضهٔ جهادك صوم‌وصلات وحج وزکات کبی فرائضله برابر اسلامك شرطلری صره‌سنه قونمامسی، جهادك دین اسلامده بالذات حسن اولمایوب ضروری اولدیغی وقت حسن کورولمه‌سندندر یعنی حربك کندی ذاتی قتل وتخریبی دها پك چوق فنالقلری مستلزم بولوندیغندن چیرکین‌در . فقط اعلای کلمة الله یعنی حق و حقانیتی تأمین ایچون مراجعته مجبور قالندیغی وقت بالطبع فرض اولور. جهاددن مقصد اصلی‌نك تدافعی، محارب دشمانه قارشی بالضرور اختیار ایدیلن بر حرکت ، اولدیغی ، غیرمؤمنلرك قادین ، چوجوق ، عاجز ، اختیار و مستأمنلریله جزیه ویره‌ن قسملرینه قارشی محاربه ایدلمه‌مسیله ثابتدر . دیمك‌که جهادده علت ، دین اسلامی عدم قبول دکل، اسلامه ومسلمانلره قارشی محارب ومتعرض اولمقدر. ن . « اذن للذین یقاتلون بانهم ظلموا وان الله علی نصرهم لقدیر » سورهٔ حج ٣٩ .XXII.40) « ظلم اولونانلره ظالملریله مقاتله ایچون اذن ویرلدی . و محقق الله مظلوملرك نصرتلرینه قادردر . » آیت جلیله‌سی علت حربك ظلم وتعدی اولدیغی صراحةً بیلدیرر . بوبابده یعنی سبب حربك مقابل طرفك ظلم وتجاوزندن باشقه برشی اولمادیغنی بیلدیره‌ن دها برچوق نصوص شریفه واردر . نته‌کیم پیغمبرافندمز دشمانلری طرفندن نقض عهد ایله مؤمنلره تعرض ایدیله‌رك حرب ضروری بر حاله کتیرلمدکجه غزالرینه مباشرت بیورمامشاردر. ومحاربه‌نك اعلاننده‌نصکره حربك مسلمانلر ایچون مساعد زمانلرنده دخی دشمان صلحه میل ایدرسه درحال صلحی قبول ایتمك شعار اسلامدندر . ن. « وان جنحوا للسلم فاجنح لها وتوکل علی الله

انه هوالسميع العليم » سورهٔ انفال ٦١ XVIII,63,) « اكر محاربلر مسالمت قصديله صلحه ميل ايدرلرسه سنده مصالحه‌يي قبول واللهه توكل ايت ، محقق الله ايشيدیجی وبیلیجی‌در . »

مجرد دين اختلافنك موجب حرب اولمادقدنبشقه دين عليهنه مقاتله ومسلمانلرى مملكتلرندن اخراج كبى تجاوزاتده بولونميان غير مسلم اقوامه الدن كلديكى قدر ايلك ايتمك وعدل وحقانيتى اونلر حقنده‌ده تطبيقدن ايرلماق مناسب اولاجغى ن. « لاينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم فى الدين، ولم يخرجوكم من دياركم ان تبروهم وتقسطوا اليهم ان الله يحب المقسطين » سورهٔ ممتحنه ٨ـ LX-8) « دين سببيله سزكله مقاتله ايتميه‌نلره وسزى ديارلكزدن چيقارميانلره ايلك ايتمكدن واونلر حقنده مقتضاى عدالتى تطبيقدن الله نهى ايتمز . الله عدالت اجرا ايدنلرى سوه‌ر » آيت كريمه‌سى نه كوزه‌ل بيان ايدر .

دين اسلامده حرب ايتمك ايچون انجق مقابل طرفك تعرض وتجاوز وظلم وتعدى ايتمش اولماسى شرط اصلى اولونجه دين اختلافندن ماعدا اولان اسبابك‌ده ظلم وتعدى‌يى موجب اولمادقجه، مسلمانلر طرفندن حرب احداثنه سبب اولمايه‌جقلرى آكلاشيلير . مثلا مجرد توسيع بلاد ايچون حرب ايتمك يوقدر . طبيعى بر چوق مملكتلرك ، واسع اراضى‌نك حكم اسلام آلتنده بولونماسنى البته مسلمانلر ايسترلر . فقط بونك ايچون دين اسلامك كوسترديكى طريق ، حرب وضرب، و تعدى و تجاوز طريقى دكلدر . ن . « ولقد كتبنا فى الزبور من بعد الذكر ان الارض يرثها عبادى الصالحون » سورهٔ انبياء ١٠٥ـXXI,105) آيت جليله‌سى موجبنجه مادى ومعنوى صلاح ولياقت كسب ايتمكدر . هر صورتله لياقت كسب ايديلنجه وسعت ممالكك بالطبع حاصل اولاجغى شبهه‌سزدر .

برده دين اسلام ، حربى منع ايچون . « حاضر اول جنكه اكر ايستر ايسه‌ك صلح وصلاح » فحواسنجه حاضرلانمق امر ايدر . ن. « واعدوا لهم مااستطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدوالله وعدوكم » سورهٔ انفال ٦٠ـ VIII,60) « دشمانلره قارشى كوجكزك يتديكى قدر قوت ، وآت وامثالى وسائط حربيه‌حاضرلايك. بوواسطه‌لرله اللهك وسزك دشمانلريكزى قورقودورسكز» بيورلمشدر .

بوراده حرب بحثی مناسبتیله دین جامعه‌سنه باغلانمانك او جهتجه اولان منافعنه دائر بر قاچ سوز دها سویلیه‌لم : برنجیسی دینك طبیعتی اساساً نزاع وقتالی منع ایتمکدر. دین اسلامك بتون انسانلره قارشی نه قدر عدل وحقانیت وشفقت ومرحمت امر ایتدیکنی کوردك . دین تربیه‌سیله یتیشمش انسانلرك قادینلره ، چوجوقلره ، عاجزلره ، مدافعه‌سزلره غیر متعرضلره اصلا ضرر ایقاع ایتمه‌ملری وعندالله معذور طوتدوره‌جق قوتلی بر سبب صحیح اولمادقجه محاربه‌یه کیرمه‌نك کناه اولاجغنی دوشونه‌رك حربدن هر صورتله محترز طاورانمالری ضروریدر . حالبوکه دینی نظر اعتباره آلمیان قومیت ، لسان وسائره رابطه‌لری بویله الهی وقدسی بر مسئولیت ویا معنوی بر جزا وعذاب اعتقادلری اوزرینه مؤسس اولمادقلرندن او حسلرله مشبوع کمسه‌لر غلبه وموفقیت امیدلری حاصل اولونجه هر تورلو تعرض وتجاوزلری ایسته‌یه‌رك وخوشنود اوله‌رق ایقاعدن چکینمه‌یورلر .

حرب و سیاستلرنده دینك امرلرینی اونودان کمسه‌لرك یاپدقلری محاربه‌لرده کورولن شدتلرك دیندار کمسه‌لرك محاربه‌لرنده کورولمیه‌جك بر درجهٔ فجیعه‌ده اولدیغنی وقوعات کوسترمش وکوسترمکده‌در . باخصوص اثنای حربده ایمان ایتدیکنی بیان ایدن مغلوبك اولدورولمسی بر مسلمان اولدورمك کبی کناه اولدیغندن بر چوق کمسه‌لر بو صورتله حیاتلرینی قورتاریرلر . بونلر ایسته‌میه‌رك مسلمان اولمش بولونسه‌لر بیله ، دینك تحقیق ماهیتنه دها زیاده امکان بوله‌رق، حقیقةً ایمانلرنده قناعت وثبات حاصل اولابیلمه‌سی ممکن اولدیغی کبی حربك ختامنده مملکتلرینه دونه بیلملری والحاصل هم حیاتلرینك هم حریتلرینك قورتولمسی فائده‌لری واردر . حالبوکه دینه مربوطیتلری اولمیان اختلافلرله حاصل اولان حربلرده کوزلری بوروینن حرص واحتراص اولدورمه‌دن باشقه هیچ بر صورتله سکونت بولمایور . نه‌قدر فضله اولدوروره‌سه اوقدر موفقیت قازاندیغنه قانع اولیور . زیرا غایه‌لرك تألیف وتوفیقی ممکن اولامایور . مثلا عرق والوان فرقی موجب اختلاف ایسه هر هانکی بر عرقك دیکر عرقدن اولیویرمسی ممکن اولمیان بر شیدر . لسان اختلافیده کذلك

قابل تأليف دكلدر . دين اسلام ايسه حربك اك شدتلى زماننده دخى هانكى عرقدن وهانكى رنكدن اولورسه اولسون دينى قبول ايده‌نى درحال قارده‌ش ايتديكى ونه قدر چوق كمسه‌لر مسلمان ايديليرسه او قدر فضله ثواب‌قازانيله‌جغنى بيلديرديكى جهتله برچوق كمسه‌لرك حيات وسلامتلرينى تأمينه مداراولمشدر. چونكه غايه‌سى محاربلرى امحا دكل ، حفظ واعلادر .

مسلمان اولدقدنصكره هانكى عرق وقومدن اولورسه اولسون هيچ بر شرف و فضل فرقى قالمامسى واردركه اوده دين اسلامك قولايجه قبولنه سبب اولان فضائلدندر . دين اسلام ، حربده ايمان ايدنلرى اولومدن قورتارديغى كبى استيمان ايدنلرى‌ده اولدورتمز . ودين‌لرنده سربست براقير .حرب اسيرلرينى‌ده اولجه ديديكمز وجهله متعاقبا آزاد ايدر . ياخود فديه مقابلى صاليوير ير . حربدنصكره مسلمان مملكتلرنده‌قالان‌اجانبه، معاهدلره ، ايديله‌جك معامله عهود مقتضاسنه كوره‌در . والحاصل اك انسانى ، اك معقول واك نافع جامعه‌نك دين وملت جامعهٔ مقدسه‌سى واك زياده صلح ومسالمت تأمينه مداراولان تربيه‌نك‌ده انجق دين اسلام تربيه‌سى اولديغى وبونك غيرى جامعه‌لر نه قدر شكل مدنى‌ده اداره اولونسه‌لر هيچ بر وقت دين اسلام قدر اساسلى بر اخوت ومناسبت سالمه تأسيس ايده‌ميه‌جكلرى محقق‌در. بناءً عليه ، دنيايى تقليب ايله اوغراشان وبوندنصكره‌ده اوغراشاجق اولان اسكى ويكى قواى روحيه وسياسيه‌يه دين اسلامك ديه‌جكى واونلردن ايستيه‌جكى اولا بر اللهه ايمان واعتقادلرنده ، امال واعماللرنده خالص اولمالرى ، عدل وحقانيتى احسان وشفقتى مسلك اتخاذ وفطرت اصليهٔ انسانيه‌نك مقتضاى ضروريسى اولان مقاصد خمسه‌يى محافظه‌يه خلاصه ، مقتضيات اسلاميه‌يى اجرايه اهتمام ايتملرى‌در .

بورايه غير مسلم حكومتلرك تابعيتنده قالمق مجبوريتنده بولونان مسلمانلرك عهده‌لرينه دوشه‌جك وظيفه‌لرله، مسلمان‌حكومتلرك تابعيتلرنده بولونان‌غيرمسلملر حقنده ياپيله‌جق معامله‌لره دائر بر قاچ سوز علاوه ايده‌لم :

مسلمانلر نره‌ده بولنورسه بولنسونلرعينى ملتدن وبتون‌مسلمانلرك قرده‌شلرى‌در وغير مسلم برحكومت تابعيتنده بولونان مسلمانلر ، اوحكومتك اسلام ضررينه

اولمیان قانونلرینه اطاعته مکلفدرلر . بونك الك قوتلی دلیلی عصرسعادتده حبش ممالکنه هجرت ایدن اصحاب کزینك نجاشی حکومتنك اوامر ونظاماتنه تبعیتی قبول ایتمش اولملریدر . [۱]

مسلمان حکومتی تابعیتنده بولونان غیرمسلملره ایدیله‌جك معامله‌ده هردرلو معتقدات واعمال دینیه‌لرنده حریت ویرمك واونلری حقوق وعدالت خصوصلرنده مسلمانلرله تماماً برابر طوتمقدر . دولتك امرلرینه اطاعت ایتدکلری مدتجه واسلامی اضرار ایچون فساد وخیانته مباشرتلری ، صداقتسزلکلری اولمادقجه مقاصد خمسه‌نك حسن محافظه‌لری اونلرحقنده‌ده جاریدر. نته‌کیم بیع وشراسی غیر مسلملره مباح فقط مسلمانلر ایچون حرام اولان خمر ولحم خنزیرکبی شیلرك مسلمانلر نظرنده کریه کورولمه‌لرینه رغماً ایته‌دکلری کبی تصرفلرینه وهر درلو

[۱] بومسئله چوق نازکدر . قرآن کریم بو ایشی عهد ومیثاق مسئله‌سی اوله‌رق بیان بیورمشدر . عهده وفانك دین اسلامده پك مهم اولدیغی معلومدر . هرهانکی برکمسه‌نك کندی دیننك غیری بر دیندن اولان بر دولتك تابعیتنی قبول ایتمسی او دولتك قانونلرینه رعایت ایده‌جکنه دائر سوز ویرمسی دیمکدر . طبیعی اوبرعهددر. اونی طوتمق فرضدر. بناءً علیه برغیرمسلم دولت تبعه‌سندن اولان مسلمانلرك تابع اولدقلری دولتك قانونلرینه اطاعت ایتمسی ضروریدر. وبومسئله‌یه تماس ایدن ن.«والذین آمنوا ولم یهاجروا مالکم من ولایتهم من شیئی حتی یهاجروا . وان استنصروکم فی الدین فعلیکم النصر الا علی قوم بینکم وبینهم میثاق » سورهٔ انفال ۷۲ ,VIII,73) » شونلرکه ایمان ایتدیلر فقط هجرت ایتمدیلر ، هجرت ایدنجه‌یه قدر سزك اونلره بر ولایتکز یوقدر . اکر اونلر دین ایشلری سببیله سزدن یاردیم ایسترلرسه سزك اونلره یاردم ایتمکز لازمدر. فقط علیهلرینه یاردم ایسته‌دکلری قوم ایله اراکزده عهد ومیثاق، وار ایسه اوباشقه » آیت جلیله‌سنده‌کی معنا پك جمعیتلی در هم فضیلتی ، هم معقول ومستحسن منفعتی ، ضرورتی نظر اعتباره آلمق امر ایتمکده‌در . برکره مسلمانك مسلمانه هرنره‌ده اولسه مطلقا یاردمایله مکلف اولدیغی اکلاتیور. صکره ارالرنده عهد ومیثاق ، مقاوله واتفاق بولونان اقوام ایله ویریلن سوز دائره‌سنده امتزاج ووفاقك ضروری اولدیغی بیلدیریلور . طبیعی درکه بوکا قارشی ملت حاکمه‌نك‌ده تبعه‌سنك حقوق وحیاتنه حرمت ایتمسی هم اخلاق وظیفه‌سی هم منفعتی اقتضاسندندر. ذاتاً مسلمانك صادق قالماسی‌ده اوته طرفك عهدنده صادق ومستقیم قالماسی شرطیله‌در . ن . «فما استقاموا لکم فاستقیموا لهم» سورهٔ توبه ۷ ,IX,7) «اونلر سوزلرنده، معامله‌لرنده مستقیم اولدقلری مدتجه سزده مستقیم اولوکز » آیت جلیله‌سی بومعنایی آمردر . تورکجه‌ده « ایلك ایکی باشدن اولور » دینه برضرب مثل واردر .

آیینلرینك اجراسنه مانع اولمامق حکومت واهالیٔ اسلامیه اوزرینه لازم کورولمشدر. و « لهم مالنا وعلیهم ماعلینا » « بزم لهمزه اولانلر اونلرده لهنه بزم علیهمزه اولانلر اونلرده علیهنه‌در » دستور اساسیسی اونلره قارشی نه‌درجه مساواتکارانه حرکت ایتدیکمزی بیلدیرر .

ن . « افأنت تکره الناس حتی یکونوا مؤمنین » سورهٔ یونس ۹۹ (X,99, « سن ناسی کرهاً ایمان ایتدیرمکمی ایسترسیك ؟ » آیت جلیله‌سی، دین اسلامك حریت وجدانه نه‌درجه رعایتکار اولدیغنی کوسترن بیاناتدندر .

خلاصه ، دین اسلام ، مسلم غیرمسلم ، هرکسك ، حریت وجدان وحریت اعمالنه تماميله حرمتكاردر. بناسی عدل وشفقت وحسن معاشرت اوزرینه‌در. « ایاکم والغلو فی الدین فانما هلکوا من کان قبلکم بالغلو فی الدین » «دین خصوصنده تسامحسزلقدن، طاشقینلقدن احتراز ایدیکز، سزدن اول کله‌نلردن دین خصوصنده غلو ایده‌نلر هلاك اولدیلر» حدیث شریفی عدم تسامح دینینك نه‌درجه صاقینیلاجق برحال اولدیغنی پك مکمل صورتده بیان ایدر .

غایت مهم برسؤال

شمدی بوراده خاطره غایت مهم برسؤال وارد اولورکه اوده بوقدر عالی ومتین مبدأ واساسلری، حکم واحکامی محتوی اولان بردینك منسوبلری نه‌ایچون بودرجه کری قالمشلردر . سؤالیدر . اوت بو پك وارد در. ویکنظرده جوابی غایت کوچ ، عادتا ذهنلره حیرت ویره‌جك برشیدر. لکن ایی تدقیق ایدیلیرسه ظاهرده پك وضیع فقط حقیقتده اك بیوك اهمیتی حائز برسببدن نشئت ایتدیکی تبین ایدرکه اوده رسم خطمزدر .

قرأن کریمك ایلك امرینك ، اقرأ امر جلیلنك ، تمامیٔ حصولنه مدار اولاجق واسطهٔ اساسیه یعنی علم ومعارفك مفتاحی، الفبا اولدیغی حالده بونك تمامیٔ شرائطنك اهمیتی شمدی‌یه قدر مسلمانلرجه مع‌الاسف لزومی وجه ایله تقدیر اولونمامشدر .

مقدما ، بزلرك مترقی زمانلریمزده ، پك كری بولونان اقوامك صكره‌دن ترقی ایتملرینك سببی، دین‌مبین احمدینك كوستردیكی یوللره سلوك ایتمه‌لری وازجمله اقرأامر قرأنیسیله عامل اولملری‌در. اونلر، مجرد رسم‌خطلرینك بسیط وانكشافات عقلیه وترقیات علمیه ایچون زیاده‌سیله مساعد اولماسی سایه‌سنده ، باخصوص طباعتك ایجادندنصكره ، بزلری سرعت برقیه ایله كچمش ومرور سنین ایله پك كری‌ده براقمشلردر. حالبویله ایكن، لمعات ماضیه ایله كوزلریمز قاماشمش بولونان بز مسلمانلر ، ظاهرده كوچوك كورونه‌ن بوبیوك نقطه‌یه ، مفتاح اساسی‌یه لازم اولدیغی وجه ایله اهمیت عطف ایده‌مه‌مشز .

أوه‌ت قرائت وكتابتك هرصنف خلقمز اراسنده انتشار ایده‌مه‌مسی مجرد بوسبب‌دن نشئت ایتمشدر. تاریخمزه باقیلیرسه كورولوركه، بیوك عالملر یتیشدیره‌بیلدیكمز زمانلر اولمش فقط فقیر ، زنكین كویلی ، شهرلی ، قادین اركك ، مأمور ، اصناف ، چیفتجی ، تاجر هر صنف اهالی‌نك حاللرینه كوره اوقور یازار اولملرینه هیچ برزمان موفق اولامامشز . علما وحكمامزك الك چوق یتیشدیكی عصرلرده دخی مهم مراكز مدنیت میدانه كتیره‌بیلمش اولمامزه رغماً بداوتی رفع ایده‌مه‌مشزدر . حالبوكه دین اسلامك مقتضای حقیقیسی ، علم وعرفان ومدنیت وعمران‌در . سایهٔ فیضنده جهل وحرمان هیچ بریرده میدان بولامامق ایجاب ایدر. « طلب العلم فریضة علی كل مسلم ومسلمة » حدیث شریفی افراد اسلامیه‌نك كافه‌سنك تحصیل علم ایله مكلف اولدیغنی بیلدیرر . وبز مسلمانلر ، بوفریضه‌یی ادا ایچون ، چالیشمامش دكلز . بالعكس هرملتدن زیاده عشق معارفله یاپمشز ویاپتقده‌یز ، هرمسجد كولكه‌سنده مطلقا برمكتب یاپمشز . هرمسلمان چوجوغنی اوقوتمق ایستر ومكتبه ویرر .

چوجوقلریمزی ایلك مكتبه ویرركن، مصرفلر اختیاریله، دوكون مراسمی یاپمق بزلره مخصوصدر . مدرسه‌لره ویردیكمز اهمیتلر میدان‌ده . ینه اویله ایكن مذكور حدیث شریفك مقتضای عالیسنی اجرا ایده‌مه‌مشز . هردرلو مساعیمزه رغماً هرفردیمزك اوقور یازار اولماسی هنر ومعارف استعدادلریمزك كركی كبی انكشافی ممكن اولامامشدر . بیك مشكلات ایله اوقور یازار

اولابیله‌نلریمزده نسبتسز درجه‌ده یورولمشزدر . بونلره سبب نه‌در ؟ هیچ شبهه یوقدرکه مفتاح معارفمزك مساعد اولمامسندن باشقا برشی دکلدر . مدنی ملتلرله تحصیل معارف اعتباریله ایلك فرقمز ، الفبا شرائطندن، رسم خطك طرزندن باشلار .

واقعا ابتدای اسلامده معارفجه سائر ملتلری کچمشز . فقط بو ، اووقتلر اونلرك تحصیل علومه رغبتلری مفقود ، مسلمانلر ایچون ایسه بوامنیهٔ عالیه‌نك فرائض دینیه‌دن معدود بولونماسندن نشئت ایتمشدر . فقط برمدت صکره ، اوروپالیلر ، اندلس واهل صلیب تماسلریله مسلمانلرك فوز و فلاحلری اسبابنه بحق وقوف پیدا ایده‌رك اصلاحاته ، باخصوص تحصیل علم و معرفته پك زیاده اهمیت ویرمکه باشلامشلر واستعمال ایتدکلری یازی‌نك مساعد اولماسی سایه‌سنده هرصنف اهالی‌لری اراسنده اوقویوب یازمق پك چابوق تعمم ایتمش وبوصورتله مسلمانلری کچمشلردر . بناءً علیه بزم کری قالمامز، سعی وهمتمزك ازالماسندن، سرعتمزك اکسیلمسندن دکل مسابق‌لریمزك فوق‌العاده سرعت‌کسب ایتملرندن، آز سعی ایله چوق قازانمق یولنه مالك اولمالرندن‌در .

طباعتك ایجادینه‌ده ینه یازینك مساعد اولماسی سایه‌سنده موفق اولونمشدر چونکه اوتوز قرق قالب ایله مقصد حاصل اولیویرمشدر . بزم یازی‌ده ایسه پك متعدد اشکال استعمالی ، طباعتك تطبیقی‌اشکال ایتدیکی کبی ایجادینه‌ده مانع اولمشدر .

خلاصه ؛ قصور صرف حروفمزك ترتیبنده‌در . حاشا دین اسلام‌ده دکلدر. بوظاهر برحقیقت‌در. فقط نه‌دنسه الفبانك اصلاحی مسئله‌سی عالم اسلامجه مهمل براقلمش وترقیمزه مانع اسباب ، هپ ظاهرلری کوستریشلی ، عظمتلی ایشلرده ارانه‌رق بیهوده وقتلر کچیرلمش وکچیرلمکده‌در. هرحالده اسکی زمان آلت حربی اولان قلیج ، قالقان و سائره یرینه مقتضای حاله کوره الات حربیه ایدینمك لزومنی آکلایوب‌ده آلت معارف اولان حرفلریمزی علمی‌لشدیرمك آیری آیری یازوب آره‌لرینه صوائت علاوه‌سیله بسیطلشدیرمك ، باشقه ملتلرك یازیلاری کبی اتمام ایتمك لزومنی آکلامامق دهاش برغفلتمزدر. جهل عمومینك

بتون دردلریمزك منشـأ حقیقیسی اولان بیوك بلیه‌مزك بادیٔ اساسیسی بودر . نته‌کیم «واعتصموا بحبل‌الله جمیعاً ولاتفرقوا » فرمان جلیلی خلافنه حرکتلرك بادیسی‌ده ینه بوغفلتك استلزام ایتدیکی معارفسزلك‌در. مع‌مافیه بونلر هپ حکم خفیهٔ الهیه اقتضاسـندن اولوب « سیصیب امتی داءالامم الاشر والبطر والتکاثر والتشاحن فی‌الدنیا والتباغض والتحاسد حتی یکون البغی » « آتی‌ده بنم امتم‌ده باشقا امتلرك دوشـدکاری درده دوچار اولاجقلردرکه اوده کفران نعمت ، شیماریقلق ، تکاثر ، نسب وحسـبلرینك چوقلغیله تفاخر ، دنیا ایچون دیدیشمه وبری برینه بغض وحسددر . بغی وعصیان درجه‌سـنه وارنجه‌یه قدر » حدیث شریفنك خبر ویردیکی احوال البتـه ظهور ایده‌جك ایدی وایتدی . فقط دین اسـلام ، قیامته قدر باقی و « امتی امة مبارکة لایدری اولها خیر او آخرها » « امتم مبارك برامت‌در اولیمی دها خیرلی‌در ، صـوکیمی دها خیرلی اولاجق‌در بیلنمز. صـوکنك دها خیرلی اولمایه‌جغنه ذاهب اولمایك » « ان‌الله یؤید هذا الدین ولو باقوام لاخلاق لهم » « محقق الله بودینی ، اوندن نصیبی اولمیـان کمسـه‌لرله‌ده تأیید ایدر » وامثالی احادیث نبویه و ن. « انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون » سورهٔ حجر ٩ ـ XV,9) « قرأنی بز انزال ایتدك وبز اونی البته محافظه ایده‌رز » آیت جلیله‌سی اسلامك دائما محفوظ قالاجغنی وآتیسنك امین اولدیغنی کوستررلر . وسورهٔ واقعه‌ده برکره ن. « ثلة من‌الاولین وقلیل من‌الاخرین » واقعه ١٣ ـ ١٤ بیورلمش ایکن بعده ن. « ثلة من‌الاولین وثلة من‌الاخرین» واقعه ٣٩ـ٤٠ LVI-38-39 بیورلمش اولماسنك ، اوائل اسلامده برچوق اصحاب صلاح یتیشوب صکره ازالاجغنه فقط دهاصکره تکرار برچوق صلحایتیشه‌جکنه اشارت‌اولدیغی مفسرلرطرفندن بیان‌بیورلمشدر. هله « خیر امتی اولها وآخرها وفی‌وسطها الکدر» امتمك الك خیرلی زمانلری‌اولی‌ایله آخرنده‌در. اورته‌سنده کدر واردر . » حدیث شریفی ، بوحقیقتی پك آشـکار بیان ایدر . حاصلی ، نه‌وقت اولسه ملتمزك قرأن کریم مقتضیاتی نسـبتنده ترقی ایده‌جکی زمانك کله‌جکی محقق‌در . برکون کله‌جك ، شـمدیکی جهل وعجزلریمز ختامه ایره‌رك پیغمبر افندمزك چیزدکلری « وهذا سبیل‌الله مستقیماً وهذه السبل لیس

منها سبيل الا عليه الشيطان يدعوا اليه » حديث شريفنك افاده بيورديغى خطاردن سبيل الله مستقيمه واصل اولوناجقدر . يالكز بزجه بونك زمان ومكانى معلوم دكلدر . معلوم ومحقق اولان بو كتاب جليلك نزولنك عبث اولامايه جغى در . عبث اولاماسيچون، امت محمدك، قرآنك علو مرتبه سى نسبتنده وشيمدى يه قدر كوروله مش بر درجه ده، مادى، معنوى هردرلو سعادتلره نائل ومدت مديده عالشمول برعدل وحقانيت ابراز ايتمسى الزمدر. حالبوكه شمدى يه قدر بويله برعصر كوروله مشدر . واقعا اره صره بعض بيوك ذوات كلهرك شان عالئ اسلامك نه اولديغنى كوسترمش ايسه لرده، كرك دائرهٔ شمول وكرك مدت دوام جهتيله، اوقدر محدود اولمشدركه فيض جليل قرآنى، نور اقدس محمدى ايله متناسب اولمقدن چوق اوزاقدر . ن. « هوالذى ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله » سورهٔ توبه ۳۳ ـ IX, 33) « ديكر دينلر اوزرينه رجحان وتفوقنى اظهار ايچون رسولنى، طوغرى يولى ودين حقى تبليغ وظيفه سيله كوندرن او اللهدر . » سرى اربابى عندنده دائما متجلى اولمقله برابر عموميت اعتباريله حالا لزومى قدر تجلى ايده مه مشدر . فقط ايده جكدر .

بويله برقاچ عصرلر امت محمدك موقتاً كرى قالماسى ده « هل ينفع القرآن الا بالعلم » مقتضاى منيفنك تجليسيله، انسانك ملائكهٔ كرامه دخى سبب رجحانى اولان علم جليل القدرك حكمنك دهازياده بيلنمسى حكمتنه مبنى اولسه كركدر.

خلاصه ؛ اسلام، بركون كله جك ، ، فيض وانوارينى، كوروله مش مرتبهٔ فوق العاده ده بتون دنيايه نشر و تشميل ايده جكدر . شمدى بز مسلمانلرك عهده لريمزه ترتب ايدن الك مهم وظيفه، كرى قالمامزك حقيقى سببلرينى بحق كشف ايله، رفع وازاله لرينه سعى واقدام ومقصود موعوديمزه نائل اولاجغمزه مطمئناً كمال عزم وتوكل ايله جهله قارشى مجاهده يه اهتمامدر. ن . « ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون » سورهٔ نحل ۱۲۸ـ XVI,128) « محقق الله كوتولكدن صاقينان و ايلك ياپانلرله برابردر »

ن . « و آخر دعواهم ان الحمدلله رب العالمين »

فهرست

خطا ، صواب

یاکلش	صحیفه	سطر	دوغرو
بقا	٨	٣	بقارئ
روحه	١٤	١٣	روح الله
لا ئم	١٧	٢٥	لا ئم
وبما	١٩	٩	وما
بعدهم	٢٠	١٨	بعهدهم
اولئك هم المتقون	٢٠	١٩	اولئك الذين صدقوا واولئك هم المتقون
الا البلاغ	٣١	٧	الا البلاغ
وعیسی وان	٣١	١٦	وعیسی ان
روح	٣٢	٢	الروح
بعیده	٣٦	٣	بعبده
الملئكة	٤١	١٧	الملائكة
انا	٤٣	٧	انی
وخراراً كعاً	٤٧	١١	وخر راكعاً
حضرت آدم	٥١	٢١	حضرت امام .
وان	٥٦	٣	فان
خسران	٥٦	٤	هوالخسران
فتسئلن	٥٩	٢٢	فلتسئلن
بالامكان	٧٠	١٤	فی الامكان
ایكز	١٢٠	١٢	انكیز
مئاب	١٢٢	٢٣	المآب
والتی	١٢٧	٢٥	واللاتی
نبیات	١٣٢	٨	ولیات
الیتاما	١٣٧	٦	الیتامی
ابوالحسن	١٤٤	٢١	ابوالفتح
بالنواجز	١٦١	٢٤	بالنواجذ
قزازه	١٧٠	٢٠	فزاره
فامضی	١٧٣	١١	فامض
یحب المحسین	١٧٥	٢٠	یحب المحسنین
علی الضلال	١٨١	٩	علی الضلالة
ید	١٨٢	١٣	الید
شعری	١٩٣	٢	شوری
ولا اقول انی	١٩٩	٤	ولا اقول لكم انی
بغلت	٢٠٦	١٧	بلغت

فتحه كسره ضمه ضمهٔ ممدوده لام شمسیه وصل علامتی

ا ز و وَ لْ ‑

سوࢪةو-العلاقز مككزيياةو

وهزىات زسعا عاشاراةا اياةً

بزسمز-اللاهز-الرّاحمانز-الرّاحزيمز

اقرا بزسمز رابباكا- اللاذى خالاقا ❀ خالاقا-
ال ازنسانا مزن عالاقٍ ❀ اقرا وا راببوكا- ال
اكراموُ - ❀ اللاذى عاللاما بز-ال قالامز ❀ عاللاما -
ال ازنسانا ما لام ياعلام ❀ كاللاّ ازنّا-ال ازنسانا
لاياطغى ❀ ان رااهو-استاغنى ❀ ازنّا ازلى
راببزكا-ال رّوجعى ❀ ارااياتا-اللاذى يانهى ❀
عابداً ازذا صاللى ❀ ارااياتا ازن كانا عالى-ال
هودى ❀ او اماارا بز-ال تّاقوى ❀ ارااياتا ازن
كاذذابا وا تاواللى ❀ الام ياعلام بز اننا-اللاها
ياراى ❀ كاللا لاىن لام ياتاهز لاناسفاعاً
بز-ال نّاصزياةز ❀ ناصزياةٍ كاذزباةٍ خاطزاةٍ ❀
فالياذعو ناديياه ❀ سانادعو-ال زّابانزياةا ❀
كاللا لا توطزعهو واسجود وا-اقتارزب ❀

ا ا ا ا ز و و و ٮ ٮ

كسرهٔ خفيفه o eu u ou i â a é

بززم بو داراجاه گوزز قالمامامزلق اك بسويك
سابابز يازمزلق فاننزي ملمامسا دمز. بز
كاررااه بو يلّز يازما يما قابوَل اتساك ناسبتلا
پاك از بزز زامان دا سالامات وا ساعادات لاراما زز
اللاهما عناياتزيلا تاماززيا ادالا گامزز شوبهاه
سزز دزز.

سوࢪةو-ال فاتزحاةز مككزياةو
وهزيا سابعو اياتٍ

بزسمز-اللاهز-الرّاحمانز-الرّاحزيمز

الحامدو لزللاهز راببز-ال عالامزينا ❀ الرّاحمانز-الرّ
راحزيمز ❀ مالزكز ياومز-الدّزينز ❀ ايياكا ناعبودو
وا اييااكا ناستاعزينو ❀ ازهدزنا-الصّزراطا-ال
موستاقزيما ❀ صزراطا-اللاذزينا انعامتا عالايهزم
غايرز-ال ماغضوبز عالايهزم وا لا-الضّاللزينا ❀

مؤلفك باصیلمش اثرلری

فرنكی علتنك تداوی عمومیسی وبعض امراض زهرویهٔ سائره — حریتدن اول وانه بولی فرنكی خسته
فرنكی علتی حقنده هركسه لازم معلومات — خانه‌سی طبیبی ایكن یازلمشلردر .
صیتمه وصیتمه‌لی یرلرده چاره — ۳۲۵ سنه‌سی یازلمشدر .
دین اسلام وعلوم وفنون — برچوق حفظ صحت مسئله‌لرندن بحث ایدر .
ایچكی بلیه‌سی وقورتولمانك چاره‌لری
تشكیلات صحیه‌مز ناصل اولمالی ؟
تذكیة اللحوم فی الاسلام . استفتاء علماء الدین (اتلرك معاینه‌سی حقنده طب ودینی عربجه رساله)
مالاریا یعنی صیتمه حقنده كیملر نه بیلملی ؟

قرآن ترجمه ایدله‌بیلیرمی ؟ ویكی وادی‌ده فاتحه ترجمه وتفسیری .

باصلمامش اثرلری

مكتبلر حفظ صحه‌سی
خلق حفظ صحه‌سی
دین اسلامده اتلرك تذكیه‌سی
حمل مریم یاخود حضرت عیسانك باباسی مسئله‌سی .

فیاتی ۷۵ غروشدر .

كتابك صاتیلدیغی یرلر :

باب عالی جاده‌سنده یكی شرق كتبخانه‌سی
« « اقبال «
« « قناعت «
بایزیدده حكاكلرده ٤٧ نومرولی كتبخانه